

T.C.

KÜLTÜR VE TURİZM BAKANLIĞI
Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü

27.
ARAŞTIRMA SONUÇLARI
TOPLANTISI
3. CİLT

25-29 MAYIS 2009
DENİZLİ

T.C. Kùltür ve Turizm Bakanlığı Yayın No : 3250/3
Kùltür Varlıkları ve Mùzeler Genel Mùdùrlùđù Yayın No: 143/3

YAYINA HAZIRLAYANLAR

Dr. Haydar DÖNMEZ

Candaş KESKİN

Kapak ve Uygulama

Necdet ÇELİKTAŞ

ISSN: 1017-7663

Kapak Fotoğrafl: *Harun ÖZDAŞ*

“Ege-Akdeniz Bölgesi Sualtı Araştırması 2008 Yılı Çalışmaları”

“Datca Yarımadası Gazze batığı sepet formulu amphoralar”

Not : Araştırma raporları, dil ve yazım açısından Klâsik Filolog Dr. Haydar Dönmez tarafından denetlenmiştir. Yayımlanan yazıların içeriğinden yazarları sorumludur.

İsmail Aygöl Ofset Matbaacılık
San. Tic. Ltd. Şti.
ANKARA-2010

İÇİNDEKİLER

Ender VARİNLİOĞLU, Pierre DEBORD 2008 Yılı Karia Araştırmaları	1
Martin BACHMANN 2008 Yılı Oinoanda Çalışmaları	9
Hamdi ŞAHİN Dağlık Kilikia Yerleşim Tarihi ve Epigrafya Araştırmaları 2008	17
Hugh ELTON, John HALDON , Jim NEWHARD , Sean LOCKWOOD Avkat Archaeological Project, 2007-2008	29
Emel ERTEN, Murat ÖZYILDIRIM, Tuna AKÇAY Olba 2008 Yılı Yüzey Araştırması	51
Fusun TÜLEK Osmaniye Arkeolojik Yüzey Araştırması 2008 Yılı Çalışması	69
Peter RUGGENDORFER Die Ergebnisse Der Feldforschungen in Alinda 2008	83
Ümit AYDINOĞLU Erdemli Ve Silifke Arasında Kentleşme ve Tarımsal Organizasyon 2008 Yılı Araştırması	97
S. MAZZONI , A. D'AGOSTINO , V. ORSI Kuşaklı 2008 Survey Season (Yozgat-Sorgun) 1st Preliminary Report	109
Atilla ENGİN Sivas İli 2008 Yılı Yüzey Araştırması	129
A. Osman UYSAL Çanakale İli Ortaçağ ve Türk Dönemi Yüzey Araştırması (2008)	151
Mustafa ŞAHİN, İ. Hakan MERT, Derya ŞAHİN Keles Yüzey Araştırması, 2008	163
Mustafa ŞAHİN, Serkan GÜNDÜZ Kyzikos Sualtı Araştırması , 2008	179

Karl ST ROBEL, Christian GERBER, Gabriele KOINER Uluslararası Tavium Projesi: 2008 Yılı Araştırmaları	187
Günder VARİNLİOĞLU Geç Antik Dönemde Silifke Kırsalında Yerleşim: 2002-2007 Yılları Yüzey Araştırması Sonuçları	201
Winfried HELD, Gonca CANKARDAŞ ŞENOL, Ahmet Kaan ŞENOL 2008 Yılı Bybassos Araştırması	215
Harun TAŞKIRAN, Metin KARTAL 2008 Yılı Ilisu Baraj Gövdesi Alanı Yüzey Araştırması.....	233
Poul PEDERSEN Report of The Turkish-Danish Investigations at Ancient Halikarnassos (Bodrum) in 2008.....	245
Kadir PEKTAŞ, Gülsen BAŞ Bitlis ve Çevresi Yüzey Araştırması, 2008	259
Şengül AYDINGÜN, Emre GÜLDOĞAN, Volker HEYD, Hakan ÖNİZ 2008 Yılı İstanbul Tarih Öncesi Çağlar Yüzey Araştırması	273
Enver AKIN Adıyaman Gaziantep ve Şanlıurfa Müzeleri'nde Yer Alan Roma Dönemi Ticaret Malları	289
Fikri KULAKOĞLU, Kutlu EMRE, Ryoichi KONTANI, Hiroomi TS UMURA, Sabahattin EZER Kayseri Arkeolojik Yüzey Araştırması Projesi (Kayap) 2008 Yılı Çalışmaları Sonuç Raporu	305
Ann E. KILLEBREW, Gunnar LEHMANN Summary of the 2008 Cilicia Survey (İskenderun Bay Region)	319
İsa KIZGUT Beydağları Yüzey Araştırmaları 2008.....	339
Abuzer KIZIL, İsmail Ernur ÖZTEKİN 2008 Yılı Muğla İli, Milas İlçesi İle Ören ve Selimiye Beldeleri'nde Arkeolojik Yüzey Araştırması	359

Gülçin İLGEZDİ BERTRAM, Jan-K. BERTRAM İlk Tunç Çağı Ankara Bölgesi Araştırmaları (Odtü Yüzey Araştırması 2008 ve Ahlatlıbel Buluntuları) Zur Frühbronzezeit in Der Ankara-Region (Odtü-Survey 2008 und Aufarbeitung Der Ahlatlıbel-Funde)	385
Ferudun ÖZGÜMÜŞ 2008 Yılı İstanbul Sur İçi Arkeolojik Çalışmaları.....	397
Hasan BAHAR Konya ve Karaman İlleri ve İlçelerinde Arkeolojik Yüzey Araştırması, 2008	415
Osman AYTEKİN Artvin-Erzurum İlleri Çoruh Vadisi'ndeki Tarihî Yollar ve Kültür Varlıkları Yüzey Araştırması, 2008.....	435
Tunç SİPAHİ, Tayfun YILDIRIM 2008 Yılı Çankırı ve Çorum İlleri Yüzey Araştırması	447
Michael HOFF, Rhys TOWNSEND, Ece ERDOĞMUŞ The Antiocheia Ad Cragum Archaeological Research Project: Northeast Temple 2008 Season	461

2008 YILI KARİA ARAŞTIRMALARI

Ender VARİNLİOĞLU *

Pierre DEBORD

Araştırma toplantılarında, uzun süredir birlikte çalıştığım Fransız meslektaşlarımla ortak bildiriler sunduk. 2009 yılı çalışmalarımızın da yüzey araştırmasıyla ilgili bölümünü Prof. Dr. Pierre Debord sunacak, ben de Uşak Müzesi'nde yapmış olduğum epigrafik araştırma sırasında karşılaştığım bir yazıt üzerine özet bilgiler vereceğim.

Söz konusu yazıt epeyce tahribata uğramış bir miltaşdır. Bilindiği gibi, miltaşları Antik Çağda bir kentten başlamak üzere yol boyuna dikilir, kentten uzaklaştıkça, şimdiki kilometre taşlarının aksine, uzaklık gösteren rakamlar büyürdü. Söz konusu yazıtın üzerinde, antik Temenuthyrai kentinden başlamak üzere uzaklık 1 mil (Roma mili) olarak gösterilmektedir. Bu taş geçen yıl Uşak'ın doğusundaki dış mahallesi I. Tarım Sokak'ta temel kazısı sırasında ortaya çıkmıştır. Taşın bulunduğu yerden kentin merkezindeki Ulu Cami'ye kadar olan uzaklık 2.5 kmdir. Demek söz konusu antik kent – Temenuthyrai – Uşak'taydı.

Temenuthyrai'ın yerleşim alanı konusunda araştırmacılar birkaç yüzyıldır tartışmaktaydı. Bu tartışmalara Thomas Drew-Bear 1979 yılında yazmış olduğu makaleyle kesin olarak son vermişti: Temenuthyrai Uşak'taydı. Tartışmanın bu kadar uzamasının nedeni, Uşak'ta görünürde antik kent kalıntılarının olmamasıydı. Burada karşılaşılan kimi eserlerin de, başka antik kentten, özellikle Akmonia'dan getirildiği ileri sürülüyordu. Bu soruları değişik yönlerden yanıtlayan Drew-Bear, kendi gözlemlerine de dayanarak

* Prof. Dr. Ender VARİNLİOĞLU, And Sokağı 13/16, Çankaya-Ankara/TÜRKİYE.
Prof. Dr. Pierre DEBORD, Bordeaux III Üniversitesi, Bordeaux/FRANSA.

kentin çok derinde olduğunu söylemişti. Burada söz konusu olan miltaş bu savı desteklemekte, Temenuthyrai'ın Uşak'ta olduğuna tek başına kanıt oluşturmaktadır.

Silindir biçimindeki taşın boyu 1.34 m, çapı 0.34 m.dir. Taşın üst ön kısmı kırılmıştır.

Burada kalan kimi harflerden, o sırada imparator olan kişinin kim olduğu anlaşılamamaktadır. Ancak, söz konusu antik kentin adı ve uzaklık belli olmaktadır: Uzaklık, hem Yunanca hem Lâtince olarak okunmaktadır. Ayrıca kentin adının Lâtince yazılışı da görülmektedir. Doğru tamamlayabildiysem, kentin bir dönem Flavius'lardan aldığı Flaviopolis adı da burada görülmektedir.

Taş daha sonra ikinci kez aynı amaçla kullanılmış, bu kez III. Gordianus'a adanmıştır. Bu adamanın altında kentin adı ve uzaklık görülmektedir: Temenuthyrai'dan 1 mil.

Taşın arka yüzü üçüncü kez Diocletianus'un imparator, Maximianus'un Caesarlığı sırasında kullanılmıştır. Burada da kentin adı okunmakta, uzaklık -biraz silik de olsa- 1 mil olarak gözükmektedir.

Uşak Müzesi yazıtlarının *corpus*'u son aşamasına gelmiştir. Son araştırmalarım sırasında bana izin veren Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'ne, Müze Müdürü Sayın Ahmet Mercan'a, müze asistanlarına, özellikle dijital çekimleri gerçekleştiren Sayın Murat Küçük'e ve müze çalışanlarına teşekkür ederim.

MISSION 2008 EN CARIE CENTRALE

I. Hyllarima

Rappelons que la cité d'Hyllarima occupe un vaste territoire et qu'elle est dotée de deux ensembles agglomérés principaux: L'un au lieu dit Kapraklar, l'autre a; Asarcıktepe.

I. 1 prospection à; Kapraklar

Des travaux agricoles ont entraîné la mise au jour de nouveaux blocs architecturaux qui ont pour caractéristique commune d'appartenir à; des monuments tardifs.

Un élément de corniche orné de têtes de lions.

Egalement des chapiteaux doriques très tardifs associés à; un élément mouluré doté d'un chrisme très comparable à; celui déjà; vu à; Derebağ. Cela suppose qu'il y avait plusieurs églises sur le site. Rappelons qu'Hyllarima était le siège d'un évêché.

Nous avons aussi procédé au réexamen de secteurs déjà; explorés au cours de campagnes précédentes, pour tenter de mieux définir les lignes de l'urbanisme et de classer quelques éléments architecturaux.

La présence *in situ* d'un pilier cordiforme fournit une série d'informations intéressantes: nous sommes là; à; l'intersection de deux colonnades formant un angle de 110°. Les demi-colonnes sont lisses (du moins au niveau conservé), leur diamètre est de 0,40 m.

Parmi les éléments récemment exhumés figure un bloc à; guirlandes orné de fleurs et de fruits ayant appartenu à; la face latérale de sarcophage, probablement un de ceux dont il ne subsiste que le bas des cuves et quelques couvercles et qui sont situés hors les murs mais néanmoins à; proximité du lieu de découverte.

I. 2 Prospection à Asarcıktepe

Nous disposons désormais d'un plan plus précis des constructions défensives qui se sont succédées sur cette colline. Le tracé de la muraille antique est fixé dans ses grandes lignes et la forteresse byzantine du sommet bien mise en évidence.

Il s'agissait de préciser certains détails, en particulier l'agencement de la

muraille dans sa partie basse. Un premier résultat est la découverte a; partir de la tour T4, située au nord-est de la fortification, d'un mur rectiligne de 19m de long aboutissant sur un redan (2,30m en débord) qui vient s'appuyer sur un mur en partie détruit par le percement d'un chemin mais qui appartient a; une tour (T6) de grande taille (façade 7,30m), en partie détruite par la superposition d'une construction byzantine.

L'observation attentive de la technique de construction démontre que la partie du mur étudiée est homogène. En un seul endroit nous avons pu en définir la largeur (1,35m). Il est a; double parement et construit avec des assises tendant vers l'horizontalité mais de hauteur variable avec de très gros blocs (ex. 2,30 x 0,50 x 0,47m) qui peuvent être associés a; des pierres de calage, l'ensemble donnant l'impression d'un travail réalisé sans grand soin. La masse de certains blocs est impressionnante: on pense en particulier a; ceux qui constituent les angles dans des secteurs a; forte pente.

Concernant la chronologie, nos conclusions restent identiques a; celles des campagnes précédentes: la courtine comporte des tours (a; bossage et feuillure) mais aussi un assez grand nombre de redans, elle est évidemment antérieure a; celle de Kapraklar et ne nous paraît pas devoir être postérieure au IVe s. a. C. alors que la construction byzantine ne peut qu'être antérieure aux raids arabes du VIIe s. p. C..

I. 3 Les tours de Nebiler

La prospection du territoire nous a amené a; nous intéresser a; deux tours situées sur le territoire du village de Nebiler, précisément au hameau de Dikili. La prise en compte de la situation géographique permet de constater qu'a; vol d'oiseau nous sommes immédiatement au nord des hautes collines qui dominent le village de Derebağ et les ruines de Kapraklar. Les habitants confirment qu'il faut seulement une heure a; pied pour passer d'un point a; l'autre. Nous sommes au centre d'une petite *chora* occupant le fond d'une vallée qui ouvre vers Kys.

La tour 1

Manifestement la plus ancienne des deux; 19 assises sont conservées sur le co[té nord-est. Elle forme un carré de 7m de co[té. Ses murs, épais de 1,30m, ne présentent pas de bossage. Ils sont a; double parement, l'intérieur est constitué d'un remplissage de pierres de petite taille. Les assises sont relativement rectilignes avec des blocs allongés, particulie;rement aux angles (ex. 1,80 x 0,40 x 0,65m). On constate l'usage ponctuel de boutisses.

La tour 2

Cette construction rectangulaire (9,75 x 6,40m) est dotée de murs de 1,40m d'épaisseur. Un mur de refend large de 1m divisait l'intérieur en deux pie;ces. Les assises sont plus réguli;res que dans la tour 1. L'appareil est quasi isodome, constitué de carreaux et de boutisses; les blocs sont dotés d'un léger bossage et les angles d'une feuillure (exemple de bloc 2,40 x 0,39 x 0,75m). La facture indique qu'un laps de temps non négligeable s'est écoulé entre la construction de chacune des tours, l'absence de matériel céramique significatif (a; défaut d'une fouille) ne permet pas de proposer de datation certaine. Pour la deuxie;me nous envisagerions la fin de l'époque classique ou l'époque hellénistique précoce.

Définition et fonction du site

A vingt me;tres au sud de la tour 2 et séparée de celle-ci par deux terrasses antiques, une habitation comportant plusieurs pie;ces a pu e[tre repérée. On doit souligner l'intére[t de cette association et aussi la présence aupre;s de la tour 1 d'un ensemble de tombes dont une est conservée: il s'agit d'une tombe en partie rupestre (seul visible aujourd'hui) avec une chambre rectangulaire, mais qui était dotée d'une pie;ce en superstructure d'environ 8 x 8,25m dont il ne subsiste que quelques éléments de la fondation. Tout cela démontre que les tours, me[me si elles sont placées dans une position qui leur permet

de défendre l'accès au petit col qui débouche sur Hyllarima, doivent être fondamentalement perçues comme un habitat fortifié qui se justifie par le contrôle des populations rurales et la protection des réserves. Question à laquelle il est plus difficile d'apporter une réponse tranchée: sommes-nous sur le territoire d'Hyllarima ou sur celui de Kys? La distance inciterait (mais sans certitude) à pencher pour la première solution.

II. Bargasa

II. 1 Vérifications sur le site

Elles ont porté principalement sur le tracé de la muraille urbaine. Nous avons également étudié plusieurs secteurs d'habitat en périphérie de l'agglomération ainsi qu'une tombe dotée de trois *klinai* située à l'ouest et en contrebas de celle-ci. La construction en petit appareil lié au mortier induit une datation de l'époque romaine.

II. 2 Kavaklı

En 2007 nous avons visité un ensemble de colonnes situé à l'ouest du village, cependant ce site ne pouvait en aucune façon être celui décrit rapidement par L. Robert et dont il donne une photographie probablement à l'époque de son premier voyage en 1947. En 2008, nous avons pu localiser avec certitude cet emplacement dont l'allure générale a été complètement bouleversée par l'évolution de la petite agglomération. Parmi les éléments apparents, aucun ne paraît en place, en revanche en bordure des chemins et dans les cours des maisons nous avons pu identifier bon nombre d'éléments architecturaux significatifs, taillés dans le schiste local et de facture assez sommaire.

- des architraves de style ionique (2 x 0,5 x 0,6m) dotées d'un bandeau plat et de trois fascès.
- Un chapiteau inscrit dans un carré de 0,85m dont les cotés se présentent sous la forme d'arcs de cercle rentrants. Il appartient à l'ordre dorique

(abaque 0,15m, corps 0,26m).

-De nombreux fragments de colonnes lisses et au moins un fût entier (diamètre à la base 0,60m, au sommet, longueur 4,35m).

- Des bases (0,98 x 0,90 x 0,40m; diamètre du lit d'attente de la colonne 0,60m) et également une base de demi-colonne (0,90 x 0,70 x 0,30m).

En combinant ces éléments il est possible de reconstituer l'élévation de la colonnade mais il reste plus aléatoire d'en préciser la nature. Il semble cependant qu'elle appartienne à une grande *domus rustica* du Bas-Empire. Le propriétaire d'une des maisons modernes signale la destruction de deux tombes au moment de sa construction.

II. 3 Örtülü

A Erecek sur le territoire de la commune d'Örtülü, L. Robert avait découvert une inscription d'époque impériale; revenus sur ce site nous avons pu observer la présence de nombreux blocs antique et en particulier de plusieurs architraves. A première analyse il est tentant de penser à un imposant monument funéraire convenant bien à l'un des notables en vue de Bargasa. Cela ne pourrait se vérifier que par la découverte des fondations de l'édifice. A l'époque où le christianisme s'est imposé, des croix latines dotées de sortes d'*apices* sont gravées sur deux des architraves, dans un cas sur une des deux fascies, sur l'autre dans une position identique mais aussi au soffite. La configuration de ce dernier bloc implique que le monument était encore debout et que l'on n'en a pas simplement réutilisé les pierres pour un nouveau monument.

III. Travail en coopération avec les musées

III. 1 Au musée de Muğla

Le Musée de Muğla conserve un certain nombre de pièces archéologiques provenant de Derebağ ou; un ensemble de tombes avait été mis au jour fortuitement lors de travaux d'adduction d'eau. Nous avons pu collationner ce matériel qui comprend deux urnes cinéraires, l'une est complète et l'autre est dotée d'un couvercle orné de motifs géométriques peints multicolores; des lampes peut-être importées d'Italie dans un cas; de fabrication régionale dans les autres, quelques autres pièces en céramique, des fioles de verre et enfin un bol d'imitation des formes pergaméniennes qui porte le graffito réalisé avant cuisson DIIC, référence a; un Zeus probablement topique.

Les éléments datables (lampes, fioles) confirment l'homogénéité de ce matériel (vers 75 de l'ère ou peu après).

III. 2 Au Musée de Aydın

En 2005 des travaux d'adduction d'eau ont permis la mise au jour fortuite d'une tombe au nord du site, a; proximité du village de Haydere. Cet ensemble a été publié par le directeur du musée de Aydın, Emin Yener et ses collaborateurs. Nous avons pu inventorier et photographier le matériel récupéré. Il se compose d'une amphore qui a servi d'urne cinéraire, d'une boucle d'oreille en or, d'un pichet et de 22 lampes. A une exception près (que l'on doit remonter a; l'époque Flaviens-Trajan) ces lampes appartiennent a; un ensemble assez homogène datant pour l'essentiel des VI-VIIe s. avec un décor de pampres et de grappes. Parmi les éléments originaux retenons la signature PO encadrant une *planta pedis*.

2008 YILI OİNOANDA ÇALIŞMALARI

Martin BACHMANN

Giriş

2007 yılında yapılan hazırlık kampanyasından¹ sonra 2008 çalışmaları² dört ana başlık altında toplanabilir: Diogenes yazıtının yer aldığı düşünülen Esplanade'nin incelenmesi; yazıta ait parçaların belgelenmesi; Oinoanda'nın felsefi olmayan yazıtlarının yeniden incelenmesi; ve son olarak da kent arazisinde ve civarında yoğun araştırma ve inceleme³.

Esplanade'de Araştırmalar

Esplanade'de teşvik eden ilk sonuçlar, 2007 yılı lazer tarayıcıyla yapılan topografik değerlendirmeye eklendi. Bu çalışmalar, Hellenistik dönem meydanının tamamına ve yapıların olduğu yere doğru bütün bölgeye yayılmıştır. Böylece kent bölgesinin üç boyutlu belgelenen kısmı yaklaşık 25.000 m²

* Dr. Ing. Martin BACHMANN, Alman Arkeoloji Enstitüsü, Ayazpaşa Camii Sk. 46, Gümüşsuyu-İstanbul/TÜRKİYE.

1 M. Bachmann, Alman Arkeoloji Enstitüsü İstanbul Şubesi'nin yeni araştırma projelerinden Oinoanda (Lykia), 26. Araştırma Sonuçları Toplantısı 3. Cilt, 279-292.

2 Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'ne izin ve destek verdiği için ve projeye yakın ilgi gösteren Bakanlık temsilcisi sayın Sena Mutlu'ya çok teşekkür ederiz. 5 Temmuz - 10 Ağustos 2008 tarihlerinde beş hafta süren bir yüzey araştırması gerçekleştirildi. Ekip üyelerimiz: Oinoanda ve Diogenes yazıtı hakkındaki bilgileri projenin temel taşlarından birini oluşturan M. F. Smith ile Diogenes fragmanları üzerinde çalışan Köln Üniversitesi'nden J. Hammerstaedt; E. Güldiken (SEMA/Ankara), D. Altın (Mimar Sinan Üniversitesi, İstanbul) ve Diogenes fragmanlarının GPS belgelenmesinde Smith ve Hammerstaedt'e katılan K. Vogel (Karlsruhe Üniversitesi); Diogenes fragmanlarının üç boyutlu taramalarını gerçekleştiren T. Müller, K. Berner ve B. Fischer (hepsi de Karlsruhe Uygulamalı Bilimler Üniversitesi); Esplanade'nin jeofizik incelemesini yapan E. Erkul, C. Klein, A. Neubert ve C. Czajar (hepsi de Kiel Üniversitesi); Esplanade'nin arazi taramasını yapan E. İlter ve V. İnan (her ikisi de SEMA/Ankara); Vogel ve Altın ile birlikte Esplanade'nin ve büyük Bizans kilisesinin yapısal incelemesini sürdüren E. Laufer ve D. Roos; ve N. Milner (BIAA), P. Baumeister (DAI Merkez), V. Köse (Hacettepe Üniversitesi, Ankara), G. Staab ve M. Obryk (her ikisi de Köln Üniversitesi) ören yerinin incelenmesine ve epigrafik araştırmalara katkıda bulunmaktadır.

3 Daha geniş bilgi: http://www.dainst.de/index_8097_de.html ve M. Bachmann, Oinoanda'da Arazi Çalışmaları 2008/Fieldwork at Oinoanda 2008, ANMED 7/2009, 150-157.

tutmaktadır (Resim: 1). Sonuçların değerlendirilmesiyle, alanın kent dokusunun rekonstrüksiyonu ve mimarî gelişimine ilişkin önemli temel oluşturulacaktır.

Bir zamanlar Esplanade’de yer alan yapı kalıntılarının ölçme ve çizim çalışmaları da bu konuda çok faydalı olacaktır. Bu çalışmalarda ağırlık noktası kuzey stoa idi. Kuzey stoa’nın mimarî parçalarından bir kısmı yerinde dururken, diğer bir kısmı, Esplanade’nin yaklaşık 200 metre güneybatısında bulunan Erken Bizans Dönemine ait kilisenin yapımında kullanılmıştır. Buradaki yoğun bitki örtüsü kaldırılınca, bir zamanlar galeri mimarisini oluşturan Dor düzeninde heybetli çift yarım sütun desteklerine ait on iki başlık (Resim: 2) ve çok sayıda sütun gövdesi ortaya çıkmıştır.

Toprak üzerindeki çalışmalar, Esplanade’nin küçük bir bölümünde jeofizik yöntemlerle ilk kez toprak altına bakılmasıyla bütünlendi (Resim: 3). Gerek jeoelektrik gerekse jeomanyetik taramalar ile jeoradar sayesinde ümit veren sonuçlar elde edilmiştir. Aslında düz görülen arazi üzerinde, toprak altında belirgin kontürler saptanmıştır. Bunları bağımsız anıtların kaidesi veya duvar temeli olarak yorumlamak mümkündür. Bu yüzden jeofizik araştırmalar gelecek yıl Esplanade’nin tamamına yayılmalıdır.

Diogenes yazıtının araştırılması da çeşitli yöntemlerle sürdürüldü. GPS ölçümleri yazıtın bilinen parçalarının durumlarının tam olarak saptanmasını ve plandaki yerlerine konmasını sağladı. Yaklaşık 160 kadar parça bu yöntemle değerlendirildi (Resim: 4). Bu çalışmaların sonunda, yazıtlı anıtın tahrip edilme kronolojisi ve parçaların dağılımı ile daha sonraki anıtlarda kullanılması aşamaları tam olarak anlaşılacaktır. Özellikle, zor arazide gelecekteki araştırmalarda parçaların yeniden bulunması çok kolaylaşacaktır. Yazıt parçalarının yerleri saptanarak Web-GIS’e işlenecek ve Diogenes yazıtına sanal yollarla ulaşılmasına temel oluşturacaktır. Bu çalışmalar da sürmektedir.

Parçaların ölçülmesi sırasında, felsefî yazıtın 26 yeni parçası bulunmuştur (Resim: 5). Bunların bir kısmı birkaç harfli küçük parçalar iken bir kısmı da bütün bir özdeyiş halindeydi. Bunlar arasında özellikle, Platon’un dünyanın yaratılış teorisi üzerine Diogenes’in görüşleri dikkate değerdir. Yeni bulunan fragmanlar Hammerstaedt ve Smith tarafından incelenmiştir⁴.

4 J. Hammerstaedt-M. F. Smith, Diogenes of Oinoanda: The discoveries of 2008 [NF 142-67],

Yeni bulunan parçaların yanı sıra eskiden bilinen parçaların büyük bir kısmı, ışık hattı tarayıcıyla üç boyutlu olarak kaydedildi. İlk sonuçlar, kalıp ile karşılaştırılabilecek resim kalitesini göstermiştir (Resim: 6). Böylece, kalıp alınabilecek yerler sınırlı olduğundan, Diogenes yazıtının araştırılmasında sınırsız olanaklar sunan bir araç kullanılması mümkün olmaktadır. Ayrıca taşların üç boyutlu kaydedilmesi sayesinde, epigrafik ve mimarî buluntular aynı bağlamda değerlendirilebilmektedir.

Oinoanda'dan Felsefi Olmayan Yazıtlar – Yeni Buluntular

Oinoanda'da felsefi olmayan yazıtlar üzerine yeni araştırmalar, bu yılki çalışmaların önemli bir kısmını oluşturmuştur. Geniş çaplı arazi araştırmalarında, özellikle kentin uzağındaki kuzeydoğu ve kuzeybatı nekropollerini incelenmiştir. Bu çalışmalarda, 19. yüzyıldan beri ortada görünmeyen bazı yazıtlar ve kaya kabartmaları ile çok sayıda yeni yazıt bulunmuştur. Bunlar arasında, bilinen harf kehanetiyle birlikte bir kaya mezarını çerçeveleyen, şimdiye kadar bilinmeyen iki yazıt dikkat çekicidir.

Kentin güneyinde kalan Hellenistik Dönem surlarının, iyi korunagelen bölümünde saptanan yazıtlar özellikle dikkat çekicidir. Geçen yıl burada, çokgen kulenin güneyinde sürpriz bir şekilde iki duvar yazıtı bulunmuştu. Doğa koşullarından çok etkilenmiş başka yazıt levhaları da yeni keşfedilmiştir. Üzerinde, işlendikleri kesme taşın üst taraflarında, kandil koymaya yarayan bir çukurluk vardır (Resim: 7). Daha iyi okunabilen bir yazıtta Theos Hypsistos (en yüce tanrı) adının geçmesi İmparatorluk Döneminde yaygınlaşan tektanrılı dine ait kült yerine işaret etmektedir. Bu din, Oinoanda'da Hellenistik Döneme ait surun şimdiye kadar yalnız diğer yüzünde yer alan meşhur Klaros kehanet yazıtındaki adak yazıtıyla biliniyordu⁵.

EA 41/2008; 1-37.: M. F. Smith, Diogenes of Oinoanda: News and Notes III [2008] bak: Cronache Ercolanesi 39/2009.

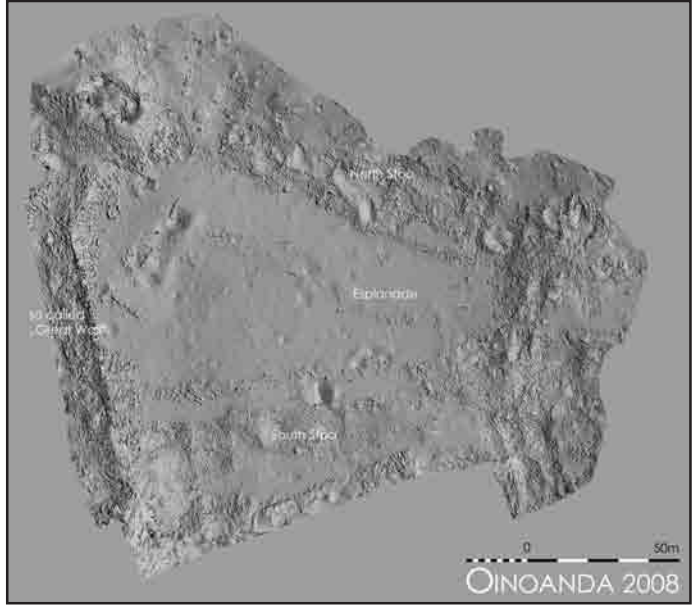
5 S. Mitchell, The Cult of Theos Hypsistos between Pagans, Jews and Christians, bak.: P. Athanassiadi – M. Frede [ed.], Pagan Monotheism in Late Antiquity[1999] 81-148.

Oinoanda Çevresinde Topografik İncelemeler

Kentin diğer bölgelerindeki tetkikler ve ölçme çalışmaları, Muğla Koruma Kurulu'nun teşvikiyle akropolisin kuzey dik yamacındaki yapı kalıntılarına yönelmiştir. Burada dikkate değer, daire biçiminde yaklaşık 60 m çapında bir strüktür gözlemlenmiştir (Resim: 8). Moloz taştan gevşek örgülü bu strüktür nispeten olarak kalın değildi. Bu duvar doğal kayalık arazide bir çukurluktan yararlanılarak ovadan görülmeyen bir alanı çevreliyordu. Olasılıkla ovada otlayan sürüler için stratejik bakımdan uygun bir ağıl söz konusu olmalıdır. Bu ve yeni gözlemlenen çok sayıda strüktür, kent dokusunun civarıyla birlikte algılanmasına büyük katkılarda bulunacaktır.

Sonuç

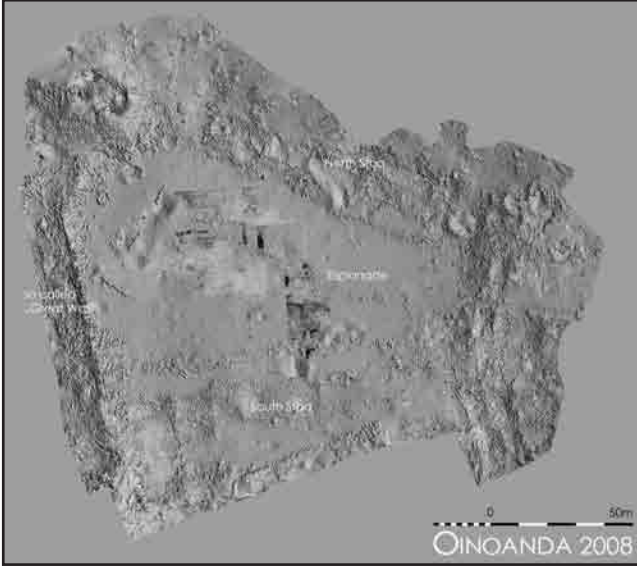
Oinoanda'da yeni başlatılan arkeolojik ve epigrafik araştırma projesinin 2007 ve 2008 yıllarındaki ilk iki sezonunda elde edilen bulgular, bu önemli antik kentteki araştırmalarda yeni bir sayfa açmakta ne kadar isabetli olduğumuzu gösterdi. Ana odaklarımızdan biri hem uzunluğu hem de içeriği nedeniyle bir eşi bulunmayan Oinoandalı Diogenes'in eski Yunanca yazıtıdır. Bu yazıtı ait parçalar lazer tarama ve GPS verileri şeklindeki yeni teknik yöntemlerle belgeleniyor. Tarama yöntemiyle elde edilen üç boyutlu görüntüler, bugüne kadar "klasik" epigrafi belgeleme yöntemi olan estampajları tamamlamakta ve hatta ondan daha iyi sonuç vermektedir, çünkü bunlar mimarî kayıtlarla birleştirilebilme gibi bir üstünlüğe sahiptir. Mimarî incelemelere Esplanade'de bulunan tüm yapısal kalıntıların belgelenmesi ve yüzeyinin topografik tarama yöntemiyle haritalanması da dâhildir. Yazıtın kentsel konteksti içinde rekonstrüksiyonunu hedefliyoruz. Bu da Oinoanda'nın tüm kent dokusunu, gelişimini ve topografik çevresini içeren bütüncü bir yüzey araştırmasının parçasıdır. Hem felsefî hem de felsefî olmayan içeriğe sahip yeni epigrafik keşifler Oinoanda'nın muazzam arkeolojik potansiyelini göstermektedir.

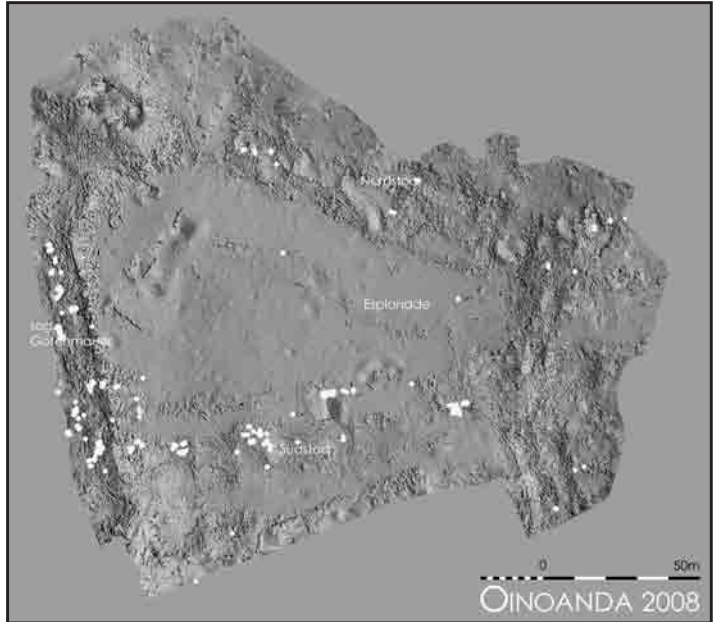
Resim 1: Esplanade ve çevresinin toprak üstü lazer tarama sonuçları (Alman Arkeoloji Enstitüsü İstanbul Şubesi Oinoanda Projesi/SEMA Ankara/Th. Götzelt)

Resim 2: İki yarım sütunlu bir desteğe ait Dor başlığı (Alman Arkeoloji Enstitüsü İstanbul Şubesi Oinoanda Projesi)

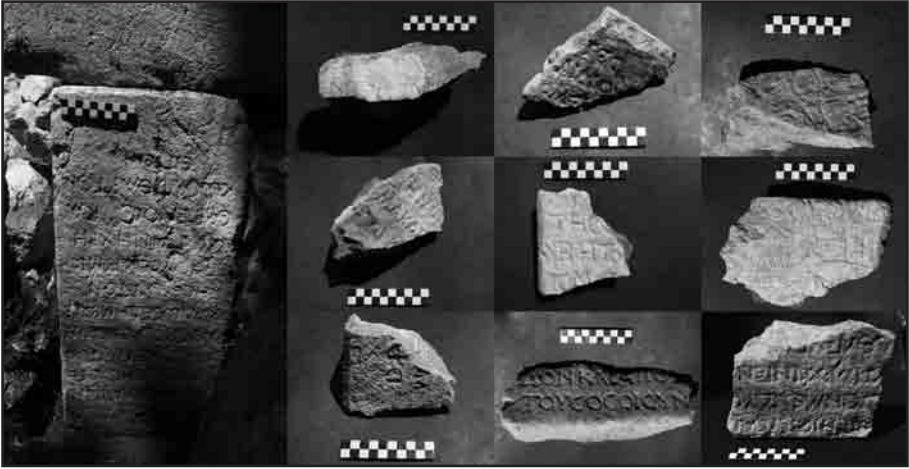

Resim 3: Esplanade’de GPR incelemelerin sonuçları (Alman Arkeoloji Enstitüsü İstanbul Şubesi Oinoanda Projesi/Ch. Klein/Th. Götzelt)

Resim 4: Esplanade bölgesinde Diogenes yazıtının parçaları (Alman Arkeoloji Enstitüsü İstanbul Şubesi Oinoanda Projesi/Th. Götzelt)

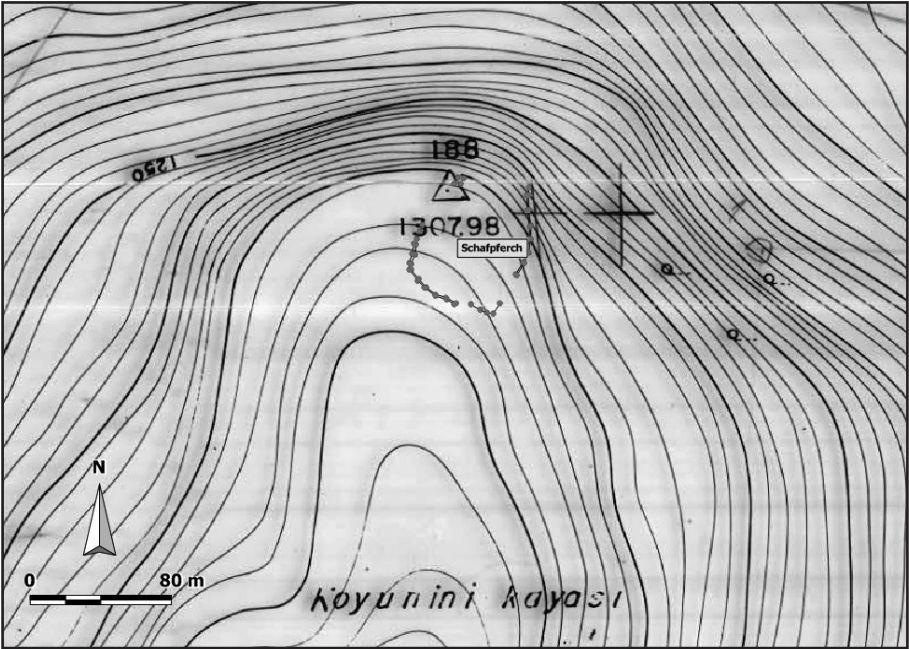

Resim 5: Yeni bulunan Diogenes parçalarından örnekler (Alman Arkeoloji Enstitüsü İstanbul Şubesi Oinoanda Projesi)

Editörün notu: Resim 6, yazarca gönderilen CD’de yer almadığından basılamamıştır.

Resim 7: Yeni keşfedilen yazıtlar ve kandil girintileri ile birlikte çokgen burcun köşesi (Alman Arkeoloji Enstitüsü İstanbul Şubesi Oinoanda Projesi)

Resim 8: Daire biçimindeki strüktürün planı (Alman Arkeoloji Enstitüsü İstanbul Şubesi Oinoanda Projesi/Th. Götzelt)

DAĞLIK KİLİKİA YERLEŞİM TARİHİ VE EPIGRAFYA ARAŞTIRMALARI 2008

Hamdi ŞAHİN*

Dağlık Kilikia Bölgesi Yerleşim Tarihi ve Epigrafiya Araştırmaları (RCSHEP, Rough Cilicia Settlement History and Epigraphy Survey) kapsamında, 2008 yılında Korykos (=Kızkalesi), Seleukeia *pros to Kalykadno* (=Silifke), Olba(=Uğuralanı), Diokaisareia (Uzuncaburç) antik kentlerinin ve Korasion yerleşmesinin (=Susanoğlu) çevrelerinde çalışılmıştır¹.

Bu çalışmanın amacı, yukarıda bahsi geçen antik kentlerin arazilerinde saptanan tarımsal nitelikli çiftlik- köy türündeki yerleşmelerin, birbirleriyle ve antik kentlerle olan ilişkilerini tespit ederek, araştırma bölgesini kapsayan bir yerleşim tarihi oluşturmaktır. Araştırmaların diğer bir amacı ise tespit edilen yerleşmelerin nitelikleri, oluşumları, işlevleri ve üretim faaliyetlerinin aydınlatılmasına yöneliktir. Bu bağlamda, yerleşmelerdeki nüfus yoğunluğu ve yerleşim sıklığı da araştırmalarımız kapsamında ele alınmaktadır.

2008 yılı çalışmalarımızda Korykos (=Kızkalesi), Seleukeia *pros to Kalykadno* (=Silifke), Korasion (=Susanoğlu), Olba (=Uğuralanı), Diokaisareia (=Uzuncaburç) ve Klaudiopolis (=Mut) antik kentleri ile arazilerindeki Antik Dönem yazıtlarını saptamaya yönelik araştırmalara devam edilmiştir.

* Yard. Doç. Dr. Hamdi ŞAHİN, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Eskiçağ Tarihi Anabilim Dalı, 34459 Vezneciler- İstanbul / TÜRKİYE.

1 Yüzey araştırmasına başkanlığım altında Afyon Kocatepe Üniversitesi Eskiçağ Tarihi Anabilim Dalı öğretim üyelerinden Yrd. Doç. Dr. Selim Pullu, Kültür ve Turizm Bakanlığı'nı temsilen ise Sivas Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü'nden Meral Orhan katılmıştır. Çalışmalarımıza izin veren Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'ne teşekkür ederim. Yüzey araştırmamız İstanbul Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Fonu (Proje No: 2177) ve Suna-İnan Kıraç Akdeniz Medeniyetleri Araştırma Enstitüsü'nün (AKMED) destekleri ile yürütülmüştür. Her iki kuruma destekleri için teşekkürlerimi burç addederim.

I- Erdemli İlçesi Çalışmaları

Korykos antik kenti nekropolis alanında tespit edilip yayınlanmış olan yaklaşık 630 kadar yazıtın² büyük bir bölümü, arazide aranarak yeniden bulunmuş ve yayınlarla karşılaştırılmıştır. Bu alanda yapılan arazi taraması sırasında, birçok lahit teknesi ve kapağının, büyük bir olasılıkla balyozlamak suretiyle tahrip edildiği, üzerlerindeki taze kırıklardan anlaşılmıştır.

II- Silifke İlçesi Araştırmaları

A- Göztepesi Mevkii Çalışmaları

2007 yılı yüzey araştırmaları sırasında, Hasanaliler Köyü Çele Mevkii'nde gerçekleştirdiğimiz çalışmalarda, bölgenin Antik Çağ kültürlerinin aydınlanmasına katkı sağlayacak son derece önemli olan bir yazıt tespit etmiş ve bu yazıtın Hasanaliler Köyü, Göztepesi Mevkii'ndeki "kutsal alan"da (Resim: 1) bulunan yazıtlar ile ilişkili olduğunu saptamıştık³. Bu nedenle, 2008 yılı araştırmalarımız kapsamında, Göztepesi Mevkii'ndeki "kutsal alan" ve çevresinde ayrıntılı bir çalışma gerçekleştirilmiştir.

1890 yılında Narlıkuyu, Hasanaliler köyü'ne bağlı Cennet-Cehennem Obrukları'nda (*Korykion Antron*) araştırmalar gerçekleştiren Th. Bent, buranın hemen güneyinde yer alan bir kilise kalıntısının duvarları üzerinde "isim listelerinden" oluşan yazıt blokları tespit etmiştir⁴. E. L. Hicks söz konusu bu isim listesini yayımlamıştır⁵.

Obrukların çevresinde de araştırmalar gerçekleştiren Th. Bent, Korykion Antron'un yaklaşık olarak 2,5 km. kuzeyinde, günümüzde Göztepesi olarak

2 J. Keil-A. Wilhelm, *Denkmäler aus dem Rauhen Kilikien*, MAMA III, Manchester, 1931.

3 H. Şahin, "Dağlık Kilikia: Yerleşim Tarihi ve Epigrafya Araştırmaları- 2007", *Türk Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü Haberler Dergisi*, Mayıs 2008, Sayı 26, 17-18; H. Şahin, "Dağlık Kilikia 2007: Yerleşim Tarihi ve Epigrafya Araştırmaları", *Araştırma Sonuçları Toplantısı* 26/1, Ankara 2009, 437-456.

4 J. Th. Bent, "Explorations in Cilicia Tracheia", *Proceedings of the Geographical Society and Monthly Record of Geography*, 12/8, 1890, 445-463; J. Th. Bent, "A Journey in Cilicia Tracheia", *The Journal of Hellenic Studies*, 12, 1891, 206-224

5 E. L. Hicks, "Inscriptions from Western Cilicia", *Journal of Hellenic Studies*, 12, 1891, 225-273.

adlandırılan mevkide bir yapı kalıntısı tespit etmiştir. Th. Bent burada biri yapının duvarında *graffito* şeklinde⁶, diğeri ise yapının içerisinde, dikdörtgen bir sunak üzerinde olmak üzere iki yazıt saptamıştır. Sunak üzerindeki yazıttan, sunağın *Zeus Korykios*’a⁷ (Korykos kenti Zeus’una) adandığı anlaşılmaktadır. Th. Bent bu nedenle söz konusu yapının, bir tapınak olabileceğine işaret etmiştir. *Korykion Antron*’daki kilise ve Göztepesi’neki yapının duvarlarını inceleyen Th. Bent, Göztepesi’ndeki yapının duvarlarında kullanılan blok taşların, taşınmak suretiyle *Korykion Antron*’daki kilisenin yapımında kullanıldığını öne sürmüştür.

1978 yılında G. Dagron ve D. Feissel Silifke Müzesi’nde bulunan bir yazıtı yayınlamışlardır⁸. Söz konusu yazıt sekiz satırdan oluşmakta olup, *Hermes Korykios*’a adanmıştır. Yazıt üzerindeki bilgilerden hareket eden Dagron ve Feissel, sunağın Korykos antik kenti yakınlarından getirilmiş olabileceğini vurgulamışlardır.

1996 yılında Kilikia bölgesi yüzey araştırmaları kapsamında bölgede çalışmalar gerçekleştiren Prof. Dr. M. H. Sayar, Göztepesi tapınak alanında bölgenin kùltleriyle ilgili iki önemli yazıt daha saptamıştır⁹. Bu yazıtların bulunmasıyla birlikte, Göztepesi’ndeki yapının, farklı tanrıların tapınım gördüğü kutsal bir alan olabileceği düşüncesini daha da güçlendirmiştir¹⁰.

2008 yılında başkanlığım altında yürütölen çalışmalar kapsamında ise Göztepesi ve yakın çevresinde araştırmalar gerçekleştirilmiştir. Bu bağlamda, yapının günümüze kadar ulaşabilen kuzey ve batı duvarlarının varlığından hareket ederek, yapının mevcut ölçüleri alınmıştır. Aynı zamanda batı duvarının çizimi yapılmış ve kesiti çıkarılmıştır. Batı ve kuzey duvarlarını oluşturan blok taşların ölçüleri alınarak, *Korykion Antron*’ndaki kilisenin kuzey

6 Hicks 1891 (supra no: 5), 258, no.: 30.

7 Hicks 1891 (supra no: 5), 242, no.: 26.

8 G. Dagron-J. Marillet-Jaubert, “Inscriptions de Cilicie et d’Isaurie”, *Belleten* 42, 1978, 373-420, no.: 42; G. Dagron-D. Feissel, *Inscriptions de Cilicie*, Paris 1987, 44, no.: 17.

9 M. H. Sayar, “Kilikya’da Epigrafi ve Tarihi-Coğrafya Araştırmaları 1996”, *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, XV/1, 1998, 331-360; M. H. Sayar, “Kilikya Yüzey Araştırmaları 2004”, *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, XXIII/1, 2005, 1-12.

10 M.H. Sayar-H. Şahin, “Zeus Kodopas. Eine neue Epiklese des Zeus aus dem Rauhen Kilikien”, *Epigraphica Anatolica* 41, 2008, 113-124.

duvarı ile karşılaştırılmıştır. Yapılan çalışmalar sonucunda, Göztepesi “kutsal alanı”ndaki yapıda kullanılan blok taşların, *Korykion Antron*’daki “tapınak ve kilisenin” tümünde değil, ancak kuzey ve batı duvarlarının kesiştiği noktada kullanılmış olabileceğini saptanmıştır. Bu durum, Th. Bent’in yaklaşık 120 yıl önce ileri sürdüğü düşüncenin, ancak bir bölümünün doğru olabileceğini göstermiştir. Gerçekleştirdiğimiz 2007- 2008 çalışmaları neticesinde, bölgenin kültürleri açısından son derece önemli olan bu yapının, kaçak kazılar ve taş sökme işlemi nedeniyle giderek tahrip edildiğini gözlemledik. Tapınağın yakın çevresinde bulunan zeytinyağı- şarap işlikleri ve lahitler için de aynı durum söz konusudur. Bu nedenle Göztepesi’nde, acilen bir kurtarma kazısı yapılarak, yapının işlevinin anlaşılması ve en kısa sürede koruma altına alınması gerektiği kanısındayız.

2009 yılı yüzey araştırmalarımız kapsamında, Göztepesi’nde yer alan yapı ve çevresinde jeofizik ve topografik çizim çalışmaları yapılması öngörülmektedir.

B- Yüzey Araştırması

Mersin İli Silifke İlçesi’nde antik yerleşme ve yazıtların saptanmasına ilişkin çalışmalara devam edilmiştir¹¹.

Yerleşme ve Yazıtlar

Hasanaliler’in 2 km. batısında saptadığımız Sancıören Mevkii’ndeki yerleşmenin, ağır tahribata uğradığı tespit edilmiştir. Konutların taşları sökülerek, tarlalar arasındaki sınırları belirlemede kullanılmıştır. Yerleşmenin doğusunda bir adet zeytinyağı- şarap işliği ve bunların hemen arkasında da çapı 10 m. olan bir harman yeri saptanmıştır. İşliğin yakın çevresinde Roma Dönemi keramikleri görülmüştür.

---

11 2007 yılında saptanan yerleşme ve yazıtlar için bkz. H. Şahin, “Doğu Dağlık Kilikia: Polis-Khora Üzerine İlk Düşünceler”, *Colloquium Anatolicum* VI, 2007, 115-179.

Narlıkuyu Kızılsalı Köyü'nün 2 km. güneybatısında gerçekleştirdiğimiz çalışmalarda saptadığımız yerleşmenin doğusunda konut kalıntıları, kuzeyinde ve güneyinde toplam altı adet harman yeri, batı noktasında ise bir adet zeytinyağı - şarap atölyesi (7x3 m.) tespit edilmiştir. Atölye temel seviyesine kadar yıkık durumdadır ve yakın çevresinde değirmen taşı parçaları mevcuttur. Değirmen taşının varlığı atölyede zeytinyağı işlendiğini göstermektedir.

Hüseyinler Köyü Bağlıçukur Mevkii'nde ana kaya üzerinde M.S. 5-6. yüzyıla tarihlenen üç adet mezar yazıtı tespit edilerek kopyalanmıştır.

İmamlı'nın 5 km. kuzeyinde bulunan Çobanyalağı Mevkii'ndeki yerleşmede, ana kaya üzerinde, solda boğa başı (stilize), sağda şimşek demeti (Resim: 2) kabartmalarına rastlanmıştır. Bu tür kabartmalar, bölgedeki Zeus kültünün yayılım alanını göstermesi açısından önem taşımaktadır. Kabartmaların hemen kuzeyinde saptadığımız tarımsal nitelikli arazilerin, Antik Dönemde de kullanılmış olma ihtimali yüksektir.

Keşlitürkmenli'nin 2 km. kuzeyindeki Hömerli Mevkii'nde tespit ettiğimiz doğu- batı ekseninde uzanan Roma- Erken Bizans yerleşmesinin, tahribata uğramış olmasından dolayı konut sayısı tespit edilememiştir. Yerleşmenin hemen güneyinde, iki adet sıkma ve bir adet toplama havuzundan oluşan işlikler ve çapı yaklaşık 7 m. olan bir harman yeri mevcuttur.

Keşlitürkmenli'de tespit ettiğimiz diğer bir yerleşme 150x150 m. boyutlarında olup, kuzey- güney doğrultusunda uzanmakta ve 7-8 konuttan meydana gelmektedir. Yerleşme merkezinde üç adet zeytinyağı- şarap işliği ve buranın hemen güneyinde tarım arazileri bulunmaktadır. Konutlardan birine ait kapı lentosu üzerinde, yuvarlak kalkan kabartması tespit edilmiştir.

Keşlitürkmenli Dübekli Mevkii'nde tespit ettiğimiz yerleşme doğu- batı ekseninde uzanmakta olup, üç konuttan meydana gelmektedir (Resim: 3). 6x 4 m. boyutlarındaki konutun hemen batısında, yan yana 2 adet işlik bulunmaktadır. Konutların hemen güneyinde, çapı yaklaşık 7 m. olan bir harman yeri ve buranın 100 m. güneyinde, tarıma elverişli araziler saptanmıştır. Bu arazilerin Antik Dönemde de kullanılmış olma olasılığı büyüktür.

Keşlitürkmenli sınırları içerisinde saptadığımız diğer bir antik yerleşme ise yaklaşık 20 konuttan oluşmakta ve kuzey- güney doğrultusunda uzanmaktadır. Ortalama 3x5 m. boyutlarındaki konutların hemen yakınında bulunan işlikler ise tek toplama ve tek sıkma havuzludur. Yerleşmenin 300 m. kuzeydoğusunda 3x 3 m. boyutlarında bir mezar anıtı tespit edilmiştir.

Silifke'nin Karadedeli Köyü'nün 8 km. kuzeyinde saptadığımız Şahinkayası yerleşmesi, kuzey- güney doğrultusunda uzanmaktadır. Geç Roma- Erken Bizans Dönemine tarihlediğimiz yerleşmenin merkezinde, 3x5 m. boyutlarında konutlar ve bunların doğusunda tek sıkma havuzlu bir şarap işliği bulunmaktadır. İşliğin yakın çevresinde değirmen taşlarına ait parçalar da saptanmıştır. Konutlardan birine ait kapı lentosu üzerinde, ayakta duran erkek kabartması tespit edilmiştir. Bölge sakinlerinden alınan bilgilere göre, yakın zamana kadar kabartmanın *phallos*'u belirgin durumda iken, kaçak kazıcılar tarafından tahrip edilmiştir.

2007 yılında saptadığımız¹² Karadedeli Köyü arazisi içerisinde yer alan Dellek Mevkii'ndeki duvar yapısı tekrar incelenmiştir. Anıtsal nitelikteki duvar vadiyi doğu-batı ekseninde birbirine bağlamaktadır ve yaklaşık 55 m. uzunluğundadır. Duvar en yüksek noktasında 5.25 m.ye ulaşmaktadır ve irili ufaklı moloz taşlardan oluşmaktadır. Duvarın ortasında 5 m. yüksekliğinde ve 2.80 m. genişliğinde bir kapı bulunmaktadır. Kapının altından genişliği yaklaşık 2,50 m. olan antik bir yol, kuzey-güney doğrultusunda ilerlemektedir. Kapı lentosu üzerinde dört satırlık yazıt bulunmakla birlikte, doğal tahribat nedeniyle ancak kısmen okunabilmektedir¹³. Duvar yapısı bu durumu itibarıyla, güneybatısında bulunan Korasion yerleşmesi ile kuzeydoğusunda kalan Korykos antik kenti arasında bir sınır ya da Korykos antik kentinin güvenliğini sağlayan bir kontrol noktası görevini görmekteydi.

Karadedeli Domuz Düşlüğü Mevkii'nde saptadığımız yerleşme doğu-batı ekseninde uzanmakta olup, 10 adet konuttan oluşmaktadır. Yerleşmenin güneyinde 2 adet harman yeri mevcuttur. Yerleşme üzerinde Geç Roma-Erken

12 H. Şahin, "Dağlık Kilikia 2007: Yerleşim Tarihi ve Epigrafiya Araştırmaları", *Anadolu Akdenizi Arkeoloji Haberleri ANMED* 2008-6, Antalya 2008, 120-129; Şahin 2009 (supra no: 3): 440.

13 Yazıt ve duvar yapısı bu makalenin yazarı tarafından yayına hazırlanmaktadır.

Bizans dönemlerine tarihlenen keramikler tespit edilmiştir. Bu durum söz konusu yerleşmenin en az iki evrede iskân edilmiş olduğunu göstermektedir.

Karadedeli'nin 7 km. kuzeydoğusunda tespit ettiğimiz Bademliyurt yerleşmesi ise kuzey- güney doğrultusunda uzanmakta olup yaklaşık 10 konuttan oluşmaktadır. Konutların duvar örgü tekniği ve yüzeyde tespit etmiş olduğumuz keramikler nedeniyle Erken Bizans Dönemine tarihlediğimiz yerleşmenin kuzeydoğusunda, çapları yaklaşık 8 m. olan yan yana iki adet harman yeri bulunmaktadır. Bunların hemen doğusunda ise üçüncü bir harman yeri daha mevcuttur. Çapları 6-10 m. arasında değişen harman yerleri, yerleşmede hububat tarımının tercih edildiğinin göstergesidir.

Silifke'nin yaklaşık olarak 30 km. kuzeyinde bulunan Diokaisareia (=Uzuncaburç) antik kenti ve çevresinde sürdürdüğümüz çalışmalar kapsamında, öncelikle Zeus Olbios Tapınağı'nın *temenos* duvarı üzerindeki taşıcı işaretleri incelenmiş ve ayrıntılı olarak fotoğraflanmıştır. Uzuncaburç merkezinde yer alan bir üzüm bağının içersinde tespit ettiğimiz Roma Dönemine ait dikdörtgen bir sunak üzerindeki yazıt kopyalanarak fişlenmiştir (Resim: 4). Sunak üst, sağ ve alt yandan kırık durumdadır. Beş satırdan oluşan Eski Yunanca yazıttan¹⁴, sunağın *Se[-] Aelius Iulianus* adlı bir *stationarius* tarafından tanrıça *Athena*'ya adandığı anlaşılmaktadır. Söz konusu yazıt, Diokaisareia'da tanrıça *Athena*'ya sunulan ilk doğrudan epigrafik kanıtı oluşturmaktadır.

Uzuncaburç'un 3 km. doğusunda, 10 kadar konut ve 2 işlikten oluşan tarımsal nitelikli bir tepe üstü yerleşmesi saptadık. Kuzey- güney doğrultusunda uzanan yerleşmenin doğusundaki zeytinyağı- şarap işliklerinin yakın zamanda kaçak kazı sonucu tahrip edildiği, üzerlerindeki taze kırıklardan anlaşılmıştır. Konutların duvar yapılarında kullanılan örgü tekniği, insan eliyle tahrip edilmesi nedeniyle belirlenemese de, yüzeyde saptadığımız keramik buluntuları, yerleşmenin Geç Roma-Erken Bizans dönemlerinde iskân edildiğini göstermektedir.

14 Yazıt için bkz. H. Şahin, "A new dedication to Athena from Diocaesarea", *Adayla* XII, 2009, 221-230.

2007 yılında başladığımız Yeğenli Kurşunkalesi (İsmailkale) yerleşmesindeki¹⁵ çizim çalışmalarına devam edilmiştir. Kurşun Kalesi'nin üzerinde bulunduğu yamacın hemen altındaki nehir yatağı boyunca, kaya mezarları ve blok taş üzerinde yer alan bir mezar yazıtı tespit edilmiştir.

Silifke'ye bağlı Türkmenuşağı Köyü'nün 2 km. güneydoğusunda ve Allıören'in 1 km. batısında yer alan bir Geç Roma- Erken Bizans yerleşmesi tespit edilmiştir. Yerleşme, doğu- batı ekseninde uzanmaktadır. Yaklaşık 20 m. yüksekliğindeki kayaç tepenin yamaçlarından doğuya doğru yayılan yerleşme üzerinde, 50 kadar konut bulunmaktadır. Konutların boyutları, 2x 3 m. ve 5x 7 m. arasında değişmektedir. Yerleşmenin hemen güneybatısında, çapı yaklaşık 8 m. olan bir harman yeri ve üç adet dikdörtgen planlı sarnıç saptanmıştır. Yerleşmenin en doğu noktasında yer alan dik bir yamaç, Kuruçay nehir yatağına inmektedir. Nehir yatağında sürdürdüğümüz araştırmalarda yuvarlak bir sunak tespit ettik. Sunağın ortasındaki dikdörtgen biçimde derinleştirilmiş alanda, tanrıça *Athena*'ya ait olduğunu düşündüğümüz bir kabartma yer almaktadır. Tanrıça bir kaide üzerinde ayakta durur vaziyette ve sağ elinde mızrak tutar şekilde betimlenmiştir.

Athena ile ilgili olduğunu düşündüğümüz diğer bir buluntuyu ise Yenibahçe'nin 2 km. doğusunda tespit ettik. Yerleşmede, ana kaya üzerinde yer alan tapınak betiminin içerisinde istiridye kabuğu ve kabuğun altındaki kaide üzerinde zıvana deliği bulunmaktadır. Tapınağın alınlığı içerisinde iki figür betimlenmiş olmakla birlikte, doğal tahribat nedeniyle bunlar tanımlanamamıştır. Tapınak kabartmasının hemen doğusunda sunu çukurlarına rastlanmıştır.

Silifke'nin Gündüzler Köyü ve çevresinde gerçekleştirdiğimiz çalışmalarda, 6,80x5,60 m. boyutlarında ve yüksekliği yaklaşık 8 m. olan bir mezar anıtı saptadık. Roma Dönemine ait olduğunu düşündüğümüz anıtın 200 m. kadar güneyinde, Eski Yunanca bir yazıt tespit edilerek kopyalanmıştır.

---

15 Yerleşme için bkz. Şahin 2007 (supra No.:11), 129 vd.

III- Mut İlçesi Çalışmaları

Mersin İli Mut İlçesi çalışmaları kapsamında, Çaltılı Köyü'nde yaklaşık 15 kadar konuttan meydana gelen bir Geç Roma- Erken Bizans yerleşmesi saptanmıştır. Yine Mut merkezinin 30 km. kadar kuzeyinde bulunan Dağpazarı köyü civarında gerçekleştirilen çalışmalarda, Roma Dönemine ait 5 satırdan oluşan Eski Yunanca bir mezar yazıtı tespit edilmiş ve kopyalanmıştır.

III- Gülnar İlçesi Çalışmaları

Mersin İli Gülnar İlçesi'nde gerçekleştirdiğimiz çalışmalarda, 8 Temmuz 2008 tarihinde Kavakoğlu ve Korucuk Köylerinde başlayan ve büyük bir felâkete dönüşen orman yangın alanının bir bölümü gezilmiştir. Gülnar'ın yaklaşık 20 km. kuzeybatısındaki Örenpınar Köyü'nde sürdürülen yüzey araştırmalarında, Geç Roma Dönemine ait bir antik yerleşme ve yerleşmenin 500 m. kadar kuzeyinde yuvarlak mezar sunağı tespit edilmiştir.

Harita: Doğu Dağlık Kilikia

Resim 1: Göztepesi, Kutsal Alan, Kuzey Duvarı

Resim 2: İmamalı, Çobanyalağı Mevkii boğa başı ve şimşek demet

Resim 3: Dübekli Mevkii yerleşmesi

Resim 4: Uzuncaburç, yazıtlı sunak

AVKAT ARCHAEOLOGICAL PROJECT, 2007-2008

Hugh ELTON*,
John HALDON,
Jim NEWHARD,
Sean LOCKWOOD

The Avkat Archaeological Project integrates historical and high-tech archaeological investigations into a frontier region of north-central Anatolia (Fig.1). The project is led by John Haldon (Princeton) with archaeological fieldwork directed by Hugh Elton (Trent University). The majority of the survey work has been directed by Jim Newhard (College of Charleston) and Sean Lockwood (Trent University). The region selected for historical research is the Turkish ilçe of Mecitözü in Çorum province, lying between the modern cities of Amasya and Çorum. The major focus of archaeological investigation is the central part of the Mecitözü ilçe around Avkat (Beyözü), sometimes identified as ancient Euchaita. Beyözü offers a unique opportunity to examine the changes that occurred when a late Roman town became a late Roman city in the early sixth century, while the existence of several written sources referring to the site allow a fuller investigation than might otherwise be possible. The project focuses on understanding regional socio-economic change over time by examining changes in settlement patterns, subsistence strategies, and communication routes.

Historical Overview

Before the start of the Avkat survey, some archaeological work in the ilçe had been carried out by other researchers. Already known were three Early Bronze Age hilltop sites at Kabak Tepesi close to Beyözü, at Hisarkavak, and

---

* Hugh ELTON, Dept. of Ancient History and Classics, Trent University, Peterborough, Canada, hughelton@trentu.ca
John HALDON, Dept. of History, Princeton University, USA, jhaldon@princeton.edu
Jim NEWHARD, Dept. of Classics, College of Charleston, Charleston, USA, newhardj@cofc.edu
Sean LOCKWOOD, Dept. of Ancient History and Classics, Trent University, Peterborough, Canada, seanlockwood@trentu.ca

at Murit Tepe, and four höyük at Kızılca (Emirbağ), Elvançelesi, Bekişler, and Aşağı Körücek.¹ Murit Tepe and the four höyüks were not occupied in the historic era, but there were later Roman and/or Byzantine phases at both Kabak Tepesi and Hisarkavak, as well as a late Roman/Byzantine settlement near Murit Tepe, suggesting significant changes between the EBA and the Late Roman Empire.

The earliest mention of Euchaita is during the Roman period, when it was a village in the territory of Amasya in first the Roman province of Pontus (198/230 – Diocletian), then in the province of Helenopontus which was created out of Pontus in the early fourth century. From the fourth century it began to gain a reputation as the centre of the cult of St Theodore Tiro ('the Recruit') martyred under the emperor Maximinus (308-313), but its remoteness is suggested by its use as a place of exile for the bishops Peter Mongus (482), Euphemius (496), and Macedonius (511). The emperor Anastasius I (491-518) made Euchaita a city and gave it a wall and a bishop, though the first securely attested bishop was Epiphanius who attended the sixth Ecumenical Council in Constantinople in 680.² Euchaita has been identified with the modern village of Beyözü, previously known as Avkat, five kilometres north of Mecitözü, as well as at Elvançelesi, Çorum, and Mecitözü.

From the seventh century, Euchaita became a military base behind the frontier. It remained a provincial centre, although of significance mostly for the cult of St. Theodore whose collection of Miracles from the later seventh or eighth centuries A.D. offers important information about local conditions; the letters of John Mauropous, who held the see in the mid-eleventh century, also describe many aspects of life in the town.

-
- 1 Sipahi, T. and Yıldırım, Y., '2001 Yılı Çorum ve Çankırı Bölgeleri Yüzey Araştırması', *20 Araştırma Sonuçları Toplantısı* (Ankara, 2003), Vol. 2. 275-284; Sipahi, T. and Yıldırım, Y., '2002 Yılı Çorum ve Çankırı İlleri Yüzey Araştırması', *21 Araştırma Sonuçları Toplantısı* (Ankara, 2004), Vol. 2. 305-314; Sipahi, T. and Yıldırım, Y., '2003 Yılı Çorum ve Çankırı İlleri Yüzey Araştırmaları', *22 Araştırma Sonuçları Toplantısı* (Ankara, 2005), Vol. 2. 353-364.
  - 2 Mango, C., and Ševčenko, I., 'Three Inscriptions of the Reign of Anastasius I and Constantine V', *BZ* 65 (1972), 379-393

With the Seljuk defeats of the Byzantine Empire in the mid-late eleventh century, the Danishmendid emirs occupied the Pontic region; Euchaita came under their control in 1073. Their central Anatolian focus was very different from the Constantinople-focused Byzantine Empire and this brought about a political shift away from earlier centres.

Archaeological Methodologies

The combination of previous archaeological work and historical investigation was followed-up by the 2007 and 2008 fieldwork seasons. A great emphasis was placed on the use of technology, in particular satellite imagery, GIS, and handheld PDAs. The project uses 0.6 m. multispectral Quickbird and 1m panchromatic SPOT satellite imagery of the area between Beyözü and Mecitözü, while 15 m. ASTER data is used for the area between Çorum and Amasya; the derived 30 m. Digital Elevation Model forms the physical relief basemap.

Field data consisting of digital images and survey unit, observation point, and feature data recorded on standardized forms were entered into a relational database developed in MS Access. Spatial data consisting of survey unit boundaries, observation point and feature locations, remote sensing, satellite imagery, and secondary spatial analyses (such as geomorphological and environmental classifications) were stored in an ArcSDE geodatabase accessed from the GIS (ESRI ArcMap 9.3). After testing in 2007, the data management system was implemented, and following revision in winter 2007-2008 was effective in rapidly integrating field observations to yield next-day analysis of identified patterns. The results of the first two seasons' work far exceeded expectations, in large part due to the use of handheld PDAs which were loaded with a pared-down GIS application (ESRI ArcPad 7.0) and linked via Bluetooth to GPS receivers and using the 0.6 m. Quickbird satellite image as a base map.

The largest part of the fieldwork was the intensive survey directed by Jim Newhard. In 2007, 26 fields were walked by a single team as a preliminary test of the survey methods. In 2008, three survey teams covered an area c. 2.5 km. wide between Mecitözü and Beyözü. During the course of the 2008 field season, the project walked 942 survey units, equalling 642 hectares, as well as collecting over 31,000 data points. Survey units are defined by modern topography – field breaks, natural contours, roads, etc. Within each survey unit, fieldwalkers were spaced at 15m intervals and walked along a compass bearing determined by the orientation of the survey unit. The team leader filled out standardized forms for each unit, describing visibility, landscape use, and other environmental factors, and used a PDA to plot survey unit boundaries which were later automatically downloaded to the GIS.

Given the irregular shapes of modern fields and the likelihood that current field boundaries do not necessarily reflect ancient landscape partitioning, using such data directly is highly problematic. The fieldwalkers thus recorded artifact counts every 15m. as they walked creating a crude 15m. grid over the landscape. These ‘observation points’ (OPs) allow for greater resolution of artifactual patterning, i.e. directly providing the resolution usually provided by a revisit for a site collection. By inputting the OP counts into the GIS, densities of artifacts can be analysed not only by survey unit, but also within the unit. In addition, associations of artifact clusters that cross survey units or are affected by landscape features (such as irrigation ditches, roads, residential units, etc.) can be readily noted. The use of OP data in conjunction with the GIS thus facilitates analyzing artifact scatters. The Avkat project is thus a siteless survey, in that centres of artifact densities are identified and marked as features; no additional collection processes take place for artifact concentrations.

In addition to the Intensive Survey, there were several smaller teams carrying out other work. The Village Survey, led by Alessandra Ricci (Koç) in 2007 and by Lale Özgenel (METU) in 2008, systematically mapped all architectural *spolia* in Beyözü and Elmapınar. The team also made comparative

visits to nearby villages including Elvanelebi, Alren, Sarihasan, Kozören, Bayındır, and Figani. The remote sensing team, led by Stephen Wilkes (IBM Vista Birmingham) used magnetometry and Ground Penetrating Radar (GPR) to investigate surface remains and concentrations of surface material identified by the intensive survey. In 2007, two FM256 fluxgate gradiometers and a SIR3000 GPR with 400 MHz and 200 MHz antennas were used; in 2008, a wheeled Foerster Magnetometer was utilized for the large area coverage magnetic survey. This was run in tandem with GPR for focused investigation and ground truthing of areas of interest established in the 2007 survey and a GeoscanFM256 Magnetometer for areas (especially ploughed fields) unsuitable for the Foerster. In 2007 3.87 hectares were covered by magnetometry survey and 0.83 hectares with GPR, while in 2008, magnetometry surveys covered a total of 4.3 hectares with GPR surveys covering a total of 0.16 hectares. Lastly, in 2008 a paleoenvironmental group led by Warren Eastwood (Birmingham University) examined several caves in the vicinity of Mecitözü in the hope of finding speleotherms but were unsuccessful.

Results

The results from the intensive survey, village survey, and remote sensing complemented one another. They can be divided into four major areas: Beyözü, Elmapınar, the plain to the south of Beyözü, and the broader region.

Beyözü Village

Although the village of Beyözü was visited by David French in the 1960s, no detailed archaeological investigation has previously taken place. A systematic search was made for architectural elements in the village. There were very few *in situ* ancient features, but there was a very large volume of *spolia*. All of the major architectural elements found were of local limestone, i.e. there was no significant imported material. Almost all of the datable material from the village is from the fifth century A.D. or later, though there was a fourth

century A.D. bronze coin, and a Latin inscription (F1702). A number of early Byzantine tombstones have been reused ornamentally within the village. 18 tombstones were recovered, none of which give more information than names and occupations, which included a *hegoumenos*, two deacons, and a *kerularios*. The inscriptions show significant variations in orthography and make no reference to the existence of the Roman Empire. All of these stones probably came from two cemeteries, one from an area known as Gavurbela (F1354) to the east of Beyözü, the other to the west of the modern village on a low rise called Kurtçu Tepesi. The glass bracelet fragments found during fieldwalking (S1781-03) probably came from one of these cemeteries. (Fig. 2)

Analysis of the architectural sculpture suggests a single church with a mixture of sixth century palmette (F1465, 1707, 1723, 1773) and impost (F1586, 1670) capitals; diameters varied between 0.35 and 0.44 m. The palmette capitals seem typical of local churches since similar palmette capitals were seen at Bayındır, Elvançelebi, Figani, Sarıhasan, and there are numerous examples in the Çorum museum (Fig. 3). Also recorded were a screen fragment (F1674) and two chancel screen posts (F0353, F0354). This church was probably the source for the pilaster base for engaged half columns (F1084). This church may have been located in the southern part of the village where there is an exposed section of wall (small limestone blocks over a rubble core) (F1726) and a local rumour records an illegally excavated mosaic. Remote sensing work suggested the foundations of a an apsidal building 6 x 15 m. oriented east-west, though the results include significant other buried features; this may be a later phase Byzantine church overlying a larger late Roman church. There may also have been a second church at the southern approach to the modern village, where remains of a buttressed wall at least 0.6 m. thick made of small blocks over a rubble core were found (F0204).

The village also contained numerous column bases and fragments of columns, mostly of diameters around 0.3 m. (though there was one column fragment (F1522) that was 0.54 m in diameter), and three threshold blocks. The other architectural remains included two blocks from a paved street

(F1051, 1053) and a number of water channels and stone pipes. The village also contained two large elements from a cereal processing installation (F1446, F1447). This is similar to other local villages which also had one or two cereal processing units, suggesting some sort of centralised village production. Other finds from Beyözü included several glass fragments (one being part of a fifth or sixth century wineglass lamp (S1184-002)), a pithos with applied cross (F1764), three fragments of Proconnesian marble revetment (S1614-02, S1730-01, F1790), and a piece from a small white marble column (diameter 0.07 m) (S1611.02).

A total of 26 bronze coins were recovered from Beyözü, either donated by the inhabitants of the village or found in the fields around it.³ The identifiable finds included imperial coinage of the Roman, late Roman, and later middle Byzantine periods, a find spread typical of central Anatolia (Fig. 4). The period before Anastasius' grant of civic status is represented by only one coin, the period from Anastasius to the seventh century by six coins, and then there is a gap before 12 coins of the eleventh century. No coins from the Islamic era have yet been recovered. There was a single Roman fourth century coin from Antioch, as well as two coins of Anastasius and one each of Justinian I, Phocas, Constans II, and a sixth-seventh century issue. There were 12 anonymous *folles* from the eleventh century as well as a coin of Constantine X Ducas and Eudocia (1059-67)

The Beyözü village was overlooked from the East by two hills: Kale Tepe and Kabak Tepesi. The remains of a rampart with a gate, towers, and a ditch, facing north are clearly visible on Kale Tepe (F0201) which may be the site of the defensive enclosure referred to in the *Miracles of St. Theodore*. Geophysical survey in this area showed that the gate also had flanking structures. On the interior of the defensive wall a substantial rectilinear structure c. 25 x 25 m. with a series of smaller rooms around a central area, is perhaps a keep (Fig. 5). The intensive survey discovered some chipped stone, and some late Roman material and Byzantine material (including an Unglazed White Ware II fragment), though the area within the walls was dominated by Medieval

---

3 Preliminary analysis by Alan Stahl (Princeton).

material with a relatively dense scatter within the northern perimeter, thinning out across the fields and hillside to the north-west. These ceramic concentrations were dominated by tiles.

North of Kale Tepe, Kabak Tepesi (F1353) although dominated by EBA material, also had some Byzantine or medieval material (S1086). Magnetometry here suggested a number of storage pits, a pair of ditches encircling the top of the hill, potential walled structures, and a defensive bank to the north. Two areas of very high magnetic response, one approximately 20m in length, may indicate the burning of a walled structure, possibly a Byzantine watchtower (F2312). (Fig. 6)

The results from the 2007 and 2008 seasons produce a clear picture of the ancient and medieval occupation of Beyözü. The village itself produced significant quantities of *spolia*, suggesting that there was an ancient settlement below the modern village and that this settlement was larger than those in nearby villages. The inscriptions suggest that at least one cemetery existed nearby. None of the epitaphs can be dated to the Late Roman period, and the vast majority show clear signs of Christianity. These can be supplemented by architectural elements from at least one church. At the same time, a number of Byzantine coins were also discovered, some from the sixth and seventh centuries, the majority from the eleventh century. In terms of periods, there is very little evidence dating to earlier than the Late Roman Empire at Beyözü. Alongside this evidence, however, was the presence of surprisingly small quantities of fine-ware ceramics. The archaeology thus suggests a significant change in the settlement during the Late Roman period, and if the coin evidence can be pressed, this change occurred at the end of the fifth century.

The survey work also suggests that Beyözü (Avkat) should be identified as the ancient city of Euchaïta. The name itself is suggestive, though priority should be given to the Anastasian inscription in the centre of Mecitözü which has several pedigrees. Mango and Şevçenko and a Beyözü family claim that the stone was brought from Beyözü, although another informant in Mecitözü claimed its source was Kozören. As in the case of Elmapınar, although

there is ancient material at Kozören, Beyözü contains a greater quantity of architectural material of a more varied character. Last, the topography of the Beyözü matches that described in the *Miracles of Theodore*, which make it clear that the defences had a clear view in all directions except the north, appropriate for Beyözü, but not for Mecitözü, Kozören, Elvançelesi, or Çorum.

Elmapınar

In the village of Elmapınar (F0303), 2 km. west of Beyözü, there were several blocks decorated with Christian symbols (F1555, 1559) and two Byzantine tombstones (F0304, F0305). Although there was a separate ancient settlement at Elmapınar, the very small quantity of undecorated *spolia* here, combined with the low sherd counts from the intensive survey adjacent to the modern village, suggest it was smaller than the settlement at Beyözü. This gives some sense of the impact of the cult of Theodore at Euchaita and the donation of civic status by Anastasius.

Intensive Survey

The work in Beyözü and Elmapınar was complemented by intensive survey around the two villages as far south as the outskirts of Mecitözü (Fig. 7). The use of GIS allowed the rapid generation of kernel density maps for easy visual analysis of artifact concentrations. Significant clusters of ceramics were found immediately to the south of Beyözü as well as concentrations on Kale Tepe and Kabak Tepe to the northeast of the village. Ceramic concentrations were very rare between Elmapınar and Beyözü and in the fields to the northeast of Beyözü. (Fig. 8, 9)

Further to the south of Beyözü, the survey showed a decreasing density of artifacts from the village to the immediately surrounding fields. Further south, several small concentrations of ceramics and tile were found, suggesting farmsteads or smaller settlements. These concentrations were approximately

an hour's walk from Beyözü, as judged from a terrain-based cost surface. Further to the south, lighter yet significant scatters of ceramic tiles and some pottery were identified (F1006), covering the period between the Early Bronze Age and the Ottoman period, though most of the material came from the Roman to Middle Byzantine periods.

North-east of Beyözü, several concentrations of pottery were discovered, at F1003 and F1004 near Sarıhasan. The remains of two watchtowers were located on hilltops covering the eastern approach to the fortification on Kale Tepe (F1103, F1104), and combined geophysical and intensive survey of Kabak Tepe suggest a third watchtower (F2312) located at the southern edge of this natural prominence.

The Region

The village survey visited several other sites in search of parallels.⁴ At Kozören two Latin inscriptions were found, one a milestone from the late second century A.D. naming, Caius Iulius Flaccus Aelianus, the Roman governor of Cappadocia in A.D. 198, the other more worn but probably not a milestone. There was an additional Greek inscription. The village also contained two large blocks with crosses, probably from a church, and a sarcophagus. At Alören, a cereal press weight with an inscribed cross was discovered, and the village also contained at least one column base. At Sarıhasan, four palmette capitals were found. At Bayındır a palmette column capital, column base, and a Greek inscription from the Roman Empire were found. At Elvançelesi, parts of a late Roman church had been used in the construction of the türbe. The village also contained two Greek inscriptions and a press weight. To the south, an inscription recorded by Anderson in 1903 is still present in a fountain.⁵

4 Our thanks to Önder İpek of the Çorum Museum for providing details of several unpublished inscriptions in the Mecitözü ilçe.

5 Anderson, J.G.C et al., *Studia Pontica III: Recueil des Inscriptions Grecques et Latines du Pont et de l'Arménie* (Brussels, 1910), #212.

Ceramics

The ceramics from 2007 and 2008 were examined by Joanita Vroom (University of Sheffield) and Will Anderson (University of Melbourne). The sherds collected, counted, and photographed covered all periods from the Early Bronze Age to modern times, though only those from the Late Roman, Byzantine, medieval, Ottoman and recent periods were drawn or analysed.

Late Roman ceramics (fourth to seventh centuries) were distributed widely across the survey area, with several concentrations to the south of Beyözü. Late Roman fine wares and late Roman imports were found in greater numbers than those of the Early-Mid Roman period. Several assemblages featured material spanning the Roman period. S1293-01 featured fine wares in three different fabrics: a red ware (01) of perhaps the first or second century; an orange ware base of a plate (02) in micaceous, orange fabric, which could be Middle to Late Roman (third to fifth century); and a pink-reddish yellow fabric (03) which is sandy with some inclusions. S1373-01 spans the Roman period including a rim of Red Slip Ware with prominent slip application marks and a fine ware in buff fabric. Typically Late Roman groups include S1330-01, 12 sherds of mainly late antique date, including one of RSW; S1269-01, 18 sherds; S1779-01 which includes five sherds of Roman period domestic pottery displaying a range of fabrics and forms; and S1347-01 (Fig. 10), a group of eight sherds, mostly closed plain wares, and one RSW bowl base in very fine, light reddish yellow fabric with light red slip.

Although RSW was often represented only in the form of small body sherds, there were several distinctive base and rim profiles, particularly of more sturdy vessels. One is S1068-01-01, the foot of a Late Roman bowl (diameter 0.14 m.) that resembles Hayes' Form 3 Phocaeen RSW, dated to the second half of the fifth and the first half of the sixth century. A similar form, also of a thick based RSW bowl is S1261-01-05, a bowl or dish with distinctive profile of a low, squared foot, and prominent wheel marks (base diameter c. 20 cm). The fabric is fine, with small lime inclusions, voids and some larger, rounded black grains, perhaps indicating a Black Sea origin. Several different

fabrics were evident among the fine wares, including pink, orange and reddish yellow, suggesting a number of sources. Forms of RSW were mainly open vessels, including the bases and rims of bowls which are more likely to survive and be collected. There were also some closed forms, including S1641-01, a sherd of soapy red ware (*unguentarium* or *ampulla*?) with ridged interior.

Decorated pottery of the Roman period includes slipped, painted and incised sherds. A small handle of a cup or flask (S1732-01-03) has light red fabric, with the exterior coated in dark grey paint and likely to date to the sixth or seventh century. Other painted wares include S1373-01-01, a light reddish brown fabric and coated in maroon, and S1750-01-01, a rim coated in red slip with a band of stabbed decoration encircling it.

Although incised decoration is not a reliable indicator of date, some sherds displayed fabric traits that suggest a Late Roman-Early Byzantine date. Two sherds of the same ware are S1728-01-01 and S1806-01-06 made from a fine, sandy, orange-red fabric with small, lime particles and lightly incised wavy lines below a straight line. These belong to thin walled vessels, perhaps water jugs. In the same fabric is a handle with stamped decoration of circles and lozenges along one side (S1154-01-01).

There were some sherds of LR amphorae which included a small one-handled amphora type (S1067-01-02). These amphorae were not intended to be freestanding as the bases are uneven. The fabric is often reddish yellow.

Two (almost complete) vessels are similar to, though much smaller than LR3 amphorae from western Asia Minor; the best example (with neck missing) is 0.32 m. in height (F0362, F0363) (Fig. 11). They have a sharply angled shoulder, conical body and a thick, solid foot. The foot is slightly splayed and squint. The foot and body are ribbed, as is the interior. One small amphora with one handle has an orange micaceous fabric, typical of the Ephesus region (F0363). The other one has a much browner, harder fabric with limestone and black inclusions and seems to be an imitation of the Ephesian vessels, perhaps from Pergamon or the Black Sea region. Both can be dated in the late sixth or seventh centuries. These small amphorae are also known as 'Ephesian

Early Byzantine *ampullae*’ and ‘*Amphoriskos/ Unguentarium Agora M369*’, or ‘*Frühbyzantinische Ampullen und Amphoriskoi*’. They have been found in Ephesus in various sizes, with or without handles, and often as varieties of the LR3 amphora from this same region. These vessels may have contained a special (luxury?) substance, since a similar small amphora with a Greek *graffito* ‘*κονδ*’, refers to *κονδύτιον/ conditio* i.e. ‘spiced food/wine’.⁶

As well as the transport amphorae, many Late Roman storage vessels were recorded. These *pithoi* of the Late Roman period tend to have flat or arched rims, have oxidized cores and are made in coarse, local fabric. Coarse ware cooking pots and storage jars were sometimes hard to distinguish from the earlier material, and indeed, from later, medieval wares.

The Early-Middle Byzantine (seventh to twelfth centuries) ceramics included several fragments of unglazed utilitarian wares in a (rather soft) whitish or pinkish fabric (depending on iron elements in the clay) with white quartz, red and black inclusions. These wares are all made of kaolin or kaolinitic clays, soft white clays found in various parts of Turkey, including the İstanbul area, Lycia, and the Orta (Çankırı) area. Until now Byzantine unglazed and glazed ceramic products made of these kaolinitic clays have been noted at only two sites in Turkey, Constantinople/İstanbul and Limyra in Lycia.⁷

Within this group of unglazed utilitarian wares in kaolinitic clays, there were several fabrics and shapes which are similar to Hayes’ group of ‘Unglazed White Ware II’ from Saraçhane dating to the seventh and eighth centuries. The most common shapes are of closed vessels, probably jugs. The fragments from the Avkat survey have either a flat base or a ‘double’ handle (S1911-01). This so-called double handle has a second smaller handle on top of the first larger handle for attaching of a lid (for closing the jug). The fieldwork also

- 6 This information was provided to J. Vroom by S. Ladstätter from the Ephesus excavations. Cf. Metaxas, S., ‘Frühbyzantinische Ampullen und Amphoriskoi aus Ephesos’, in: F. Krininger (ed.), *Spätantike und Mittelalterliche Keramik aus Ephesos* (Vienna, 2005), 67-123; Ladstätter, S., ‘Funde’, in: Steskal, M. and La Torre, M. (eds.) (2007), *Das Vediusgymnasium in Ephesos. Archäologie und Baubefund (Forschungen in Ephesos, Band XIV/1)* (Vienna, 2007), 97-123, fig. K 219.
- 7 e.g., Vroom, J., ‘Late Antique pottery, settlement and trade in the east Mediterranean: A preliminary comparison of ceramics from Limyra (Lycia) and Boeotia’, in: W. Bowden, et al., eds., *Recent Research on the Late Antique Countryside* (Leiden, 2004), 281-331 at 297-300.

produced a few fragments made of grittier kaolinitic clay. Shapes included jugs with broad ribbon handles and wire-marks on flat bases (e.g., S1276-01-03, S1718-01-04, S0003-01-03, S1886-01-02). The fabric and shape of these sherds appear to be similar to those of Hayes' group of 'Unglazed White Ware V', dated to the mid to late twelfth century.

There were only a few sherds of Byzantine glazed fine wares. These included a small handle fragment of so-called 'Glazed White Ware II' (S1265-01-03) (Fig. 12).⁸ The piece is undoubtedly imported from outside the Beyözü region, because it is made of the typical white kaolinitic clay from Constantinople/İstanbul and has sparse green lead glaze on top. On the basis of the Saraçhane chronology, the sherd can be dated in the Middle Byzantine period, around the eleventh to twelfth centuries.

From the Medieval period (twelfth to fourteenth centuries) there were only a few fragments of fine wares. Noteworthy are two fragments of Monochrome Green Sgraffito bowls of a reddish fabric (F0301-01) from the village of Beyözü. These sherds have an incised decoration in Seljuk style on the interior surface, and can be dated in the fourteenth century. From other areas finds included fragments of Monochrome Green Glazed Wares and Monochrome Brown Glazed Wares of the same date, or perhaps a bit later, of the Ottoman period.

Several fragments of unglazed utilitarian wares made of a rather coarse reddish fabric could be Late Medieval or Seljuk, dating roughly between the late twelfth and fourteenth centuries. These shapes include plain oval handles of closed vessels (probably cooking pots/jars). The fabrics and shapes are very similar to unglazed domestic wares from Medieval sites in western Turkey, especially from Ephesus during the Beylik period (thirteenth-fourteenth centuries).⁹ Some thick-walled fragments from Kale Tepe have a decoration of applied rope bands. These sherds are from large storage jars (*pithoi*) with a flat base and an everted rim, of

8 Cf. Hayes, J., *Excavations at Sarachane in Istanbul. Vol. 2, The pottery* (Princeton 1992), 18-29; Vroom, J., 'Some Byzantine pottery finds from Kaman - Kalehöyük', 165-166.

9 Vroom, J., 'Medieval pottery from the Artemision in Ephesus: Imports and locally produced wares', in: F. Krinzing (ed.), *Spätantike und Mittelalterliche Keramik aus Ephesos* (Vienna, 2005), 17-49 at 35-36.

which the shapes and applied band-decoration were influenced by Islamic styles. On the basis of similar Medieval parallels in eastern Turkey, these sherds are dated to the thirteenth and early fourteenth centuries.¹⁰

Lid fragments of a similar coarse fabric were also found (e.g., S1414-01, F1354-08). These flat lids were undoubtedly used in combination with closed shapes, such as cooking pots and large storage jars. The round lids often have a ribbed top with pinched piecrust edges (sometimes called 'modelled/ crimped'), as can be seen on similar examples from excavations at Keban in eastern Turkey.¹¹ Other finds included a jug handle (S1604-01) and a knob fragment of a lid of Late Medieval times in an orange micaceous fabric very analogous to a type of moulded pottery of the Beylik period from Ephesus recently described as 'Unglazed Relief Ware'.

The bulk of the unglazed and glazed domestic wares collected date to either Ottoman or more recent times (fifteenth to twentieth centuries). Fragments of Monochrome Glazed Wares from both periods are common. The surface treatment of these fragments is confined to a monochrome ochre-brown, yellow or greenish lead glaze over a white slip (engobe) on the inside and upper part of the outside. There is no further decoration. The most characteristic shapes are open vessels, such as bowls and dishes, although jars and jugs are also sometimes glazed with only a lead glaze on the interior to make them non-porous. There are also several fragments of *pithoi* of Ottoman and early modern periods. A few large storage jars of the Ottoman-Modern period have a black, tarry coating on the inside.

Conclusions

The preliminary results of the 2007 and 2008 work confirm some of

---

10 McNicoll, A., *Taşkun Kale. Keban Rescue Excavations Eastern Anatolia* (BAR, Int. Ser. 168), (Oxford, 1983), nos. 1-30; Alvaro C., *et al.*, 'Zeytinli Bahçe: A Medieval fortified settlement', *Anatolia Antiqua / Anadolu Eski* 12 (2004), 191-213, fig. 14.

11 Redford, S., 'Excavations at Gritille (1982-1984): The Medieval Period. A Preliminary Report', *Anatolian Studies* 36 (1986), 103-136 at 129; Moore, J., *Tille Höyük 1: The Medieval Period*, (London, 1993), 108-109; Alvaro *et al.*, 'Zeytinli Bahçe', fig. 16 d-f.

the previous hypotheses about the region, but add much more detail. The fieldwork showed that a distinct change took place in the area around Beyözü in both quantity and type of material after the fifth century AD. Before this, the settlement at Beyözü seems to have been little different from other local villages, but the sixth century site seems to have been larger than its contemporaries. When combined with the evidence for the origin of the Anastasian inscription, the survey work proves the location of Euchaita at Beyözü.

The intensive survey in the hinterland of Beyözü suggests that the settlement patterns in antiquity were similar to those of the modern era, i.e. nucleated settlements with intervening farmsteads. Agricultural production patterns were probably also similar, i.e. dominated by cereals. No evidence for olive production was found; local winters are now too harsh, and this seems also to have been the case in antiquity.

The region now has a low population and it seems likely that the situation in earlier periods was similar. Although it was not an isolated region, there was only a very small quantity of fine ware material, much probably coming via Black Sea ports such as Sinope or Amastris. There are a few distinctive forms and wares, such as the two small, single-handled LR3 amphorae-variants of the late sixth-seventh century. The finds include relatively few sherds of glazed fine wares from the Byzantine, Medieval, and Post-Medieval periods, but imported wares do occur, such as Glazed White Ware II from Constantinople/İstanbul of the Byzantine period. The material culture in the Avkat region between the sixth-seventh and twentieth centuries is thus similar to the ceramic picture from other similar sites in Turkey.¹²

12 Cassis, M., 'Çadır Höyük: a rural settlement in Byzantine Anatolia', in T. Vorderstrasse & J. Roodenberg (eds.), *Archaeology of the countryside in medieval Anatolia* (Leiden, 2009), 1-24.

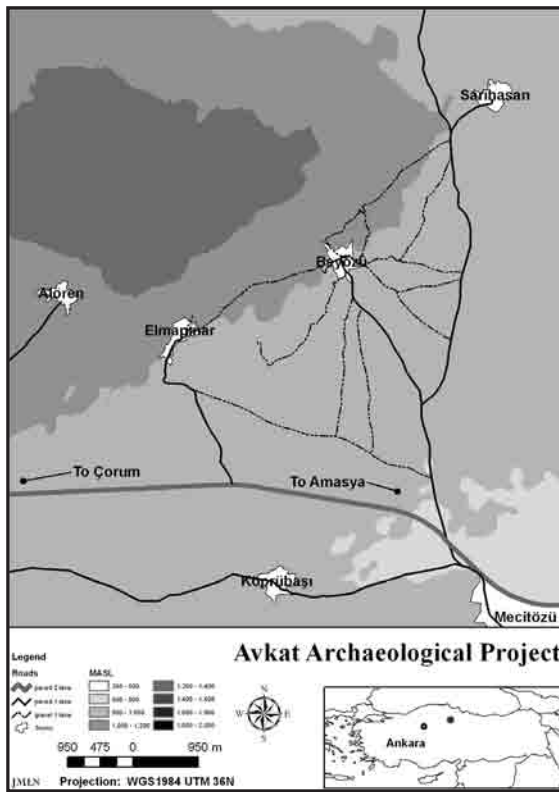

Fig.1: General map

Fig.2: Tombstone (F1302)

Fig.3: Palmette capital (F1465)

Fig.4: Justinianic coin (F0384)

Fig.5: Kale Tepe, remote sensing results

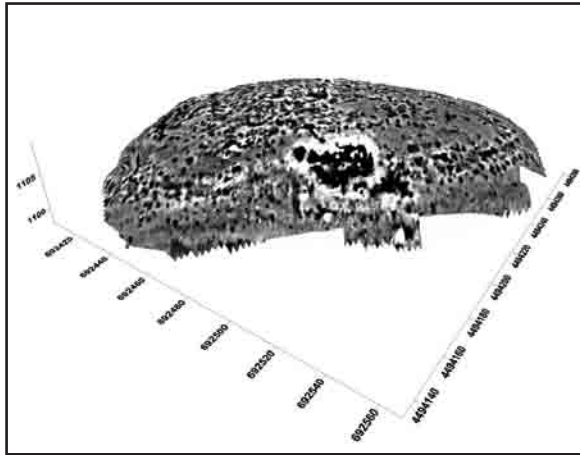

Fig.6: Kabak Tepesi, remote sensing results

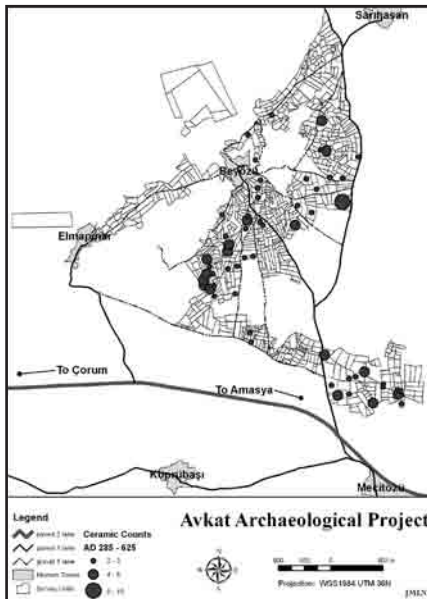

Fig.7: Map of survey units

Fig.8: Map of ceramic counts, AD 285-625

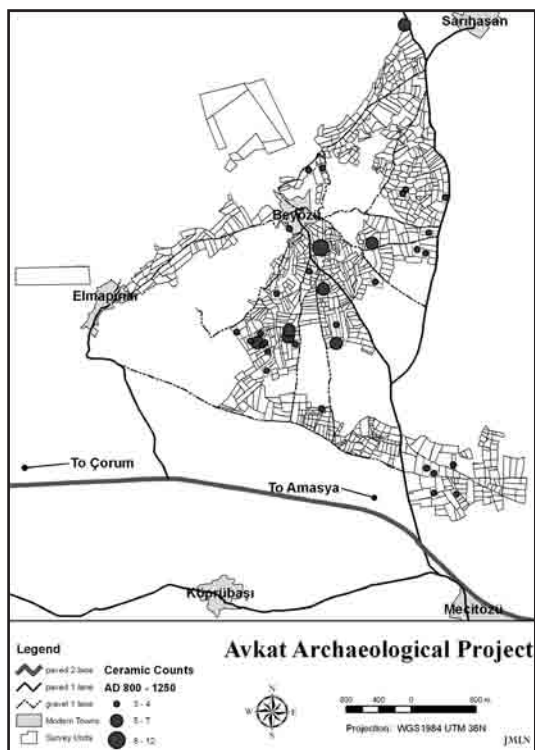

Fig.9: Map of ceramic counts, AD 800-1250

Fig.10: Photo of Late Roman sherds (S1347-01)

Fig.11: Photo of F0363

Fig.12:Photo of Glazed
White Ware II (S1265-
01-03)

OLBA 2008 YILI YÜZEY ARAŞTIRMASI

Emel ERTEN*
Murat ÖZYILDIRIM
Tuna AKÇAY

Mersin, Silifke, Olba arkeolojik araştırmalarının sekizinci dönem çalışmaları 2008 yılında yapıldı¹. Araştırmalarımızda kentin yerleşim tarihiyle ilgili saptama ve belgelemelerimiz bir yandan sürdürülürken; diğer yandan da Olba ve yakın çevresindeki kült alanlarının incelenmesi çalışmalarına devam edildi. Yine öncelikli araştırma konularımızdan biri de Olba'nın Erken Hıristiyanlık Dönemi yapıları içinde en önemlisi olan manastırdı. Ayrıca, Olba'da yıllardır gerçekleştirmekte olduğumuz araştırmalarımızın sonuçlarının tümünün yer aldığı kapsamlı bir yayının oluşturulması için gerekli olan çalışmalar da başlatıldı.

Olba'da arazi yapısının sağladığı elverişliliğin de etkisiyle çok sayıda kült yerinin oluşturulduğu araştırmalarımız sonucunda belirlenmektedir. Bu elverişlilik, sarp ve kayalık jeolojik oluşumun yanı sıra bunun neden olduğu dramatik etkiden de kaynaklanır.

Olba'daki kaya kült alanlarının tarihlendirmelerinin yapılabilmesi için gerekli arkeolojik verilere ne yazık ki sahip değiliz. Yine de bunların ayrıntılı tanım ve dökümünü yapmaya yönelik çalışmalarımız sürmektedir.

Görkemli dağ zirvelerinde, kayalıklarda gökyüzüne yakın yerlerde doğa,

* Doç. Dr. Emel ERTEN, Gazi Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Teknik Okullar, Ankara / TÜRKİYE. eerten@gazi.edu.tr
Okt. Murat ÖZYILDIRIM (Klasik Filolog, ma.), Mersin Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Mersin/TÜRKİYE. muratozyildirim@mersin.edu.tr
Tuna AKÇAY (Arkeolog, M.A.), Arkeologlar Derneği Mersin Şubesi Başkanı, Mersin/TÜRKİYE. akcaytuna@gmail.com

1 Olba 2008 Araştırmaları'na Kültür ve Turizm Bakanlığı temsilcisi olarak Ankara Etnografya Müzesi Müdür Yardımcısı Cenap Işık katıldı. Uzmanlığının yanında eski bir dost olarak da araştırmamızda yer alan Cenap Işık, yöre ile ilgili geniş bilgisiyle ve bölge insanıyla kurduğu güzel iletişimle de ekibimize renk ve ışık verdi. Ayrıca, araştırmaya ekip üyesi olarak katılan Yüksek Mühendis Noyan Dilek'e değerli katkıları nedeniyle teşekkürlerimizi sunarız.

dağ, fırtına tanrılarına kendilerini daha yakın hissetmeleri düşüncesiyle bu tür kült alanları oluşturulmaktadır². Yunan dünyasında tanınan dağ zirvelerindeki, mağaralardaki kutsal yerlerin tarihinin Yunan öncesi dönemlere dayandığı, Yunanlıların da buralarda tapındıkları, kendi inançlarına bu doğal mekânları uyarladıkları görülür. Yunan destanlarında mağaraların genellikle tanrıların doğum yeridir. Örneğin, Zeus'un doğum yerinin Girit'deki bir dağ zirvesi olduğu inancı vardır³. Anadolu'daki kaya kült yerlerinin Bronz Çağı veya Demir Devri kökenleri, işlev ve kullanımları; özellikle de kültürlerarası etkileşim içindeki yerleri ise, uzmanlar arasında başlıca tartışma konularından biridir⁴.

Olba'da saptanan kaya kült yerleri içinde en görkemli ve dikkat çekicisi olan Şeytanderesi Vadisi'nin batı yamacı üzerindedir⁵ (Resim: 1). Söz konusu alan geniş bir kaya girintisinin çeşitli biçimlerde işlenmesi sonucunda oluşturulmuştur. Buradaki en belirgin unsur tam bir daire şeklinde açılan girişe sahip kaya odasıdır. Bunun içinde yer alan kaya dikmesinin bir "*baitylos*" niteliği taşıdığı düşünülmektedir (Resim: 2). Kaya girintisi içinde yüzeyde bulunan çok sayıdaki hayvan kemiği burada bir sunu-adak ritüelinin yer aldığını düşündürmektedir.

Olba'daki bu kutsal yerin yöredeki dinsel gelenekle bağlantılı olarak Zeus Olbios'a adanan bir kült yeri olması mümkündür. Hatta buradaki kültürün köklerinin Luvilere dayandığını, Fırtına/Hava Tanrısı Tarhunt ile ilişkili olabileceğini de söylemek olasıdır.

Olba'daki söz konusu kült yeri konusunda yapılabilecek bir diğer yorum da basamaklarla kaya yüzeyine oyulmuş bir nişe çıkışın sağlandığı kesime ilişkindir (Resim: 3). Özellikle Frigler'de kayalara oyulmuş basamaklara sahip anıtlara rastlanmaktadır⁶. Bu konuya Prof. Dr. Levent Zoroğlu da

2 Kutsal taş kültürüyle ilgili yerler konusunda Anadolu'daki Latmos, Tmolos (Bozdağ), Kaunos ile Kilikia'da Seleuceia Pieria'dan, Kıbrıs'ta Kouklia'dan söz edilebilir: Carstens 2008, 73-93.

3 Rutkowski 1986, 1-2.

4 Bu konudaki görüş ve tartışmalarla ilgili olarak bkz. Çevik 2003, 233 vd.

5 Söz konusu kaya kült yeri ilk kez 2003 yılı çalışmalarımız tarafından saptanır ve burası ile ilgili olarak ilk düşüncelerimiz yayınlanır: Erten 2003, 14-15.

6 Roller 2007, 145.

dikkatleri çekmekte ve Khilakku bölgesi alanı içinde bulunan Dibektaş basamaklı anıtlarının da Demir Devri Frig örnekleriyle karşılaştırılabilir nitelikte olduklarını belirtmektedir⁷. Olba kült yerindeki belli bir nişe yönelen bu basamakların da bölgedeki Demir Devri geleneği ile bağlantılı olabileceği tarafımızca da düşünülmektedir. Kaya basamakları Olba'nın başka kesimlerinde de sıkça rastlanan bir olgudur. Örneğin, Doğu Tepesi Nekropolisi olarak adlandırdığımız kesimde Dibektaş anıtlarına olasılıkla benzeyen kaya kullanımı saptanmaktadır. Bu konudaki çalışma ve incelemelerimiz sürmektedir.

Olba'da pek çok kaya kült alanının bulunması, bu konuda ayrıntılı bir envanter çalışmasının yapılmasının gerekli olduğunu da ortaya çıkarmaktadır. Bunların özelliklerinin genel bir dökümü yapıldığında değerlendirilmeleri, söz konusu olan kültür/kültlerin niteliği ve ritüelleri konusunda yorum yapmak mümkün olacaktır⁸.

Keil ve Wilhelm tarafından bölgede 1925 yılında yapılan çalışmaların sonuçlarını içeren 1931 tarihli kitapta yayınlanmış olan "tiyatro" olarak nitelenen yapıya ait plan ve tanımlamadaki yetersizlik dikkati çekmektedir. Özellikle, *skene* binasının derinliği konusunda yüzeyde hiçbir veri görünmediği hâlde, planda bir derinliğin verildiği görülmektedir⁹. Bu nedenle, daha yeterli arkeolojik tanımlama yapabilmek ve detaylı veriler elde edebilmek amacıyla tarafımızdan yapıyla ilgili ön incelemeler 2008 çalışma döneminde gerçekleştirildi (Resim: 4).

Yapı, Roma İmparatorluk Dönemi içinde kentin merkezi olması gereken bir konumda, akropolisin kuzeybatı eteğinde yer alır. Lamos ırmağı üzerindeki Kızılgeçit kaynağından Olba'ya su taşıyan kanallar sisteminin son noktası olarak değerlendirilen ve kentin korunabilen en görkemli yapılarından *nymphaeum*un hemen yanındadır. Çeşitli çevresel etkilerle büyük ölçüde tahrip olmakla birlikte, ortalama ölçüleri, yapısal özellikleri ve planı konusunda saptamalar yapmak olasıdır.

---

7 Zoroğlu 1994, 302.

8 Olba'daki kaya kült yerleri konusunun ekip üyemiz Arkeolog Tuna Akçay tarafından çalışılması ve gelecekte bir doktora tezine dönüştürülmesi planlanmaktadır.

9 Keil-Wilhelm 1931, 81, plan 102.

Cavea doğal eğim üzerindedir ve bugün *in situ* sadece birkaç oturma sırası vardır. Bunlardan birinde yapılan ölçümde genişliğin 1.50 m., yüksekliğin ise 0.40 - 0.45 m. kadar olduğu belirlenmiştir. Ancak, aynı blok toprakla örtülü olduğundan derinlik ölçümü yapmak mümkün değildir. Asıl konumlarını yitiren yıkıntı arasındaki oturma bloklarından bu derinliğin ortalama 0.55 - 0.60 m. olduğu saptanmıştır. Yüzeyde yapılan incelemelerde oturma sıralarının genişliklerinin birbirinden farklı olduğu ve bunların ana kayaya açılan yuvalara oturtuldukları anlaşılmaktadır. Yapılan ot temizliği sonrasında oturma sıralarının ortalama derinlik ve yükseklikleri esas alınarak oturma kapasitesi 500 izleyici olarak hesaplanmaktadır (Çizim: 1).

Daha önce yayınlanan planda üç açıklıklı ve genişliği 20 m.yi aşkın “*skene*” olarak gösterilen yapının bir derinliğe sahip olduğunu gösteren yüzeyde hiçbir iz yoktur. Burada rektagonal kireçtaşı blokların harç kullanılmadan duvar örgüsünü oluşturduğu görülür. Tiyatronun Olba’nın gerçek kentsel kimliğini kazandığı, önemli yapılarının yapıldığı bir döneme; olasılıkla İ.S. ikinci yüzyıla ait olması gerektiği düşünülmektedir.

Aynı dönemde Olba kent merkezinin dışında kalan çiftlik konutlarının kentin tarıma dayalı ekonomisini temsil etmekte olduğu bilinmektedir¹⁰. Olba’daki bu yaşantı ve yerleşim modelini açıklayan çiftlik yapılarından biri Olba akropolisine göre batı yönde, Olba ile Diocaesarea arasındaki güzergâhı üzerindeki Yağardıç Mahallesi’nde yer almaktadır (Resim: 5) . Mezarın yakın çevresindeki tarım terasları, tarlalar ve çiftlik evi, Olba’nın kırsal yerleşim dokusunda yeri olan bir üçlemenin (tarla-konut-mezar) tipik örneğidir.

Söz konusu çiftlik yerleşiminin yanındaki tonozlu mezar ve yazıt daha önceki yayınlarda yer almaktadır¹¹. Yazıt, İ.S. ikinci ve üçüncü yüzyıllara tarihlenmekte ve bir veteran askere ait olduğu saptanmaktadır (Resim: 6) .

Önceki yıllarda yapısal özellikleri ve planı incelenmeyen çiftlik yapısı 2008 çalışmaları kapsamında değerlendirildi. Buna göre, eğimli bir ana kaya

10 Erten-Özyıldırım 2008, 199-202.

11 E.Erten-m.Özyıldırım, “Olba Yüzey Araştırması 2005”, 25. *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, 2. Cilt, *Tabula Ansata* üzerindeki yazıt konusunda bkz. :Keil- Wilhelm 1931, 88, yazıt No. 105.

kütlesinin yamacına yerleştirilen yapıdaki üst mekânlar tümüyle kayaya oyularak yapılırken, alttaki mekânların taş duvar örgüleriyle oluşturulduğu görülmektedir. Böylece, yapı kısmen ana kaya oyularak oluşturulmakta, kısmen de büyük ve harçsız rektagonal kireçtaşı bloklarla örülen duvarlara sahip bulunmaktadır. Ayakta kalabilen bir kapıda da lento ve sövelerde yine büyük/yekpare taş bloklar kullanılmaktadır. Tüm bu yapısal özellikler Olba'nın ve bölgenin kırsal yapılarının ortak özellikleri olarak ortaya çıkmaktadır.

Alt kat seviyesinde yaklaşık 5.10 m. x 4.20 m. boyutlarında dörtgen bir oda ve buradan bir diğer kapı ile ulaşılan 2.10 m. x 1.25 m. boyutlarında diğer bir oda vardır. Bu mekânların 85 cm. ile 100 cm. arasında değişen kalınlıkta kireçtaşı duvarlara sahip oldukları görülmektedir. Yapının önünde, yine bölgesel geleneklere uygun olarak genişçe bir harman yeri vardır. Bu harman yerine açılan konumda ana kaya işlenerek biçim verilen alanda niş ve hayvan bağlama yeri vardır.

Çiftlik yapısının önemli ölçüde tahribata uğraması ve bir bölümünün de toprak altında olması eksiksiz planının çıkarılmasını olanaksız kılmaktadır. Ancak, yapının Olba çevresinde önceki yıllarda da birçok örneği saptanan Roma çiftlik yapılarından biri olduğu kesindir. Yanındaki mezar ve onun yazıtı uyarınca İ.S. ikinci ya da üçüncü yüzyıla tarihlenen yapının Hristiyan ev sahipleri tarafından da kullanıldığı bir duvarlardan biri üzerine kazınan haçtan anlaşılmaktadır. Başlangıçta belki de Romalı bir veteranelere askere bağışlanan topraklar üzerinde kurulan çiftliğin o sıralar geçirilen dinsel dönüşüm sonucu zaman içinde Hristiyanlaşan sahiplere geçmiş olduğunu tahmin edebiliriz.

Söz konusu çiftlik yapısına bakan dik yamaç üzerinde belli bir cephe düzenlemesi gösteren kaya mezarına da rastlandı (Resim:7). Bu mezar, modern karayolu üzerinde, Olba ile Diocaesarea arasında uzanan nekropol alanlarının içinde yer almaktadır. Mezar odası yaklaşık kare planlıdır (3.35 x 3.60 m.), biri girişin karşısında, diğeri iki yanda olmak üzere toplam üç mezar yeri vardır. Bunlar tümüyle kayaya oyulan mezar odası duvarlarına açılmış

birer dikdörtgen niş görünümündedir (Çizim: 2). Mezar odasının tavanı düzdür.

Mezar önüne düşen mimarî blokların incelenmesi sonucunda mezarın cephesinin sağda ve soldaki iki pilaster ve ortada bir alınlıktan oluştuğu anlaşıldı. Böylece, Olba'da daha önce varlığı saptanan İon ve Korinth düzeninde tapınak cepheli kaya mezarlarıyla benzerlik gösteren, alınlıklı ve yanlarda pilasterli tapınak cephe düzenlemesine sahip bir başka örnek daha saptanmış oldu.

2008 arazi çalışmalarının en ilginç bulgularından biri de akropolisin kuzey-doğu köşesindeki kulenin duvar örgüsü içinde bulunan yazıttır. Dört satırdan oluşan Yunanca yazıt, kulenin rektagonal duvar örgüsü içinde baş aşağı konumda yer alır (Resim: 8). Bu da blokun kulede devşirme malzeme olarak kullanıldığını kanıtlar. Söz konusu yazıt, Olba ile ilgili on dokuzuncu yüzyılda yapılan en erken bilimsel yayınlardan birinde yayınlanmıştır¹². Burada yazıtın Olba *aquae ductus*'unun üzerinde olduğu belirtilmektedir. Ancak, yazıt aslında *aquae ductus*'un hemen üzerindeki kule duvar örgüsü içinde değil, akropolis'in kuzey-doğu köşesindeki kulede yer almaktadır. Bu nedenle de – belki de eksik tanımlama nedeniyle- aradan geçen uzun yıllar içinde yazıtın yerini belirlemek mümkün olmamıştır. Bu bakımdan yazıtın yerinin bulunmuş olması önem taşır.

Söz konusu yazıtın yerinin saptanmış olması ile ilgili daha önemli olan konu ise, kulelerin tarihlemesi ile ilgili olarak verdiği ipucudur. Kule duvarları içinde yazıtlı blokun baş aşağı olarak kullanılması, kulede yapılan restorasyonu doğrulamakta; yapım tarihini daha önce önerilen Hellenistik Dönem sonrasına götürmektedir. Aynı kule üzerinde önceki yıllarda belirlenen taşçı işaretleri de Olba Diocaesarea'daki Zeus Olbios tapınağı *temenos* duvarı üzerindeki taşçı işaretleriyle benzerlik göstermektedir¹³. Ancak, bunların duvar örgüsü içinde ters yerleştirilmiş olmaları, onların ikinci kullanım elemanları olduklarını bize düşündürmüştü. Son olarak yazıtın da devşirme

12 Hicks 1891, 270, No. 72.

13 Akçay 2008, 298-299, 315, fig.13-14.

malzeme olarak kullanımı, kulenin bugünkü görünümünü kazanmasının Hellenistik Dönem sonrasına ait olduğunu kesin olarak ortaya koymuştur.

2008 yılı çalışmaları kapsamında incelemeler yapılan bir diğer anıt, Olba akropolisinin yaklaşık 1 km. doğusunda, Yeğenli yolu üzerindeki kule çevresine hâkim konumdaki kuledir (Resim: 9). Yapı, bölgenin doğal jeolojik yapısına uyan karstik kaya kütlelerinden biri üzerinden yükselir. Çevresinde çeşitli büyüklüklerde dolinler yer almakta; bu arazi yapısı da tarıma elverişli tarlalar için uygunluk göstermektedir.

Söz konusu yapı, Olba kentinin geçirdiği tarihsel aşamalar bakımından aydınlatıcı bir yapı olması bakımından önem taşır, çünkü Hellenistik Döneme ait olduğu güvenle söylenebilecek ender kalıntılardandır¹⁴. Dörtgen planlı kule, özenli bir poligonal işçilik göstermektedir (Çizim: 3). Girişi güney yönden sağlayan kapı lentosu üzerinde bir lobut ve yanlarda birer dioskur takkesinin yer aldığı kabartma bulunmaktadır .

Hellenistik Dönem içinde oluşturulan savunma sisteminin birer birimi olmanın yanında tarımsal alanların kontrolünü da sağlama işlevi olması gereken kuleler dizisi üzerindeki semboller Olba territoriumunun egemenlik sınırını da göstermesi bakımından belirleyicidir. Hellenistik Dönemin rahip krallık başkenti Olba'ya "Uzuncaburç" adını veren kule üzerindeki yazıtı ve güneydeki girişi üzerindeki lobut kabartması ile bu sistem içinde yer alan en görkemli yapıdır. Olba-Yeğenli yolu üzerindeki kule de aynı sistemin iyi tanınan üyelerindendir.

Kulenin bulunduğu alanın tarıma elverişli yapısının daha sonraki dönemlerde de çiftlik alanı olarak kullanılmasına yol açtığı anlaşılmaktadır. Kulenin hemen batısında yer alan çiftlik yapıları, harman yeri, su kanalları vb. de bunu doğrulamaktadır. Olasılıkla Roma İmparatorluk Döneminden başlanarak kullanılan çiftlik evinin taş lento ve söveleri, sütun parçaları yüzeyde görülmektedir. Yine bu yapıya ait taş tonoz elemanları da yine Olba'da çiftlik yapıları için geleneksel sayılan yapısal özellikleri yansıtmaktadır.

---

14 MacKay 1968, 57-58, 207, 235.

Olba’da 2008 yılı araştırma döneminde ağırlık verilen konulardan birini de Erken Hristiyanlık Dönemi yapıları oluşturmaktadır. Olba piskoposlarının 381 yılından itibaren toplanan çeşitli konsillere temsilci olarak katılması, kentin adı geçen dönemde bir Hristiyanlık merkezi olarak varlık ve önemini kanıtlar. Bunun Olba’daki yaşam ve mimariye yansımaması olanaksızdır. Olba’nın yerleşim tarihi incelenirken, Erken Hristiyanlık Döneminin önemli dinsel yapılarının akropolisin doğu kesimindeki vadide (Doğu Vadisi) ve daha aşağıdaki Şeytanderesi Vadisi yönünde yoğunlaştığını önermek olasıdır. Bunda söz konusu kesimin korunaklı ve dramatik özelliğinin rol oynadığı düşünülebilir.

Olba Erken Hristiyanlık Dönemi yapıları içinde en dikkat çekici olanı İ.S. beşinci yüzyıla tarihlenen manastırdır (Resim: 10). İki katlı olduğu belirlenen manastır yapısı, Olba’da akropolisin doğusunda, Şeytanderesi Vadisi’nde ve *aquae ductustan* yaklaşık 300 m. güneyde bulunmaktadır. Şeytanderesi Vadisi içinde, manastırın yaklaşık 100 m. kuzeyinde bugün ancak temelleri izlenebilen bir başka kilise bulunmaktadır. Söz konusu kilisenin planı, daha önce ekibimiz tarafından çizilmiş ve yayınlanmıştır¹⁵. Yine Şeytanderesi Vadisi’nde manastırdan yaklaşık 1 km. güneye inildiğinde mağara kilise ve onun hemen önünde yer alan bir başka kilise yapısının kalıntılarıyla karşılaşmaktadır¹⁶.

Daha önce yapılan birçok yayında manastırın planı verilmiş ve konudan söz edenler aynı planı asıl olarak kullanmıştır¹⁷. Ancak ekibimizin 2007 araştırma döneminde yaptığı incelemeler, söz konusu yerin planında eksiklikler olduğunu ortaya koymuştur. Manastırın sarnıcı ve yapının güneyinde otların arasından güçlükle görülebilen yeni mekânlar söz konusu planda yer almamaktadır.

15 E. Erten-M.Özyıldırım, Mersin Silifke Olba Yüzey Araştırması, 25. Araştırma Sonuçları Toplantısı, 2. Cilt, s.58, Çizim 2.

16 Erten-Özyıldırım 2005, Mersin Silifke Olba Yüzey Araştırması, 25. Araştırma Sonuçları Toplantısı, 2. Cilt, s.58,62, Çizim 1, Resim 9-10.

17 Hild-Hellenkemper 1990, 370. Ayrıca, manastırın ilk yayınlanmış plan çizimi için: Keil-Wilhelm 1931, 86, plan 116.

Kuzey ve güneyden iki ayrı kapıyla girişi sağlanan manastır, kurulduğu yerin coğrafi durumu bakımından doğu kiliselerine bağlı manastırlarla çeşitli bakımlardan uyum gösterir. Din adamlarının yaşam gereksinimlerinin rahatça karşılanabilmesi için kent merkezinden çok uzakta kurulu değildir. Öte yandan kente yakınlığa karşın etkileyici bir vadi içinde yer alması manastırı din adamları için münzevi bir yaşam geçirmeye uygun hâle getirmektedir.

Bu eksiklikleri tam olarak ortaya çıkarıp yeniden plan çizimi yapabilmek için büyük ölçüde maki topluluklarının altında kalan manastırın güney ve doğu bölümlerinde 2008 araştırma döneminde iki gün süreyle ot temizliği çalışmaları yapıldı. Temizlik sonrasında, manastırlarda dinî ritüeller nedeniyle bulunması gerekli bölümlerden biri olan yemek salonu olduğunu düşündüğümüz ikinci kattaki bölüm tamamen ortaya çıkarıldı. Yine 2007 çalışmalarımız sırasında bulunan ve manastıra ait konik biçimli sarnıca çıkan, kaya oyularak yapılan merdivenler tamamen ottan temizlendi. Ayrıca, manastırın güney duvarının eski plandaki gibi sonlanmayıp doğuya doğru bir köşe yaptığı ve bu köşenin içinde ayrı bir bölüm bulunduğu da 2008 çalışmalarımızda belirlendi.

KISALTMALAR VE KAYNAKÇA

AKÇAY 2008

T. Akçay, “Olba’daki Taş Ustası Mezarları Işığında Yerel Taş İşçiliği”, *OLBA XVI* (2008), s. 298-299, 315, fig.13-14.

ERTEN 2003

E. Erten, “Mersin, Silifke, Olba Yüzey Araştırması – 2003”, *22. Araştırma Sonuçları Toplantısı*, 2. Cilt, 11-22.

ERTEN-ÖZYILDIRIM 2005

E. Erten-M.Özyıldırım, *Mersin Silifke Olba Yüzey Araştırması*, 25. *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, 2. Cilt.

ERTEN-ÖZYILDIRIM 2008

E. Erten - M. Özyıldırım, "Olba 2007 Yüzey Araştırması", 26. *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, Cilt I, 199-210.

CARSTENS 2008

A. M. Carstens, "Huvasi Rocks, Baityloi and Open Air Sanctuaries in Karia, Kilikia and Cyprus", *OLBA* XVI, 73-93.

ÇEVİK 2003 N. Çevik, ""Anadolu'daki Kaya Mimarlığı Örneklerinin Karşılaştırılması ve Kùltùrlerarası Etkileşim Olgusunun Yeniden İrdelenmesi", *OLBA* VIII (Özel Sayı), 213-250.

HICKS 1891 E. L. Hicks, "Inscriptions from Western Cilicia", *Journal of Hellenic Studies* XII, 1891,

HILD-HELLENKEMPER 1990

F.Hild-H.Hellenkemper, "Kilikien und Isaurien", *Tabula Imperii Byzantini* 5, Wien 1990

KEIL-WILHELM 1931

J. Keil- A. Wilhelm, "Denkmaler aus dem Rauhen Kilikien", *Monumenta Asiae Minoris Antiqua* III, Manchester.

MACKAY 1968

T.S.MacKay, *Olba in Rough Cilicia*, Bryn Mawr College'a sunulan doktora tezi, 1968

ROLLER 2007

L. E. Roller, "Frig Dini ve Kùlt Uygulamaları - Phrygian Religion and Cult Practice", *Friglerin Gizemli Uygarlığı - The Mysterious Civilization of the Phrygians*, İstanbul, 141-147.

RUTKOWSKI 1986

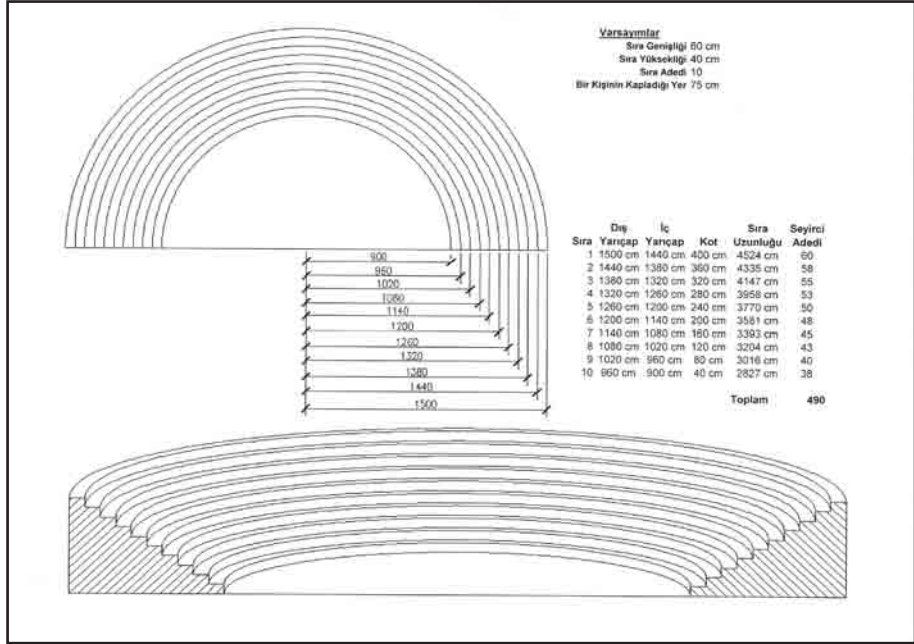
B. Rutkowski, *The Cult Places of the Aegean*, New Haven - London.

TIRPAN 1994

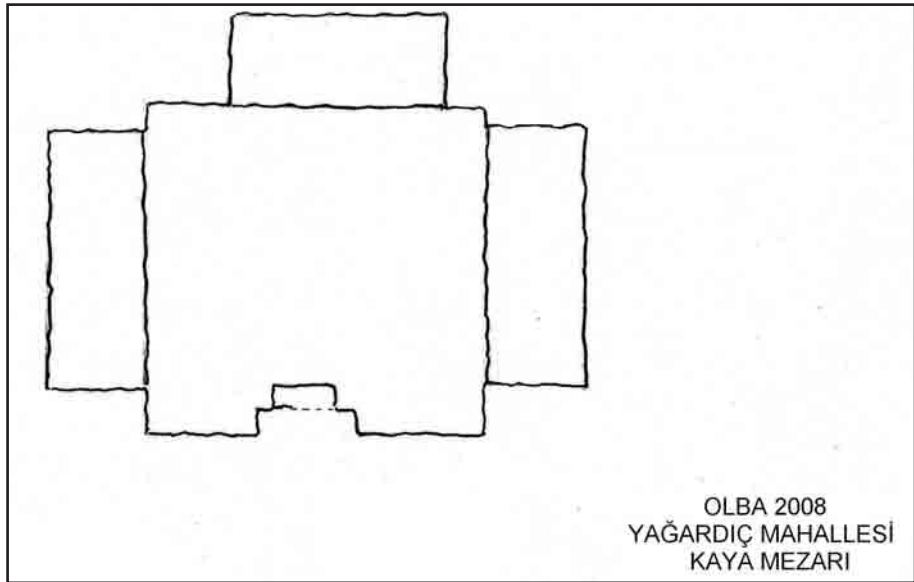
A. A. Tırpan, "Kilikya Tracheia'da Poligonal Taş Örgülü Duvarlar", *XI. Türk Tarih Kongresi - Ankara*, 5-9.Eylül.1990, *Kongreye Sunulan Bildiriler*, Cilt I, 405-424, lev. 139-159.

ZOROĞLU 1994

L. Zoroğlu, "Cilicia Tracheia in the Iron Age: The Khilakku Problem", *Anatolian Iron Ages 3 - The Proceedings of the Third Anatolian Iron Ages Colloquium held at Van, 6-12 August 1990, The British Institute of Archaeology at Ankara Monograph*, no. 16, 301-308.

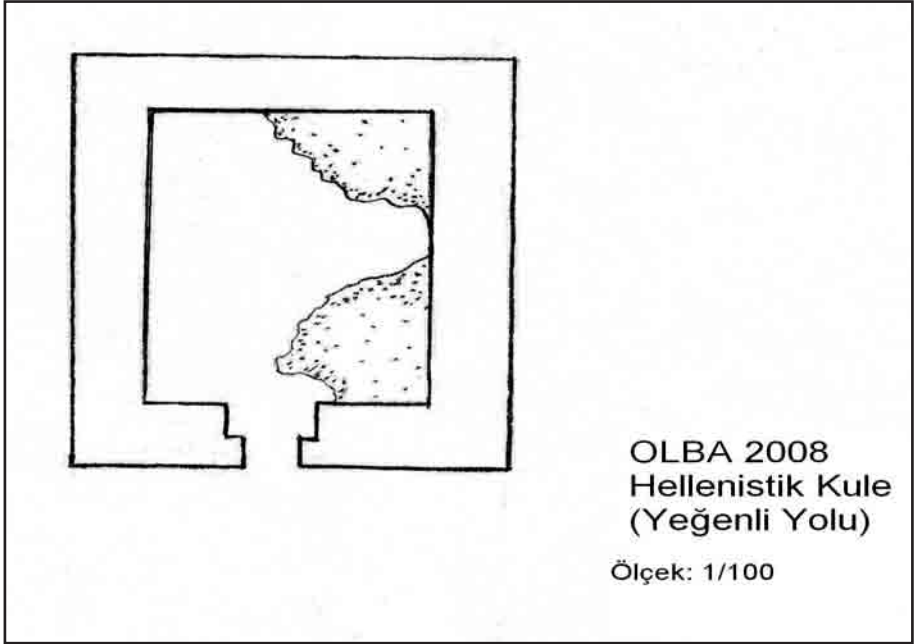

Çizim: 1

Çizim: 2

Çizim: 3

Resim: 1

Resim: 2

Resim: 3

Resim: 4

Resim: 5

Resim: 6

Resim: 7

Resim: 8

Resim: 9

Resim: 10

OSMANİYE ARKEOLOJİK YÜZEY ARAŞTIRMASI

2008 YILI ÇALIŞMASI

Füsun TÜLEK*

2008 yılı çalışması Bakanlık temsilcisi Arkeolog Funda Yüksel ve 5 uzman ve öğrenci arkeoloğun katılımı ile 1 Temmuz 2008’de başlamış ve 22 gün sürmüştür.¹ 2008 yılı çalışması ekip üyeleri Kocaeli Üniversitesi öğrencileri ile birlikte Atatürk Üniversitesi, Hacettepe Üniversitesi, ve Kanada Trent Üniversitesi’nden katılan öğrenci ve uzman arkeologlardan oluşmaktadır; Yrd. Doç. Dr. Füsun Tülek, Sean Lockwood, arkeoloji öğrencileri Akın Kılıç, Nimet Gatar, Emine Köker ve Serhat Turhan’dan oluşmuştur.

Çalışma, Kadirli İlçesi’nde bulunan “Osmaniye İli ve İlçeleri Arkeolojik Envanteri Malzeme ve Etütlük Eser” deposunun boşaltılarak deponun Kadirli Kaymaklığı’na devredilmesi ile başlamıştır. 2008 yılı çalışması sonunda etütlük eserler Adana Arkeoloji Müzesi’nin onayı ile Kocaeli Üniversitesi Arkeoloji Bölümü Laboratuvarları’na götürülmüştür.

2008 yılı çalışmasında ekip Osmaniye İli’nin beş ilçesinde çalışmıştır. Bunlar, Kadirli, Bahçe, Toprakkale, Merkez ve Düziçi ilçeleridir. Bu ilçelerde yapılan çalışmalarda antik işlik ve antik çiftlik (*villa rustica*), eski Türk mezarlığı, antik mezarlık (nekropol), Roma Dönemine ait üçlü grup olarak veya tek tek kaya mezarları, anıtsal mezarlar, antik yapı kalıntısı (Toprakkale-Karataş mevki), gözetleme kulesi, kale, höyük, antik su kanalı, antik köprü ve Geç Antik Döneme tarihlediğimiz bir antik yerleşim belgelenen arkeolojik varlık ve sitler arasındadır.

* Füsun TÜLEK, Fen-Edebiyat Fakültesi, B-Blok, Arkeoloji Bölümü, Umuttepe Yerleşkesi, Eski İstanbul Yolu 10. km. Kocaeli/TÜRKİYE. 41300 fusuntelek@kou.edu.tr
Çalışmaya izin veren Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü’ne, maddi manevi destek veren tüm kişi ve kuruluşlara ve ekibime teşekkürü bir borç bilirim.

BULUNTULAR

Kadirli ilçesinde bulunan Aslantaş Hidroelektrik Santrali baraj tesislerinin yapımında yerinden oynatılan ve şu anda tesiste sergilenen taşların çıkarıldığı alanda araştırma yapılmış ve işlişe 70 metre mesafede bir yapı kalıntısı bulunmuştur. Yapı temeli üzerinde küçük taşçıklar görülmesi üzerine zeminin mozaik bezeli olduğu anlaşılmıştır. Yapı, ışık ile olan ilişkisi ve zemine yerleştirilmiş yuvarlak deposu ile birlikte bir antik çiftlik olarak değerlendirilmektedir.

2007 yılı çalışmasında belgelenen 2 adet tescilli kümbet mezarın etrafında toplam 14 adet taş sanduka mezar daha belgelenmiştir. Anadolu'da Türkmen köylerinde çoğunlukla rastladığımız bu taş sandukalı mezarlar, 2006 yılı çalışmasında tespit edilip çizim çalışmaları devam eden Kadirli İlçesi Aşağı Bozkuyu Köyü'nde bulunan Türkmen geleneğinde taş sandukalı mezarlarla bir kültür bütünlüğü ve devamlılığı oluşturması açısından önemlidir. Her iki mezarlığın da tescil genişletme ve tescil talepleri Adana Koruma Kurulu'na sunulmuş ve tescilleri yapılmıştır.

Bahçe İlçesi'nde bir su kaynağında inşaat çalışması sırasında ortaya çıkan 601 metre rakımda, D-400 karayoluna bakan yamaçta Roma Dönemine ait 3 adet oda mezar tespit edilmiştir; fotoğraflanmış ve ölçüleri alınmıştır.

Bahçe İlçesi merkezinde 644 metre rakımlı tepede, İslâm Mahallesi'nde tescilli olan gözetleme kulesinde fotoğraflama ve ölçüm çalışmaları yapılmıştır.

Ekip Toprakkale İlçesi'ne sistematik tarama yapmak üzere ilk defa 2008 yılında girmiştir. İlçenin merkezinde Karataş mevkiinde 103 metre rakımda Cuma Ekici tarlası, Toprakkale Belediyesi su deposunun 200 metre güneyinde siyah volkanik taştan örgü duvar, sütun gövdeleri ve işlenmiş bazalt taşından kaide parçaları tarlanın etrafında görülmüştür. Su deposu yapımı esnasında İonik başlıklı beyaz mermer bir sütunun ortaya çıkarıldığı ve daha fazla mimarî birim ve eleman olduğu anlaşıncı da çukurun üstünün toprakla kapatıldığı köylülerden öğrenilmiştir. Söz konusu mermer sütun bugün Toprakkale Belediye bahçesinde bulunmaktadır. Sütunun yüksekliği 1.70 metre çapı 0.63 metredir.

Aynı alanda Karataş mevkiinde batıya doğru 500 metre mesafede 125 metre rakımda 1 adet Kaya mezar tespit edilmiştir. Kocayusuflu mevkiinde kanal boyunca 66 metre rakımda ise bir kaya oda mezar daha tespit edilmiştir.

Toprakkale ilçesi Yağankaş mevkiinde 28.05.1999 gün 245/3414 sayılı karar ile 1292 parselde tescilli bulunan şu an karayolunun kenarında yamaçta kesit olarak görülen 'Roma Dönemi Antik Su Kanalı' fotoğraflanmıştır. Söz konusu suyunun arazi içinde bir tünel şeklinde Erzin Epiphaneia/ İssos antik kentinde bulunan su kemerine su götürdüğü tahmin edilmektedir. Epeyce tahribata uğramış bir durumdadır.

Toprakkale İlçesi, Tüysüz Köyü, Deli Halil Tepesi doğu mevkiinde 2000 yılında tescil edilmiş sarnıçlar bulunmaktadır. Ekibimiz bu sarnıçların bilgi ve belge güncellemesi yapmak üzere Deli Halil Tepesi'nde çalışmıştır. Tepenin doğu mevkiinde 5 adet su sarnıcı ve 2 büyük yapı kalıntısı tespit etmiş ve seramik kırıkları toplamıştır. Su sarnıçları tepe yamacında 339 metre rakımda birbirine 10-20 metre mesafelidirler. Sarnıçların 50-100 metre batısında 325 metre rakımda konumlu iki ayrı büyük yapı temeli bulunmaktadır. Bu iki yapı kalıntısı çevrede bir antik yerleşim olduğunu düşündürmektedir. Deli Halil Tepesi konum olarak İskenderun-Erzin üstünden gelerek Çukurova'ya ulaşan karayolunun geçtiği Kısık Boğazı üstünde bulunmaktadır. Tepe yalnızca yola değil antik İssos kenti, İssos Ovası, Burnaz sahili ve İskenderun Körfezi'ne hâkim son derece stratejik konumdadır.

Deli Halil Tepesi'nin doğuda gözlemlenen sarnıç ve yapı kompleksinden 1 km. batıya gidildiğinde, teraslar üzerine kurulu bir antik yerleşim tespit edilmiştir. Yerleşimin doğu-batı doğrultusunda, 300 metre ve kuzey-güney doğrultusunda 150 metre uzunluğunda olduğu gözlenmiştir. 2,5 günlük çalışmada yapılan ilk gözlemler sonucu yerleşimin merdivenlerle birbirine geçiş veren teraslar üzerine kurulu olup kuzey batısında bir sokak ve meydan düzeneği de olduğu anlaşılmıştır. Yerleşimin ilk tespit edildiği yerde bir grup sarnıç bulunmaktadır. Sarnıçlardan hemen sonra başlayan kare dikdörtgen oda birimleri ve yıkılmış yapılar gözlenmiştir. Tepenin yerleşimin saptandığı batı kısmında da çok sayıda sarnıç bulunmakla beraber bunların çoğu dar ağızlı veya üstü kapalıdır.

Deli Halil Tepesi batı kısmında yoğun sarnıç grubundan 150-200 metre batıda ilk yuvarlak yapı görülmüştür. 2008 yılı çalışması 3 yuvarlak yapı tespit etmiş olmakla beraber alanda daha fazla ve çeşitli yapılar olması olasıdır. Zemin planı oval veya yuvarlak yukarı doğru daralarak yükselen bu yapıların arazi eğim yönüne göre güney veya batı cephesinde 1.30 cm. yüksekliğinde dikdörtgen girişi bulunmaktadır. Üstü tonozla kapalı olan yapıların işlevinin ne olduğu henüz açıklık kazanmamıştır. Yerleşim batıda bir istinat duvarı ile sonlanmaktadır.

Anamur antik kenti nekropolünde Elisabeth Alföldi-Rosenbaum tarafından belgelenmiş 2 adet yuvarlak zeminli konik biçimli yükselen yapılar mezar olarak tanımlanmıştır.² Bu yapıların Anadolu'da henüz başka örnekleri bilinmemektedir. İtalya ve Kuzey Afrika'da nadir bilinen örneklerinin tümü mezar yapıları olarak kayda geçmiştir. Suriye'de antik Dura-Europos kenti mezarlığında da bu plan türü ve şekline sahip tek bir yapı bulunmuş ve kazıcısı tarafından bir "enigma" mezar olarak tanımlanmıştır.³ Benzer örnekleri tek olarak antik kent mezarlıklarında bulunmuş ve toplam buluntu sayısı bir elin parmaklarını geçmeyen bu yapı türünden Deli Halil Tepesi'ndeki antik yerleşimde 3 adet tespit etmiş durumdayız. Çalışmada tespit edilen örnekler mezarlıkta değil kent içinde sokak aralarında ve hatta bir büyük yapının avlusunun her iki karşıt köşesindeirler. Bu yapıların birer mezar olmaktan farklı işlevleri olmalıdır.

Deli Halil Tepesi antik yerleşimi, işlikleri, konutları, kuyu ve sarnıçları, sokakları ve yuvarlak yapıları ile daha uzun süre çalışma gerektiren bir yerleşim olarak belirmiş ve 2008 yılının önemli bir buluntusu olmuştur.

Toprakkale İlçesi, Sayhöyük Köyü, Domuzdami mevkiinde bulunan volkanik arazide bir yapı tespit edilmiştir. Yapı 37 06' 18.9" ve 36 04' 50.9" koordinatlarındadır ve tescil edilmiştir. Yapı kare şeklinde bir plana sahip olup her köşesinde yuvarlak birer burcu bulunmaktadır. Fotoğraf, ölçüm ve

2 Elisabeth Alföldi-Rosenbaum, *Anamur Nekropolü*. TTK Yayınları. Seri VI. No: 12. Ankara. 1971: 94-95, Lev. VIII.1, 2.

3 N.P. Toll, *The Excavations at Dura Europos. Preliminary Report on the 9th Season of Work 1935-36*. Eds. Rostovtzeff, M. I. et al. *Part II The Necropolis* 1946: 145, Res. 52, Lev. LXII.2.

belgelemesi yapılan yapı üstünde ve etrafında yapılan incelemede çok sayıda çoğunluğu Klâsik, Helenistik, Roma dönemlerine ait, sırlı parçalar da olmak üzere seramik kırıkları tespit edilmiştir. Yapı plan ve boyut itibarı ile önceki çalışmalarda Hasanbeyli İlçesinde belgelenen Karafrenk Kalesi⁴ ve Kadirli İlçesi Karatepe Köyü'nde olup bugün Aslantaş Baraj göleti içinde kalan Kum Kale ile plan benzerliği göstermekte, bölgede bilinen tipik bir Ortaçağ Haçlı kalesidir.⁵ Öte yandan yapı üstünde ve çevresinde benzerleri Tarsus-Gözlükule Höyük'te bulunmuş Klâsik, Helenistik ve Roma dönemlerine ait çok sayıda seramik parçaları gözlemlenmiştir.⁶

Osmaniye İli, Merkez İlçe, Çardak Köyü'nde Yukarı Oba Mahallesi'nde bulunan nekropolde 2007 yılında başlanan belgeleme çalışmasına devam edilmiş ve nekropolün orman arazisinin eteğinde evlerin bahçesine uzandığı görülerek buralarda da çalışma sürdürülmüştür. Sonuçta toplam 25 adet zemin kayaya oyulmuş mezar tespit edilmiştir. Bu mezarların çizimi yapılmış, tescil talep fişi hazırlanmış ve nekropol tescil edilmiştir.

Merkez İlçe'ye bağlı Bahçe Köyü, Tavşantepe'nin karşısında 4 adet tek yapı kalıntısı tespit edilmiştir. Yapılar, köylünün anız yakması ile çalışanlarından arınmış belgelenir şekilde ortaya çıkmışlardır. 2 kalıntının yapı temeline kadar yok edildiği belirlenmiştir; 1 kalıntı tuğla duvar örgülü olup duvarları ayakta, diğer ise kesme blok taşları profilli 2/3'si yok olmuş, duvar taşları eteğine yayılmış olarak belgelenmişlerdir. Belgelenen 4 yapı, 2005 yılı çalışmasında eteğinde lâhit kapağı ve üstünde ölü gömme kültü ile ilgili yağ çukurları belgelenen Tavşantepe'nin yakınında anıt mezarlardır. 1 ve 3 numaralı ayakta kısmen ayakta kalmış anıt mezarların çizim çalışmaları devam etmektedir.

Düziçi İlçesi'nde çalışma programı uyarınca gelecek sezonlara yönelik ön araştırma yapılmıştır. 27.05.1997 gün ve 203/2817 sayılı karar ile tescilli olan Harun Reşit Kalesi'nde ölçüm, fotoğraflama ve inceleme çalışması yapılmıştır.

4 F. Tülek, "Osmaniye Arkeolojik Yüzey Araştırması 2006 Yılı Çalışması" 25. *Araştırma Sonuçları Toplantısı* 2007. Ankara. 2008: 311-326.

5 H. Çambel ve d. *Kumkale. Toros Eteklerinde Bir Haçlı Kalesi*. Ege Yayınları. İstanbul. 2007.

6 H. Goldman, *Excavations At Gözlü Kule, Tarsus. Hellenistic and Roman Periods*. Princeton. 1950.

Roma Dönemine ait 15.11.2001 gün ve 4412 sayılı karar ile tescilli Sabunsuyu köprüsünde fotoğraflama ve ölçüm çalışmaları yapılmıştır.

Osmaniye Merkez ilçede 2, Toprakkale’de 5 höyük belgelenmiştir. Toplam 7 höyük de ilk defa belgelenmiş olmakla birlikte biri hariç hepsi 1/25 binliklerde yerleri gösterilmektedir.

Tülek Höyük II

Toprakkale İlçesi’nde yükselti eğrileri ile haritada görülse de höyük tanımı yapılmamış, ne haritada gösterilen ne de yerel halkın bildiği höyük 2008 yılı çalışmasında ilk defa belgelenmiştir. Kocayusuflu mevkiinden güneye doğru 1,5 km yürüyüş mesafesinde 147 metre rakımda konumludur. Höyük güneyinde, Akdeniz görüş mesafesindedir ve eteğinde bir pınar bulunmaktadır. Höyük kuzey ve doğu yönlerinde ovaya hâkim konumdadır. Bu höyükte yaptığımız çalışmada Kalkolitik Çağdan Geç Antik Döneme değin çeşitli dönemlere tarihlenen seramik kırıkları bulunmuştur. 35 metre yüksekliği olan höyüğü Tülek Höyük II olarak tanımlanmıştır.

Yamalık Höyük

Toprakkale İlçesi’nde 37 04’ 11.4” ve 36 05’ 51.4” 42 metre rakımda büyük kısmı karayolu tarafından yok edilmiş ama hâlâ kayda değer çanak-çömlek buluntuları veren Yamalık Höyük tespit edilmiştir.

Mağaralı Höyük

Toprakkale İlçesi, Sayhöyük Köyü girişine 3 km. mesafede güneybatıda 38 metre rakımda Say Höyük 1 ve köy içinde de vaktiyle çift hörgüçlü olup ikinci tepenin üstüne ev yapılan 51 metre rakımda Say Höyük 2 tespit edilmiştir. Köy içinden 7 km. kuzey kuzeydoğu yönüne gidildiğinde Mağaralı Höyük tespit edilmiştir. Son derece yayvanlaşmış olan höyük üstünde tarım yapılmaktadır.

Seton-Williams kuş uçuşu 5-6 km. batıda bulunan Tatarlı Höyüğü tespit etmiştir. Listesinde tanımladığı Minareli veya Manarlı höyüklerden biri bugünkü Mağaralı Höyük olmalıdır.⁷ Her 3 höyükte de son derece az seramik parçalarına rastlanmıştır.

Yapılıpınar Höyük

Merkez ilçe, Osmaniye-Cevdetiye yolunun batısında TEM Otoyolu'nun hemen güneyinde kalan arazide büyük ve yayvan bir höyük saptanmıştır. Osmaniye Merkez ilçe Dumlupınar Mahallesi'nde bulunmaktadır. Üstünde tarım yapılan höyüğün kuzey ve kuzeydoğu kısmında konutlar bulunmaktadır. Son derece yoğun çanak-çömlek kırıklarının görüldüğü höyükte çakmak taşından alet ve yongalar ile birlikte Tunç Çağından başlayarak tanımlayabildiğimiz hemen hemen her döneme ait bulguların yanı sıra yeşil sırlı Bizans ve mavi sırlı İslam seramik kırıkları da bulunmuştur. 10 metre yükseklikte olan höyüğün tescili, çalışma sırasında hazırlanıp yapılmıştır.

Taşlı Höyük 4

Merkez ilçe, Amanos Dağları üstünde Arslanıbel geçidi ve Kanlıgeçit boğazı yolu üstünde Dervişli Köyü'nde üstünde tarım yapılan bir başka höyük daha tespit edilmiştir. Yerel ismi Taşlıhöyük olan höyük Osmaniye Höyükleri listemize Taşlı Höyük 4 olarak kayıt edilmiştir. 10 metre yükseklikte olan höyükte çeşitli dönemlere ait (İslâmî dönemler de dâhil olmak üzere) seramik kırıkları bulunmuştur.

Osmaniye höyükleri derlemesinde 2008 yılında belgelediğimiz 7 höyük ile birlikte toplam höyük sayısı 43'e ulaşmıştır. Bu höyüklerde bulunan seramiklerin bilimsel incelemeleri yapılmaktadır. Tüm seramikler üzerinde bir çalışma yapmak üzere konusunda uzmanlaşan arkeolog öğretim üyeleri

⁷ M. V. Seton-Williams, "Cilician Survey" *Anatolian Studies* Cilt 4. (1954) 121-174. Manarlı yalnızca sayfa 135'teki listede ve Minerali Höyük sayfa 137 ve sonrasında geçmektedir.

ve arkeoloji öğrencilerinden oluşan bir ekip kurmuş bulunmaktayız. Bu çalışma için Çanakkale Üniversitesi'nden Yrd. Doç. Dr. Ekin Kozal ekibimize katılmıştır.

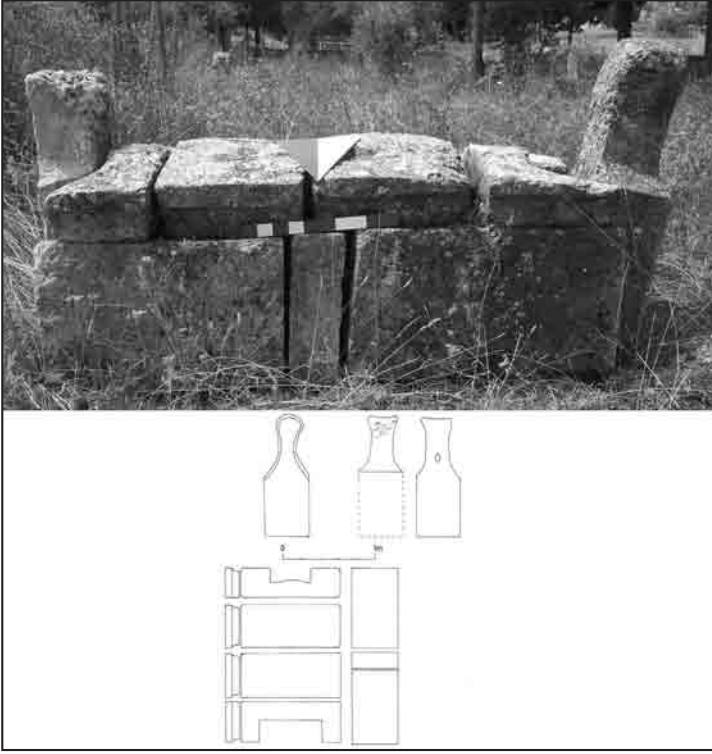
2008 yılı araştırmasında toplanan seramik kırıklarının bir ön değerlendirmesini yaptığımızda Tülek II, Yapılıpınar ve Yamalık höyüklerinde Tunç Çağı çanak çömleğini görmekteyiz. Orta Tunç Çağına ait şişkin gövdeli çömlekçik, yatay kuplu kahverengi perdahlı bir kâse ve Amik-Kilikya boyalılarına ait parçalar dikkat çekicidir. Son Tunç Çağında bezemesiz ve perdahlı veya astarlı kâseler, çömlekler ile yerel boyalı kaplar öne çıkmaktadır. Bunun yanı sıra yerel olmadığını ve büyük bir olasılıkla Kıbrıs kökenli kırmızı perdahlı bir kâse ile Son Tunç Çağı Miken kabı parçası da bulunmuştur. Son Tunçun sonuna ve Demir Çağının başına tarihlenen çapraz boyalı kaplar da Tülek II Höyüğü'nde tespit edilmiştir. Kalkolitik'ten Demir Çağına kadar devamlılık gösteren saman yüzü kaplar da yaygın olarak görülmektedir. Bunlar kendi içinde katkılarına göre sadece saman katkılı, saman ve mineral katkılı, saman ve kireç katkılı veya bahsedilen tüm katkılarının bir arada görüldüğü alt gruplara ayrılmaktadır. Yüzey işlemlerine göre bezemesiz, boyalı, astarlı ve perdahlı olarak sınıflandırılmaktadırlar. Demir Çağı çanak çömleğinde Kıbrıs ile bağlantılı olan boyalı ve bezemesiz kulplu kâseler ile çark yapımı gri mal ağız parçası da bulunmuştur.

Demir Çağı, Helenistik ve Roma Dönemine tarihli seramiklerimiz çoğunluk olarak Yukarı Oba Höyük ve Deli Halil Antik yerleşimlerinde bulunmuştur. Yapılıpınar Höyük'te Demir Çağı krem astar üstüne boyalı mallar ile birlikte Hellenistik dönem kase kırıkları bulunmuştur. Öte yandan Yapılıpınar Höyük Osmaniye Ortaçağ seramiklerinin en güzel birkaç örneğini de vermiştir. Aynı şekilde Taşlı Höyük 4 seramik kırıkları arasında Roma ve Geç Roma tabak ağızları ile birlikte Erken Ortaçağ ve Ortaçağ seramikleri de çokça bulunmuştur. Genelde Osmaniye Ortaçağ seramikleri İslâm ve Bizans seramikleri olarak yüzeyde karışık bulunmaktadır. Taşlı Höyük 4'te dikkat çekici bir seramik kırığı Örenşehir'de çokça bulduğumuz krem rengi mallar arasında 'egg shell ware' / yumurta kabuğu mal olarak tanımlanan son derece

ince ve kaliteli mal grubundan bir fincan ağız parçası bulunmuştur. Aynı zamanda bu höyükte lacivert sırlı sır altı bezemeli İslâm malları da dikkat çekicidir.

Yapılıpınar Höyük'te bulduğumuz en dikkat çekici küçük buluntulardan biri de yeşil taştan küçük baltadır. Yaptığımız ön çalışmada bu parlatılmış yeşil taş baltanın aynı malzeme ve şekil olarak benzerleri Kuzey Suriye'de bir Demir Çağı yerleşimi olan Ain Dara ve Tell Qara Quzaq kazılarında çıkmıştır.

Çalışma süresince Kültür Varlıkları Adana Koruma Bölge Kurulu ile diyalog içinde olunmuş ve çalışma esnasında birlikte alana gidilerek harita koordinatları belirlenmiştir. Tescil taleplerimizin 30 kadarının işlemleri tamamlanmıştır. Son derece uyumlu ve verimli çalıştığımız Adana Koruma Kurulu ve raportörlerine teşekkür ediyoruz.

Resim 1: A.Bozkuyu, mezarlık

Resim 2: Bahçe Roma mezarlığı

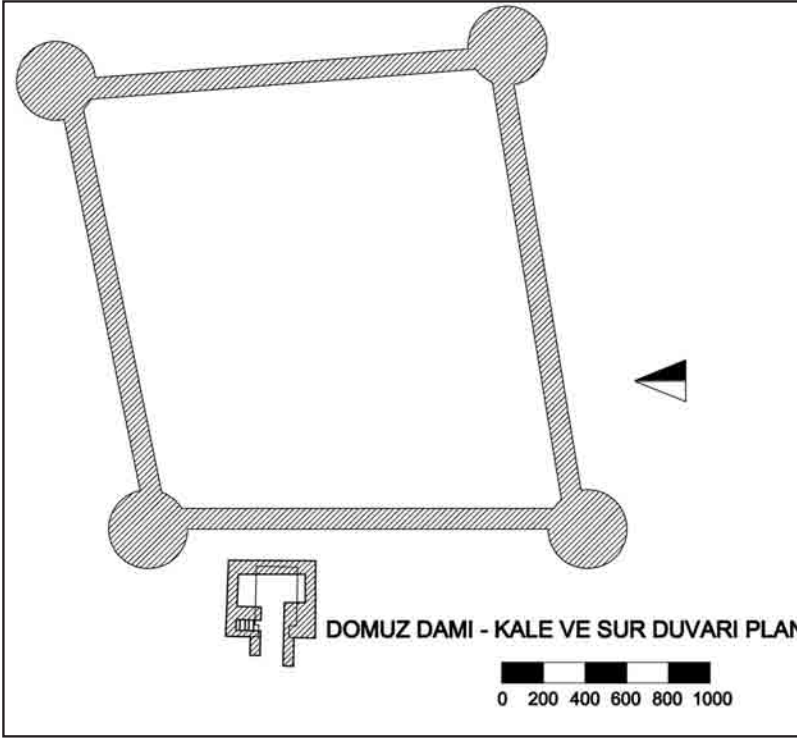

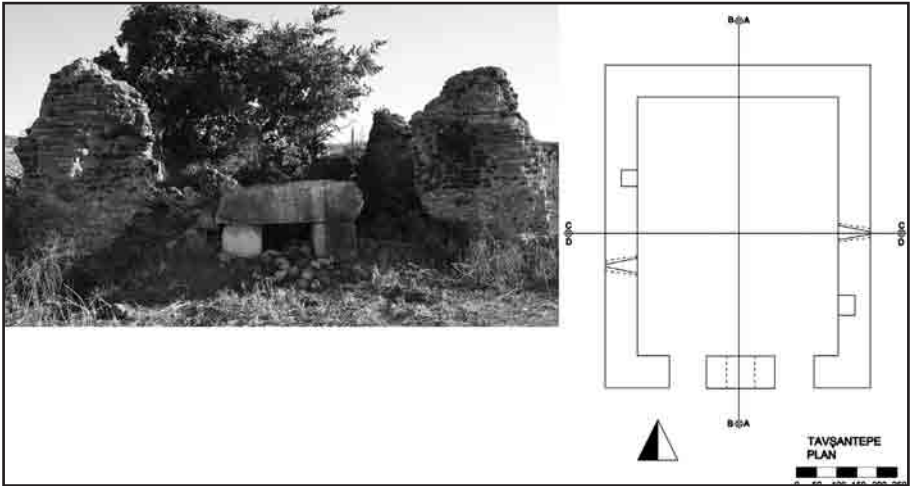
Resim 3: Karataş, İonik sütun

Resim 4: Deli Halil antik yerleşimi, yuvarlak yapı

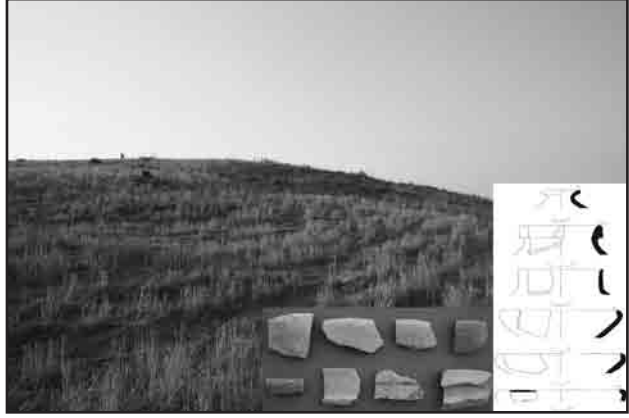
Resim 5: Domuzdamı Kale

Resim 6: Tuğla anıt mezar

Resim 7: Tavşantepe, tuğla anıt mezar

Resim 8: Tülek Hoyük

Resim 9: Roma Köprüsü

DIE ERGEBNISSE DER FELDFORSCHUNGEN IN ALINDA 2008

Peter RUGGENDORFER*

Im Zentrum der Arbeiten der Kampagne 2008, die im Ausmaß von 4 Wochen vom 25. August bis 19. September 2008 durchgeführt wurde, standen die systematische Dokumentation und vermessungstechnische Aufnahme des antiken Denkmälerbestandes im Siedlungsgebiet einschließlich der Nekropolen, wobei neben dem Gesamtplan auch mit der detaillierten Erfassung von Einzelmonumenten bzw. einzelnen Siedlungsarealen begonnen wurde¹. Die vorliegenden Deskriptionen und terrestrischen sowie GPS unterstützen Vermessungsarbeiten erlauben es nun, einzelne Abschnitte innerhalb der Siedlung sowie bestimmte Perioden – vornehmlich der fortgeschrittenen – Siedlungsgeschichte genauer zu fassen, so dass konkrete Angaben hinsichtlich der strukturellen Gliederung des befestigten Stadtgebiets möglich werden.

Das Areal nördlich der Agora

Die in die Ebene ausgreifende Agora, das Theater sowie das Heiligtum

---

1 * Dr. Peter RUGGENDORFER, Institut für Kulturgeschichte der Antike, Österreichische Akademie der Wissenschaften, Bäckerstr. 13, A-1010 Wien, AVUSTURYA.

Die Teilnehmer der Unternehmung waren: N. Badur (zeichnerische Dokumentation, Eskişehir), Doz. Dr. G. Bockisch (Deskription Stadtgebiet und Nekropolen, Universität Rostock), J. Köck (Deskription Stadtgebiet und Nekropolen, Wien), DI Chr. Kurtze (geodätische Aufnahme, Wien/Hochkirch), N. Pieper (zeichnerische Dokumentation, Wien), Prof. W. Prochaska (geologische Prospektion, Montanuniversität Leoben), M. Soylu (zeichnerische Dokumentation, Eskişehir), I. Yeneroğlu (zeichnerische Dokumentation, Eskişehir) und Mag. L. Zabran (Bauaufnahme Tempel, Wien/Berlin). Mein besonderer Dank gilt der Generaldirektion für Kulturgüter und Museen für die Erteilung der Survey-Genehmigung. Für die gute Zusammenarbeit danke ich dem Regierungsvertreter Herrn Ismail Sarıpinar (Ankara). Bei der Belediye Karpuzlu möchte ich mich für die vielfältige und umfangreiche Unterstützung des Projekts bedanken. Dem Direktor des Museums von Aydın, Herrn Emin Yener, sei für administrative Hilfestellungen und das Interesse am Fortgang der Arbeiten gedankt.

stellen die bislang bekannten Mittelpunkte des öffentlichen Lebens dar, während sich dagegen die Areale mit ausgedehnter Wohnbebauung vor allem im Norden und im Südwesten der Unterstadt erstrecken. Besonders in den flachen, in die Ebene übergehenden Geländebereichen am nördöstlichen Hangfuß des Höhenrückens der Unterstadt sind dichte bauliche Gefüge festzustellen. Diese bestehen aus teils gut verfolgbaren, rechteckigen Raumsituationen und den Resten zahlreicher Peristyl-Anlagen mit in situ verbliebenen, noch aufrecht stehenden Säulenfragmenten. Teilweise ermöglichen klar voneinander abgesetzte Mauerwerkstrukturen (Mauerwerk aus mittelgroßen Quadern gegenüber Quader- Bruchsteinmauerwerk oder kleinteiligem Ziegel- Bruchsteinmauerwerk unter Verwendung von Spolien) und augenfällige bautechnische Kriterien (Einsatz von opus caementitium) eine eindeutige chronologische Differenzierung der Bebauungsreste. Damit ist nicht nur ein anschaulicher Nachweis für eine umfangreiche Bautätigkeit während der hellenistischen Periode, sondern auch während der römischen und vereinzelt auch während der byzantinischen Zeit in diesem Teil der Siedlung gegeben.

Gegen Süden trennt eine prägnante, im Vergleich zu dem Höhenrücken der Unterstadt allerdings niedrige Erhebung dieses Stadtviertel von der Agora. Auf der Kuppe, am Ost- und Südhang der Erhebung sind zahlreiche Baureste in gutem Erhaltungszustand anzutreffen, wobei der allmählich zur Agora hin abfallende Südhang durch mehrere mächtige, ostwestorientierte Terrassenmauern gegliedert ist (Abb. 1). Speziell der lange, hohe Mauerzug im Westen des Hanges ist durch doppelt gesetzte Binder, die in jeder zweiten Blockreihe in linear übereinanderliegenden Positionen vorspringen, in außerordentlicher Weise dekorativ gestaltet. Östlich dieser Mauer erschließt eine Nordsüd-ausgerichtete Gasse die am Hang liegende Bebauung, von der ein großes Peristyl unterhalb des höchsten Punktes der Kuppe besonders hervorzuheben ist. Die Ecken dieses Peristyls werden durch Doppelsäulen mit 'herzförmigem' Umriß gebildet, die ab der frühhellenistischen Zeit in leinasion auftreten und deren zu den Hallen ausgerichteten Seiten wie üblich in der

Art eines Pfeilers gearbeitet sind². Von den angrenzenden Räumen lassen sich nur einige wenige Mauerzüge im Süden und Osten sowie eine gut erhaltene, hoch aufragende Mauer fassen, die das Peristyl im Norden gegenüber einem kleineren Gebäude auf der Geländeterrasse an der höchsten Stelle der Erhebung abgrenzt. Die Gesamtgröße der Anlage ist somit nicht deutlich zu fassen, insgesamt liegt aber ein großes, repräsentativ gestaltetes Gebäude in markanter topographischer Lage mit noch unklarer Bestimmung vor.

Am Fuß des Südhangs konnten die Reste einer weiteren Halle nachgewiesen werden, die entlang der Nordseite der Agora verläuft und wie ihr Pendant im Süden zweischiffig gestaltet war. Von ihrer mittigen Säulenstellung befinden sich einige, hoch verschüttete Säulen *in situ*.

Kirche

Etwas östlich der Agora wurde 2008 der erste christliche Sakralbau des als Bischofssitz belegten Alinda bekannt³. Es handelt sich um eine große dreischiffige Kirche, deren Apsis in die Stadtmauer integriert wurde und deren Außenmauern der Seitenschiffe sowie deren Eingang im Westen in Form zweier Türgewände *in situ* erhalten sind (Abb. 2). Neben diesen ortsfesten Befunden sind unmittelbar vor der südlichen Außenwand diverse Teile der architektonischen Innenausstattung (z. B. Wandarchitrave) anzutreffen.

Alinda zählte zum Bistum der Metropolis Stauropolis (Aphrodisias), sein erster überlieferter Bischof namens Promachios unterzeichnete auf dem Konzil in Ephesos 431 n. Chr.⁴ Im Jahr 879 n. Chr. tritt ein Bischof von Alinda neben den Bischöfen aus den karischen Orten Herakleia am Latmos, Harpasa ad Maeandrum, Bargylia, Ceramus, Milet, Loryma und Mylasa als Teilnehmer der photianischen Synode unter Papst Johannes VIII. in Konstantinopel in

---

2 vgl. zu Doppelsäulen F. Rumscheid, *Untersuchungen zur kleinasiatischen Bauornamentik des Hellenismus* (Mainz 1994) 310-312.

3 J. E. T. Wiltsch, *Handbuch der kirchlichen Geographie und Statistik* (Berlin 1846) 161.

4 F. Millar, *A Greek Roman Empire. Power and belief under Theodosius II (408-450)* (Berkeley 2006) 100.

Erscheinung⁵. Für das Jahr 1216 n. Chr. belegen die Urkunden einer Synode in Ephesos die beiden Bischöfe Michael von Mylasa und Johannes von Alinda sowie den Metropolit von Milet⁶.

Das Heiligtum in der Unterstadt

Auf dem flachen Plateau entlang der Nordseite des Höhenrückens der Unterstadt liegt oberhalb des Theaters ein großes, von einem Temenos umschlossenes Heiligtum, von dem bereits einige schematische Aufnahmen aus früheren Untersuchungen vorliegen⁷.

Die topographischen Gegebenheiten bestimmen die Ausrichtung und die Position des Temenos, so dass die Anlage mit ihrer nördlichen Langmauer unmittelbar an die Stadtmauer angesetzt und dadurch dem langgestreckten Verlauf des Höhenrückens angepaßt ist. Die Bereitung des Terrains erfolgte durch eine massive Terrassenmauer und eine künstlich aufgebrachte Hinterfüllung, wodurch die zur Verfügung stehende Grundfläche des Areals über die natürliche Geländekante hinaus um die weit in den Hang ausgreifende Südostecke der Anlage erweitert wurde (Abb. 3). Sowohl über dieser südlichen als auch über der wesentlich niedrigeren östlichen Terrassenmauer erhob sich je eine Stoa, welche die großzügige Platzanlage einfassten und sich zur Mitte zum Tempel hin öffneten. Der Hauptzugang in den Temenos ist zweifelsfrei im Osten zu lokalisieren, im Westen erschließt ein schmaler, über einige Treppen führender Nebeneingang den Bezirk.

Vor dem Tempel finden sich im Osten in axialer Ausrichtung die Reste eines rechteckigen etwa 3m. langen und 2m. breiten Altars, der an eine Erhebung

5 Miltsh a. O. 419.

6 V. Ruggieri, *La Caria Bizantina: topografia, archeologia ed arte (Mylasa, Stratonikeia, Bargylia, Myndus, Halicarnassus)* (Catanzaro 2005) 39-53 s. dazu auch die Rezension von F. Hild, *JbÖByz* 57, 2007, 375-378 bes. 376. Die Erwähnung eines Bischofs von Alinda bedeutet nicht, dass der Ort im 13. Jh. n. Chr. noch Bischofssitz gewesen ist.

7 Zur Topographie vgl. P. Ruggendorfer, *Survey-Projekt Alinda – Die Kampagne 2007*, 26. AST 3, 2008, 38f.; zu älteren zeichnerischen Aufnahmen des Tempels s. V. Özkaya – O. San, *Alinda. An ancient city with its remains and monumental tombs in Caria*, REA 105, 2003, 112 f. Abb. 8; Ü. Serdaroğlu, *Lykia-Karia'da Roma dönemi tapınak mimarlığı* (Istanbul 2004) 20-24 Abb. 15 Plan 5-6.

im Felsen angesetzt und von dem die unterste Steinlage in situ verblieben ist. Er wurde ebenso wie der Tempel, das Propylon, die Hallen sowie die Temenosmauer in der fortgeschrittenen Siedlungsgeschichte systematisch bis auf Höhe der obersten Fundamentlagen abgebaut. Die konsequente und gleichmäßige Abtragung aller Bauten spricht eher dafür, dass dieser Vorgang in einem intendierten Schritt, denn sukzessive über einen längeren Zeitraum durchgeführt wurde. Etwa 20 m. westlich des Tempels lagern an der Innenseite der nördlichen Stadtmauer zahlreiche Säulen, die vermutlich den Hallen zugehörig sind und aufgrund Ihrer Beschaffenheit nicht weiter als Baumaterial Verwendung fanden und daher deponiert wurden.

Beim Tempel handelt es sich um einen einfachen, etwa 17,5 m. langen und 12,5 m. breiten Bau mit tiefer Vorhalle und beinahe quadratischer Cella⁸. Die umlaufende Krepis war mit 4 Stufen ungewöhnlich hoch gestaltet, wobei die oberste Stufe um die Ecken herum vermutlich bis auf die Höhe der Cellamauer geführt war und die Frontseite im Osten zusätzlich betonte. Eine weitere Akzentuierung der Fassade wurde durch einen ca. 21 cm. großen Vorsprung der Stylobatecken erreicht, der durch Abarbeitungen und Ritzlinien an der Oberseite des verstürzten Stylobatblocks von der Nordost-Ecke dokumentiert wird (Abb. 4).

Aufschnürungen mit Dübellöchern am Stylobat an der Ostseite ergeben zwei Standflächen, die aufgrund ihres langrechteckigen ca. 1 m langen x 0,7 m breiten Grundrisses von Zabrana als Hinweise auf eine Pfeilerstellung in antis gedeutet werden⁹.

Unklar ist die Frage, welcher Gottheit das Heiligtum geweiht war. Die verstreuten Nachrichten und Zeugnisse zu den Kulte in Alinda befinden sich

-
- 8 Die Bauaufnahme des in situ-Bestandes des Tempels im Maßstab 1:25 sowie die sorgfältige Baubeschreibung und Analyse der Befunde wird Frau Lilli Zabrana verdankt. Die Ergebnisse wurden auf Kooperationsbasis im Rahmen einer Abschlußarbeit des Masterstudiums Denkmalpflege bei Frau Prof. Sack an der TU Berlin erarbeitet und werden zur Publikation vorbereitet, vgl. L. Zabrana unter http://baugeschichte.a.tu-berlin.de/hbf-msd/MSD-ab_2007-09/MSD-2007-09_alinda_web.pdf (web-Zitat vom 15. Juli 2009). Frau Zabrana wird die Aufnahme in der kommenden Kampagne an den Strukturen des Temenos fortsetzen.
- 9 Plinthen zur Aufstellung von Säulen hätten quadratische Grundflächen erfordert, s. Zabrana a. O.

derzeit in Aufarbeitung. Zwar erbringen sie vorerst keine Informationen, die direkt auf die im Tempel verehrte Gottheit schließen lassen, doch ermöglichen sie einen ersten Einblick in die sakrale Landschaft des Ortes: so liegen neben der bekannten Nachricht des Stephanus von Byzanz über ein Heiligtum des Adonis, das eine Statue der Aphrodite von Praxiteles beherbergt hätte¹⁰, ein Altar mit Weiheinschrift an Zeus Soter in ‚late characters‘¹¹, und die stark beschädigte Ehreninschrift für die Priesterin Aristonike, Tochter des Dionysios, vor, bei der allerdings der Name der Gottheit, der sie diente nicht erhalten ist¹².

Dem zur Seite stellt sich nun ein Weihaltar, der während der Kampagne 2008 in disloziertem Kontext bei einer Hofeinfahrt im Stadtteil ‚orta mahallesı‘ von Karpuzlu gefunden wurde. Das 112 cm. hohe, 54 cm. breite und 56 cm. tiefe Stück ist aus dem lokal anstehenden Granit gewonnen und trägt an seiner Frontseite ein Relief mit der Darstellung einer Labrys, womit erstmals eine klare Evidenz für den Kult des Zeus Stratios in Alinda gegeben ist (Abb. 5). In die Oberseite des Altars ist eine annähernd runde, sehr flache Mulde eingearbeitet.

Die Oberstadt

Die aus den Abschnitten Oberburg, Unterburg und sogen. Südbastion bestehende Oberstadt liegt auf einem Höhenzug im Westen abseits und isoliert vom Zentrum der Siedlung¹³. Ihre Befestigungen waren mit dem Mauerring der Unterstadt durch zwei lange Kurtinen verbunden, die entlang eines schmalen Sattels verliefen und von denen die südliche in sehr gutem Zustand erhalten ist, während das aufgehende Mauerwerk der nördlichen zur Gänze abgetragen wurde (Abb. 2).

10 Steph. Byz. *Ethnica* 75.

11 W. R. Paton – J. L. Myres, *Karian Sites and Inscriptions II*, JHS 16, 1896, 241 f.

12 A. Wilhelm, *Neue Beiträge zur griechischen Inschriftenkunde*, Sitzungsberichte. Österreichische Akademie der Wissenschaften. Phil.-hist. Klasse 175, 1916, 43-48; G. Cousin – G. Deschamps, *Voyage en Asie Mineure*, BCH 18, 1894, 39.

13 Zur Lage der Oberstadt vgl. A. W. McNicoll, *Hellenistic fortifications from the Aegean to the Euphrates* (1997) 31, der daraus folgert, dass „the isolated citadel was only advantageous to a tyrant“; s. auch I. Pimouguet-Pédarros, *Archéologie de la défense. Histoire des fortifications antiques de Caria époques classique et hellénistique* (Paris 2000) 253-259.

Die Oberburg stellt nach baustilistischen und mauertechnischen Kriterien sicherlich einen der ältesten Teile der Befestigung von Alinda dar, opinio communis wird derzeit ein Datierungsansatz in die Jahre um 340 v. Chr. vertreten¹⁴.

Die Oberburg verfügte über eine Innenbebauung, die ebenso wie die Außenmauern aus Quader errichtet war¹⁵. Diese läßt sich – wie sich 2008 herausgestellt hat – besonders gut bei den orthogonal angelegten, in Ostwest-Richtung orientierten Strukturen im Zentrum des westlichen Abschnitts der Oberburg in Form oberflächlich erkennbarer Quader bzw. hochkant stehende Türgewände fassen. Naheliegender Weise wird es sich bei diesen älteren Resten wohl generell um die Unterkünfte und Wirtschaftsräume der stationierten Truppen gehandelt haben.

Diese Bebauung wurde durch jüngere Strukturen aus Bruchstein- und Ziegelmauerwerk überbaut bzw. überlagert, welche als ein nur schwer entflechtbares Wirrwarr von Mauerzügen die Reste einer dichten kleinteiligen byzantinischen Wohnbebauung darstellen.

In fortgeschrittener byzantinischer Zeit kam es zu einer Verlagerung des städtischen Siedlungsraumes, wie dies auch für andere Orte belegt ist, wobei das Stadtgebiet stark reduziert und die Wohnsiedlung in die befestigte Oberburg verlagert wurde. Nicht mit Sicherheit zu erschließen ist, ob sich die Erwähnung von Alinda durch Constantinus Porphyrogenitus im 10. Jh. n. Chr. noch auf die byzantinische Stadt auf dem Areal der befestigten Unterstadt oder bereits schon auf die in der Oberburg eingerichtete Siedlung bezieht¹⁶.

Deutlich wird jedoch das Streben nach einer starken Bewehrung für diese späte Siedlung. So ging die Verlegung der Wohnsiedlung mit aufwendigen

---

14 So etwa L. Karlsson, Thoughts about fortifications in Caria from Maussollos to Demetrios Poliorketes, REA 96, 1994, 141-155. bes. 151 „just before or around“ 334 v. Chr. Auch für I. Pimouguet-Pédarros erscheint es möglich, daß die Konzeption und die Errichtung der Zitadelle auf Ada zurückzuführen ist s. Pimouguet-Pédarros a. O. 259.

15 Ruggendorfer a. O. 40; ders., Das Survey-Projekt „Alinda“, <http://homepage.univie.ac.at/elisabeth.trinkl/forum/forum0908/48alinda.htm> (web-Zitat 15.7.2008).

16 Constantinus Porphyrogenitus, De thematibus 3, 39.

Reparaturen und der Instandsetzung des zu diesem Zeitpunkt bereits stark beschädigten bzw. ruinösen Mauerwerks der Oberburg einher. Die Sanierungsmaßnahmen mussten teilweise mit enormem Aufwand betrieben werden, wie sich dies besonders gut an längeren Abschnitten der Südmauer anhand der unterschiedlichen Mauertechniken und Materialien nachvollziehen läßt (Abb. 6). Als zusätzliche fortifikatorische Maßnahmen wurden vor der Ostmauer zur Unterburg hin ein tiefer Spitzgraben eingezogen und die Eingangssituation in die Burg durch das Verschließen des ursprünglichen Zuganges und der Anlage eines neuen, etwas höherliegenden Tores verändert.

Durch diese Maßnahmen wird auch klar, daß die Unterburg fortifikatorisch nicht in diese späte Siedlung einbezogen war. Sie beherbergte mit mehreren Ölpresen und sechs großen gemauerten, in den Boden eingelassenen Zisternen zwar wirtschaftliche Einrichtungen für die Wohnsiedlung, aber sie hat – wie auch die ‚Süd-Bastion‘ – außerhalb der schützenden, sanierten Verteidigungsanlage gelegen.

Dies beweist nun die Gestaltung ihrer Ostmauer, welche bereits abgetragen war und dann um wenige Meter versetzt neu errichtet wurde. Der neue Mauerzug hatte jedoch – wie anhand seiner Ausführung deutlich wird – keine fortifikatorische Funktion mehr inne, sondern fungierte nur noch als einfache Terrassenmauer¹⁷.

Eine ähnliche Situation kann an der Nordost-Ecke der Unterburg festgestellt werden. Auch hier dienen die Reste der ehemaligen Befestigung lediglich nur noch zur Terrassierung des Geländes, zugleich säumen die abgetragenen bzw. verstürzten Blöcke den Weg, der an dieser Stelle vom Tal kommend in die Unterburg einmündet.

Wichtiger Bestandteil des Wehrsystems der späten Siedlung war allerdings der einzeln stehende und äußerst gut erhaltene Turm an der Nordostecke der Unterburg. In seinem nahen Umfeld wurden die Befestigungsmauern

---

17 2007 wurde noch von einer „Sperrmauer, welche die Oberburg gegen Osten ... abgeschlossen hat“ gesprochen s. Ruggendorfer a. O. 40.

ganz offensichtlich geschleift, um seine Position zu isolieren und keinerlei Angriffshilfen zu bieten. Der Turm fungierte als hervorragende Beobachtungsstation, von der aus die Ebene weit zu überblicken und die Kontrolle über die Überlandverbindungen nach Alabanda bzw. nach Süden nach Labraunda möglich war.

Sperrmauer und Aquädukt

Die Wasserversorgung wurde durch natürliche Ressourcen und entsprechende technische Einrichtungen an den Hängen im Westen der Siedlung gewährleistet. Für die Anlage des Aquädukts trug man in der Kaiserzeit eine wohl spätklassisch/frühhellenistische Sperrmauer, die den schmalen Sattel westlich der Oberburg sicherte, bis auf einen kleinen Rest am westlichen Hangfuß ab. Dieser ältere stehengebliebene Mauerabschnitt, in dem sich auch ein Tor befindet, kann eindeutig anhand seiner Mauertechnik und einer Baufuge identifiziert werden.

Daran setzten dann gegen Osten die Bögen des Aquädukts an. Substruktionen oder Einarbeitungen im Felsen erlauben den Verlauf der Wasserleitung über eine weite Strecke entlang des Nordhanges bis auf Höhe des Sattels zwischen Ober- und Unterstadt zu verfolgen. Wie die Leitung am Heiligtum der Unterstadt vorbei bzw. an welcher Stelle sie in das Stadtgebiet und zu den großen unterirdischen Zisternen östlich des Heiligtums geleitet wurde, ist noch nicht nachvollziehbar. Auf dem hochgelegenen Plateau wurden wohl auch die Verteilung des Wassers und die Versorgung der jeweiligen Entnahmestellen im Stadtgebiet durch ein entsprechendes Leitungsnetz baulich organisiert.

Westlich des Aquädukts befinden sich neben der moderne Straße nach Tekeler zwei Quellschächte mit offener Frontseite und Π-förmigem Grundriß, welche nicht freistehend, sondern mit ihren Rückseiten entsprechend der für die Bauten gängigen Lösung an den Hang angelehnt sind. Beide Quellschächte führen auch heute noch ganzjährig Wasser. Am Hang oberhalb der beiden

Bauten kann über längere Abschnitte eine in den Felsen eingetiefte und ohne Eindeckung verlaufende Rinne beobachtet werden, die offenbar zur Versorgung der wassertechnischen Einrichtungen am Sattel gedient hat. Es läßt sich beim derzeitigen Kenntnisstand nicht bestimmen, ob durch die Rinne Oberflächenwasser nach Regenfällen kanalisiert und gezielt zu den Quellshäusern und bzw. oder dem Aquädukt geleitet wurde oder ob die Rinne die Verbindung zu einer noch nicht lokalisierten Quelle im oberen Bereich des bis heute wasserreichen Hanges darstellt. Hinsichtlich der Versorgung von Wasserentnahmestellen durch weiter entfernt entspringende Quellen und mittels offen durch das Gelände geführter Zuleitungen kann auf die Quell- bzw. Brunnenhäuser von Gergakome verwiesen werden. Dort wird im Gelände südlich der großen Terrasse im Zentrum des Heiligtums ein in situ befindlicher Werkblock mit eingearbeiteter Rinne (V 4) gleichfalls im Zusammenhang mit einer Wasserleitung zur Versorgung des in unmittelbarer Nähe gelegenen Brunnenhauses (Bau VII) gedeutet¹⁸.

---

18 W. Held, *Gergakome. Ein 'altehrwürdiges' Heiligtum im kaiserzeitlichen Karien*, IstForsch 49 (Tübingen 2008) 18.

Abb. 1: Ansicht der Erhebung nördlich der Agora (Photo: P. Ruggendorfer, Inv. Nr. ÖAW DSCN 2870).

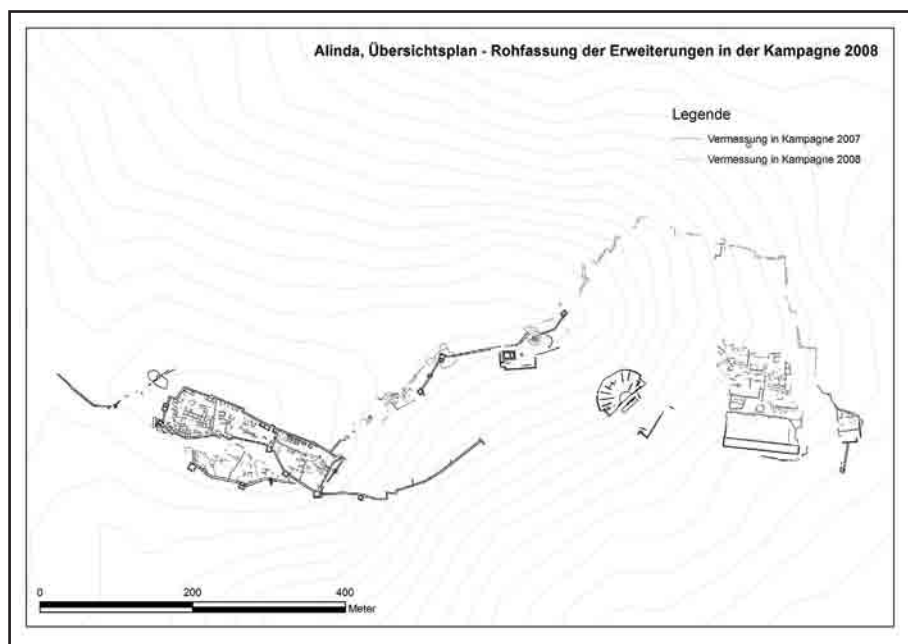

Abb. 2: Alinda Gesamtplan, Stand/Rohfassung 2008 (Planverf.: Chr. Kurtze, Inv. Nr. ÖAW Alinda 01/08).

Abb. 3: Die weit in den Hang ausgreifende Südostecke des Heiligtums (Photo: L. Zabрана, Inv. Nr. ÖAW IMG 3034).

Abb. 4: Ansicht des Tempels von Nordosten mit dem verstürzten Stylobatblock an der Nordost-Ecke (Photo: L. Zabрана, Inv. Nr. ÖAW IMG 3019).

Abb. 5: Altar mit Labrys
(Photo: J. Köck,
Inv. Nr. ÖAW
IMG 2903).

Abb. 6: Ansicht der Südmauer der Oberburg (Photo: P. Ruggendorfer, Inv. Nr. ÖAW 2763).

ERDEMLİ VE SİLİFKE ARASINDA KENTLEŞME VE TARIMSAL ORGANİZASYON 2008 YILI ARAŞTIRMASI

Ümit AYDINOĞLU*

Antik Dönemde Dağlık Kilikia Bölgesi içerisinde yer alan, bugün Mersin İline bağlı Silifke ve Erdemli ilçeleriyle bunların köylerini kapsayan alanda “Kentleşme ve Tarımsal Organizasyon” konulu yüzey araştırması 2006 yılında Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü’nün izniyle başlatılmıştır¹.

Araştırmanın gerçekleştirildiği alanda Hellenistik Dönemde bir tapınak devlet egemenliği vardır ve bölge özgün bir mimarî yapılanmaya sahiptir². Kalykadnos (Göksu) ve Lamos (Limonlu) nehirleri arasında kalan territorium içerisinde çok sayıda yerleşim bulunmaktadır (Harita :1). Bu araştırma kapsamında, bölgedeki yerleşimlerin belirlenmesi ve kent planlamacılığı açısından incelenmeleri temel amaçtır. Böylece, bölgesel yerleşim düzenlemesinin ortaya çıkarılması hedeflenmektedir. Ayrıca, bölgede Hellenistik Dönemde görülen yerleşimlerin varlıklarını Roma ve sonrasındaki dönemlerde de devam ettirmeleri ilgi çekicidir. Bu yerleşimlerin bu dönemlerdeki varlık nedenleri, yerleşim düzenlemelerinin ne şekilde olduğu ve kendilerinden önceki Dönemden nasıl etkilendiğinin incelenmesi de araştırmanın hedefleri arasındadır.

Bölgesel yerleşim düzenlemesinin bir diğer unsuru olarak ortaya çıkan tarımsal mimarî yapılanmaya ait çiftlikler, çiftlik villaları ve atölyeler gibi

* Yard. Doç. Dr. Ümit AYDINOĞLU, Mersin Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi Arkeoloji Bölümü, Çiftlikköy Kampüsü 33342, Mersin / TÜRKİYE.

1 2008 yılı arazi çalışmalarına, Yrd. Doç.Dr. Ümit Aydınoglu başkanlığında, MEÜ Arkeoloji Bölümün’den Doç.Dr. Ayşe Aydın, Yrd.Doç.Dr. Fikret Özbay, Araş.Gör. Erkan Alkaç, Araş. Gör. Ercan Aşkin, yüksek lisans öğrencileri Ahmet Mörel ve Ümit Çakmak, lisans öğrencisi Özlem Düzenli ve temsilci olarak da Kırşehir Müzesi’nde görevli Arkeolog Nuray Kaya katılmıştır. Yrd. Doç.Dr. Burak Beyhan ise (MEÜ Mimarlık Fakültesi) Coğrafi Bilgi Sistemleri (CBS) çalışmalarında önemli katkılar sağlamıştır. Kendilerine destekleri için teşekkür ederim. 2008 yılı araştırmaları TÜBİTAK tarafından desteklenmiştir.

2 Aydınoglu, 2003, 251-263.

çok sayıda arkeolojik kanıt da bölgede bulunmaktadır. Bunlar, tarımsal ekonominin bölgesel yerleşim düzenlenmesini nasıl etkilediğini göstermesi açısından önemlidir ve bu yapıların ele alınması, yapıldıkları dönemin koşullarının aydınlatılması açısından önem taşımaktadır. Bu tarımsal yapılar bölgedeki yerleşimlerle de yakın bağlantı içinde olmalıdır ve araştırmanın hedeflerinden biri de bu bağlantıları ortaya koymak olacaktır. Bölge arkeolojik olarak oldukça zengindir. Çeşitli araştırmacılar bu bölgede uzun zamandır çalışmalar sürdürmektedirler ve bölgedeki arkeolojik kalıntıları kayıt altına almışlardır. Bu çalışmada, bölgede daha önceden bilinen ya da yeni tespit edilen arkeolojik alanların bölgesel yerleşim düzenlemesi ve üretim organizasyonu açısından ele alınmaları ve değerlendirilmeleri hedeflenmektedir.

Araştırmanın gerçekleştirildiği bölgede, Hellenistik, Roma ve Geç Antik Döneme tarihlenen çok sayıda yerleşim varlığı bilinmektedir. 2008 yılı çalışmalarında Hellenistik Dönemde kurulduğu bilinen yerleşimlerin sonraki dönemlerde geçirdikleri değişimleri ve kullanım amaçlarındaki farklılıkları ortaya çıkarmak için çok sayıda yerleşim ziyaret edilmiş ve incelemeleri gerçekleştirilmiştir. Bu çalışmalardan elde edilen sonuçlar, bölgede Hellenistik Dönemde gerçekleşen imar hareketleri sürecinde kurulan ve savunma işlevleri ön plana çıkan yerleşimlerin, Roma ve Geç Antik Dönemde de kullanımlarının devam ettiğine işaret etmektedir. Bununla birlikte bu yerleşimlerin boyutlarının büyüdüğü ve yerleşimlerin işlevlerinin değiştiği de anlaşılmaktadır. Bölgedeki bu tür antik yerleşimlerden biri olan Paslı'da yapılan çalışmalarda, yerleşimin Hellenistik Dönem sur duvarlarının dışına doğru genişlediği, çok sayıda yeni mekânın eklendiği, birçok mekânın atölyeye çevrildiği ya da yeni atölyelerin inşa edildiği ve Hellenistik Dönem surlarının bu atölyelerin duvarı olarak kullanıldıklarının tespit edilmesi, özellikle Geç Antik Dönemde bu yerleşimlerin tarımsal amaçlarla kullanımlarının devam ettiğine işaret etmesi açısından önem taşımaktadır (Resim: 1). Benzer bir örnek olan, Çatıören antik yerleşimi sahip olduğu kuleler ve sur duvarları ve tapınak ile bölgedeki önemli Hellenistik yerleşimlerden biridir. Ancak, yerleşimin dönemler içerisinde genişlediği ve işlevinin farklılaştığı anlaşılmaktadır.

Burada gerçekleştirilen çalışmalarla, yerleşimin yayılım alanlarının ve mekân kullanımlarının açıklanabilmesi hedeflenmiştir. Çatıören antik yerleşiminde de yerleşimin kurulu olduğu tepenin yamaçlarında atölyelerin tespit edilmesinin yanı sıra, ana kaya yüzeyine oyulmuş çok sayıda basit zeytinyağı presinin bulunması yerleşim düzenlemesinin anlaşılabilmesi açısından önem taşımaktadır. Benzer çalışmaların gerçekleştirildiği bir diğer yerleşim ise Adamkayalar olmuştur. Sahip olduğu kaya kabartmalarıyla tanınan bu Hellenistik Dönem yerleşiminin sonraki dönemlerde kullanımının devam ettiği bilinmektedir ve burada gerçekleştirilen çalışmalarla bu sürecin nasıl geliştiği ve yerleşim düzenlemesinin nasıl şekillendiği konusunda veriler elde edilmiştir. Buradaki Hellenistik Dönem kulesinde gerçekleştirilen incelemede, kulenin daha sonraki dönemlerde zeytinyağı atölyesi olarak kullanıldığı tespit edilmiştir ve bu yapının belgeleme çalışmaları gerçekleştirilmiştir.

Çalışmalar kapsamında, Hellenistik Dönem kökenleri bilinmeyen yerleşimlerde de incelemeler gerçekleştirilmiştir. Bu tür bir antik yerleşim olan Karakabaklı, bir antik yol rotası üzerinde yer alması açısından dikkat çekicidir ve yerleşimin yanından geçen antik yol döşemesi bugün de izlenebilmektedir. Bu yol üzerinde, yerleşime ait, iki adet olduğu tespit edilen ve *tetrapylon* olarak adlandırılan dört girişe sahip anıtsal giriş kapılarıyla ilgili ayrıntılı inceleme gerçekleştirilmiştir (Resim: 2). Ayrıca yerleşimin sahip olduğu nekropolis, bir çiftlik villası ve diğer kalıntılar, bu yerleşimi bölgesel yerleşim düzenlemesinin anlaşılabilmesi açısından önemli kılmaktadır.

Bölgede Roma Dönemiyle birlikte başlayan ve Geç Antik Dönemde de devam eden bir üretim organizasyonunun varlığına ait çok sayıda kanıt da bulunmaktadır. Bölgenin Akdeniz'e kıyısı olması sebebiyle sahip olduğu uygun iklim şartları, üretime ve bununla bağlantılı bir üretim organizasyonunun ortaya çıkmasına zemin sağlamış olmalıdır. Bunun sonucu olarak dağlık bir alan olmasına karşın, bölgede hayvansal üretime, kereste üretimine, zeytin ve üzüm üreticiliğine dayanan bir ekonominin varlığı görülmektedir. Bu pastoral ve tarımsal kökenli ekonomi, bunların üretilmesi için bir mimarî yapılanmayı, satılması için pazarı, pazarlara ulaşım için yolları ve üretim için

örgütlenmeleri doğurmuştur ve bu organizasyonun varlığına ait arkeolojik kanıtlara bölgede ulaşmak mümkün olmaktadır. Bu üretim organizasyonu, bölgedeki yerleşim düzenlemesinin bir parçası -belki de bunu şekillendiren ana etmen- olarak ortaya çıkmaktadır. 2008 yılı çalışmaları kapsamında, bölgedeki bu organizasyonun arkeolojik kanıtlarına ulaşmak için çalışmalar sürdürülmüştür. Bu amaçla, özellikle çiftlik yapıları, atölyeler ve üretim donanımlarının tespitleri gerçekleştirilmiştir. Gökkale, Sömek Örendibi, Hüsametli Çildiremez ve Sömek Özköy’de sürdürülen çalışmalarla bu alanlardaki çiftlik yapıları, tarımsal villalar, üretim donanımları, mezar anıtları ve diğer yapılar incelenmiş ve belgelenmiştir. İmamlı Köyü yakınlarında bulunan Gökkale mevkiindeki yüksek bir tepelik alan üzerinde, geniş tarımsal alanlara hâkim konumda yer alan yerleşimin büyük bir çiftlik yapısı olduğu ve bu işleviyle bağlantılı çok sayıda yapı içerdiği tespit edilmiştir. Bu alanda ana mekânın bir tarımsal villa (*villa rustica*) olduğu ve bu mekânın farklı dönemlerde kullanımının devam ettiği gözlemlenmiştir (Resim: 3). Bu çiftlik yapısının, bugün oldukça sağlam korunmuş olan bir antik yolla bölgedeki ana rotalardan birine bağlandığı anlaşılmaktadır. Bu yol üzerinde daha küçük boyutlu farklı çiftlik yapılarının ve üretim donanımlarının tespit edilmesi de ilgi çekicidir. Sömek Köyü Özköy mevkiinde bulunan antik yerleşimde de incelemelerde bulunulmuştur (Resim: 4). Bu alanda, bir vadi yamacına yayılmış şekilde bulunan antik yerleşimin sahip olduğu yapıların dağılımları incelenerek sahip oldukları işlevler tanımlanmaya çalışılmıştır. Bu yerleşimin sahip olduğu kalıntılar dikkate alındığında, bunların bir çiftlik yapısına ait olduğu, etrafında tarımsal üretimle ilgili yoğun donanımın bulunduğu ve Geç Hellenistik Dönemde başlayan üretim çalışmalarının Geç Antik Dönemde de devam ettiği tespit edilmiştir. Bu süreçte, kuleli çiftlik yapıları, çalışma villası, anıt mezarlar ve kiliseler gibi yapıların yerleşime eklendiği tespit edilmiştir ve yapılacak yayın çalışmalarında veri olarak kullanılmak üzere belgelenmişlerdir.

2008 yılı çalışmaları kapsamında, bölgedeki üretim organizasyonunun bir diğer elemanı olan çok sayıda atölye de tespit edilmiş ve bunların belgeleme çalışmaları gerçekleştirilmiştir. Bölgede gerçekleştirilen araştırmalarda,

zeytinyağı üretimi için atölye olarak tanımlanan kapalı mekânların kullanıldığı tespit edilmiştir. Bu mekânlar, içlerinde zeytinyağı üretimi için gerekli donanımları içermektedir. Bunlar, zeytin çekirdeğini kırmak için kullanılan mortar formlu kırma tekneleri ve bunun içinde dönen tekerlek formunda kırma taşları, preslemek için kullanılan yapılanmalar, vida-pres ağırlık taşları, pres yatakları ve çıkan sıvının toplanması ve yağın ayrılması için kullanılan taşınabilir ya da ana kayaya oyulmuş toplama fıçıları ve tanklardır. Bölgede sürdürülen araştırmalarda, sözü edilen bu donanımların tamamının atölye olarak tanımlanan mekânlar içerisinde bir arada tespit edilmiş olması, bu mekânlarda zeytinyağı üretiminin yapıldığına işaret etmesi açısından önem taşımaktadır.

Bu atölyelerin bulundukları konum açısından ortak bir düzenlemeye işaret etmeleri önem taşımaktadır. Bölgenin sahip olduğu dağlık coğrafi şartların, üretim yapılan alanların belirlenmesinde ve farklı üretim modellerinin ortaya çıkmasında rol oynadığı anlaşılmaktadır. Tespit edilen atölyeler, sahildeki antik kentlere yakın noktalarda konumlanmışlardır ve bu kentlerden dağlardaki yerleşimlere giden yollar üzerinde yer almaları açısından dikkat çekmektedirler. Atölyelerin kurulu oldukları yerler de farklılıklar göstermektedir. Bazı atölyeler yerleşimlerin içinde yer almaktadırlar. İçerisinde atölye tespit edilen yerleşimlerde, genellikle birden fazla atölyenin olduğu görülmektedir. Araştırmalar kapsamında, bölgede antik yerleşimler içerisinde bulunan bu tür atölyelerde çalışmalar gerçekleştirilmiştir. Bu amaçla, Erdemli Şahar mevkiindeki antik yerleşim içerisinde tespit edilen atölyelerin belgeleme çalışmaları gerçekleştirilmiştir. Kızıkalesi beldesi Demirciören mevkiinde bulunan arkeolojik kalıntılar da incelenmiştir. Bu alanda bir kule ve bunun yanında bir zeytinyağı atölyesi bulunduğu anlaşılmıştır (Resim: 5). Narlıkuyu beldesi Hasanliler Köyü Halilinören mevkiinde bulunan antik yerleşim ziyaret edilerek burada bulunan atölyeler incelenmiş ve belgelemeler yapılmıştır. Silifke Paslı Köyü Mezgitkale yerleşiminde yapılan incelemelerde, bu alanda bulunan büyük bir anıt mezarın yanı sıra, bir zeytinyağı atölyesinin de varlığı saptanmıştır³.

3 Bölgedeki zeytinyağı atölyeleriyle ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Aydınoglu 2009.

Zeytinyağı atölyesi olarak tanımlanan yapıların bazı örneklerinin ise, yerleşimlerden bağımsız şekilde bulundukları tespit edilmiştir. Bu örneklerin bulunduğu alanlarda, atölyeleri dışında başka yapılarla karşılaşmaz. Böyle durumlarda bu atölyelerin sahildeki antik kentlerle yakın bağlantı içinde oldukları ya da çok yakınlarında yerleşimlerin bulunduğu görülmektedir. Silifke Karadedeli Köyü sınırları içerisindeki Bayamlıören böyle bir örnektir ve çalışmalar kapsamında ayrıntılı incelemeleri gerçekleştirilmiştir (Resim: 6). Burası, sahilden iç bölgelere giden yol üzerindedir ve bu yolun antik Dönemde de kullanıldığı bilinmektedir⁴. Bu rota üzerinde, Karakabaklı, Işıkkale, Sinekkale, Aşağıdünya ve Kültesir gibi iyi bilinen antik yerleşimler ve üretim alanları bulunmaktadır⁵. Bayamlıören kalıntılarının bulunduğu alanın güneybatı cephesinin, sahile bakan geniş yamaçlara sahip olduğu görülmektedir. Bu yamaçların teraslandığı ve bu terasların günümüze kadar kullanımının devam ettiği anlaşılmaktadır. Bu alanda yapılan çalışmalarda, dört adet atölyenin yanı sıra bazı yapılara ait kalıntılar ve iki anıt mezar tespit edilmiştir. Bu atölyelerde zeytinyağı üretimi yapıldığı bilinir ve bu üretimle ilgili çok sayıda donanım bunların içlerinde tespit edilmiştir. Bu çalışmalar kapsamında ayrıca Kızkalesi (antik Korykos) yerleşimi çevresinde de incelemeler gerçekleştirilmiştir. Bu amaçla, Korykos yüzey araştırması ekibi eşliğinde antik kentin arka planında yer alan tarımsal alanlar ve üretim mekânları incelenmiştir.

2008 yılı çalışmaları kapsamında, belgeleme çalışmalarının yanı sıra, Mersin Üniversitesi Öğretim Üyesi Doç.Dr. Ayşe Aydın'ın katılımıyla, bölgede yer alan tarımsal yapılar ve bunların içlerinde bulunan kiliselerle bağlantıları üzerinde incelemeler gerçekleştirilmiştir. Böylece, özellikle Geç Antik Dönemde dinî organizasyon ve tarımsal organizasyon arasındaki bağlantıların açığa çıkarılması hedeflenmektedir. Bu kapsamda, Erdemli İlçesi Hüsametli ve Küstüllü Köyleri çevresinde kapsamlı incelemeler gerçekleştirilmiştir. Küstüllü Köyü Hisar yerleşiminde yapılan çalışmalarda buradaki kiliselerin ayrıntılı incelemeleri gerçekleştirilmiştir. Bu yerleşimde

4 Bu rota, Karadedeli Köyü üzerinden İmamlı Köyü ve Uzuncaburç (Diokaesareia) kasabasına gider.

5 Hellenkemper-Hild 1990, 276; Hill 1996, 175; Eyice 1981,207.

bir de *tetrakonkhos* yapı tespit edilmiş olması önem taşımaktadır. Araştırmalar kapsamında, Erdemli İlçesi Küstüllü Köyü Felicek mevkiindeki kalıntılar da incelenmiştir ve bu alandaki çiftlik yapısı ve kilise ilişkisi üzerine çalışmalar gerçekleştirilerek belgelenmeler yapılmıştır. Bu yerleşimde, büyük boyutlarda bir kilisenin yanı sıra, kilisenin yanında dıştan duvarla çevrili bir *tetrakonkhos* yapı tespit edilmiştir ve bu yapı kenarlardaki dört apsisin yanlarında yan odalar bulunması açısından dikkat çekmektedir.

Araştırmalar kapsamında elde edilen verilerin farklı yöntemler kullanarak değerlendirme çalışmalarına da başlanmıştır. Bölgede tespit edilen üretim organizasyonuna ait yapılanmalara ait tüm arkeolojik bulguların Coğrafi Bilgi Sistemleri (CBS)'ne aktarılması suretiyle ve mekânsal-ilişkisel çözümleme yöntemleri kullanılarak, ortak model(ler)in tespit edilmesi ve ardından bu model(ler) bazında Antik Dönemdeki tarımsal faaliyetlerin mekânsal örgütlenmesine ilişkin senaryoların ortaya çıkarılması hedeflenmektedir. Çalışmanın sonunda, Dağlık Kilikia'daki yerleşim örüntüsü CBS'ye aktararak, antik dönem kentsel ve kırsal yerleşim alanları arasındaki yerleşim kademelenmesi modelinin de açığa vurulabileceği öngörülmektedir.

Çalışmalar kapsamında, yapılan arazi gezilerinde, Silifke İlçesi Hüseyinler Köyü ve civarında, tarla açma faaliyetleri kapsamında arkeolojik tahribat yaşandığı tespit edilmiştir. Silifke Müzesi ile yapılan görüşmeler sonucu, Silifke Müze Müdürü'nün de katılımlarıyla tespitlerde bulunmak amacıyla bu bölgede çalışmalar gerçekleştirilmiştir. Bu amaçla tahribatın yaşandığı, Kızkalesi-Hüseyinler Köyü arasındaki antik yol döşemesi üzerinde, Hüseyinler Takkalıkuyu mevkiindeki kalıntılarda, Hüseyinler Örezağacı mevkiindeki antik yerleşimde ve Hüseyinler Direktaş mevkiindeki antik yerleşimde tespitler gerçekleştirilmiştir. Bu alanlardan tescilli olmayanların tescil çalışmalarının yapılması için girişimler yapılmıştır.

KAYNAKÇA

AYDINOĞLU 2003

Ü. Aydınoglu, "The Settlement Patterns of the Olbian Territory in Rough Cilicia in the Hellenistic Period" *OLBA* VIII (2003), 251-263.

AYDINOĞLU 2009

Ü. Aydınoglu, *Dağlık Kilikia Bölgesinde Antik Çağda Zeytinyağı ve Şarap Üretimi: Üretimin Arkeolojik Kanıtları*, 2009, İstanbul.

EYICE 1981

S. Eyice "Einige byzantinische Kleinstädte im Rahuen Kilikien" *150 Jahre deutsches Archäologisches Institut*, Mainz, 1981, 204-209.

HELLENKEMPER-HILD 1990

H. Hellenkemper - F. Hild *Kilikien und Isaurien, Tabula Imperii Byzantini* 5, Wien, 1990.

HILL 1996

S. Hill *The Early Byzantine Churches of Cilicia and Isauria*, GB, 1996.

Harita 1: Araştırma alanını gösteren harita

Resim 1: Paslı antik yerleşimi

Resim 2: Karakabaklı antik yerleşimi, tetrasyon

Resim 3: Gökale antik yerleşimi, çiftlik villası

Resim 4: Özköy antik yerleşimi

Resim 5: Demirciören, kule ve zeytinyağı atölyesi

Resim 6: Bayamlıören, 1 No.lu zeytinyağı atölyesi

KUŞAKLI 2008 SURVEY SEASON (YOZGAT-SORGUN) 1ST PRELIMINARY REPORT

S. MAZZONI,
A. D'AGOSTINO,
V. ORSI

The first archaeological campaign in Kuşaklı Höyük (Sorgun West-Yozgat)¹ was primarily intended to furnish basic information on the chronological development and structure of the site of Kuşaklı Höyük, and investigate its environment and archeological landscape (Fig. 1).² Thanks to its emerging position on the plain, the site attracted the attention of scholars, beginning with E. Forrer in 1926 and H.H. von der Osten in 1927 who recognized the well-dressed stones on the lower terrace as a Hittite gateway, and by P. Meriggi at the time of his « Viaggi anatolici ».³ The first archaeological survey

- 1 We wish to express our gratitude to Orhan Düzgün, Director of the General Directorate of Cultural Heritage and Museums for his invaluable support; we are especially thankful to Nilüfer Babacan of the General Directorate and the representative Erkan Yılmaz, of the Museum of Aydın, for their generous and always wise help. We are grateful to the Director of the Yozgat Museum, and his staff together with the Sorgun District Governor for their kind welcome and aid during our staying in the region. Special thanks are due to Murat Akar, PhD student at Florence, and Ekin Demirci, student at the Bilkent University, who working with us in the field also provided their valuable help on many questions. The guardian of the Kerkenes house, Mehmet Ergiyas, and the Muhtar of Şahmuratlı, Osman Muhratdağı, made our stay in Kerkenes easy in every way possible. We are indebted to Prof. Tangianu, Director of the Istituto Italiano di Cultura for her support and interest. Financial support for this campaign has been granted by the University of Florence and the Foundation OrMe Oriente Mediterraneo.
- 2 Components of the 2008 campaign were: archaeologists : A. D'Agostino, V. Orsi, M. Akar, B. Chiti, S. Soldi, hittitologists : G. Torri, C. Corti, A. Archi; topographers : G. Carpentiero, E. Mariotti, draughtsman : S. Martelli. Students, G. Della Lena Guidiccioni, E. Demirci, D. Fossati, F. Barsacchi, M. Di Marcoberardino, R. Ranieri.
- 3 Forrer, E. 1927, "Ergebnisse einer archäologischen Reise in Kleinasien", 1926, *Mitteilungen der Deutschen Orient Gesellschaft*, 65, 1927: 33 (with the name of Kusachakly); von der Osten H.H., "Explorations in Hittite Asia Minor 1927-1928" Oriental Institute Publications 6), Chicago 1929 : 37,38, Figs. 31-32 ; Meriggi P., "Ottavo e ultimo viaggio anatolico ", *Oriens Antiquus* 10,1971 : 62, Pl. X.1-2 (with the name of Uçaklı).

of the site of Kuşaklı was realized by G. D. and M.E.F. Summers⁴ in 1993-1994 in the frame of the Kerkenes Project and provided pottery from a limited surface collection supporting a date of the settlement in the 2nd millennium. Furthermore, a well dressed stone with clear Hittite features was reported from the nearby village of Aşağı Karakaya Köy and was attributed to Kuşaklı. These materials⁵ and the location of Kuşaklı in the vicinity of Kerkenes Dağ, led to its identification with the town of Zippalanda, which was one of the cult centres of the Storm-god and, as suggested by O.R. Gurney,⁶ one day's journey from Ankuwa, identified with Alişar Höyük by I.J. Gelb (Fig. 2).⁷

The first survey was mainly aimed at investigating the site and obtaining information on its morphological and cultural characteristics. Five operations were planned: 1. mapping the contour of the höyük with GPS; 2. geomagnetic surveying of the relevant sectors of the site ; 3. collecting sherds and artifacts on a grid system related to the geomagnetic survey; 4. furnishing a preliminary analysis of the pottery assemblage from the site ; 5. starting the exploration of the Kuşaklı Höyük archaeological landscape.

---

4 Without the initial encouragement and support given to the application by G.D. and M.E.F. Summers and their generous scientific guide, our work would not have reached its goal. No less appreciated by our team was their hospitality in the Kerkenes Mission house which made our permanence a fully enjoyable experience. See Summers G. D. and M.E.F. and Ahmet K., "The Regional Survey at Kerkenes Dağ: An Interim Report on the Seasons of 1993 and 1994" *Anatolian Studies*, XLV, 1995: 43-68.

5 We must also mention a Hittite tablet, found in 1960 supposedly on the site of Taşlık Höyük, 2 km SW of Kuşaklı, and currently being studied by C. Corti; this might have come from Kuşaklı, Taşlık being a small mound of LC and EB periods. On the tablet see also Summers, Ahmet, *op. cit.*: 55.

6 Gurney O. R., "The Hittite Names of Kerkenes Dağ and Kuşaklı Höyük", *Anatolian Studies*, XLV, 1995: 69-71. In a religious festival the Hittite king, moving from Hattusha, reached Haitta and Mount Puskurunuwa. From there, the king arrived on the third day in Zippalanda, where he worshiped Mount Daha (probably Kerkenes Dağ). The next day, he reached Ankuwa. Kerkenes Dağ must have been a landmark for anyone moving from the mountains south of Hattusha.

7 See I.J. Gelb, *Inscriptions from Alishar and Vicinity*, Chicago 1935: 9-10.

1. Topography and GPS

E. MARIOTTI

The GPS Differential (Trimble 5700) and AutoCAD and software Trimble recording has been directed to offering a complete contour mapping and a digital model (DTM, Digital Terrain Model) of the site, (Fig. 3) the virtual rendering of the surface of the tell in 3D, the relief of the surface structures and the localisation of the findings collected in the survey. The site of Kuşaklı Höyük covers 10 ha. and the mound 2 ha, having a surface of 400m E-Wx240m. NS. The site is constituted by three distinct parts: a central mound, a large extended terrace and a low, slightly sloping base. The central mound is conical with the summit slightly concave; the outer more elevated circuit might be determined by a line of fortifications; large well-dressed stones are in fact visible on the surface on the NE. The mound lies on the SE corner of the terrace; this is a plateau of irregularly squared shape. The contour mapping provides evidence of a large depression in the central part of the outer town west. In the north-eastern and north-western corners of the terrace two distinct higher points might be related to structures such as casemate walls, while the slight ravines adjacent to the east might indicate the presence of two axial and opposite gates. The outer base is also squared as an outer extension of the low terrace. On the NE side of this terrace several well dressed blocks emerge on the surface, possibly belonging to a substantial building which must have faced the river to the east.

2. The Geo-Magnetic Survey

G. CARPENTERO

The geo-magnetic resistance survey has been conducted over the NE, N and NW outer town on a total surface of 3,04 ha. through a Gradiometer Fluxgate FM36 of Geoscan Research with a grid of 76 squares of 20 by 20 m, a 0.50 m. sample interval, 1m of transversal interval, 800 lectures for square resulting in a total of 60.800 lectures. The preliminary images clearly show different buildings on the N and NW sides (Fig. 4). On the outer terrace and

the slope outside the outer town, walls and structures are clearly visible, probably because destroyed by fire; numerous melted bricks, clay and sherds have been in fact collected on the surface of this area. In most of the lower town, instead, anomalies are less visible possibly owing to the greater depth of the underlying structures covered by a high deposit.

3. *Analysis Of The Artefacts*

A. D'AGOSTINO⁸, V.ORSI⁹

a. *Collecting Method*

Systematic investigations have so far concerned the north-eastern portion of the terrace at the foot of the central mound and its low, slightly sloping base facing the river; this is an area characterized by the presence of the above-mentioned stone blocks, visible on the surface. An intensive collection of all artefacts referenced to the main topographical or surveyed units was at first aimed at achieving precise spreadsheets of the different categories of findings and analysing their functional and chronological patterns of distribution. Post-depositional anthropic and natural activities may certainly have undermined the reliability of our evidence; agricultural activities, erosion but also the many previous visits to the site with often extensive collection of materials might have modified the consistency and original deposition of the artefacts. Actually, it is more correct to define our activity as a sort of 're-surveying' of the site.

Sampling and coverage were established with the use of a grid system related to the geomagnetic survey in order to connect both form of data. Two areas of the north-eastern edge of the terrace were completely covered: the flat top of the terrace and its low slope descending gradually to the river bank valley. Our field method involved sampling survey units established on the basis of the morphology of the surface and the general topographical grid.¹⁰ The intensive

8 Paragraphs a, c, d.
9 Paragraphs b, d.
10 The CAD registration and the typological distribution of the samples in the grid were realised by B. Chiti. Sherd collection on the surface was organised by archaeologists and students.

collecting involved full coverage of 7 squares of 20x20 m. and 4 sectors on the low slope (Fig. 5). On the top of the terrace and the low northern slope, within the 20x20 m squares used for the geomagnetic investigations, sixteen 5x5 m. units (units 1-112) and four radial sectors (lots 1-4) in five irregularly shaped bands¹¹ were laid in order to fit the collecting grid to the morphology of the slope (units 113-132). The entire intensively surveyed area was 14060m² (2800 m² on the terrace and 11260m² on the slope) equalling roughly 10% of the site. In each of 132 surveyed units we collected all the artefacts from the surface (Fig. 6).¹² Diagnostic artefacts and lithics were systematically collected for each surveyed field unit as well as fragments of roof tiles and baked-bricks. Only the diagnostic artefacts were marked and mapped via total station.

b. Samples Analysis

Diagnostic and non-diagnostic artefacts were extensively collected and separated: within the diagnostic category the stone tools and the potsherds inclusive of rim, base, decoration, spout or handle have been sorted. Two different kinds of spreadsheets have therefore been created: the first is based on the specific location of the artefacts (diagnostic artefacts), determined by their catalogue number, and the second is based on the concentration of artefacts within the survey units (diagnostic and generic artefacts), determined by the percentage weight of the items and count. The corpus of materials collected consists mostly of sherds: 7,206 have been recovered for a total weight of 263 kg. In addition, 45 kg *ca* of tiles and 25 kg *ca* of scores have been collected (Tab. 1).

The distribution pattern of roof tiles (*tegulae* and *imbrices*) indicate that the Late Roman/Byzantine occupation might have been limited to the terrace and have consisted of '*cappuccina*' burials.

11 The dimensions of these units (each lot is divided into five bands, coinciding with five collecting units) vary from 5x30 to 30x50 m. The first band of units, near the edge of the terrace, is narrower; the dimensions increase as one moves towards the valley floor.

12 The collection units were given individual names with the use of numbers and letters (20x20 m square labelled with letters and main units of the slope labelled as lot 1-5; 5x5 m square and single small units of the slope labelled with numbers).

Melted residuals from combustion, slags and a few ceramic wasters may be related to the presence of kilns; the many burnt bricks and architectural materials may, instead, indicate an apparently quite widespread destruction by fire. It is to be noted that their distribution is concentrated in the northern squares A-C of the terrace, in close connection with the irregular geomagnetic anomalies registered in that area.

As concerns pottery, 2,054 diagnostic and 5,152 generic potsherds were collected and recorded in distinct morphological and typological classes. Morphological classes (Common, Storage and Kitchen Wares) usually convey information on the spatial function of the surveyed areas; the technological category relates the method of manufacture and finishing, i.e. technology and modes of pottery production.

A total amount of 200 kg *ca* of Common Ware, 64 kg Storage Ware and 1kg of Kitchen Ware have been registered. While the pattern of distribution of Common Ware is quite homogeneous, Storage and Kitchen wares show distinct distributions. Storage Ware is, in fact, concentrated in the following areas: the north-eastern boarder of the terrace, in connection with the geomagnetic anomaly; in lot 2 on the eastern slope, in connection with another geomagnetic anomaly; in square D, in connection with roof-tiles, and in square C, in connection with slags. Kitchen Ware is concentrated on the terrace area in square G, in connection with Storage Ware, and over the squares A-B, in connection with a geomagnetic anomaly and burnt slags.

Eight classes have been identified: Plain Ware; Painted Ware; Grey Ware; Brown Ware; Red Slip Ware; Orange Slip Ware; Buff Fine ware and Whitish-yellow Slip Ware. Sherds seem to be all wheel-thrown, with a very few exceptions.

Plain Ware constitutes the major component of the assemblage of Kuşaklı Höyük. Finishing usually consists of simple smoothing, but 'self-slips' resulting from wet-smoothing are also well attested. The colours of the clay vary mainly between brown and orange nuances: brown and reddish brown colours seem to be the most diffused, but buff nuances are also attested.

Within the Plain Ware sample, standardized 'drab' ware, well fired and with uniform grit tempered fabric, can be easily recognized. The scraping marks made by trimming off the excess of clay after its removal from the wheel are clearly visible on the surface.

A quite significant component of the Kuşaklı Höyük ceramic inventory is represented by different varieties of slipped wares. The most conspicuous is certainly the red-slipped ware. Several variants are, however, attested with regards to manufacture, finishing techniques and colours, indicating different traditions. The colour of the slip ranges from light red/pinkish red or reddish orange to purple red, reddish brown or reddish violet. The slip could be thick and homogeneously applied, probably by dipping, or very thin and unevenly applied, possibly by being wiped onto the surface of the vessel with a cloth or an instrument. The surface can be lustrous or mat. The slip is usually limited to the outer surface of the vessel or to its sole upper part, covering often a small portion of the inner rim. Among the variants we find fine tempered sherds with thick light-red/orange slip and deep smoothed surface; purple red/reddish brown and lustrous slip specimens; pinkish wiped slip sherds with chaff fabric; red edged vessels and red-slipped storage jars.

Other types to be mentioned are the orange-slipped sherds, both in fine or rough fabrics; brown ware sherds, with a well-smoothed or slightly burnished surface; common and rough fabrics with yellow or whitish slip and fine ware sherds with shining micaceous slip, probably to be identified with the Gold Wash Ware.

Painted Ware is documented by different types: common wares with simple red paint traces; bichrome painted ware in red and black colours; black painted ware and polychrome painted ware with white background and red and black colours. Furthermore, the hand-made painted ware, characterised by chaff and grits tempers and burnished surface, constitutes a distinct type.

c. Preliminary Remarks On The Ceramic Assemblage

Materials from the area investigated furnish still preliminary information on the nature and chronology of the settlement. First of all, there is so far no evidence of the Early Bronze Age. The only documents of the earlier occupation of the site are represented by four hand-made and painted sherds (Fig. 7: 1-4) belonging the 'Cappadocian Ware' horizon, found at different points on the slope of the terrace.

Carinated red slipped bowls with V-shaped lugs (Fig. 7: 5-8) are generally markers of the *karum* and Old-Hittite period¹³, but continue to be used till the end of Late Bronze Age.¹⁴ These types are concentrated mainly on the north-eastern slope, in the central bands of lots 2-3.

The high carinated bowls with short vertical (Fig. 7: 9-10) or long incurved rim (Fig. 7: 11-12), usually red slipped on the outer edge or completely slipped, find comparisons in the Kuşaklı Höyük/Sarissa assemblage.¹⁵ The jars, in common (Fig. 7: 13) and red slipped ware (Fig. 7: 14-15), concentrated on the eastern slope, might be dated to the Late Bronze Age, having comparisons in Kuşaklı Höyük/Sarissa; a similar typology of vessels and rims is documented also in the *karum* period and in the Iron Age. Spouts (Fig. 7: 25-26), vertical handles (Fig. 7: 29-30) and some portion of V-shaped lugs (Fig. 7: 31) belonging to jars and particular vessels have to be dated to the same range of time,¹⁶ although some examples could be earlier. Fragments of body sherds (Fig. 7: 32-34) and handles (Fig. 7: 35) with similar stamped signs on them are documented from the *karum* to the Hittite periods.¹⁷ We also found a sherd bearing part of an impressed 'signe royal'.

Jars and *pithoi* (Fig. 8: 40-41), in common and red slipped wares, cannot be

13 Mielke D.P., *Die Keramik vom Westhang*, (Kuşaklı-Sarissa, band 2), Verlag Marie Leidorf GmbH, Rahden/Westf. 2006: 149, 123.

14 At Kaman-Kalehöyük for example (Matsumura, K., *Die Eisenzeitliche keramik in Zentralanatolien aufgrund der Grundlage der Ausgrabung von Kaman-Kalehöyük*, Ph.D. diss, Berlin 2005: 305. KL96-M51).

15 Mielke 2006, *op. cit.*: taf. 57.44, 58.1, 56.5.

16 Mielke 2006, *op. cit.* 46-47, taf. 1.2.

17 Seidl U., *Gefäßmarken von Boğazköy- Hattuša: Ergebnisse der Ausgrabungen VIII*), Gebr. Mann Verlag, Berlin 1972: A50 and A26.

dated with certainty. In some cases, the use of both red slip and white/buff slip on the rim or below it offers comparisons with Kuşaklı Höyük/Sarissa and Boğazköy.¹⁸

Bowls in Drab Ware, generally buff to brown in colour, offer good comparison with the main Hittite assemblages. Plain medium and small-sized bowls with simple and often pointed rim (Fig. 7: 16-19), a large flat bowl with a thickened rim (Fig. 7: 20-21) and coarse plates (Fig. 7: 22-23) have to be dated to the Hittite period, on the basis of the Boğazköy sequence and building C of Kuşaklı Höyük.¹⁹ Cooking pots (Fig. 7: 36-37) have globular body and folded rim. This shape too fits well in the assemblages dating to the same period.

Iron Age sherds are quite scattered. A few painted sherds with black colour (Alişar IV type) (Fig. 8: 45-47) date to the Middle/Late Iron Age. There are sherds with a white background and red and black colours (Polychrome Ware) and probably an example of Bichrome Ware decorated with a band and concentric circles (Fig. 8: 48). Necked jars in Simple (Fig. 8: 42-43) or Red Slipped Ware (Fig. 8: 44) and craters with black painted motifs (Fig. 8: 50-51) are typical of this period and find comparisons in the Phrygian levels of Boğazköy²⁰, Alişar Höyük²¹ and Kaman-Kalehöyük.²²

18 Mielke 2006, op. cit. : 142; Müller-Karpe A., *Hethitische Töpferei der Oberstadt von Hattuša: ein Beitrag zur Kenntnis spät-grossreichszeitlicher Keramik und Töpferbetriebe unter Zugrundelegung der Grabungsergebnisse von 1978-82 in Boğazköy*, (Marburger Studien zur Vor- und Frühgeschichte, band 10), Hitzeroth Verlag, Marburg/Lahn 1988: 146, taf. 48.

19 Parzinger H. and Sanz R., *Die Oberstadt von Hattuša: hethitische Keramik aus dem zentralen Tempelviertel. Funde aus den Ausgrabungen 1982-1987*, (Boğazköy- Hattuša: Ergebnisse der Ausgrabungen XV), Gebr. Mann Verlag, Berlin 1992: tav. 26.19-27, 38.1-6; Mielke, op. cit.: 128-134; taf. 57, 55; Schoop U.D., 'Pottery Tradition of the Late Hittite Empire: Problems of Definition' in B. Fischer, H. Genz, É. Jean, K. Köroğlu (eds.), *Identifying Changes: the Transition from Bronze to Iron Ages in Anatolia and its Neighbouring Regions, Proceedings of the International Workshop Istanbul, November 8-9, 2002*, Türk Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü, Istanbul 2003: 173; 'Dating the Hittites with Statistics: Ten Pottery Assemblages from Boğazköy- Hattuša', in D.P. Mielke, U.-D. Schoop, J. Seeher (eds.), *Strukturierung und Datierung in der hethitischen Archäologie* (BYZAS 4), Ege Yayınları, Istanbul 2006: 215-239.

20 Bossert E.-M., *Die Keramik phrygischer Zeit von Boğazköy: Funde aus den Grabungskampagne 1906, 1907, 1911, 1921, 1931-1939 und 1952-1960*, Boğazköy- Hattuša: Ergebnisse der Ausgrabungen XVIII), Verlag Philipp von Zabern, Mainz am Rhein 2000: farbtafel E: 272, 291; taf. 6, 9, 11, 15, 18, 22, 117-120, 123, 133.

21 von der Osten H.H., *The Alishar Höyük: Seasons of 1930-32, Part II*, (Oriental Institute Publications XXIX), University of Chicago Press, Chicago 1937: fig. 445-471.

22 Matsumura 2005, op. cit., taf. 134.KL-P63abc/P90;88-1023.

d. Preliminary Remarks On The Pottery Distribution

The connection between the pottery attributed to the 2nd millennium and architecture identified by the geomagnetic survey can hardly be considered fortuitous. In particular, the density of Drab Ware sherds over a limited area of the northern and eastern slopes (collecting units F-G; and lot 2, bands 2, 4; lot 3, bands 2-3; lot 4: bands 1-2), may suggest, in a preliminary manner, that the buildings appearing in this area might belong to the Late Bronze Age. Red slipped ceramic sherds were found fairly evenly across the entire mound with a major density on the eastern slopes of the terrace (lots 2, band 2, 3; lots 3, bands 1, 2, 4; lot 4, bands 1-2), where a fair number of diagnostic sherds dating to the *karum* period are present.

To conclude, the geomagnetic survey and the analysis of the materials, albeit preliminary, seem to indicate that the settlement was characterized by a steady continuity of occupation from the end of the Early Bronze Age to the Byzantine period with a major phase of occupation in the course of the 2nd millennium.

4. Investigations of the Kuşaklı Höyük Archaeological Landscape.

The survey was conducted in a very limited area in the vicinity of Kuşaklı Höyük, aiming to define the nature and development of its territory over a lengthy duration. The region is dominated by granitic cliffs and mountains, rich in springs and water, specially to the south of the river Egri Öz Dere, which flows from WNW to E., and to the south of the highway linking the modern towns of Yozgat and Sorgun. Kuşaklı Höyük is located in the southern and western part of a quite large plain limited on the N by the Egri Öz Dere. The höyük lays on the southern bank of the river in a large recess shaped by the meandering course of the river here. The plain is limited to the N by gentle hills while it is dominated far away to the S by the high profile of the Kerkenes Dağ. Its SW borders are defined by high cliffs and mountains with springs and deep gorges where the Kötü Dere, a SW tributary of the Egri

Öz Dere, flows. The quite steep flanks of the mountains are here marked by natural caves and small terraces. On their flank, 2 km. S. of Kuşaklı Höyük, between the villages of Taşlık Büyük and Taşlık Küçük, the Kerkenes survey²³ was able to identify a small höyük on the top of a natural spur of the rock. On its surface we collected a discrete number of sherds dating to the Late Chalcolithic and Early Bronze Age; these consist of hand-made bowls and jars and a fragment of andiron. The surface colours are black, red and buff in different variants. Chaff and grits tempers with few lime inclusions are the most typical; burnishing of outer and inner surfaces is fairly common. A few sherds belong to bowls of the final Iron Age/Achaemenid period.

A visit to the village of Aşağı Karakaya Köy, to the N. of the river, had the aim of verifying the Hittite block and its provenience. The slab and a few other architectural features are currently preserved in the garden of the Mosque and are said to come from the older Mosque and cemetery of the village. No other element, however, is preserved in the village. A large valley to the N, characterized by granitic outcrops lying on the higher flanks of the hills and low mountains, gives no evidence of settlements with dispersion of sherds ; a few late Byzantine materials were recognized only in the major granitic outcrop to the NE of the village.

The area adjacent to the village on the E is also characterized by gentle hills; near the highway, SW of the village of Dişli, a hill is topped by different tumuli excavated in recent times by clandestine robbers; burnished orange ware sherds might indicate a late Iron date. There is no dispersion of materials and consequently no traces of settlement are evident on the surface.

A second goal of the regional survey is to understand the communication routes linking the region with the Hittite capital, Hattusha. Small transversal NS and EW valleys among the relatively low cliffs to the N of Kuşaklı might have provided easy routes, and small rivers were also a consistent pattern of the landscape, defining a major network of connections among the valleys. While the high and distinct profile of Kerkenes Dağ marks the southern

---

23 Summers *et alii* 1995, *op. cit.*, 59-60; Gurney 1995, *op. cit.*, plate V.

horizon of the landscape, no clearly defined features mark the NE horizon. The NW landscape is, instead, patterned by a variety of geographical marks, such as the mountains bordering Hattusha and small rivers providing water resources as well as clear route alignments along the bottom of the valleys.

Conclusive Remarks

The 2008 survey, albeit preliminary, was able to furnish clear evidence for the identification of Kuşaklı Höyük as a Hittite site that was also occupied in the Late Iron and Byzantine periods. In the course of the 2nd millennium B.C. the site reached the dimensions of the present-day höyük covering 10 ha.; it was a town of medium size with three outer gates in the lower town/terrace, one of which was built with large blocks. Buildings of a regular plan registered by the geomagnetic analysis seem to belong to the central phase of occupation of the site. The presence of burnt bricks and materials, even vitrified by high temperatures, on the surface of the lowest slope of the mound and on the inner side of the terrace, provides evidence of an overall destruction phase. In many places there are conspicuous traces of burnt bricks, vitrified slags and ashes indicating that there was a large fire in this part of the settlement. This destruction might have been a major event affecting the whole site and it was probably this that put an end to the main phase of the settlement. No material of the Early Iron Age is evident on the surface of the terrace, thus, on the basis of these preliminary findings, we must assume that there was a major gap in the sequence of this part of the site.

Concerning the question of the identification with Zippalanda, the data furnished by the pottery, the nature, characteristics and main occupation phase of the site do not disagree with this hypothesis. No other site of similar size and with such a rich 2nd millennium pottery assemblage can be recognized in the region. Kuşaklı Höyük stands as the main Hittite settlement along the Yozgat-Sorgun line and it probably owed its emergence and later development to its position on the plain, near the river and the passage linking the northern high plateau of Hattusha with its southern boundaries.

Survey Unit	Tiles (Kg)	Scores (Kg)	Sherds totality (Kg)	Common ware (Kg)	Storage ware (Kg)	Kitchen ware (Kg)
1		0,73%	0,17%	0,23%		
2		5,25%	0,12%	0,16%		
3		0,40%	0,11%	0,14%		0,96%
4		0,57%	0,15%	0,20%		
5		0,81%	0,09%	0,13%		
6		0,73%	0,08%	0,11%		
7		0,49%	0,19%	0,25%		
8		0,08%	0,06%	0,08%		
9		3,64%	0,08%	0,11%		
10		4,04%	0,30%	0,40%		
11		2,34%	0,25%	0,27%		11,54%
12		1,21%	0,14%	0,19%		
13		4,85%	0,14%	0,16%		4,81%
14		1,46%	0,17%	0,22%		
15	0,66%	0,49%	0,19%	0,25%		
16		0,49%	0,22%	0,29%		
17-32	6,39%	15,97%	2,64%	2,42%	3,32%	3,85%
33		0,97%	0,27%	0,30%	0,19%	
34	0,42%	2,83%	0,26%	0,24%	0,32%	
35		0,08%	0,27%	0,31%	0,16%	
36		1,82%	0,20%	0,25%	0,06%	
37		0,49%	0,16%	0,15%	0,19%	
38		2,59%	0,15%	0,11%	0,28%	
39		1,46%	0,15%	0,20%		
40		2,02%	0,14%	0,16%	0,06%	
41		0,16%	0,11%	0,14%		
42	1,10%	1,62%	0,19%	0,25%		
43		0,81%	0,31%	0,36%	0,16%	
44	0,44%	4,45%	0,36%	0,03%	1,42%	
45	0,44%	0,00%	0,08%	0,11%		
46		3,23%	0,13%	0,17%		
47		1,54%	0,11%	0,15%		
48		1,82%	0,11%	0,15%		
49	2,33%	0,00%	0,11%	0,09%	0,19%	
50	1,21%	1,21%	0,21%	0,15%	0,41%	
51		0,73%	0,26%	0,35%		
52			0,37%	0,49%		
53	1,76%	0,40%	0,08%	0,10%		
54	3,13%	0,32%	0,11%	0,12%	0,09%	
55	0,01%	3,23%	0,07%	0,09%		
56			0,11%	0,14%		
57	4,49%	0,97%	0,13%	0,15%	0,08%	
58	1,19%		0,15%	0,08%	0,38%	
59	0,88%		0,17%	0,23%		

Survey Unit	Tiles (Kg)	Scores (Kg)	Sherds totality (Kg)	Common ware (Kg)	Storage ware (Kg)	Kitchen ware (Kg)
60	0,11%		0,15%	0,20%		
61	7,09%		0,28%	0,38%		
62		1,13%	0,52%	0,30%	1,23%	
63	3,79%	0,32%	0,35%	0,46%		
64	0,44%		0,34%	0,33%	0,41%	
65	0,44%	1,21%	0,25%	0,33%		
66	3,08%		0,33%	0,44%		
67	4,41%	0,81%	0,24%	0,32%		
68		4,04%	0,27%	0,25%	0,32%	
69	0,22%		0,16%	0,21%		
70	8,15%		0,05%	0,07%		
71	0,66%	4,85%	0,27%	0,35%		
72	5,07%		0,64%	0,85%		
73	1,98%		0,36%	0,48%		
74	2,53%		0,18%	0,24%		
75	0,22%		0,20%	0,26%		
76	0,48%		0,16%	0,21%		
77	2,64%		0,21%	0,28%		
78	1,43%	0,49%	0,41%	0,55%		
79	1,59%		0,64%	0,85%		
80	1,37%		0,26%	0,34%		
81	0,35%		0,15%	0,13%	0,22%	
82			0,18%	0,24%		
83			0,42%	0,34%	0,70%	
84	0,88%		0,20%	0,26%		
85			0,09%	0,12%		
86			0,20%	0,21%	0,19%	
87			0,22%	0,29%		
88		0,73%	0,31%	0,42%		
89			0,17%	0,17%	0,19%	
90			0,26%	0,34%		
91			0,24%	0,21%	0,35%	
92	0,66%		0,61%	0,81%		
93			0,24%	0,28%	0,13%	
94			0,22%	0,29%		
95			0,44%	0,58%		
96			0,64%	0,57%	0,87%	
97			0,60%	0,80%		
98			0,20%	0,26%		1,92%
99	0,84%		0,28%	0,27%	0,16%	9,62%
100		0,02%	0,37%	0,49%		
101			0,41%	0,54%		
102	0,44%		0,46%	0,45%	0,51%	
103	0,26%		0,23%	0,21%	0,32%	

Survey Unit	Tiles (Kg)	Scores (Kg)	Sherds totality (Kg)	Common ware (Kg)	Storage ware (Kg)	Kitchen ware (Kg)
104			0,27%	0,36%		
105	0,62%		0,79%	0,90%	0,44%	
106			0,78%	0,62%	1,30%	
107			0,53%	0,56%	0,41%	0,96%
108		0,32%	0,60%	0,24%	1,58%	9,62%
109		0,16%	0,96%	1,05%	0,70%	
110			0,39%	0,52%		
111			0,36%	0,48%		
112			0,40%	0,53%		
113	0,44%		1,22%	1,11%	1,58%	
114	4,63%		2,54%	2,35%	3,16%	
115	1,10%		3,48%	2,80%	5,69%	
116	4,07%	6,06%	1,63%	1,50%	2,06%	
117	1,87%	1,29%	1,95%	1,43%	3,64%	
118	1,10%		5,30%	1,47%	17,48%	
119			5,52%	5,80%	4,74%	
120			8,34%	8,23%	8,86%	
121	0,45%		3,86%	4,21%	2,82%	
122	0,53%		3,80%	4,36%	2,10%	
123	3,08%	0,81%	1,56%	1,11%	3,00%	
124	1,37%	0,73%	4,69%	4,76%	4,27%	16,35%
125	0,66%		7,05%	7,91%	4,43%	
126	0,79%		3,85%	4,23%	2,53%	12,50%
127	0,44%		1,28%	1,48%	0,66%	
128			0,23%	0,31%		
129	1,63%	0,73%	5,25%	5,78%	3,35%	19,23%
130	1,94%		6,61%	5,38%	10,50%	7,69%
131	0,48%		1,97%	2,19%	1,30%	0,96%
132	1,10%		1,43%	1,74%	0,49%	
TOT	100% =	100% =	100% =	100% =	100% =	100% =
tot	45,40 Kg	24,74 Kg	264 Kg	199,73 Kg	63,23 Kg	1,04 Kg

Tab. 1

Fig. 1: Kuşaklı Höyük (from North)

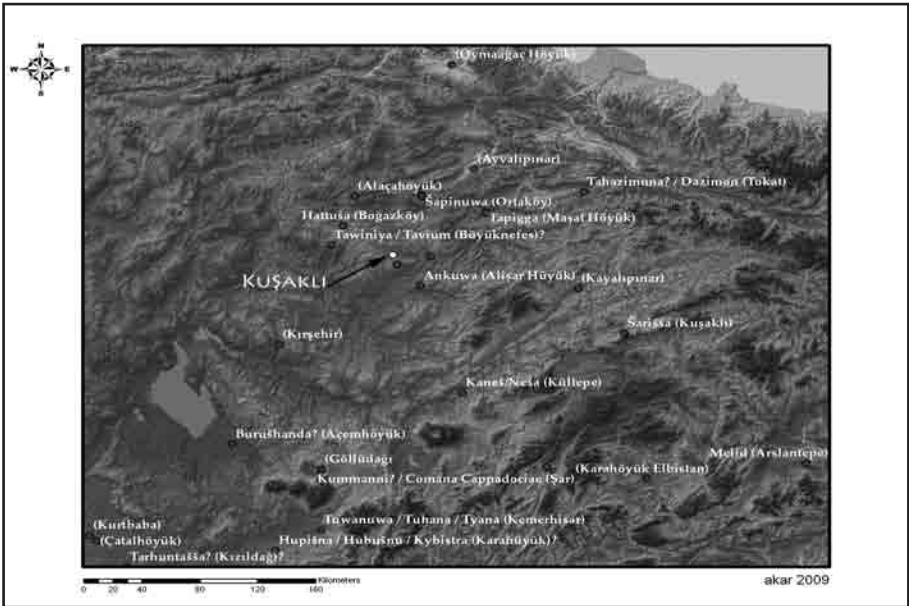

Fig. 2: Map of Central Anatolia, showing the location of 2nd millennium sites

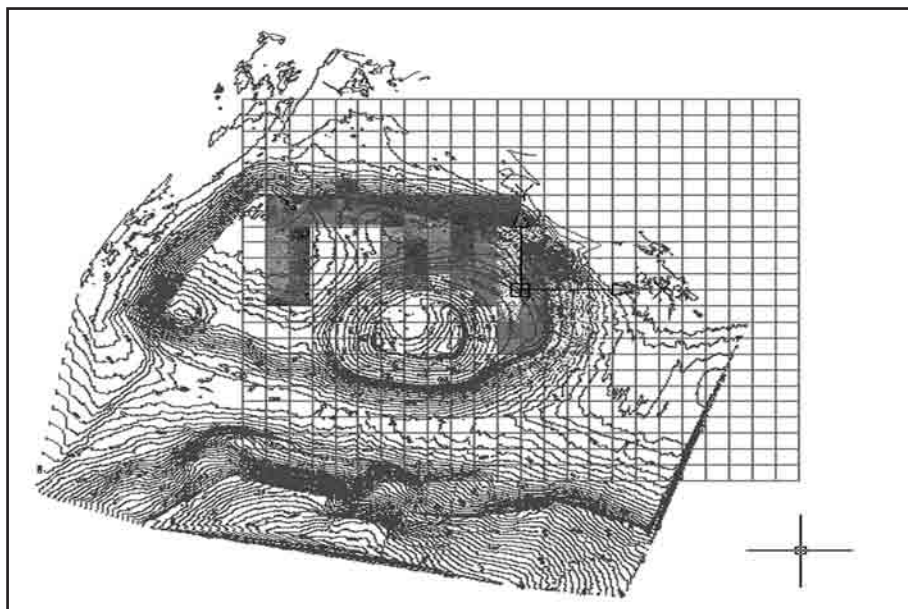

Fig. 3: Plan and topographic grid

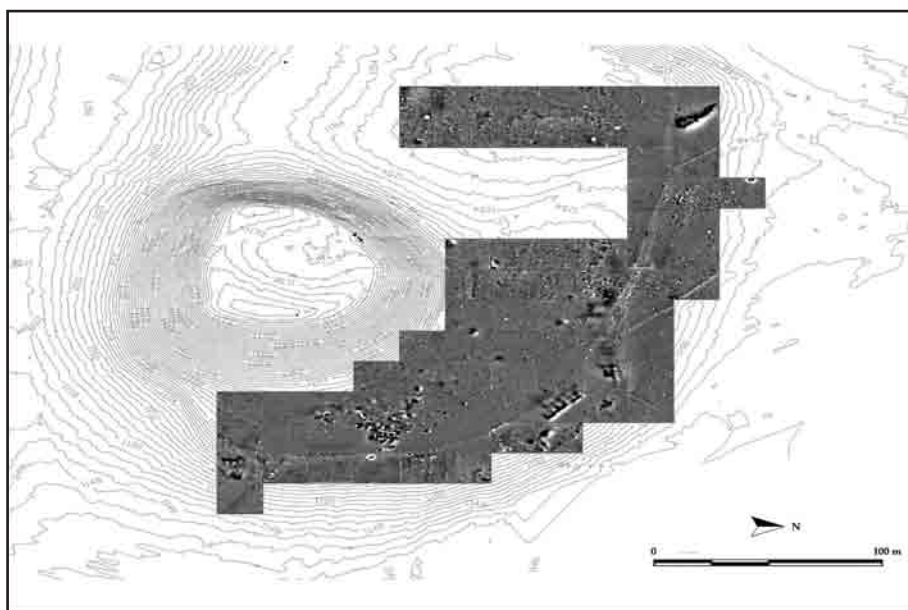

Fig. 4: Kuşaklı Höyük: geomagnetic survey

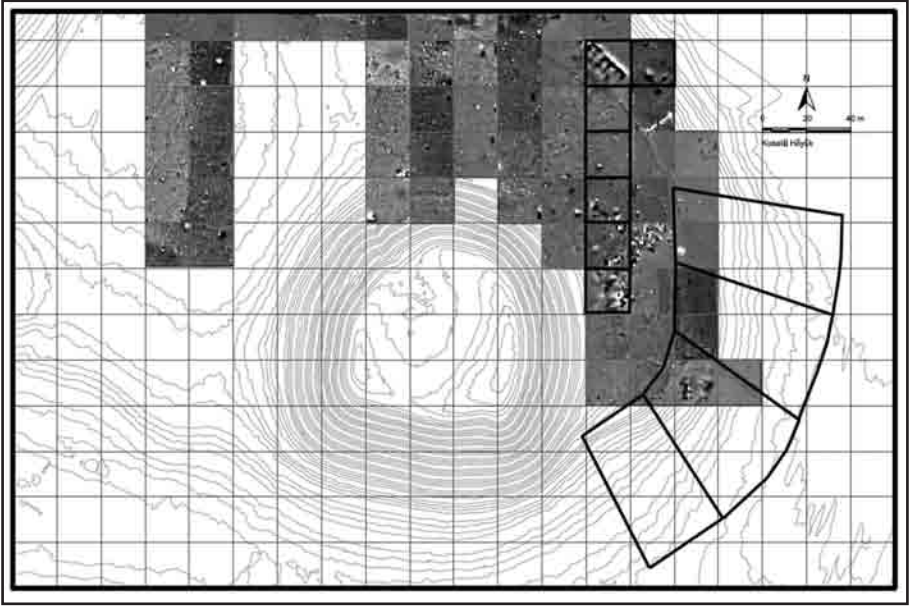

Fig. 5: Kuşaklı Höyük: topographic grid with locations of surveyed units

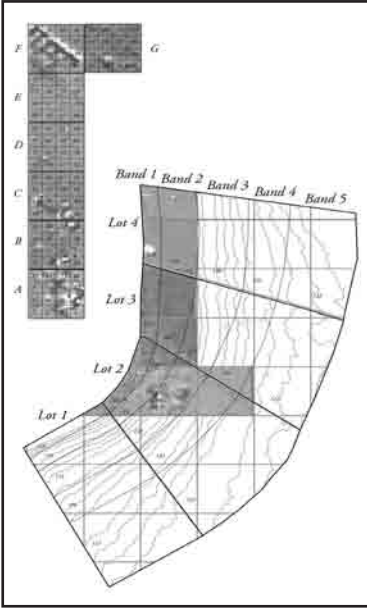

Fig. 6: Kuşaklı Höyük: schematic plan of surveyed units

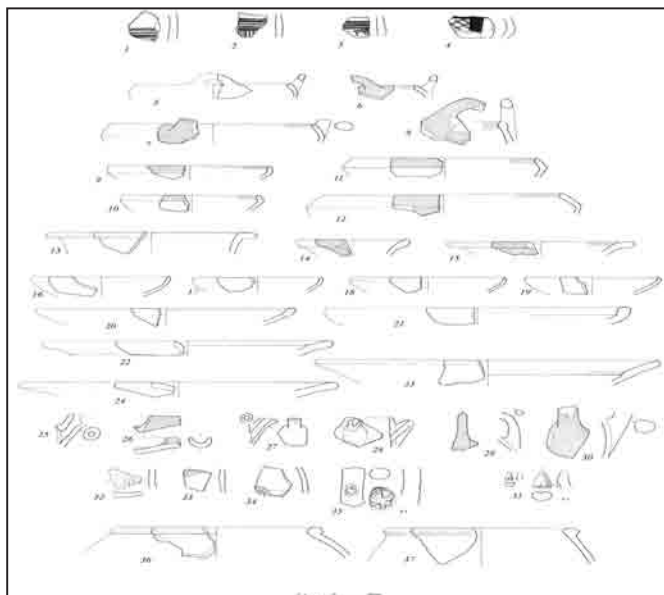

Fig. 7: Cappadocian Ware (n. 1-4) and 2nd millennium ceramics (n. 5-37) from Kuşaklı Höyük

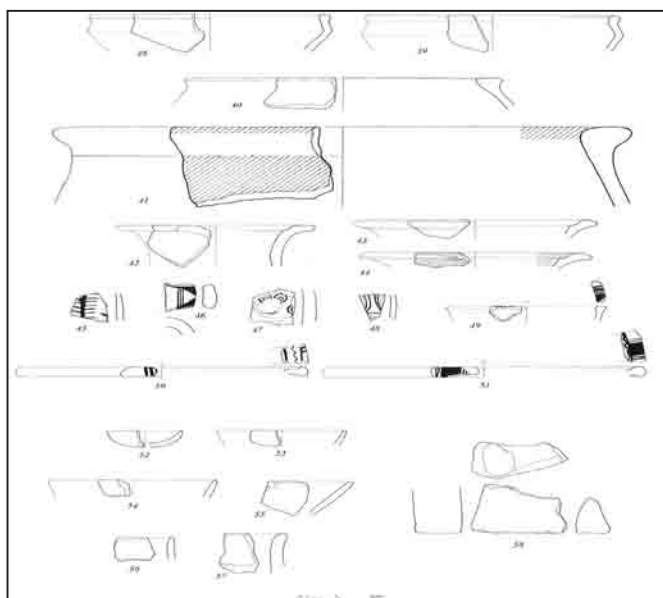

Fig. 8: Late 2nd millennium ceramics (n. 38-41) and Iron Age ceramics (n. 42-51) from Kuşaklı Höyük. Late Chalcolithic and Early Bronze Age ceramics (n. 52-58) from Taşlık Höyük

SİVAS İLİ 2008 YILI YÜZEY ARAŞTIRMASI

Atilla ENGİN*

Cumhuriyet Üniversitesi Arkeoloji Bölümü adına Sivas İli yüzey araştırması çalışmalarının ikincisi 13.06.2008 – 04.07.2008 tarihlerinde gerçekleştirilmiştir. Çalışmalara Bakanlık temsilcisi olarak Kastamonu Müzesi'nden Cihat Çakır görev yapmıştır.¹ Yüzey araştırması çalışmaları taşıt ile gerçekleştirilmiş, dar vadiler ve özellikle zirvelerinde Ortaçağ kalelerinin kurulduğu yüksek dağlık bölgeler kaya olarak dolaşmıştır.

ARAŞTIRMA ALANI

2008 yılı yüzey araştırması çalışmaları, 2007 yılında² olduğu gibi Sivas İli'nin kuzeydoğu kesiminde yürütülmüştür. 2008 yılı çalışmaları kapsamında, Suşehri İlçesi'nin yüksek dağ zirveleri dışında tamamı ile Akıncılar İlçesi'nin batı kesiminde çalışmalar yapılmıştır (Harita: 1). Araştırma alanı, İç Anadolu ve Karadeniz bölgeleri arasında bir geçiş bölgesi özelliği göstermektedir. Yüksekliği yer yer 3000 m civarındaki zirveleriyle Köse dağları doğu-batı yönünde uzanmaktadır. Köse ve Giresun Dağları arasından akan Kelkit Çayı'nın oluşturduğu vadi, binlerce yıl boyunca önemli bir bölgeler arası yol olmuştur. Yüksek dağ zirvelerinden akan yeraltı ve kar suları Kelkit Çayı'nı beslemektedir. Küçük akarsuların oluşturduğu dar vadiler özellikle geç dönemlerde dağlık bölgede yerleşmelere olanak sunmuştur.

* Yard. Doç. Dr. Atilla ENGİN, Cumhuriyet Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, 58140-Sivas/TÜRKİYE. E-ileti: aengin@cumhuriyet.edu.tr

1 Yardım ve katkılarından dolayı T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'ne ve Bakanlık temsilcisi Sayın Cihat Çakır'a teşekkürlerimizi sunarız.

2 Bkz. Engin 2009.

Araştırma bölgesindeki en önemli yerleşim alanı Suşehri Ovası'dır. Büyük bir kısmı Kelkit Çayı üzerine kurulan Kılıçkaya Barajı'nın suları altında kalmış olan bu alüvyonal düzlük ile çevredeki tepelerin yamaçları üzerinde çeşitli dönemlere ait höyük, tepe ve yamaç yerleşmeleri kurulmuştur. Suşehri Ovası, bölgede yer alan yerleşime en uygun düzlüklerden birini oluşturmaktadır.

Suşehri ve Akıncılar çevresi, arkeolojik araştırmalar açısından en çok ihmal edilen bölgelerden biridir. Durbin tarafından Tokat ve Sivas İlleri'ni kapsayan bölgede yapılan kısa süreli çalışmalarda, Koyulhisar ve Suşehri'ndeki birkaç merkez de ziyaret edilmiştir.³ Özsait tarafından Orta Karadeniz Bölgesi'nde yapılan yüzey araştırması çalışmaları kapsamında, Sivas'ın Koyulhisar İlçesi'nde Eğriçimen Yaylası da araştırma bölgesine dâhil edilmiş ve 8 arkeolojik merkez incelenmiştir.⁴ Ökse tarafından Sivas İli sınırları içerisinde gerçekleştirilen yüzey araştırması çalışmalarında ise bu bölgenin güneyi araştırılmış, ancak daha kuzeye çıkılmamıştır.⁵

ARKEOLOJİK BULGULAR VE SONUÇLAR

2008 yılı yüzey araştırması çalışmalarında toplam 75 arkeolojik merkez belirlenmiştir (Tablo: 1, Harita: 2). Bu merkezler; 30 yamaç yerleşmesi, 19 tepe yerleşmesi, 5 höyük, 2 düz yerleşme, 9 mezarlık, 5 kale ve istihkâm mevkii, 3 su kanalı, 1 su kemeri, 3 mağara ve kaya oyuğu ile 2 tümülüstten oluşmaktadır.

Suşehri İlçesi

Suşehri İlçesi sınırları içerisinde yürütülen çalışmalarda; Akıncı (99), Akşar (54), Beydeğirmeni (103), Çatalolouk (94), Esenyaka (104), Gözköy (110), Konak (83), Kozdere (98), Polat (78), Taklak (81), Taşbayır (96), Büyükgüznel (73) ve Yeşilyayla (42)'da Ortaçağ ve Geç Osmanlı Devrinden itibaren yerleşim gören tepe ve yamaç yerleşmeleri belirlenmiştir. Bu yerleşmeler su kaynağı üzerinde ve çoğunlukla yamaçlarda kurulmuştur. Yerleşmelerin bir kısmı, vadilerin daha yüksek rakımlı, genellikle üç tarafı kapalı çanak

3 Bkz. Durbin 1971: 117.

4 Bkz. Özsait 1995: 465-470, Harita 1.

5 Bkz. Ökse 1997: 378-382.

biçimli üst bölümlerine konumlanmıştır. Yerleşmelerin bu konumu, sel felâketlerinden ve kışın bölgede hüküm süren soğuk iklim koşullarında sert ve dondurucu rüzgârlardan korunmayı sağlamıştır⁶. Eastwood tarafından bu bölgenin hemen kuzeyinde yapılan paleoiklim çalışmalarında saptanan ağaç gövdelerindeki bükülmeler de geçmişte bölgede yoğun erozyonlar yaşandığını göstermiştir (Eastwood 2006: 5).

İlk kez Helenistik-Roma dönemlerinde iskân görmeye başlayan ve Ortaçağ ve Geç Osmanlı devirlerinde de yerleşim görmeye devam eden birçok merkez ise modern köy yerleşmelerinin yakın çevresinde yer almaktadır. Bu yamaç ve tepe yerleşmeleri Abdurra Tepesi (115), Kalebaşı (85), Aşağı Mezarlık Mevkii (48), Boyamlı (93), Camiyeri Mevkii (113), Cangının Tepe (91), Kovanlık (101), Çoban Kalesi (95), Evliyos (111), Güney (58), Eskiköy (59), Hamam (106), Kilisebeleni (66), Kalebaşı (97), Melek Beleni (69), Örenler Tepesi (70), Medrese Mevkii (53), Kepir (77), Karacaoğlan (82), Ören (84), Örenler-2 (75), Pürmehmet (Pirmehmet) Kalesi (68), Üzümlüğümbaşı (56), Verk (86), Küçük Tepe (112), Yukarı Mezarlık (49) ve Zobraham Kalesi (87)'nden oluşmaktadır. Söz konusu yerleşmelerin çevresinde ise mezarlık ve kiliseler tespit edilmiştir.

Pürk (45), Tilkilik Tepesi (44), Karaağaç Maşatlığı (64), Pürmehmet Mezarlığı (67), Örenler-2 Mezarlığı (76), Kemallı (80), Eski Mezarlık (107), Abdurra Mezarlığı (114), Çataloluk (94) ve Yeşilyayla (42)'da bu yerleşmelere ait mezarlık ve kilise kalıntıları tespit edilmiştir. Mezarlıkların çoğu Ortaçağ ve sonrasına aittir. Ortaçağ ve sonrasına tarihlenen mezarlıklar, yamaçlara kurulmuş yerleşmelerin genellikle üst kısımlarında yer almaktadır. Mezarların çok azında mezar taşları korunduğundan, mezarlıkların tespitinde yöre halkının bilgisine başvurulmuştur. Birçoğu tahrip edilen bu mezarlıkların bulunduğu alanlarda, yüzeyde insan kemiklerine de rastlanmıştır.

Yüzey araştırmalarında, önemli vadi yollarını kontrol eden ve yüksek zirvelere konumlanmış kale ve istihkâm mevkileri Ortaçağa aittir (Resim: 9). Eskişar Kalesi (50), Polat Kalesi (79), Akşar Kalesi (55), Kızılkale Tepesi

6 Bölgede ilkbaharda sık görülen sel felaketleri ve erozyon tehlikesi nedeniyle, Polat Köyü'nde yaşandığı gibi, yakın zamanda bazı modern köy yerleşmeleri yer değiştirmiştir.

(71) ve Sis Kalesi(88)'nden (Resim: 9) oluşan bu küçük istihkâm merkezleri, doğal savunma ve kontrol noktalarıdır. Doğal savunma alanları üzerinde kayalara oyulmuş yuvarlak kar sarnıçları, kaya basamakları ve kule mekânlar görülmektedir. Bu tipte doğal istihkâm mevkileri 2007 yılı çalışmalarından da bilinmektedir (Engin 2007: 75-77, Resim: 1-3). Bölgedeki savunma ve kontrol yapıları, Erzincan'ın kuzeyinde yürütülen yüzey araştırmalarında⁷ tespit edilen ana kayaya oyulmuş basamaklar ve mekânlarla donatılmış savunma yapıları ile benzerlikler göstermektedir. Bu tip yapılar, Ortaçağda başta orman ve maden yatakları açısından büyük önem kazanan bölgede, önemli yol ve geçitleri kontrol eden noktalarda bulunmaktadır. Bu tipte doğal savunma ve kontrol merkezlerinden biri olan Akşar Kalesi (55), dar bir vadi ile güneye İmranlı yönüne uzanan yolda önemli bir geçidi kontrol etmektedir. Roma Devrinde de kuzey-güney yönünde uzanan önemli yolların varlığı bilinmektedir.⁸

Bölgede yer alan su kanalları ise olasılıkla Roma Devrinde yapılan ve bir kısmı günümüze kadar kullanılan yapılardır. Bu yapılar; Cevizli Su Kanalı (52), Tilki Tepesi Su Kanalı (51) ve Gemin Su Kanalı (47)'nden oluşmaktadır. Köse Dağları'nın kuzey-güney yönünde uzanan yüksek vadi yataklarından kanallarla alınan su, kanallar ile kuzeyde daha aşağı seviyede yer alan Suşehri düzlüğüne ulaştırılmaktadır. Bu kanallarda su, vadilerin kayalık yamaçları boyunca açılan arklarla taşınmıştır. Cevizli ve Gemin su kanalları günümüzde Devlet Su İşleri tarafından kısmen betonlanarak kullanılmaya devam etmiştir. Gemin vadisindeki su kanalı boyunca düzeltilmiş ve oyulmuş kayalar izlenebilmektedir. Gemin Su Kanalı (47) yer yer taş duvarlarla desteklenmiş, bir yerde ise su kemeri inşa edilmiştir. Bugün yıkılmış durumdaki su kemeri 19. yüzyılın sonlarına kadar onarılarak kullanılmıştır. Gemin ve Cevizli su kanalları günümüzde de sulu tarım yapmak amacıyla yöre halkı tarafından kullanılmaktadır.

Yüzey araştırmalarımız, Suşehri Ovası'nın doğu yarısını kaplayan Kılıçkaya Barajı'nın, önemli sayıda arkeolojik varlığı suları altında bıraktığını

7 Bkz. Ceylan 2000: 183-185, Resim: 5-7, 12).

8 Bkz. Mitford 2000: 21.

göstermiştir. Hiçbir arkeolojik araştırma yapılmadan bu verimli ovanın büyük bir bölümünün sular altında kalması vahim bir durumdur. Suşehri Ovası'nın Kılıçkaya Barajı su tutma alanında kalan kesiminde biri ada, diğeri yarımada hâline gelen iki tepe yerleşmesi belirlenmiştir. Her iki yerleşme üzerinde bulunan ve aynı adı taşıyan modern köy yerleşmeleri, baraj gölünde su tutulmasından önce taşınmıştır. Bu yerleşmelerden ada haline gelen Küçükgüzel (41), yaklaşık 15 m. yükseklikte, 400 x 100 m. boyutlarında büyük bir tepe yerleşmesidir. Küçükgüzel (41)'den toplanan yüzey malzemesi, ETÇ, Demir Çağı, Helenistik-Roma, Ortaçağ ve Geç Osmanlı devirlerine tarihlenmektedir. Yüzey malzemesi ve yüzeyden izlenen mimarî izler, yerleşmenin Ortaçağ ve sonrasında oldukça büyüdüğünü göstermektedir. Üzerinde bir höyükleşmenin söz konusu olduğu Küçükgüzel'in doğu bölümü, dozerle toprak alımı sonucu büyük ölçüde tahrip edilmiştir. Yarımada hâline gelen Büyükgüzel (105) tepe yerleşmesinden toplanan malzeme ise Ortaçağ ve Geç Osmanlı dönemlerine tarihlenmektedir.

Yüzey araştırmalarında çok sayıda mezarlık tespit edilmiştir. 2008 yılı çalışmalarında saptanan en eski mezarlık olasılıkla Demir Çağına tarihlenen Garip Mezarlığı'dır (65). Garip Mezarlığı (65), Çakırlı Köyü'nün yaklaşık 1 km. güneydoğusunda, Suşehri düzlüğüne hâkim bir tepe üzerinde yer almaktadır. Mezarlık alanında, yüzeyden görülen taşlarla sınırlandırılmış büyük mekânlar içerisindeki mezarlar, Demir Çağına ait bir mezarlığa işaret etmektedir. Yüzeyde görülen kare ya da dikdörtgen plan arz eden taş sıraları oda mezarlara ait olmalıdır. Mezarlığın tahrip edilmemiş olması, ilerde bu alanda yapılacak çalışmaların sonuçlarının doğru değerlendirilebilmesi için önemlidir.

Tepelerin yüksek zirvelerinde yer alan Güneyli (72) ve Güdeli (109) tümülüsleri de Demir Çağına ait olmalıdır. Bu tümülüsler, Suşehri düzlüğünü kuzeyden sınırlandıran yüksek tepeler üzerindedir. Küçük boyutlu olan tümülüsler, geniş bir çevrede görülebilecek konumdaki tepelerin yüksek noktaları üzerinde yer almaktadır. Karaağaç Köyü sınırları içerisinde yer alan ve "Dedelikayası" (89) olarak adlandırılan alanda, peribacası şeklinde

kireçtaşı kaya oluşumları içerisine oyulmuş oda mezarlar ise farklı bir geleneği yansıtmaktadır. Olasılıkla Roma Devrine ait olan bu mezarların tamamı antik ya da modern zamanlarda soyulmuştur. Büyükgüzel Köyü'nün yaklaşık 2 km. kuzeydoğusunda yer alan ve bir kaya kütlesi içerisine oyulmuş iki oda mezar (74) ise yakın zamanda iş makinaları ile büyük ölçüde tahrip edilmiştir.

Suşehri İlçesi sınırları içerisinde Demir Çağı ve öncesine ait yerleşmeler çoğunlukla höyük ve tepe yerleşmeleri şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Sadece Aşağı Akşar Köyü yakınlarında yer alan "Kale" (92) (Resim: 1) ve Eskimeşe Köyü'nün hemen batısında yer alan Ocağın Beleni (100) yamaç yerleşmeleridir. Yüksek bir rakımda bulunan "Kale" (92) yamaç yerleşmesinden toplanan seramik malzeme, Geç Kalkolitik, ETÇ, M.Ö. 2. binyıl, Demir Çağı, Helenistik-Roma ve Ortaçağ dönemlerinde iskân gören yerleşmelere işaret etmektedir (Çizim: 1, Resim: 2). Köse Dağları'nın kuzey eteklerinde, tepelerle çevrili korunaklı bir alanda yer alan "Kale" yamaç yerleşmesi, doğu-batı yönünde uzanan yaklaşık 200 m uzunluğundaki kireçtaşı bir ana kaya üzerine kurulmuştur. Geç Kalkolitik Dönem'de iskan görmeye başlayan benzer bir yamaç yerleşmesi, 2007 yılı çalışmalarında Karataş (02)'da tespit edilmişti (Engin 2009: 78, Resim: 5-6, Çizim:2).

Ocağın Beleni Tepesi'nde (100) ise Demir Çağı'nda başlayan, Helenistik-Roma ve Ortaçağ'da yerleşim görmeye devam eden bir yamaç yerleşmesi tespit edilmiştir. Yaklaşık 100 m. çapında bir alandan toplanan seramik türü malzeme, yerleşmenin küçük boyutlu olduğunu göstermektedir.

Höyük ve tepe yerleşmeleri ise Suşehri Ovası'nda ya da ovaya hâkim tepeler üzerinde yer almaktadır. Birçoğu Eski Tunç Çağında (ETÇ) iskân görmeye başlayan, küçük ya da orta boyutlu bu yerleşmeler; Bostancık Köyü sınırları içerisindeki Karut Höyüğü (43), Karağaç Köyü yakınlarındaki Halilbaba Höyüğü (63), Balkaya Köyü yakınlarındaki Çatal Tepe (90), Yeşilyayla Köyü yakınlarındaki Kilisealtı Höyüğü (46), merkez ilçe sınırları içerisindeki Dipsizgöl Höyüğü (108) ve Beydeğirmeni Köyü yakınlarındaki Tilki Tepesi'nden (51) oluşmaktadır. Höyük ve tepe yerleşmelerinin tamamına yakını büyük ölçüde kaçak kazılarla tahrip edilmiştir. Höyük ve tepe

yerleşmelerinde ele geçirilen seramik malzeme, bölgede Geç Kalkolitikten Ortaçağa kadar devam eden bir yerleşim sürekliliğine işaret etmektedir.

Bostancık Köyü sınırları içerisinde yer alan Karut Höyüğü (43) ise ETÇ'nda yerleşim gören küçük boyutlu bir höyüktür (Resim: 3). Yaklaşık 3,5 m. yüksekliğinde ve 100 m çapındaki höyüğün yaklaşık 2/3'ünün toprak alımı sonucu yok edildiği anlaşılmıştır. Höyük yükseltisi üzerinden toplanan seramik malzeme ETÇ ve Roma Dönemine aittir (Çizim: 2, Resim: 4). Höyük yerleşmesi alçak konglomera bir yükselti üzerine konumlanmıştır. Bu nedenle yerleşmenin, Hafik Gölü'ndeki höyük gibi ETÇ'de küçük bir ada olması muhtemeldir. ETÇ seramik malzemesi, el yapımı, ince kıyılmış saman katkılı, koyu gri / siyah ve kahverengi tonlarda astarlı ve perdahlı parçalardan oluşmaktadır (Çizim: 2, Resim: 4). Bu seramik türü, araştırma bölgesinin güneyinde hâkim olan Erken Transkafkasya mal grubuna⁹ göre üretim tekniği ve ince cidarlı formları ile farklılık göstermektedir. Ancak az sayıda yüzey malzemesine göre kesin bir değerlendirme henüz erken olmakla birlikte, Sivas İli'nin Kelkit vadisi ve çevresinde farklı bir ETÇ seramik kültürünün hâkim olması olasıdır.

Erence Köyü yakınlarında yer alan bir tepe ve yamaç yerleşmesi olan Erence'de (57), bölgedeki en eski yerleşim yerlerinden biri saptanmıştır. Erence Köyü'nün kuzeyindeki yamaçta kayalık bir tepe üzerinde ve batısındaki düz terasta Geç Kalkolitik, ETÇ ve Demir Çağına tarihlenen seramik malzeme toplanmıştır.

Yeşilyayla Köyü'nün hemen kuzeyinde yer alan Kilisealtı Höyüğü (46), yaklaşık 7 m. yüksekliğinde, 100 m. çapındaki yükselti ve güneyindeki yaklaşık 300 m uzunluğundaki terası ile bölgedeki en büyük yerleşmelerden gibi görünmektedir. Tüm alan günümüzde tarım arazisi olarak kullanılmaktadır. Ancak araştırma mevsiminde yerleşme üzerindeki yoğun bitki örtüsü, yeterli seramik türü malzemenin toplanmasında büyük bir güçlük oluşturmuştur. Yüzeyden az sayıda toplanan seramik malzeme ETÇ, M.Ö. 2. binyıl, Helenistik-Roma ve Ortaçağ dönemlerine aittir.

Suşehri'nin 9 km. doğusunda, Yeşilyayla Köyü sınırları içerisinde, Tokat-

9 Bkz. Ökse 1993.

Erzincan karayolu üzerinde yer alan Tilki Tepesi (51) ise bölgedeki en önemli tepe yerleşmelerinden biri olmalıdır (Resim: 5). Karayolundan yaklaşık 80 m. yükseklikte ve yaklaşık 200 m. çapında kireçtaşı bir tepe üzerinde yer alan yerleşim alanından toplanan seramik parçaları, ETÇ, M.Ö. 2. binyıl, Demir Çağı, Helenistik-Roma, Ortaçağ (?)’a tarihlenmektedir (Çizim: 3, Resim: 6). Yerleşmenin kuzey etekleri, yol ve su kanalı yapımı sırasında tahrip edilmiştir. Yerleşmenin batı yamacında taş temel izleri yüzeyden görülebilmektedir. Yerleşmenin doğu yamacında ise kısmen ana kayaya oyulmuş ve yer yer taş örgülü duvarlarla desteklenmiş bir su kanalının izleri bulunmaktadır.

Ova düzlüğünde yer alan az sayıda yerleşmeden biri Halilbaba Höyüğü (63)’dür. Karaağaç Köyü’nün yaklaşık 1,5 km. batısında yer alan Halilbaba Höyüğü (63) yaklaşık 80-100 m. çapında, orta boyutlu bir yerleşmedir. Höyüğün doğal bir yükselti üzerine konumlandığı anlaşılmaktadır. Yüzeyden toplanan seramik malzeme, M.Ö. 2. Bin, Demir Çağı, Helenistik-Roma ve Ortaçağ yerleşmelerinin varlığına işaret etmektedir. Höyüğün kuzeybatısı, dozerle toprak alımı sonucu tahrip edilmiştir. Yerleşmenin güney yamaçlarında, bir kısmı büyük taşlarla inşa edilmiş, 50 m. uzunluğundaki duvarlar yüzeyden görülebilmektedir.

Bölgede ender görülen höyüklerden bir diğeri, Suşehri İlçesi’nin kuzeyinde, Merkez İlçe sınırları içerisinde yer alan Dipsizgöl Höyüğü (108)’dür. Yaklaşık 100 m. çapındaki ve 10-15 m. yüksekliğindeki höyük, bugün bataklık olan bir su kaynağı üzerine kurulmuştur. Höyükten toplanan yüzey malzemesi ETÇ, Helenistik-Roma, Ortaçağ’a tarihlenmektedir.

Bölgede Geç Kalkolitik Dönemin temsil edildiği en önemli yerleşmelerden biri Çataltepe Höyüğü (90)’dür (Resim: 7). Balkara Köyü’nün 1,5 km. kuzeybatısında yer alan 40 x 60 m. boyutlarındaki ve 11 m. yüksekliğindeki Çataltepe (90), bölgedeki en eski yerleşim yerlerinden biridir. Yüzey malzemesi, bu küçük höyüğün Geç Kalkolitik, ETÇ, Helenistik-Roma dönemlerinde yerleşim gördüğüne işaret etmektedir (Çizim: 4, Resim: 8). Ancak Çataltepe Höyüğü (90), Karut Höyüğü (43) ve Dipsizgöl Höyüğü (108) gibi ova düzlüğüne değil, Suşehri Ovası’nı güneyden sınırlandıran tepeler üzerine konumlanmıştır.

Akıncılar İlçesi

Suşehri'nin doğusunda yer alan Akıncılar İlçesi'nin sadece batı kesiminde kısmen araştırmalar yapılmıştır. Bu çalışmalarda, Yağlıçayır Köyü (61) ve Sapanlı Köyü'nde (62) Ortaçağ ve Geç Osmanlı Devri yerleşmeleri belirlenmiştir. Yamaçta yer alan bu yerleşmeler günümüze kadar kullanılmaya devam etmiştir.

Abdurrahman Köyü'nün kuzeybatısında yer alan ve "Değirmen Tarlası" (60) olarak adlandırılan tepe yerleşmesi ise ETÇ, Demir Çağı, Roma Devri ve Ortaçağda yerleşim görmüştür. Günümüzde tarla olarak kullanılan yerleşme üzerindeki yoğun bitki örtüsü nedeniyle yeterli seramik malzeme toplanamamıştır.

SONUÇ

Sivas İli sınırları içerisinde 2008 yılında sürdürülen yüzey araştırmaları, 2007 yılı sonuçlarını desteklemiştir. Buna göre Sivas İli'nin kuzeydoğu kesiminde en erken yerleşmelerin, şimdiki bilgilerimize göre Geç Kalkolitik Dönemde başladığı anlaşılmaktadır. 2007 ve 2008 yılı çalışmaları, Geç Kalkolitik Dönem'de Sivas'ın bu dağlık bölgesinde, yerleşim yeri olarak vadilere ya da küçük düzlüklere bakan yamaç ve tepelerin tercih edildiğini göstermiştir. Araştırma bölgesinin güneyinde Ökse tarafından önceki yıllarda yapılan çalışmalarda da Geç Kalkolitik Döneme ait höyük yerleşmeleri dışında yamaç yerleşmeleri belirlenmiştir (Ökse 2001: 94; 2003: 171-173). ETÇ'de Yukarı Kızılırmak Bölgesi'nde küçük höyük yerleşmeleri yaygınken, az sayıda tepe ve yamaç yerleşmeleri de görülmektedir (Ökse 2005a: 69-70; 2005b: 36-39; 2007: 384).

Araştırma bölgesinin dağlık ve ormanlık yapısı, Suşehri düzlüğü ve tepe yamaçları dışında höyük yerleşmelerinin kurulmasına imkân vermemiştir. Bu nedenle yerleşmelerin birçoğu küçük boyutlu tepe ve yamaç yerleşmelerinden oluşmaktadır. Bölgede yoğun bitki örtüsünün ETÇ'de da çok farklı olmadığı kabul edilmektedir (Yakar 2007: 248). Daha çok höyük ya da tepe

yerleşmeleri şeklinde karşımıza çıkan ETÇ yerleşmeleri de az sayıda küçük yerleşmelerden oluşmaktadır. Kelkit Vadisi'nin doğu bölümünde, Suşehri ve Refahiye arasında daha fazla ETÇ yerleşimi görülürken, batısı bölümünde, Niksar ve Erbaa arasında ETÇ yerleşimleri yoğun değildir ve bu dönemde daha çok vadinin güneyinde yerleşildiği düşünülmektedir (Yakar 2007: 250, 251). Önceki yıllarda araştırma bölgesinin güneyinde, Yukarı Kızılırmak çevresinde Ökse tarafından gerçekleştirilen yüzey araştırması çalışmalarında tespit edilen, bir kısmı Geç Kalkolitik Dönemde iskan görmeye başlayan küçük boyutlu çok sayıda ETÇ yerleşmesi (Ökse 2005a: 68-70) bu düşüncayı desteklemektedir.

2008 yılı araştırmalarında, M.Ö. 2. binyıla tarihlenen seramik malzeme az sayıda merkezden, çok az örnekle temsil edilmektedir. Bu döneme ait az sayıdaki yüzey malzemesi, M.Ö. 2. binyılda "Kaşka" yaşam bölgesi olarak bilinen Kelkit vadisi (*Kummeşmaha*) ve çevresinde küçük klanlar hâlinde yarı göçebe toplulukların hayvancılık yaparak yaşadığı bilgisi ile örtüşmektedir.¹⁰ Ancak bu konuda kesin bir değerlendirme için önümüzdeki yıllarda bölgede çalışmaların genişletilmesi gerekmektedir.

Araştırma bölgesinde Geç Kalkolitik ve Tunç Çağlarında az sayıda, küçük boyutlu yerleşmeler görülürken, Demir Çağından itibaren yerleşmelerin sayısı artmış ve yerleşmeler büyümüştür. Ancak bölgede en yoğun yerleşmeler Ortaçağda görülmektedir. Birçoğu günümüzde köy yerleşmesi olan Ortaçağ iskân alanları, kale ve istihkâm mevkileri bölgenin bu dönemde büyük önem kazandığını göstermektedir.

---

10 Bkz. Glatz, C. ve R. Matthews 2005; Ünal 2003: 48-59; Yakar 2007: 257-261.

SİVAS İLİ YÜZEY ARAŞTIRMASI 2008 (Susehri, Akıncılar)			
NO	MERKEZ ADI	TÜRÜ	DÖNEMLER
41	Küçükgüzel	Tepe yerleşmesi	ETÇ, Demir Çağı, Helenistik-Roma, Ortaçağ, Geç Osmanlı
42	Yeşilyayla	Yamaç yerleşmesi	Roma, Ortaçağ
43	Karut Höyüğü	Höyük	Geç Kalkolitik (?), ETÇ
44	Tilkilik Tepesi	Mezarlık (?)	Ortaçağ (?)
45	Pürk Kilisesi	Kilise	Geç Osmanlı
46	Kilisealtı	Höyük	ETÇ, M.Ö. 2. binyıl, Helenistik-Roma, Ortaçağ
47	Gemin Su Kanalı	Su kanalı	Roma, Ortaçağ
48	Aşağı Mezarlık	Tepe yerleşmesi	Ortaçağ
49	Yukarı Mezarlık	Yamaç yerleş.	Roma, Ortaçağ
50	Eskişar	Kale ve yamaç yerleşmesi	ETÇ (?), Demir Çağı, Helenistik-Roma, Ortaçağ
51	Tilki Tepesi	Tepe yerleşmesi ve su kanalı	ETÇ, M.Ö. 2. binyıl, Demir Çağı, Helenistik-Roma, Ortaçağ (?)
52	Cevizli Su Kanalı	Su kanalı	Roma, Ortaçağ
53	Medrese Mevkii	Yamaç yerleşmesi	Roma (?), Ortaçağ
54	Akşar	Tepe yerleşmesi	Ortaçağ
55	Akşar Kalesi	Kale	Ortaçağ
56	Üzümlüğün Başı	Tepe yerleşmesi	Ortaçağ
57	Erence	Tepe ve yamaç yerl.	Geç Kalkolitik, ETÇ, Demir Çağı, Ortaçağ
58	Güney	Yamaç yerleşmesi	Ortaçağ
59	Eskiköy	Yamaç yerleşmesi	Ortaçağ, Geç Osmanlı
60	Değirmen Tarlası	Tepe yerleşmesi	ETÇ, Demir Çağı, Roma, Ortaçağ
61	Yağlıçayır	Tepe yerleşmesi	Ortaçağ, Geç Osmanlı
62	Sapanlı	Yamaç yerleşmesi	Ortaçağ, Geç Osmanlı (?)
63	Halilbaba Höyüğü	Höyük	M.Ö. 2.binyıl, Demir Çağı, Helenistik-Roma, Ortaçağ
64	Karaağaç Maşatlığı	Mezarlık	Ortaçağ (?)

65	Garip Mezarlığı	Mezarlık	Demir Çağı (?)
66	Kilisebeleni Tepesi	Tepe yerleşmesi	Ortaçağ
67	Pür Mehmet	Mezarlık	Geç Osmanlı
68	Pür Mehmet Kalesi	Tepe yerleşmesi	Ortaçağ, Geç Osmanlı
69	Melek Beleni	Tepe yerleşmesi	Ortaçağ
70	Örenler Tepesi	Yamaç yerleşmesi	Roma, Ortaçağ
71	Kızıl kale Tepesi	İstihkâm Mevkii	Ortaçağ (?)
72	Güneyli Tümülüsü	Tümülüs	Demir Çağı (?)
73	Büyükgüzel Köyü	Yamaç yerleşmesi	Ortaçağ
74	Büyükgüzel Kaya Oyuğu	Kaya oyuğu mezar	Geç Roma (?)
75	Örenler-2	Yamaç yerleşmesi	Ortaçağ, Geç Osmanlı (?)
76	Örenler-2 Mezarlığı	Mezarlık	Geç Osmanlı (?)
77	Kepir	Yamaç yerleşmesi	Ortaçağ
78	Eski Polat Köyü	Yamaç yerleşmesi	Ortaçağ, Geç Osmanlı
79	Polat Kalesi	Kale	Ortaçağ
80	Kemallı	Mezarlık	Ortaçağ
81	Taklak	Yamaç yerleşmesi	Ortaçağ, geç Osmanlı
82	Karacaoğlan	Yamaç yerleşmesi	Ortaçağ, Geç Osmanlı
83	Konak	Yamaç yerleşmesi	Ortaçağ, Geç Osmanlı
84	Ören	Yamaç yerleşmesi	Geç Osmanlı
85	Kalebaşı	Tepe yerleşmesi	Ortaçağ
86	Verk	Yamaç yerleşmesi	Ortaçağ
87	Zobraham Kalesi	Tepe yerleşmesi	Roma (?), Ortaçağ, Geç Osmanlı
88	Sis Kalesi	İstihkâm Mevkii, yamaç yerleşmesi	Ortaçağ
89	Dedeli Kayası	Mağara ve kaya oyuğu mezarlar	Roma (?)
90	Çatal Tepe	Höyük	Geç Kalkolitik, ETÇ, Helenistik-Roma
91	Cangının Tepe	Tepe yerleşmesi	Helenistik-Roma

92	Kale	Yamaç yerleşmesi	Geç Kalkolitik, ETÇ, M.Ö. 2. binyıl (?), Demir Çağı, Helenistik-Roma
93	Boyamlı	Tepe yerleşmesi	Ortaçağ
94	Çatalolouk	Yamaç yerleşmesi	Ortaçağ, Geç Osmanlı
95	Çoban Kalesi	Yamaç yerleşmesi	Ortaçağ
96	Taşbayır	Yamaç yerleşmesi	Ortaçağ, Geç Osmanlı
97	Kalebaşı	Tepe yerleşmesi	Ortaçağ
98	Kozdere	Yamaç yerleşmesi	Ortaçağ, Geç Osmanlı
99	Akıncı	Yamaç yerleşmesi	Geç Osmanlı
100	Ocağın Beleni	Yamaç yerleşmesi	Demir Çağı Helenistik-Roma, Ortaçağ
101	Kovanlık	Yamaç yerleşmesi	Ortaçağ
102	Gemin Mağaraları	Mağara	Ortaçağ (?)
103	Beydeğirmeni	Düz yerleşme	Ortaçağ, Geç Osmanlı
104	Esenyaka	Yamaç yerleşmesi	Ortaçağ, Geç Osmanlı
105	Büyükgüzel	Tepe yerleşmesi	Ortaçağ, Geç Osmanlı
106	Hamam	Yamaç yerleşmesi	Ortaçağ, Geç Osmanlı
107	Eski Mezarlık	Mezarlık	Geç Osmanlı (?)
108	Dipsizgöl Höyüğü	Höyük	ETÇ, Helenistik-Roma, Ortaçağ
109	Güdeli Tümül. (?)	Tümülüs (?)	Demir Çağı (?)
110	Gözköy	Yamaç yerleşmesi	Ortaçağ
111	Evliyos	Tepe yerleşmesi	Ortaçağ
112	Küçük Tepe	Tepe yerleşmesi	Ortaçağ
113	Camii Yeri Mevkii	Düz yerleşme	Helenistik-Roma, Ortaçağ, Geç-Osmanlı
114	Abdurra Mezarlığı	Mezarlık	Ortaçağ (?), Geç Osmanlı
115	Abdurra Tepesi	Tepe yerleşmesi	Ortaçağ

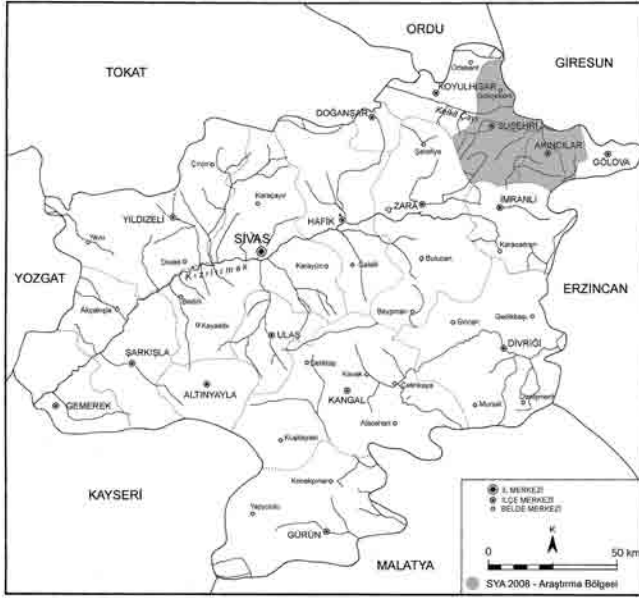
Tablo 1: Arkeolojik merkezler

KAYNAKÇA

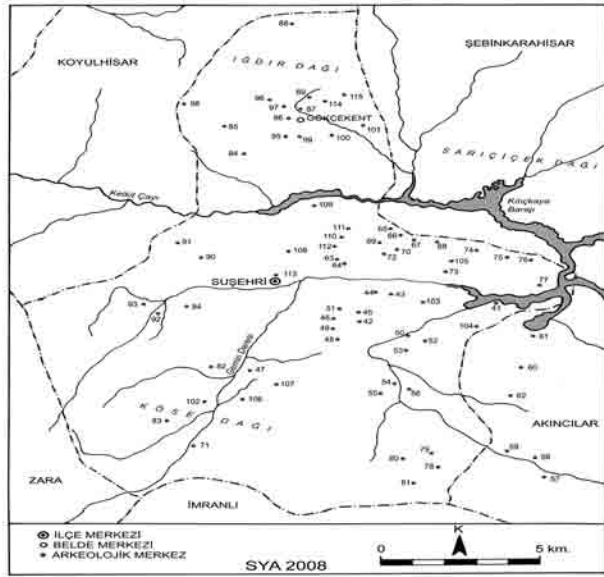
- CEYLAN, A. 2000. "1998 Yılı Erzincan Yüzey Araştırmaları", 17. *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, 2: 181-192.
- DURBİN, G. E. S., 1971. "Iron Age Pottery from the Provinces of Tokat and Sivas", *Anatolian Studies* 21: 99-124.
- EASTWOOD, W. J., 2006. "Climate history, vegetation and landscape change in northeast Turkey", *Anatolian Archaeology* 12: 3-5, British Institute of Archaeology at Ankara, Research Reports 2006.
- ENGİN, A., 2009. "Sivas İli 2007 Yılı Yüzey Araştırması", 26. *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, 2: 73-94.
- GLATZ, C. ve R. Matthews, 2005. "Anthropology of a Frontier Zone: Hittite-Kaska Relations in Late Bronze Age North-Central Anatolia", *Bulletin of the American Schools of Oriental Research* 339: 47-65.
- MİTFORD, T., 2000. "Northwest Erzincan", *Anatolian Archaeology* 6: 21, British Institute of Archaeology at Ankara, Research Reports 2000.
- ÖKSE, A. T., 1993. "Verbreitung der Transkaukasischen Kultur in der Sivas-Region", *Istanbulur Mitteilungen* 43: 133-146.
- ÖKSE, A. T., 1997. "Sivas İli 1995 Yüzey Araştırması", 14. *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, 1: 375-400.
- ÖKSE, A. T., 2001. "Sivas İli 1999 Yüzey araştırması", 18. *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, 2: 89-100.
- ÖKSE, A. T., 2003. "Kalkolitik Çağ'da Sivas Bölgesi", Ed. M. Özdoğan, H. Hauptmann ve N. Başgelen, *Köyden Kente Yakındoğu'da İlk Yerleşimler*, İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 171-197.
- ÖKSE, A. T., 2005 a. "Sivas'da Hitit Çağı Öncesi Yerleşim Sistemlerinde Devamlılık ve Değişim", *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 22 /1: 63-72.

- ÖKSE, A. T., 2005 b. "Early Bronze Age Settlement Pattern and Cultural Structure of the Sivas Region", *Archaeologische Mitteilungen aus Iran und Turan*, 37: 35-51, Berlin: Dietrich Reimer Verlag.
- ÖZSAİT, M., 1995. "1993 Yılı Ordu – Mesudiye ve Sivas – Koyulhisar Yüzey Araştırmaları", 12.. *Araştırma Sonuçları Toplantısı*: 459-482.
- ÜNAL, A., 2003. *Hititler Devri'nde Anadolu*, 2, İstanbul: Arkeoloji ve Sanat yayınları.
- YAKAR, J., 2007. *Anadolu'nun Etnoarkeolojisi: Tunç ve Demir Çağlarında Kırsal Kesimin Sosyo-Ekonomik Yapısı* (Çev. S. H. Riegel), İstanbul: Homer Kitabevi.

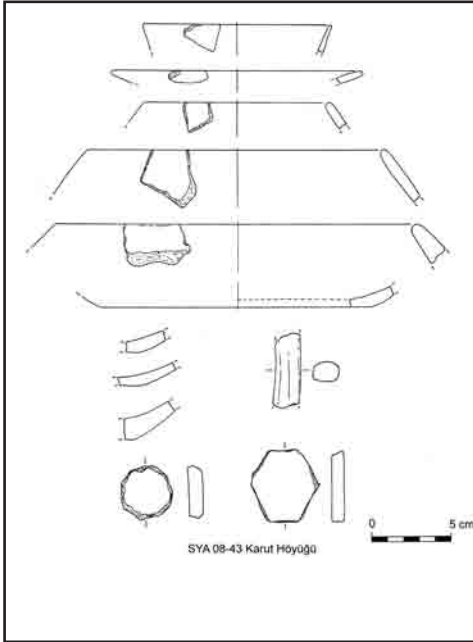
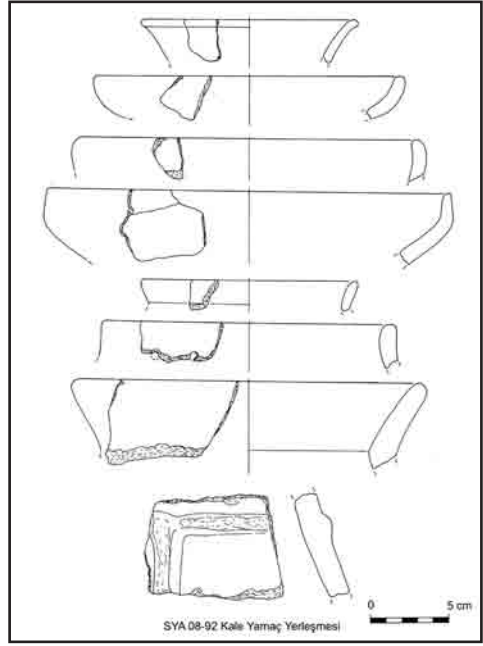

Harita 1: 2008 yılı araştırma bölgesi

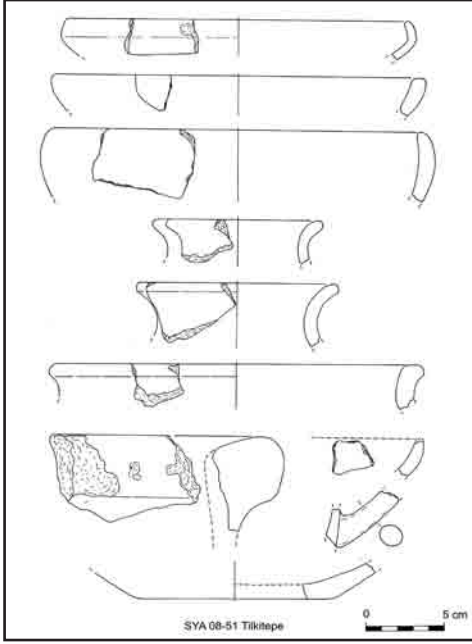

Harita 2: Arkeolojik merkezler

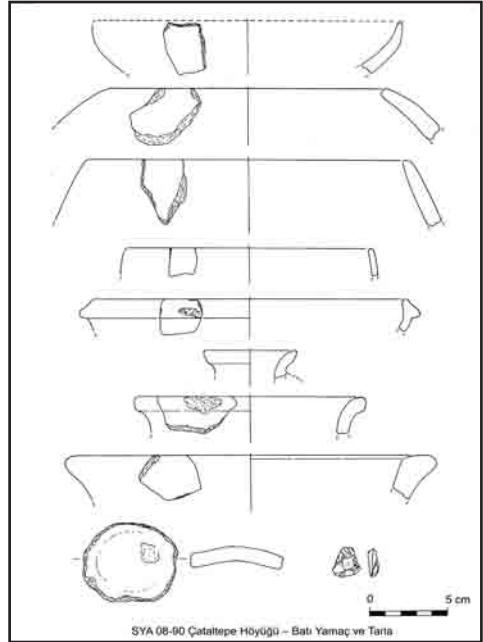
Çizim 1: “Kale” yamaç yerleşmesi
seramik çizimleri

Çizim 2: Karut Höyüğü seramik
çizimleri

Çizim 3: Tilkitepe seramik çizimleri

Çizim 4: Çataltepe seramik çizimleri

Resim 1: “Kale” yamaç yerleşmesine
güneybatıdan bakış

Resim 2: “Kale” yamaç yerleşmesi
yüzey buluntuları

Resim 3: Karut Höyüğü'ne
güneybatıdan bakış

Resim 4: Karut Höyüğü
yüzey buluntuları.

Resim 5: Tilkitepsi'ne
doğudan bakış

Resim 6: Tilkitepsi yüzey
buluntuları

Resim 7: Çataltepe'ye batıdan bakış

Resim 8: Çataltepe
yüzey buluntuları

Resim 9: Sis Kalesi

ÇANAKKALE İLİ ORTAÇAĞ VE TÜRK DÖNEMİ YÜZEY ARAŞTIRMASI (2008)

A.Osman UYSAL*

Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın izniyle sürdürülmekte olan Çanakkale İli Ortaçağ ve Türk Dönemi yüzey araştırmasının 2008 dönemi için 22.11.2008 tarihinde çalışmaya başlanmış ve 03.12.2008 tarihinde araştırma tamamlanmıştır.

Bu dönem çalışmalarına ekip listesinde isimleri verilen elemanlardan Prof. Dr. A.Osman Uysal başkanlığında Bakanlık temsilcisi Mahmut Akpınar'la birlikte, Doç.Dr. Ayşe Çaylak Türker, Uzman Türker Türker, Dr. Zekiye Uysal, Dr. Alptekin Yavaş, Araş.Gör. Oğuz Koçyiğit katılmışlardır. Çalışmanın eğitim öğretim dönemine rastlaması nedeniyle, yukarıdaki elemanların iştiraki derslere bağlı olarak peyderpey gerçekleşmiştir.

Bu dönem çalışmaları kapsamında Çanakkale merkezdeki bazı yapılar, Eski Cumalı ve Eski Burhanlı, Gelibolu, Süleymaniye, Halileli, Kumkale, Karainebeyli, Musaköy, Yapıldak, Kızılkeçili ve Yukarıokçular, Umurlar, Kurtlar (Hamdibey), Pazarköy yerleşimleri ve çevreleri incelenmiştir.

Çanakkale merkezinin mimarî çekirdeğini kale teşkil etmektedir. Fatih devrinde, İstanbul'un fethinden sonra yeni bir haçlı tehlikesine karşı boğazda savunma ihtiyacı görülmesi üzerine; Çanakkale boğazının en dar yerine karşılıklı olarak iki kale inşa edilmisti. Bunlardan Gelibolu Yarımadası tarafındaki Kilidü'l-bahr, Anadolu yakasında hemen Sarıçay'ın denize döküldüğü yerin kuzeyinde yer alanı ise Kal'a-i Sultaniye adıyla meşhur olmuştur. Her iki kale de Fatih'in görevlendirdiği Yakub Bey'in yürüttüğü

* Prof.Dr. A.Osman UYSAL, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü, Terzioğlu Yerleşkesi-Çanakkale/TÜRKİYE.

inşa faaliyetiyle M.1463-64 yıllarında yapılmıştır.¹ Kilidü'l-bahr, ortasındaki yürek biçimli ana kule, bunun kuşatan yonca yaprağı planlı içkale ve dış suru ile çok özel bir plan sunar. Kal'a-i Sultaniye ise, merkezde dört köşeli anıtsal kule ile onu kuşatan dörtgen planlı dış surdan oluşmaktadır. Her iki kale de, belli bir hattı korumak ve kontrol etmek amacıyla inşa edilmiştir. Bu bakımdan Yıldırım Bayezid'in İstanbul Boğazı'nın Anadolu yakasına yaptırdığı Anadolu Hisarı ile, bunun karşısına Fatih'in yaptırdığı Rumeli Hisarı'nı hatırlatır. Bugün Çimenlik Kalesi adıyla anılan Kal'a-i Sultaniye'nin içinde, hemen girişin gerisinde Fatih Mescidi yükselmektedir. Kalenin içine XIX. yüzyılda ikinci bir mescit yapılmıştır. M.1863-1875 yıllarında Sultan Abdülaziz tarafından inşa ettirilen² bu mescidin mimarî tarzına benzer bir mescit kalıntısını, Demirköy Fatih Dökümhanesi (Kırklareli-Demirköy) kazısında tespit etmiştik.³ Kal'a-i Sultaniye, Kanunî Döneminde ve geç dönemlerde tamirler görmüştür. Abdülhamit Döneminde boğaza bakan kenardaki surun yerine tabya yaptırılmıştır. Çanakkale savaşları sırasında özellikle kıyı tarafı tahribat görmüştür. (Resim:1).

Çanakkale'de, Fatih tarafından kalenin dışına bir de cami (imaret ?) yaptırılmıştır. Bu yapı XIX. yüzyılda tümüyle yenilenerek asli özelliklerini yitirmiştir. (Resim:2) Batı cephesinde iki adet onarım kitabesi bulunan yapı; ortada Bağdadî kubbesi bulununan ahşap tavanlı bir eserdir. Yapı Çanakkale'nin ulu camisi konumundadır.

Merkezde ayrıca Kurşunlu Camii , Kayserili Ahmet Paşa Manzumesi, Tıflı Camii , Yalı Camii, Yalı Hamamı ve Tarihi Büyük Hamam incelenmiştir.

İskele yakınındaki Yalı Camii, şehirde Fatih Camii'nden sonra en eski camilerden birisi olmalıdır. (Resim:3). Ahşap tavanlı, tek minareli bir yapıdır. Güneyinde haziyesi vardır. İlk inşa tarihi bilinmeyen yapı; üç kez yanmış ve

1 E.H. Ayverdi, *Osmanlı Mimarîsinde Fatih Devri*, IV, İstanbul.1953, s.172; A.Osman Uysal, "Kilitbahir (Kilidü'l-Bahr)'de Tarihi Doku ve İki Hamam", *Eceabat Değerleri Sempozyumu* (27 Ağustos.2008), Çanakkale.2008, s.54.

2 Bkz.; A. Boran, *Anadolu'daki İç Kale Cami ve Mescitleri*, Ankara.2001, s.203.

3 Bkz.; Z. Yılmaz- A.Osman Uysal, "Demirköy Fatih Demir Dökümhanesi 2004 Yılı Araştırma ve Kazı Çalışmaları", 27. Kazı Sonuçları Toplantısı (30 Mayıs- 3 Haziran 2005, Antalya), C.2, Ankara.2006, s.421-436.

yenilenmiştir. Bunu anlatan kitabeye göre; bir yangında harap olan ilk cami Tavi Ahmed Ağa tarafından tekrar yaptırılmıştır. Arkasından yeniden yanıp onarılmıştır. Sonra üçüncü kez yangına maruz kalan eser, H.1270/M.1884 yılında Miralay Hacı Halil Bey tarafından yenilenmiştir.⁴ Hacı Halil Bey'in mezarı hazirede bulunmaktadır. Yalı Camii XX. yüzyılda da birçok kez onarım görmüştür.

Camiler geç devir yapılarının tipik özelliklerini taşımaktadırlar. Eski ahşap köprüünün yakınında Sarıçay'ın güneyinde yer alan Kayserili Ahmed Paşa (Tatarlar) Camii, bir manzumenin parçasıdır. (Resim:4). Önünde bir şadırvan, Nedime Hanım'ın türbesi, eskiden Kadirî dergâhı olarak kullanılan sekizgen planlı yapı ve avlu duvarına bitişik bir çeşme bulunmaktadır.⁵ Cami, Ahmed Paşa tarafından XIX. yüzyılın ikinci yarısında (M.1874); önündeki şadırvan ise hanımı Fatıma Hatun tarafından M.1873 yılında yaptırılmıştır. Çeşme ise H.1304/M.1886 tarihini taşımaktadır. Kitabenin üstündeki oval madalyonda II. Abdülhamid'in "Han-ı Abdülhamid bin Abdülmecid el-muzaffer daima" ibareli tuğrası yer almaktadır. Tuğranın sağ üst tarafına II.Abdülhamid'in "el-gâzi" ünvanı kaydedilmiştir. Tuğra H.1303/M.1885-86 tarihli. Cami avlusundaki kare planlı, piramidal çatılı Nedime Hanım türbesi H.1322/ M.1904 tarihli. Kala-i Sultaniye mutasarrıfı Hıfzı Paşa'nın eşi Nedime Hanım'ın mezarı üzerinde yükselmektedir. Sekizgen planlı olup eskiden dergâh işlevi gören ve sonradan kütüphaneye dönüşen yapı da XIX. yüzyıldandır. Manzume yakın tarihlerde restore edilmiştir.

Çarşı içindeki Tıflı Camii, ahşap çatılı, tek minareli bir eserdir. (Resim:5). Kitabesine göre H.1308/M.1890-91 tarihinde II. Abdülhamit zamanında yapılmıştır. Eskiden yapının kuzeybatısında yer alan Sıbyan Mektebi yıkılmıştır. Ancak kitabesi caminin avlu kapısına konulmuştur. Kitabeye göre mektep, H.1286/M.1869-70 tarihinde, sultan Abdülaziz Devrinde yaptırılmıştır.⁶ Anlaşıldığı kadarıyla, cami sonradan mektebin önüne yapılmıştır.

4 R. Eren, Çanakkale ve Yöresi Türk Devri Eserleri, Çanakkale.1990, s.21.

5 Bkz.; H. Arbaş, "Çanakkale Kayserili Ahmet Paşa Külliyesi", VI. Ortaçağ ve Türk Dönemi Kazı Sonuçları ve Sanat Tarihi Sempozyumu (08-10 Nisan 2002, Kayseri), Kayseri.2002, s.55-74.

6 Bkz.; R. Eren, a.g.e., s.20-23.

Kurşunlu Camii, kare plan üzerine tek kubbeli bir eserdir. (Resim:6). Önündeki betonarme son cemaat yeri sonradan eklenmiştir. Kapısı üzerindeki kitabeye göre; H.1285/M.1869 yılında; yanmış olan Çınarlık Camii'nin yerine Arap İbrahim Paşa tarafından yaptırılmıştır.

Şehir merkezindeki diğer yapılar önümüzdeki dönem incelenecektir.

Yalı Hamamı ve Tarihi Büyük Hamam çifte hamam düzenine sahip eserlerdir. Yalı Hamamı'nın XVII. yüzyıldan kaldığı ileri sürülmektedir. Fakat külhan bölümünde ölçülen tuğla boyutları yapının biraz daha erken tarihli olması gerektiğini düşündürüyor. Yapının kaleye yakın olması, Evliya Çelebi'nin zikrettiği Fatih Hamamı veya XVI. yüzyılda Rüstem Paşa'nın burada yaptırdığı hamam⁷ ile söz konusu yapı arasında bir ilişki olabileceği ihtimalini akla getiriyor. Planına göre, soyunmalıktan sonra enine dikdörtgen planlı ılıkılık mekânına geçilmektedir. Ilıklığın bir ucuna tıraşlık ve tuvalet hacimleri yerleştirilmiştir. Kare plan üzerine tek kubbeyle örtülü sıcaklıkta kubbeye Türk üçgenleriyle geçilmektedir. Buna bitişik diğer bölüm (kadınlar bölümü) de aynı plan özelliklerini göstermektedir.

Tarihî Büyük Hamam diye bilinen yapı, Kurşunlu Camii'nin kuzeyindedir. Aslında çifte hamam düzenindeki yapının Kadınlar kısmı Çanakkale Savaşları sırasında, 1915'te top mermisi isabetiyle yıkılmıştır. Sonradan bunun yerine ev yapılmıştır. Bugün kullanılmakta olan erkekler kısmında; soyunmalıktan sonra enine dikdörtgen planlı, aynalı tonozlu ılıkığa geçilmektedir. Sıcaklık bölümü dört eyvanlı köşe hücreli tiptedir. Sıcaklıkta sadece orta bölüm kubbeye örtülüdür. Bunun dışında kalan eyvanların ve halvet hücrelerinin tümü aynalı tonozla örtülmüştür. Yapının sıcaklık ve ılıkılık planı çok muntazamdır.

Merkeze bağlı Yapıldak, Musaköy, Kızılkeçili ve Yukarıokçular Köyleri'ndeki inceleme sırasında, özellikle Musaköy mezarlığındaki tarihî mezar taşları dikkatimizi çekmiştir. Bunlar geç devre tarihlenen taşlardır.

Gelibolu Yarımadası üzerindeki araştırma sırasında önce Bolayır tarafında

7 Bkz.; *Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, C.5, Haz.: Y. Dağlı-S.A. Kahraman- İ.Sezgin, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.2001, s.156.

Maltepe mevki, Çokal Köyü, Karainebeyli'de Hisarlık ve Kiliselik mevkileri, Beşyol, Ece limanı, Ilgardere eski köy mevkii, Musal Tepe ve Küçük Kemikli mevkilerinde çalışılmıştır. Sonra eski Cumalı ve eski Burhanlı yerleşimleri ve Süleymaniye Köyü incelenmiştir.

Eski Cumalı Köyü alanında küçük bir hamam kalıntısının rölövesi çıkarılmış, hemen yanında geç devir karakteri gösteren bir çeşme belgelenmiştir. Hamamın sıcak su deposu ve soğuk su deposu ile bunlara bitişik iki halvet hücresi anlaşılabilmektedir. Bunların gerisindeki yamaçta uzanan geniş mezarlık aynı zamanda eski Burhanlı yerleşiminin de mezarlığıdır. Kuruluşu erken Osmanlı Devrine kadar inen Burhanlı, o zamanlar Yenişehir adıyla anılmaktaydı. XVI. yüzyıl kayıtlarında Gelibolu'ya bağlı Karı Yaya nahiyesinin köyleri arasında Yenişehir (Burhan) adıyla kayıtlıdır.⁸ Yerleşim 1953-54 yıllarında sahile taşındığından, tarihi yerleşim metruk hale gelmiştir. Bir vadinin yamacına kurulmuş durumdaki Eski Burhanlı'da evlerin temelleri görülebilmektedir. Bunların yanında köy caminin minaresi henüz ayaktaadır. (Resim:7). Caminin sadece temelleri kalmıştır. Köyün hamamının sıcaklık ve su deposu ayaktaadır.(Resim:8). Diğer kısımları ise yıkılmıştır. Hamam, mimarî özellikleriyle XIX. yüzyıl karakterindedir. Buna mukabil iki adet çeşme hâlâ ayaktaadır.(Resim:9). Sivri kemer nişli, tek cepheli çeşmeler kitabesizdir. Birisinin yalak bölümü defineciler tarafından tahrip edilmiştir. Köy harabesi içinde M.S.V. yüzyıla verilen bir sütun başlığı da belgelenmiştir.

Eski Burhanlı Mezarlığı, köyün kuzeyindeki tepeyi kaplamaktadır. Buradaki mezar taşlarının bir bölümü toprak altında kalmıştır. Dikili ya da yıkık vaziyette görülen taşlar arasında H.1052 / M.1642-43 tarihli olan kaş kemer biçimli şahidenin üst tarafında gülbezek motifi bulunmaktadır. Bunun altındaki iki satırlık metinde "intikaletü'l-merhume Fatıma binti Yusuf sene 1052" ibaresi okunmaktadır. Söz konusu taş M.1642-43 tarihiyle, mezarlıktaki en eski örneklerden birisidir. Diğer taşların çoğu XVIII-XIX. yüzyıllardan kalmadır.

8 İ. Sezgin, XV. ve XVI. Asırlarda Gelibolu Kazasının Sosyal ve Ekonomik Tarihi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul.1998, s.174.

Saros körfezinin gerisindeki ovada, Evreşe (Kadıköy) yakınlarındaki Süleymaniye Köyü'ndeki kervansarayın rölövesi çıkarılmıştır. Ön mekanlı, iki sahnalı ahır-barınak bölümüyle Beylikler Devri özellikleri gösteren yapının ön mekanın bir kısmı ve taçkapının yer aldığı giriş cephesi yıkılmıştır. (Resim:10). Süleymaniye'de, bugün için bir depoda korunmakta olan iki mermer parça M.S.V-VI. yüzyıla ait olup civardaki kalıntılardan köye getirilmiştir.

Yenice ilçesine bağlı Pazarköy'de H.1224 /M.1809-1810 tarihli bir konak tespit edilmiştir. İki katlı, dış sofalı plan tipiyle geleneksel konut mimarisinin önemli bir eseri olan yapının yarısı, miras meselesi yüzünden yıkılmıştır. (Resim:11). Üst kat duvarlarında kalem işi süslemeler ve ahşap tavan işçiliği göze çarpmaktadır. Pazarköy Camii, geç devir özelliği göstermektedir. Kuzey cephesinde bir kitabe ile doğu tarafındaki hazirede iki mezar bulunmaktadır. Kitabeye göre cami H.1210(1211?)/ M.1795-96 tarihinde yenilenmiş görünmektedir. Doğu tarafındaki mezarlardan birisi, Anadolu müfettişi iken katledilen İbşir Hasan Paşa'ya ait olup H.1110 /M.1698-99 tarihini taşımaktadır. Diğeri ise, ulemanın olup, yine Anadolu müfettişliği vazifesi sırasında Pazarköy'de vefat eden Çerkeşli Muhammed Efendi'nin mezarıdır. Mezar taşında H. 19 Ramazan 1256/M. 14 Kasım 1840 tarihi okunmaktadır. (Resim:12).

Şimdi Yenice'ye bağlı Hamdibey Beldesi'nin bir mahallesi konumundaki Kurtlar Köyü'nde ahşap tavanlı bir caminin varlığını öğrenmiştik. Yapıyı görmeye gittiğimizde, son restorasyon sırasında tüm tarihi özelliklerinin kaybolduğunu belirledik.(Resim:13). Anlatıldığına göre, Yenice yakınındaki Issız Cuma Camisi gibi ahşap direkli ve tavanlı bir yapı imiş. Bu ve Issız Cuma Camisi gibi üçüncü bir eser Umurlar Köyü'nde bulunuyordu (Resim:14). Ne yazık ki bu yapı da aslı halini yitirmiştir.

Resim 1: Kal'a-i Sultaniye
(Çimenlik Kalesi)
genel görünüş

Resim 2: Çanakkale
Fatih Camii

Resim 3: Çanakkale
Yalı Camii

Resim 4: Çanakkale Kayserili
Ahmed Paşa
manzumesi

Resim 5: Çanakkale
Tıflı Camii

Resim 6: Çanakkale
Kurşunlu
Camii

Resim 7: Eski Burhanlı,
cami harabesi

Resim 8: Eski Burhanlı,
h a m a m
kalıntısı

Resim 9: Eski Burhanlı,
çeşmelerden
birisi

Resim 10: Süleymaniye’de han kalıntısı

Resim 11: Yenice-Pazarköy’de konak (M.1809-10)

Resim 12: Yenice-Pazarköy Camii haziresinde mezar taşları

Resim 13: Yenice-Kurtlar Köyü Camii

Resim 14: Yenice-Umurlar Köyü Camii

KELES YÜZEY ARAŞTIRMASI, 2008

Mustafa ŞAHİN*

İ. Hakan MERT

Derya ŞAHİN

Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nün 06.06.2008 tarih ve 102620 sayılı izinleri ile yürütülen yüzey araştırmasının 2008 yılı bölümü 4-15 Ağustos 2008 tarihlerinde Dağlık Bursa'nın ilçelerinden birisi olan Keles'te gerçekleştirilmiştir. Araştırma Uludağ Üniversitesi Rektörlüğü, Keles Kaymakamlığı ve Keles Belediyesi tarafından desteklenmiştir¹.

Keles, merkez, Dağlık Keles ve Vadilik Keles olmak üzere üç ayrı araştırma bölgesine ayrılmıştır (Harita 1). Dağlık Keles'te, Baraklı, Pelitören, Boyalıca, Düvenli, Çayırören, Kocakovacık ve Sorgun Köyleri ziyaret edilmiştir. Düvenli, Çayırören, Kocakovacık ve Sorgun köylerinde ise bu üç merkezden dağılan mimarî malzemeler bulunmaktadır.

Vadilik Keles'te ise Tazlak Tepe, Kovanlık, Kemaliye, Kızılkilise, Karaardıç Kalesi, Köprübaşı, Belenören, Akçapınar, Haydar, Menteşe, Uzunöz ve Alpagut yerleşimleri ziyaret edilmiştir. Diğer köy veya mezralarda ise buralardan taşınan değişik boy ve özelliklere sahip yapı malzemesi yer almaktadır.

* Prof. Dr. Mustafa ŞAHİN, Uludağ Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, 16059 Görükle-Bursa/TÜRKİYE arkeoloji@uludag.edu.tr

1 Yardım ve destekleri için başta Uludağ Üniversitesi Rektörü Prof. Dr. M. Mete Cengiz olmak üzere Keles Kaymakamı Akın Ağca ve Keles Belediye Başkanı Mustafa Bektaş'a minnettarız. Yüzey araştırmamız boyunca biran bile bizi yalnız bırakmayan ve bölge kültür varlıkları hakkındaki bilgilerini bizimle paylaşıp bir nevi gönüllü mihmandarlık yapan Davutzeki Akpınar Y.İ.B.O. Müdür Yardımcısı Ayhan Çacı'ya ve şoförlüğümüzü yapan Keles Belediyesi çalışanlarından Talip Algın'a da çok teşekkür ederiz. Yüzey araştırması boyunca bizimle birlikte olan ve uyumlu çalışmaları ile araştırmaya katkıda bulunan Bakanlık temsilcimiz Antalya Müze Müdürlüğü uzmanlarından İlknur Erdoğan'a teşekkür ederiz. Ayrıca büyük bir özveri ve gayretle çalışmaların her anında bizlere yardımcı olmaya çalışan Arkeoloji Bölümü Araştırma Görevlileri Serkan Gündüz ve A. Ali Altın'a da teşekkürü bir borç biliriz.

İlçedeki kültür varlıklarının taranmasına Keles Merkezden başlanmıştır. Keles'in yerleşim alanı etrafı Uludağ, Dümen dağı ve Sorgun dağları ile çevrili, vadilerle parçalanmış bir çanak içinde yer almaktadır. İlçe merkezinin tam ortasından Keles Deresi geçmektedir. Modern ilçe yapılaşması derenin etrafındaki düzlüklerden başlayarak yamaç boyunca yükselmektedir. Ancak yeryer yapılan temel hafriyatlarında antik ve Geç Antik Döneme işaret eden mermer mimarî bloklara rastlanmıştır. Örneğin Sofular Mahallesi'nde, şehir su şebekesi için açılan sondajlarda oldukça iri boyutlarda bir yapıya ait olması gereken mimarî bloklar bulunmuştur. Bunun yanı sıra muhtelif hafriyat kazılarında bulunan ve çeşme gibi değişik yapılarda tekrar kullanılan yazıtlı veya yazısız mermer bloklar da kayda değerdir (Resim: 1). Yine ilçe merkezinin dış mahallelerine doğru üç adet tümülüsün varlığı belirlenmiştir. Yüzeydeki mermer blok taşları bu tümülüslerden birisinin defineciler tarafından açıldığına işarete etmektedir. Bunun yanı sıra ilçe merkezinin yer aldığı çanağın kuzey düzlüklerinde, Kocayayla'ya giden yolun sol tarafında bulunan iri boyutlu ve muhtemelen bir mezar yapısına ait olabilecek mermer bloklar dikkat çekmektedir. Ayrıca aynı alanın kuzey doğusunda, Kocayayla yolunun yapım çalışmaları esnasında ortaya çıkan mezarlara ait izler hâlâ görülebilmektedir. Hem ilçe merkezinde bulunan çok sayıda Antik Döneme ait mermer malzeme, hem de çok geniş bir alana yayılan nekropol sahası Keles merkezin antik bir yerleşimin üzerine kurulmuş olabileceğine işaret etmektedir. Bu yerleşime ait mermer mimarî malzemeler çevrede yaptığımız incelemelere göre olasılıkla ilçe merkezine kuzey yönünde yaklaşık 2 km. mesafede bulunan ve Akçaalan olarak isimlendirilen mevkideki taş ocağından getirilmiştir.

Daha sonra Keles'in kuzeyinde kalan dağlık kesimde çalışmalarımıza devam ettik. Bu bölgede kültür varlığı bulunan yerleşim yerleri Baraklı, Pelitören ve Boyalıca, Düvenli, Çayırören, Kocakovacık ve Sorgun'dur (Harita: 1). Bu köyler Uludağ boyunca bir yay çizecek şekilde uzanmaktadır. Bu yerleşimler içinde Baraklı, Pelitören ve Boyalıca harabeler ile ön plana çıkmaktadırlar. Diğerlerinde ise buralardaki yapılardan değişik zamanlarda taşınmış mimarî malzemeler bulunmaktadır.

Keles'e yaklaşık 7 km. mesafede yer alan Baraklı Köyü'ndeki harabeler, köyün yaklaşık 1 km. kuzeybatısındaki Asartepe'de yer almaktadır. Bu alanda apsis kısmının temelleri açık bir şekilde izlenebilen bir kilise bulunmaktadır². Yüzey kalıntıları arasında kilisenin giriş bölümü ve narteks kısmına ait duvar izleri ve kapı eşiği, sütünce, sütun başlığı gibi mimarî öğeler dikkat çekmektedir³. Duvar izlerinden anlaşıldığı kadarı ile 14,80 x 17 m. ebadında bir kilisenin var olduğu anlaşılmaktadır. Kilisenin çevresinde yaptığımız incelemelerde İ.S. 1. yüzyıla tarihlendirilebilecek mimarî bloklara da rastladık. Bu bloklar arasında özellikle üzerinde konsol geison bulunan bezemeli sima bloğu dikkat çekmekte ve bezemelerin net gözlemlenebilen stil özellikleri ile tarihlemeye yardımcı olmaktadır (Resim: 2). Bunun yanı sıra yine erken dönemi işaret eden çok sayıda yazıtlı stel bulunmaktadır⁴. Bunlar arasında özellikle Bretos Lejyonu yazısı bulunan blok kayda değerdir⁵. Bütün bu bulgular burada Bizans Çağı öncesinde de bir tapınağın olduğunu açık bir şekilde göstermektedir. Çevrede yaptığımız incelemelerde Asartepe'si'nin yanı sıra çok sayıda değişik türde mermer bloğun Baraklı Köyü'ne de taşındığını gözlemledik. Bunlar arasında üzerinde sakallı bir erkeğe ait kabartma bulunan stel, bu tapınağın baba tanrılardan birisine ait olabileceğine işaret etmektedir (Resim: 3). Asartepe'de bulunan ve E. Schwertheim tarafından daha önce yayınlanan yazıtlarda Dionysos'a bir heykel adanması⁶, Hygia'ya bir masa adanması⁷ ve Eros'a bir heykel adanmasından⁸ bahsedilmektedir. Bu yazıtlara göre tapınağın Asklepios veya Dionysos için yaptırılmış olabileceği ihtimalleri ön plana çıkmaktadır.

Mimarî kalıntı bulunan bir diğer yerleşim yeri Pelitören'dir. Pelitören Keles'in kuzey doğu yönünde 10 km mesafede yer alan Gelemiş Köyü'nün bir mahallesidir. Burası yerli halk tarafından özellikle yaz aylarında bahçe ve

2 M.-F. Auzepy vd., "Campagne de prospection 2008 de la mission Marmara", *Anatolia Antiqua* XVII, 2009, 449 vd.

3 M.-F. Auzepy vd., *age.*, 450 Fig. 30 - 33.

4 E. Schwertheim, *Die Inschriften von Hadrianoi und Hadrianeia* IK 38 (Bonn 1987), Nr. 12, 16, 26, 29, 33 -35, 71 ve 121. -(M.-F. Auzepy vd., *age.*, 453 vd.

5 M.-F. Auzepy vd., *age.*, 455 Fig. 38

6 E. Schwertheim, *age.*, 14 Nr. 12 Taf. 4.

7 E. Schwertheim, *age.*, 16 vd. Nr. 16 Taf. 5

8 E. Schwertheim, *age.*, 28 vd. Nr. 29 Taf. 9

bağ işleri için kullanılmaktadır. Pelitören’de kaçak kazılar sonucunda ortaya çıkmış büyük bir yapıya ait temel kalıntıları bulunmaktadır. Haç motifli sütun başlıkları nedeniyle burada da bir kilise kalıntısının bulunduğunu düşünüyoruz. Sütun başlıkları ve düzgün kesme taş bloklar üzerinde kısmen korunan sıva kalıntılarından hareketle duvarların freskolarla süslü olduğunu söylemek mümkündür. Yine yapının çevresinde yaptığımız incelemelerde üzerinde Grekçe yazıt bulunan bir mermer stele rastladık (Resim: 4). Stel üzerindeki aşınma ve kapı pimi yuvası bu plâkanın bir dönem kilisede kapı eşiği olarak kullanıldığına işaret etmektedir. Ancak bir bölümü korunan yazıt stelin kilisenin inşasından daha erken bir tarihte üretildiğini göstermektedir. Eğer bu stel, kilise yapılırken başka bir yerden buraya taşınmadı ise yine bu kilisenin de bir tapınağın temelleri üzerine inşa edildiğini savlamak olasıdır.

Dağlık Keles’te yer alan bir diğer önemli kalıntı Boyalıca’da bulunmaktadır. Burası, Keles’in en uzak köyü olan ve merkezden 37 km. mesafede bulunan Düvenli Köyü’nün 10 km. batısında yer alan bir yerleşim alanıdır. Burada yaptığımız incelemelerde kaçak kazılar neticesinde yoğun tahribata uğramış bir yapı kalıntısı ile karşılaştık. İzlerden anlaşıldığı kadarı ile burada iki farklı duvar söz konusudur. Bunlardan ilki batı tarafta yer yer izlenebilen yerli taştan büyük kesme taş bloklarla örülmüş temel ya da teras duvarıdır (Resim: 5). İkincisi yine batı tarafta gözlemlenebilen ve teras duvarlarının doğusuna gelecek şekilde uzanan ve daha küçük taş bloklarla örülmüş duvar kalıntısıdır (Resim: 6). Bu durumu ya farklı yapı evreleri, ya da bir temenos duvarı ile çevrili olan bir ana yapı şeklinde açıklamak mümkündür. Alanda yaptığımız incelemelerde yerli taşın yanı sıra mermer mazlemenin de yoğun şekilde kullanıldığı anlaşılmıştır (Resim: 7). Bunlar arasında özellikle çok iri boyutlu, dikey yükselen taşıyıcı elemanlara ait olması muhtemel Bizans Çağı mimarî malzemesi dikkat çekmektedir. Yapıda kullanılan yerli taşın yakın çevreden getirildiğine dair ipuçları bulunmaktadır. Ancak mermerin nerden getirilmiş olduğu konusunda henüz bir fikre sahip değiliz. Daha az dayanıklı olan yerli taş malzeme dağılmış bir şekilde yapı çevresinde görülebilirken, mermer mimarî malzemenin Düvenli ve Çayören sakinleri tarafından değişik zamanlarda çeşitli amaçlarla tekrar kullanılmak üzere yağmalandığı bu

köylerde yaptığımız incelemelerde açık ve net bir şekilde belgelenmiştir. Bu nedenle mermer yapı malzemesi Boyalıca'da yok denecek kadar az miktarda kalmıştır. Ayrıca yapı kalıntısının hemen doğusunda yine kaçak kazılarla açılan bir mezara ait kalıntının bulunduğuna işaret etmekte fayda vardır.

Vadilik Keles, güney yönde Ryndakos (Kocası) boyunca uzanan parçalanmış düzlüklerden oluşmaktadır (Harita: 1). Bu coğrafyada Tazlak Tepe, Kovanlık, Kemaliye, Kızılkilise, Karaardıç Kalesi, Köprübaşı, Belenören, Akçapınar, Haydar, Menteşe, Uzunöz, Gelintaşı ve Alpagut yerleşimleri ziyaret edilmiştir. Bu alanda özellikle Tazlak Tepe, Kovanlık Mevkii, Kemaliye, Karaardıç Kalesi ve Köprübaşı yerleşim yerleri ön plana çıkmaktadır.

Bu yerleşim yerlerinden en önemlisi Tazlaktepe'dir. Tepenin bulunduğu konum hem Ryndakos'a en hâkim noktadadır, hem de Uludağ'ın en iyi görülebildiği yerdir. Dolayısı ile Keles vadisinin her noktasından rahat görülebilmektedir (Resim: 8). Bu konum da buraya özel bir anlam katarak, Keles'in en anlamlı kalıntısının burada olabileceğine işaret etmektedir. Tepe, Keles'in güneyinde yaklaşık 13 km. uzaklıkta yer almaktadır. Güney taraftaki tatlı bir eğimle ulaşılabilen tepenin kuzeyi dik bir yamaçtan oluşmaktadır. Tazlaktepe üzerinde yaptığımız yerinde incelemede toprak üzerinde herhangi bir yapı kalıntısına rastlayamadık. Ancak hem yamaçta yaptığımız incelemeler, hem de çevre köylerde muhtelif yapılarda kullanılan mermer mimarî malzeme burada bir yapının olduğunu açık bir şekilde göstermektedir. Ayrıca tepenin yamacında rastladığımız mermer parçalar heykellere ve bir yapının bulunduğuna işaret etmektedir. Bunun yanı sıra Akçapınar, Belenören ve Haydar Köyleri'nde değişik zamanlarda buradan götürüldüğü ifade edilen yazıtlı veya yazısız mermer mimarî parçalar kayda değerdir (Resim: 9). Yazıtların büyük bir bölümü daha önce E. Schwertheim tarafından incelenerek yayınlanmıştır⁹. Yazıtlar burada Zeus Kersoulos'a ait bir tapınağın ve bu tapınağa ait bir *odeon*un bulunduğuna işaret etmektedir¹⁰. Bu durum da, tepenin önemini bir kat daha artırmaktadır. Burada gözlemlediğimiz bir

9 E. Schwertheim, age., Nr. 1, 3-5 - 7, 11, 13, 22-24, 28,30 - 31, 36-37, 42, 46, 90, 115.

10 E. Schwertheim, age., 40 Nr. 46 Taf. 13: "Caesarea kentinin en yüksek dereceli memuru Iunius Cornelius Lysias, odeonu ve heykellerini adadı".

diğer özellik ise Bizans çağına ait herhangi bir yapılaşmanın olmamasıdır. Bu durum Tazlaktepe'yi diğerlerinden ayrıcalıklı bir hâle getirmektedir.

İlk defa araştırma ekibimiz tarafından saptanan Kovanlık mevkii yerleşimi, Menteşe ile Uzunöz Köyleri arasında olup Keles'in yaklaşık 16 km. güneydoğusunda bulunmaktadır. Bugüne kadar bu alanda herhangi bir araştırma ve inceleme yapılmamıştır. Köylülerin yer göstermesi üzerine tespit ettiğimiz örende, yine bol miktarda mermer mimarî malzemeye ve yapı temeli kalıntısına rastlanmıştır (Resim: 10). Bunun yanı sıra yüzeyde bol miktarda ince seramik parçaları göze çarpmaktadır. Tepenin doğu yamacı boyunca ana kayaya oyulmuş mezar yapıları uzanmaktadır. Bunlardan üç tanesi kaçak kazılar neticesinde açılmış olmasına rağmen, henüz kazılmamış mezarların da bulunduğu anlaşılmaktadır. Mezarların bulunduğu alanda bir adet de kaya sunağı yer almaktadır (Resim: 11). İki kişinin oturabileceği şekilde özellikle biçimlendirilen ana kaya, benzer örnekleri Frig sanatında bolca görülen ve Kybele ve Atis için adanan kaya sunaklarına benzerlik gösterse de, bu konuda fazla cüretkâr davranmak istemiyoruz. Yerleşimi özellikli kılan, burada kesişen iki önemli ticaret yolu olmalıdır. Yollardan birisi Harmancık istikametinden gelerek Karaardıç Kalesi, Karakabaç Deresini takiple bu noktaya ulaşan yoldur. Diğeri ise Orhaneli (Hadrianoi) istikametinden Köprübaşı nekropolü, Kaynarca mevkii üzerinden gelmektedir. Kovanlık mevkiinde buluşan heriki yol, Tazlak Tepe'ye ulaşarak, buradan Baraklı Asartepe'ye doğru ilerler ve sonunda Nilüfer vadisine ulaşarak Prusa a.O.'ya (Bursa) varır. Harmancık istikametinden gelen yolun ve Karakabaç deresini takip eden yolun eteklerinde, Kovanlık yerleşiminin tam doğusuna gelecek şekilde yine kaçak kazılar neticesinde açılmış çok sayıda mezar yapısının olduğu dikkat çekmektedir (Resim: 12). Bu mezarlar düzgün kesme taşlarla inşa edilmiş oda mezarlardan oluşmaktadır. Benzer örnekler Köprübaşı nekropolünde karşımıza çıkmaktadır. Bundan hareketle Kovanlık mezarlarının Köprübaşı nekropolü ile zaman ilişkisinin bulunduğunu savlamak mümkündür.

Vadilik Keles'in coğrafyasını belirleyen en önemli unsur, kuşkusuz Ryndakos (Kocası) olmuştur. Bu ırmak bir taraftan tarım açısından avantaj

sağlarken, diğer yandan Aizanoi'den gelen ve Hadrianoi, Miletopolis ile Apollonia Ryndakos üzerinden denize ulaşan yola geçit vermiştir. Keles'in en güney sınırını oluşturan Köprübaşı, Ryndakos vadisinin en hâkim noktasında yer almaktadır. Köprübaşı, Keles ilçe merkezinin yaklaşık 25 km. güneyinde yer almaktadır. Burada yaptığımız incelemede herhangi bir yerleşim izine rastlayamadık. Ancak bu alanda kuzey ve kuzeydoğu yamaçlarda kaçak kazılarla açılmış üç adet mezar ve risk altında bulunan çok sayıda tümülüs bulunmaktadır. Defineciler tarafından açılan mezarlara göre burada düzgün kesme taşlarla örülmüş oda mezarlar bulunmaktadır (Resim: 13 ve Çizim: 1). Anıtsal boyuttaki oda mezarların yanı sıra tek sıra plâka taş ile oluşturulan basit mezarlar da bulunmaktadır (Resim: 14). Mezar odalarının üzeri yumruk büyüklüğünde moloz taşlarla konik şekilde örtülerek piramit şeklinde bir görünüm verilmiştir (Resim: 15). Pseudoisodomik taş örgüsü nedeniyle Hellenistik Döneme ait olduğunu düşündüğümüz mezarın yerleşim yerlerine uzak bir şekilde inşa edilmesini açıklamak şu an için oldukça güç gözükmektedir. Özellikle bu alanın güney doğusunda yer alan ve 10 m. yüksekliğindeki tümülüs mezar, bu bölgenin ne kadar önemli olduğunu vurgulamaktadır. Bu tümülüste yaptığımız incelemede kaçak kazı yapanların ne kadar ileri gittikleri hayretle gözlemledik. Çünkü anlaşılan defineciler artık kaçak kazılarında pervasızca ağır iş makineleri de kullanılmaktadırlar. Bu vadi Aizanoi'yi Hadrianoi ve Tazlak Tepe'ye bağlayan vadi üzerinde yer almaktadır. Tazlak Tepe'de bulunan adak yazıtları çok geniş bir coğrafyadan gelen ziyaretçilere işaret etmektedir. Bu durum nekropol sahasının bir kentten çok, bölgeye hizmet vermiş olabileceğini düşündürmektedir. Bölgede bulunan yazıtlarda değişik kentlerden buraya gelerek bağışta bulunan kişilerden bahsedilmesi bu olasılığı güçlendirmektedir¹¹.

Bu vadinin yaklaşık 2 km. doğusunda, Harmancık istikametinde vadiye giriş yapan yolun kontrolünü sağlayan Karaardıç kalesi yüksek bir kayanın

11 Örnek olarak, Aizanoi kentinin vatandaşı Attalos Zeus Kersullos tapınağına bir sütun adamıştır: E. Schwertheim, age., 7 Nr. Taf. 1. Caesarea kentinin en yüksek dereceli memurlarından Iunius Cornelius Lysias Zeus için odeon yaptırmıştır: E. Schwertheim, age., 40 Nr. 46 Taf. 13. Hadrianoi kenti vatandaşı Tyrannos ise Dionysos için bir heykel diktirtmiştir.

en uç noktasına konuşlanmıştır. Sur duvarlarının kuleler ile birlikte bir bölümü korunan ve içinde bir sarnıcı da bulunan bu kale, büyük bir olasılıkla yolun kontrolü ve güvenliğini sağlamak üzere inşa edilmiştir. Kalenin güney yamacında, oldukça sarp bir noktada yer alan kayaya oyulmuş mağaralar içinde yaptığımız incelemede yer yer sıva izlerinin korunduğu gözlemlenmiştir. Mağara birbirine geçilebilen odalardan oluşmaktadır. Saman katkılı sıva üzerinde yeryer fresko izlerine de rastlanmaktadır. Ancak ne yazık ki, freskolar kaçak kazıcılar tarafından etkili şekilde tahrip edilmiştir. Mağara içinde bulunan sırlı bir seramik parçasına göre mağaraların Erken Bizans Çağında kullanıldığını savlamak olasıdır. Kale ve mağaraların bulunduğu mevki günümüzde hâlen halk ağzında Kervan Geçidi olarak anılmaktadır. Bu tanımlama da bu alanın Antik Çağda bir güzergâhı olarak kullanıldığının en bariz göstergesidir.

Keles'te bulunan tek tekfurluk merkezi, günümüzde Kemaliye olarak anılan ancak, daha önceden Kızıl Kilise veya Kızıkse olarak adlandırılan köydür. Keles'in yaklaşık 16 km. güneyinde, Ryndakos'a hâkim bir noktada, verimli bir tarım arazisinin üzerinde yer alan köyde Kızılkilise olarak anılan bir mevkii yer almaktadır. Köylüler tarafından gösterilen alanda kiliseye işaret edebilecek herhangi bir temel kalıntısına rastlayamadık. Ancak alanın çevresinde kilise yapısına işaret edebilecek mermerden mimarî yapı malzemeleri bulunmaktadır.

Kızıl Kilise'nin belirsizliğine karşın, Kemaliye Köyü'nün Ryndakos kıyılarına bakan hâkim bir yamacının üzerinde, köyün yaklaşık 7 km. güneyinde Kemaliye Bükleri adı verilen alanın Taşdeğirmen mevkisinde başka bir kilisenin bulunduğunu saptadık. Burada da ne yazık ki etkili bir şekilde defineci tahribatı dikkat çekmektedir.

Keles yöresinin anlam veremediğimiz anıtlarından birisi de Alpagut Tümülüsü'dür. Alpagut Köyü yol ayrımına 100 m mesafede ve Kıranışıklar Köyü yolu üzerinde yer alan tümülüs yaklaşık 9 m. yüksekliğe sahiptir. Burada en yakın yerleşim yerinin Keles olduğu düşünülürse, tümülüsün yeri

anlamsız kalmaktadır. Tümölüs defineciler tarafından yoklanmış olsa da, izlerden anlaşıldığı kadarı ile mezar odasına henüz ulaşılammıştır.

Sonuç olarak, Keles İlçesi'nde yaptığımız yüzey araştırmasında, Dağlık Keles'te Baraklı, Pelitören, Boyalıca, Düvenli, Çayırören, Kocakovacık ve Sorgun ziyaret edilmiştir. Bunlardan, Baraklı- Asartepe'de tapınak-kilise; Pelitören'de kilise, Boyalıca'da kilise olduğu saptanmıştır. Düvenli, Çayırören, Kocakavacık ve Sorgun Köyleri'nde ise bu üç merkezden dağılan yapı malzemeleri bulunmaktadır.

Vadilik Keles'te ise Tazlak Tepe, Kovanlık, Kemaliye, Kızılkilise, Karaardıç Kalesi, Köprübaşı, Belenören, Akçapınar, Haydar, Menteşe, Uzunöz ve Alpagut yerleşimleri ziyaret edilmiştir. Bunlardan,

Tazlak Tepe'de : tapınak

Kovanlık'ta : yerleşim alanı

Köprübaşı'nda : nekropol alanı

Karaardıç'ta : kale ve mağara

Alpagut'ta : tümölüs

Kemaliye'de : 2 adet kilise olduğu saptanmıştır. Diğer yerleşim yerlerinde ise buralardan taşınan değişik türlerde yapı malzemesi yer almaktadır.

Araştırmalarımız sonucunda Keles ve çevresinde ciddi bir şekilde kültür varlığı taramasının yapılmadığını da gözlemlenmiştir. Bunun en önemli kanıtı, 19.09.2008 tarihinde Bursa Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü'ne yaptığımız başvuru ile koruma altına alınmasını önerdiğimiz 11 adet SİT alanı ve 4 adet anıt olmak üzere toplam 15 adet kültür varlığıdır. Bu durum ülkemizin batısında yer alan ve dördüncü büyük şehri olan Bursa'da bile kültür varlıklarımızın tam olarak bilinmediğini ve kayıt altına alınmadığını göstermektedir.

Resim 1

Resim 2

Resim 3

Resim 4

Resim 5

Resim 6

Resim 7

Resim 8

Resim 9

Resim 10

Resim 11

Resim 12

Resim 13

Resim 14

Resim 15

KYZİKOS SUALTI ARAŞTIRMASI , 2008

Mustafa ŞAHİN *
Serkan GÜNDÜZ

Uludağ Üniversitesi, Bilimsel Araştırmalar Koordinatörlüğü tarafından desteklenen 2006/39 numaralı ve “Güney Marmara Kıyı Şeridinde Sualtı Kültür Varlıklarının Envanterlenmesi” isimli projenin bir parçası olan araştırmalar ile Kyzikos limanlarının incelenmesine başlanmıştır. Kyzikos kentindeki araştırmalarımıza izin veren kazı başkanı Yrd. Doç. Dr. Sayın Nurettin Koçhan’a minnettarız. Destek ve yardımları için Erdek Belediye Başkanı Sayın Hüseyin Sarı ile yardımcısı Sayın Hulusi Ay’a da teşekkür ederiz. Proje, Almanya’nın Münih Kentinde bulunan Bayerische Gesellschaft für Unterwasserarchäologie e.V. ile ortak olarak yürütülecektir. Ancak Almanya’dan katılan heyet üyelerinin zamanında çalışma vizelerini alamaması, çalışmaların planlandığı gibi başlatılamamasına ve 2008 yılındaki programın aksamasına neden olmuştur.

Balıkesir İli, Bandırma İlçesi, Erdek Beldesi’nde yer alan Kyzikos, antik Mysia sınırları içerisinde yer alan bir kıyı kentidir. Kyzikos, Antik Çağda Arktonnessos (Ayı Adası) ya da Arkton Oros (Ayılar Dağı) olarak anılan Kapıdağ Yarımadası’nın ana kara ile birleştiği kıstağın güney ucuna yakın bir noktaya kurulmuştur (Resim: 1)¹. Antik kaynaklar ilk olarak Miletoslular tarafından koloni kenti olarak kurulduğunu rivayet ederler. Örneğin Strabon, Lampsakos’lu Anaksimenes’ten aktararak, Kyzikos’u Miletoslular’ın

* Prof. Dr. Mustafa Şahin, Uludağ Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, 16059 Görükle - Bursa / TÜRKİYE. mustafasahin@uludag.edu.tr
Arş. Gör. Serkan Gündüz, Uludağ Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, 16059 Görükle - Bursa/TÜRKİYE. sgunduz17@gmail.com

1 N. Koçhan, “Argonautlar Mitolojisine Göre Kyzikos Kentinin Topografik Yapısı”, T. Korkut (Ed.), 60. Yaşında Fahri Işık’a Armağan (İstanbul 2004), 423 vd.

kolonize ettiğini bildirir. Eusebios'un kroniğinde ise Miletos'un ilk olarak İ.Ö. 756 yılında, daha sonra da İ.Ö. 679 yılında Kyzikos'u kolinize ettiği belirtilmektedir. Bu rivayetlere göre, Kyzikos tarihi genellikle İ.Ö. 8. yüzyılda başlatılmak istense de, Tunç Çağından beri burada bir yerleşimin olduğu tahmin edilmektedir. Çünkü kentin çok stratejik bir noktada kurulmuş olması, İ.Ö. 8. yüzyıldan önce de burada bir yerleşim olması olasılığını güçlendirmektedir. Çünkü kent, Prmopontis'te (Marmara Denizi) birden fazla limana sahip, stratejik açıdan hem anakara, hem de Kapıdağı'nı kontrol edebilecek hâkim bir noktada yer almaktadır.

Strabon'a göre kentin 2 adet kapalı limanı vardır²: Panarmos ve Threicius. Buna karşın Apollonius, bir üçüncü limandan daha bahseter³: Chytus. Bu rivayete göre, Strabon Chytus limanının varlığından habersizdir. Chytus limanı, Panarmos limanının tersine, arazinin doğal yapısı dikkate alınmadan sonradan inşa edilen yapay bir limandır. Belki de bu özelliğinden dolayı Strabon'un gözünden kaçmıştır. Büyük bir olasılıkla boğazın tam olarak kapanmasından sonra Erdek Körfezi'ne yanaşan gemilere hizmet vermek üzere inşa edilmiştir. Böylece Ege Denizi'nden gelen bir geminin Kyzikos'a demir atması için Bandırma Körfezine kadar yolculuğa devam edip Threicius limanına demir atmasına gerek kalmamıştır. Yine antik yazarlardan Marcellinus, limanların zincirle kapatılarak kontrol altına alındığını aktarmaktadır⁴. Geçtiğimiz yüzyılın başlarında Kyzikos civarında kapsamlı bir araştırma yapan F.W. Hasluck ise liman girişlerinin ayrıca mendireklerle korunduğundan söz etmektedir⁵.

Bu kısa takdim bile Marmara Bölgesi'nin en önemli antik kenti olan Kyzikos'un limanları hakkındaki bilinmezlerin ne kadar fazla olduğuna işaret etmektedir. İlk bakışta akla gelen sorular arasında ön plana çıkanlar: Kentin liman sayısı iki midir, yoksa üç mü? Limanlar ilk olarak ne zaman yapılmıştır ve hangi tarihe kadar kullanılmıştır? Liman girişleri gerçekten

---

2 Strabon XII.8, s. 79.

3 Appollonius, Inscr. IV. 57.

4 Marcellinus, Amm. Marc. XXXVI. 8, 382 A.D.

5 F.W. Hasluck, Cyzicus (1910), 5.

zincirle kontrol altına alınmış mıdır? Limanlarda mendirek var mıdır? En önemlisi de Kyzikos limanlarının Antik Çağ deniz ulaşımındaki yeri nedir?

2008 yılındaki araştırmalarda öncelik hem karada, hem de su altında olmak üzere liman bulunabilecek alanların tanınmasına ayrılmıştır. İlk olarak kentin oturduğu alanın daha iyi anlaşılabilmesi için yüzey taraması yapılarak, daha önce antik kaynaklar tarafından rivayet edilen limanların yeri saptanmaya çalışılmıştır (Resim: 2). Ön incelemelerimiz esnasında Panarmos ve Threicius limanlarının zamanla dolarak tamamen toprak altında kaldığı gözlemlenmiştir. Chytos limanı ise önemli ölçüde günümüze kadar ulaşmayı başarmıştır.

Karadeniz yönünden gelen gemilerin yanaşması için uygun olan Bandırma Körfezindeki Threicius limanının büyük bir bölümü toprak altında kalmış olsa da kısmen kıyıdan anlaşılabilir (Resim: 3). Mevcut kıyı çizgisi boyunca uzanan yapı kalıntılarındaki duvar işçiliği Geç Antik Çağ veya daha sonrasına işaret eden özellikler göstermektedir (Resim: 4). Bu nedenle bu yapıların limanın dolmasından daha sonraki bir tarihte buraya inşa edildiklerini düşünüyoruz.

Diğer bir liman Panarmos limanıdır (Resim: 2-3). Tamamen toprak altında olan bu limanın varlığı ancak sur duvarları takip edildiğinde anlaşılabilir (Resim: 5). Bu limanda yapılacak sondajlar bir yandan limanın dolmasında hangi doğal olayların önemli rol oynadığını gösterecek, diğer yandan da limanın ne zaman tamamen terk edildiğini gösterecektir. Burada yapılacak kazılarda, İstanbul Marmaray kazılarında olduğu gibi, karada gemi bulabilme olasılığı yüksektir.

İnceleme yaptığımız son liman Chytos limanıdır (Resim: 2-3). Burada ilk dikkat çeken kısmen karadan da gözlemlenebilen bir mendirek yapısıdır (Resim: 6). Yüzeyde kısmen gözüken mendirek denize doğru devam ederek bir müddet sonra gözden kaybolmaktadır. Bu noktada yapılan dalışlar sonucunda mendireğin 2 metre derinde olmak üzere mendireğin denizin tabanında da devam ettiği anlaşılmıştır (Resim: 7). Mendirek kalıntısının günümüzde deniz seviyesinin oldukça aşağısında kalmasının nedenini şimdilik depremler ile açıklamak istiyoruz.

Deniz tabanında yaptığımız incelemelerde, mendireğin yanı sıra mendireğin hemen batısında deniz tabanına yayılmış şekilde düzgün kesilmiş taş bloklardan oluşan bir yapının daha bulunduğu gözlemlenmiştir (Resim: 8). Ancak şimdilik bunların işlevi konusunda herhangi bir yorumda bulunmak istemiyoruz.

2008 yılında yaptığımız ön araştırmalar aynı zamanda yol haritamız için de belirleyici olmuştur. Buna göre, 2009 yılında *Total Station* kullanılarak Chytos limanının planı çıkarılacak ve mendirek bu haritaya işlenecektir. Bununla birlikte “Side Scan Sonar” yardımıyla mendireğin etrafında sistemli bir arama tarama çalışması gerçekleştirilecektir. Ayrıca bir sediment matkabı yardımı ile mendirek etrafında açılacak küçük sondajlarla limanın ilk olarak hangi tarihlerde inşa edildiği anlaşılmaya çalışılacaktır. Bu arada deniz tabanında bulunan mimarî buluntunun tamamı kayıt altına alınacaktır. Bununla birlikte hem mendirekten, hem de işlevi anlaşılamayan yapıdan taş örnekleri alınarak olası taş ocakları saptanmaya çalışılacaktır.

Sonuç olarak 2008 yılında gerçekleştirilen kısa süreli araştırma ile Kyzikos sualtı araştırmaları resmen başlamıştır. Bu çalışmalar aynı zamanda 2009 yılından başlayacak çalışma programımızın şekillenmesinde de önemli rol oynayacaktır.

Resim 1

Resim 2

Resim 3

Resim 4

Resim 5

Resim 6

Resim 7

Resim 8

ULUSLARARASI TAVIUM PROJESİ: 2008 YILI ARAŞTIRMALARI

Karl STROBEL *
Christian GERBER
Gabriele KOINER

Büyüknefes'deki Tavium antik kenti ve civarındaki bölgede, Uluslararası Tavium/Tawinija Projesi çerçevesinde yürütülen çalışmalara, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nün göstermiş olduğu destekle, 2008 yılında da devam edilmiştir. Proje Klagenfurt Üniversitesi'nden Univ.-Prof. Dr. K. Strobel'in (Avusturya) genel başkanlığında (Tavium Research Projesi) ve Dr. Ch. Gerber'in (Heidelberg Üniversitesi, Almanya) çalışma başkanlığında gerçekleştirilmiştir. Alan çalışmaları 6 Ağustos - 26 Eylül 2008 tarihlerinde yapılmıştır. Ekibe 25 Ağustos ile 18 Eylül tarihlerinde, İtalya'dan Prof. Dr. M. Fales (Udine Üniversitesi) ile Prof. S. Ponchia (Verona Üniversitesi) ve öğrencileri de katılmışlardır. Bakanlık temsilcisi olarak Eskişehir Arkeoloji Müzesi'nden Sayın Mehmet Katkat çalışmalara refakat etmiştir. Kendisine gösterdikleri destek ve yardımdan dolayı buradan teşekkür ederiz. Yozgat Müze Müdürü Vekili Sayın Hasan K. Şenyurt'a da yardımlarından dolayı teşekkürü bir borç biliriz.

I. Epigrafiya

Araştırmanın yapıldığı bölgede yürüttüğümüz çalışmalarımızın 2008 yılı kampanyasında, Tavium Yazıtları Corpus'u için hazırladığımız yazıtların

---

* Prof. Dr. Karl STROBEL, Universität Klagenfurt, Chair of Ancient History and Archaeology, Department of Ancient History and Archaeology/AUSTRIA.
Dr. Christoph GERBER, Ruprecht-Karls-Universität Heidelberg, Department of Prehistory and Near Eastern Archaeology
Dr. Gabriele KOINER, Institut für Archäologie, Karl-Franzens-Universität Graz /Mag. Universitätsplatz 3/2 A-8010 Graz/AUSTRIA. gabriele.erath@uni-graz.at

çalışılması ve kontrolleri tamamlanmıştır. Büyükmahal, Karacalar ve Aktaş'ta yeni yazıtlar bulunmuştur. Büyükmahal'daki yol çalışmaları sırasında bir Bizans mezarlığı ortaya çıkarılmıştır Müze Müdürüyle, 2009 yılında, Yozgat Müzesi'nde bulunan yazıtları içeren bir müze kataloğunun oluşturulması da planlanmıştır.

II. Bölgesel Arkeolojik Tespitler

2008 yılı kampanyasında incelenen buluntu yerleri arasında Karacalar yakınındaki Kalenin Höyüğü önemli bir yer tutmaktadır. Tepenin güney yamacında kaçak kazı yapmak amacıyla kepçeyle açılmış bir çukur, burasının bir tümülüs olduğunu ortaya koymaktadır. Yüzeyde toplanan keramik malzemesinin tümünün Demir Çağına tarihlenmesi, bu tümülüsün sadece Hellenistik Dönem öncesine tarihlenmesi gerektiğini değil, aynı zamanda geçen yıl ziyaret ettiğimiz Bozalan Kale yakınındaki yerleşmeyle tarihsel açıdan bir bağlantı içinde olduklarını da göstermektedir. Bunun yanı sıra tümülüsün yapılışıyla ilgili birkaç detay da tespit edilebilmiştir: Bugünkü yüzey seviyesinin 1,2 metre aşağısında ve 30 metre çapında bir duvar çepeçevre bir şekilde devam etmektedir. Duvar bir taş dolgusuna dayanmaktadır.

Karacalar'ın üst tarafındaki vadide yer alan Hanyeri yakınında, nekropol alanının karşısına denk gelen yerde, yeni bir Roma-Bizans Dönemi nekropol alanı tespit edilmiştir (Gödek Değirmeni). Buraya ait yerleşme ise, Kırımözü Ovasında, küçük doğal bir yükselti üzerine kurulmuş olan bugünkü Karacalar köyünün altında yer alıyor olmalıydı.

Dağboymul-Killik yakınındaki Tarla Tepesi'nde bulunan Roma-Bizans Dönemi yerleşmesi ilk defa ziyaret edilmiştir. Beserek'te Zincirli Dağı sırtlarında uzanan Roma Dönemi yoluna ait uzunca bir kesit tespit edilmiştir. Burası Dambasan'dan Salmanlı'ya uzanan yolun bir parçası olmalıdır. Yol buradan kuzeye, Eccobriga'ya doğru çatallanmakta ve Kelpik Deresi'nin batı yamacından Armut Çayı vadisindeki Totan'a (Belkaya) doğru çıkmaktadır. Mesafenin yaklaşık yarısında bir yerde bulunan Kelpik Mevkii'ndeki

Hellenistik-Roma-Bizans Dönemi yerleşmesinden geçmektedir. Dağlık alanın güney yamacında uzanan yolun güneyindeki bir diğer buluntu yeri ise Deli Bekir Mevkii'dir. Burada roma-bizans döneminden bir çiftlik yer alıyor olmalıydı; çiftliğe ait mezar yapısı kaçak kazılarla soyulmuştur. Köyün kuzeyinde bulunan bir diğer küçük yerleşme (Meleğin Bahçesi) de yine roma-bizans dönemine tarihlenmektedir. Poyraz'ın doğusundaki Taşlı Tarla'da bulunan roma yolunun alt kenarına ait rampa korunagelmıştır. Burası, toprak kayması ve kaçak kazılarla ortaya çıkarılmış olan mezarlarla çevrilmektedir. Hemen yakında küçük bir yerleşme alanı (Roma-Bizans) bulunmaktadır. Bu yıl Salmanlı-Bazlamaç'ta sürdürdüğümüz çalışmalarımız esnasında, bu yerleşmenin yayıldığı alanın genişliği tespit edilebilmiştir: daha önce tahmin edilenden daha küçüktür; ancak buna rağmen Bazlamaç araştırma bölgesinde tespit edilen Hellenistik-Roma-Bizans yerleşmeleri içinde büyük olanlardan birini oluşturmaktadır. Arslanhacılı'nın güneyinde bulunan Altıntepe yükseltisi de ziyaret edilmiştir. Yüzeyde çok sayıda kaçak kazı çukuru görülebilmektedir. Ele geçirilen keramik parçaları çok fazla bir şey söylememektedir; ancak tarihlenebilen az sayıda parça, araştırma bölgesinde seyrek görülen bir Hitit yerleşmesine işaret etmektedir. Tepe büyük bir olasılıkla sadece bu devirde yerleşim görmüştür.

Bu yılki kampanyada az sayıda buluntu yeri tespit edilmiş olmasına rağmen, tespit edilenler bölge için önemli sonuçlar vermiştir: yeni bir hitit yerleşmesi, Demir Çağına (Frig Dönemi?) ait bir tümülüsün detayları ve Roma Döneminden bir yol kesiti.

III. Yassihüyük

Udine (Prof. F. M. Fales) ve Verona (Prof. S. Ponchia) üniversitelerinden gelen İtalyan ekip, Dr. Chr. Gerber'in nezaretinde, daha çok geçen yıllarda ele geçirilen keramik buluntularının değerlendirilmesinde çalışmıştır. Çalışmalar Büyüknefes'teki buluntu deposunda gerçekleştirilmiştir. Tepedeki F29-F33 No.lu beş tarladan ve F47 yayılma alanından gelen keramik buluntuları arasında bir şey ifade eden tüm parçalar bir Database'e yüklenmiştir.

Böylece toplam 8000'in üzerinde keramik parçası kayda geçirilerek fotoğrafları çekilmiştir. 500'ün üzerinde parçanın ise çizimleri yapılmıştır. Bu çalışmaların geçici sonuçları, tepenin üzerindeki ve doğusundaki yerleşmeler arasında, geçen yıl tespit ettiğimiz dönem farkının varlığını doğrulamıştır. Her iki yerleşmede ele geçirelen Hitit Dönemi keramiği işlevsel bir farklılık göstermektedir. Dıştaki yerleşmede ele geçirilen malzeme arasında, büyük krallık Dönemi için tipik olan tabaklar ve çanaklar daha sınırlı görülmektedir. Merkezî binaya ait kerpiç duvarların içinden ele geçirilen prehistorik dönem keramiği ise, bir kaç tane kalkolitik döneme ait parçanın yanı sıra, Alishar Ib (kırmızı astarlı saman katkılı) ve Alishar III (boyalı kıvrımlı kâseler) mallarına da işaret etmektedirler. Böylece, araştırma bölgemizde ilk defa Alishar III Dönemine ait keramik buluntusu da tespit edilmiş olmaktadır.

Geçen yıl teknik nedenlerden dolayı ertelenen jeofizik çalışmaları, bu yıl Yassıhüyük'teki merkezi binada yapılan jeoradar ölçümleriyle gerçekleştirilmiştir. Ancak temeller üzerinde bulunan kerpiç yığınlarının büyüklüğü, verilerin yansımaları dağıtmakta ve böylece jeomanyetik ölçümlere ilaveten daha başka bir veri alınmasını engellemektedir. Buna karşılık elektrik tomografisiyle yapılan bir deneme ölçümü oldukça başarılı geçmiştir. Elde edilen profil yerin altında 6 metreye kadar ulaşmakta ve sınırları yaklaşık 1,5 - 2,0 metre derinlikte olan, iki ayrı yapı evresini çok net bir şekilde göstermektedir.

IV. Yeni Bulunan Yerleşmelerin Listesi

Dorf/Köy	Flur/Mevkii	Datierung/tarihlenme
Arslanhacılı	<i>Altıntepe</i>	heth/hitit
Beserek	<i>Kelpik Mev.</i>	hell-rom-byz
	<i>Deli Bekir Mev.</i>	rom-byz
	<i>Meleşin Bahçesi</i>	rom-byz
Dagboymul	<i>Killik-Tarla Tepesi</i>	rom-byz (+ chalkol?/kalkol? + EZ?/DÇ?)

Karacalar	<i>Kalenin Höyüğü</i>	EZ-Tumulus/DÇ (tümülüs)
	<i>Gödek Değirmeni</i>	rom-byz
Poyraz	<i>Taşlı Tarla</i>	rom-byz
Salmanlı	<i>Bazlamaç</i>	hell-rom-byz

Roman Imperial and Byzantine Architecture from Tavium

The Institute of Archaeology of the University of Graz has been participating in the Tavium Survey since 1999¹. The archaeological research has been devoted to the stone monuments which are dispersed in Büyüknefes and in neighbouring villages. The collected material amounts to appr. 7-800 pieces and consists of architecture, funerary monuments (including sculpture and inscriptions) and economic artefacts (wine and olive presses) from Hellenistic, Roman, and Byzantine periods. There are very few and until now exclusively funeral objects from Hellenistic times², among them a monumental marble lion from a tumulus at the western border of Tavium dated to the 2nd century B.C.³.

Most of the pieces date to the Roman Imperial period. Their ornamental decoration is crucial for dating the monuments. The materials used in Roman architecture are marble and limestone in white, yellow and reddish colour. Most probably, these materials were mixed within a building in typical Roman manner and thus produced a delicate contrast.

Marble is the only material with Corinthian capitals and the preferred material used with column bases whereas Ionian capitals are equally produced from marble and limestone. Dark volcanic stone (basalt) was used for Late Antique and Byzantine architecture, in particular for bases and capitals, especially for impost capitals. The date of basaltic rusticated ashlar is still to be defined⁴. In Late Antiquity marble prevails with column

1 Erath 2000; Christof 2003; Christof – Koiner – Puhm 2004a; Christof – Koiner – Puhm 2004b; Christof – Erath-Koiner 2005; Christof 2007; Christof – Koiner 2007; Puhm 2007.

2 Christof 2003, 160-162 fig. 16. For phallic stones as grave markers see Christof 2007.

3 Puhm 2007, 576-580 fig. 28-30.

4 Prof. Strobel proposed a Hittite date.

bases and Corinthian capitals, whereas it is less popular with impost capitals which were made equally from limestone and basalt. Column bases follow the Attic type⁵ (Fig. 1) and have in some cases octagonal plinths⁶. They may be grouped with octagonal pedestals⁷. Objects with ornamental decoration as capitals, friezes or cornices allow a more or less exact dating. The Roman capitals, often in a very poor condition, mostly date to the 2nd and 3rd centuries A.D. The Corinthian capitals prevail and thus reflect the popularity of the Corinthian order in the Roman Imperial period. The capitals show the distinctive features of the production of Asia Minor with characteristic foliage and sometimes with small, triangular prisms between the lower leaves (Fig. 2)⁸. These prisms are characteristic features with capitals of the Traianic period⁹ onwards, with a special focus in the Antonine and Severan period¹⁰, but featuring on architecture at least to the late third century¹¹. Ionian capitals amount approximately half the number of Corinthian capitals, and some of them are made of the characteristic limestone (Figs. 3a.b-4a.b)¹². Ornamental

5 TV 147-1/303-1 (Büyüknefes, field No. 147): marble, very similar to basis TO 14 in Topaç; H 0.33; upper Dm 0.63; lower Dm 0.78; H plinth 0.09; dowel hole 5.5.

6 A basis from Gündoğdu: Christof – Koiner 2007, 562 f. fig. 6.

7 Christof – Koiner 2007, 562 fig. 5.

8 HA 21: part of the fountain in Haydarbeyli, H 0.60, lower Dm 0.49, upper Dm 0.635, dowel hole at the lower side: Dm 0.05, D 0.043: probably Severan period; the surface has been heavily damaged; compare Fischer 1990, 50 f. 55 type no. 5 No. 181. 182. 183. 186 pl. 32-33 (Severan to mid of 3rd cent AD); Heilmeyer 1970, 100 pl. 33,4 and Mercklin 1962, fig. 1065-1073: Leptis Magna, Basilica Severiana.

9 Christof – Erath-Koiner 2005, 279-282 HA 22 fig. 5-6; KÖ 3 fig. 7. - These characteristic features seem to be characteristic for quarries of Proconnesos and their workshops: Asgari 1988, 120. - Heilmeyer 1970, 19 f. pl. 1, 3-6. - Ward-Perkins 1980, 52 ff. with some capitals from Proconnesos showing this features. - The capitals of the temple for Traian in Pergamon and the capitals from the Hadrianic "Rote Halle": Rohmann 1998, pl. 55, 5-6. Similar features at the capitals of the Hadrian's Gate at Ephesos: Thür 1989, 91. 93 fig. 30. 31. 34. 35. 150-151.

10 Arch of Marcus Aurelius in and Severan Basilica Leptis Magna: Heilmeyer 1970, pl. 1,5-6; 33,4. -Two fine parallels from the quarries of Saraylar on the island of Marmara: Asgari 1988, 41. 117. 119. 124 fig. 10-12 No. 92. He compares with Antonine and Severan pieces from Leptis Magna.

11 Palace of Diocletian in Split: Marasović – Marasović 1969, 9 pl. 15, appendix No. 26: capital from the hecumanus hall (Säulenstraße), from Proconnesos.

12 KL 1: Karalar, old mosque, limestone, B 54.5; L pulvinus 41.3, Dm column facies 42.5, Dm volute 19.5; laurel leaves at the pulvinus: 2nd/3rd cent AD: Bingöl 1980, No. 161 pl. 28; No. 24 pl. 27; 17; No. 248. 249. 288 pl. 19, compare also a capital of Severan date in Boğazkale Museum: Schirmer 1967, 250 f. No. 6 pl. 35, 1,2; fig. 2: 3rd cent. AD; BN 519: Büyüknefes, House No. 157, marble, B 0.31, D 0.50, Dm 36.5, H volute 0.48, L pulvinus 0.35, oak leaves at the pulvinus: Bingöl 1980, No. 170.180 pl. 18: Severan.

acanthus friezes are rare, and it seems that ornamental decoration has not been so deliberately used in Tavium than in cities at the west or south coast of Asia Minor. The two most impressive blocks come from the same frieze. They measure 70 cm in height and are made of limestone showing a convex front side typical for Asia Minor workshops. Long eyelets and tiny bridges date the pieces to the 2nd cent. A.D.¹³, whereas the naked acanthus tendrils are reminiscences of Early Imperial friezes. There are several blocks of cornices dispersed in the village and in the fields, some still lying probably near their original place. These limestone pieces date to the Severan period, thus they correspond with most of the capitals¹⁴. Late Antique and Early Byzantine architecture comes probably from churches mostly from the 5th to 6th cent. AD. Here again, capitals, ornamental friezes and specific types of column bases are a great help for stylistic dating. They are paralleled in pieces in Asia Minor but also in other parts of the Byzantine world¹⁵.

The Institute of Archaeology will conduct new researches in Tavium during the next years. The main goal will be the search for the Hellenistic and Roman temple of Zeus Tavianos, an important sanctuary attracting people from far away with the right of asyilia, housing a colossal bronze statue of the seated Zeus¹⁶. Maybe on the same spot was the sanctuary of the Hittite equivalent of Zeus Tavianos, Teššup, the god of weather¹⁷. Focus of our research will be the Zeğreg Tepe, a prominent, flat-topped elevation in the Eastern part of the territory with the theatre at its southern slope. Karl Strobel detected "Schalensteine" or scup holes on top of the Zeğreg Tepe¹⁸, flat depressions

13 Christof – Koiner 2007, 568 fig. 18. - Frieze BN 310 has been published by Mitchell 1993, 106 fig. 17 (Tiberian); Erath 2000, 262 fig. 17a (Augustan); Christof – Koiner – Puhm 2004a, 188 fig. 1; Christof – Koiner – Puhm 2004b, 63 fig. 1. - Compare friezes in Bolu/Bithynion: M. Mellink, *AJA* 77, 1973, 190 pl. 35, 28; 38, 39 (Hadrianic); Strube 1984, 56. 66 fig. 68 (2nd cent AD); Dodge – Ward-Perkins 1992, 98 No. 38-39 fig. 99 (150-200 AD).

14 Christof – Koiner 2007, 569 fig. 19.

15 Bases BA 12 and BN 249: 5th-6th cent. AD: Christof – Koiner 2007, 562 f. fig. 7-8. - KN 1: so-called Theodosian capital, 5th-6th cent. AD: Christof – Koiner 2007, 565 fig. 11. - HT 5: capital with "großzackiger Akanthus", 5th-6th cent. AD. - BA 82: Ionian impost capital, 450-500 AD: Christof – Koiner 2007, 565 f. fig. 12-13.

16 Strabo 12, 5, 1; SNG Aulock No. 6237-6239. 6242. 6249; Strobel – Gerber 2000, 221. 245.

17 Strobel – Gerber 2000, 245.

18 Strobel – Gerber 2000, 242-245 fig. 7c.

in the stone used for offerings. Parallels can be found in Hattuša and could probably be an indication for Hittite cult¹⁹. The second task will be more detailed research of the city map. For this reason, aerial photography will be done in 2009, supported by geophysical prospection probably in 2010.

BIBLIOGRAPHY

- ASGARI 1988 N. Asgari, The stages of workmanship of the Corinthian capital in Proconnesus and its export form, in: N. Herz - M. Waelkens, *Classical Marble* (Dordrecht 1988).
- BINGÖL 1980 O. Bingöl, *Das ionische Normalkapitell in hellenistischer und römischer Zeit in Kleinasien*, *Istanbuler Mitteilungen Beiheft* 20 (Tübingen 1980).
- CHRISTOF 2003 E. Christof, Fragment eines Totenmahlreliefs, in: K. Strobel - C. Gerber, *Tavium (Büyüknefes, Provinz Yozgat) Bericht über Kampagnen 2000-2002*, in: *Istanbuler Mitteilungen* 53, 2003, 160-162
- CHRISTOF 2006 E. Christof, Antike Architekturteile aus Tavium, in: *Akten des 10. Österreichischen Archäologentages in Graz* (Wien 2006) 25-29
- CHRISTOF 2007 E. Christof, Phallossteine, *Istanbuler Mitteilungen* 57, 2007, 571-576.
- CHRISTOF - KOINER - PUHM 2004a E. Christof - G. Koiner - A. Puhm, The Roman and Late Antique Architectural Remains of Tavium (Galatia), *Anatolia Antiqua* 12, 2004, 187-189.
- CHRISTOF - KOINER - PUHM 2004b E. Christof - G. Koiner - A. Puhm, Architektur in Tavium (Türkei / Zentralanatolien / Galatien), *Archäologie Österreichs* 15/1, 2004, 62-63.
- CHRISTOF - ERATH-KOINER 2005 E. Christof - G. Erath-Koiner, Antike Architekturfragmente aus Tavium. Erste Ergebnisse, *Istanbuler Mitteilungen* 55, 2005, 271-288.
- CHRISTOF - KOINER 2007 E. Christof - G. Koiner, Die wissenschaftliche

---

¹⁹ Strobel - Gerber 2000, 244 f.; Neve 1977/78.

- Auswertung der Architekturteile – Zusammenfassung der Projektergebnisse, *Istanbuler Mitteilungen* 57, 2007, 561-571.
- DODGE – WARD-PERKINS 1992 H. Dodge – B. Ward-Perkins (Eds.), *Marble in Antiquity* (London 1992).
- Erath 2000 G. Erath, Architekturfragmente und Grabsteine aus Tavium, in: K. Strobel – C. Gerber, Tavium (Büyüknefes, Provinz Yozgat) – Ein regionales Zentrum Anatoliens. Bericht über den Stand der Forschungen nach den ersten drei Kampagnen (1997-1999), *Istanbuler Mitteilungen* 50, 2000, 261-265.
- FISCHER 1990 M. L. Fischer, *Das korinthische Kapitell im alten Israel in der hellenistischen und römischen Periode* (Mainz 1990).
- HEILMEYER 1970 W.-D. Heilmeyer, *Korinthische Normalkapitelle*, 16. Ergänzungsheft *Römische Mitteilungen* (Heidelberg 1970).
- MARASOVIĆ – MARASOVIĆ 1969 J. Marasović – T. Marasović, *Der Palast des Diokletian* (Wien 1969).
- MERCKLIN 1962 E. von Mercklin, *Antike Figuralkapitelle* (Berlin 1962).
- MITCHELL 1993 S. Mitchell, *Anatolia. Land, Men, and Gods in Asia Minor, 1: The Celts in Anatolia and the impact of Roman rule* (Oxford 1993).
- NEVE 1977/78 P. Neve, Schalensteine und Schalenfelsen in Boğazköy-Hattuša, *Istanbuler Mitteilungen* 27/28, 1977/78, 61-72.
- PUHM 2007 A. Puhm, Eine hellenistische Löwenfigur aus Tavium, *Istanbuler Mitteilungen* 57, 2007, 576-580.
- ROHMANN
1998 J. Rohmann, *Die Kapitellproduktion der römischen Zeit in Pergamon*, *Pergamenische Forschungen* 10 (Berlin 1998).
- SCHIRMER 1967
W. Schirmer, Römische und byzantinische Basen und Kapitelle aus Boğazköy und seiner näheren Umgebung, *Istanbuler Mitteilungen* 17, 1967, 248-253.
- STROBEL – GERBER 2000
K. Strobel – C. Gerber, Tavium (Büyüknefes, Provinz Yozgat) – Ein regionales Zentrum Anatoliens. Bericht über den Stand der Forschungen nach den ersten drei Kampagnen (1997-1999), *Istanbuler Mitteilungen* 50, 2000, 215-265.
- STRUBE 1984 Ch. Strube, *Polyeuktoskirche und Hagia Sophia. Umbildung und*

Auflösung antiker Formen, Entstehen des Kämpferkapitells (München 1984).

Thür 1989 H. Thür, *Das Hadrianstor in Ephesos*, FiE XI/1 (Wien 1989).

WARD-PERKINS 1980

J. B. Ward-Perkins, Nicomedia and the marble trade, *Papers of the British School at Rome* 48, 1980, 23-69.

Resim 1: Arslanhacılı, Altıntepe

Resim 2: Arslanhacılı,
Altıntepe
(Google Earth)

Resim 3: Beserek Kelpik
(Google Earth)

Resim 4: Beserek Kelpik

Resim 5: Beserek, Roman Yolu

Resim 6: Poyraz, Roman Yolu

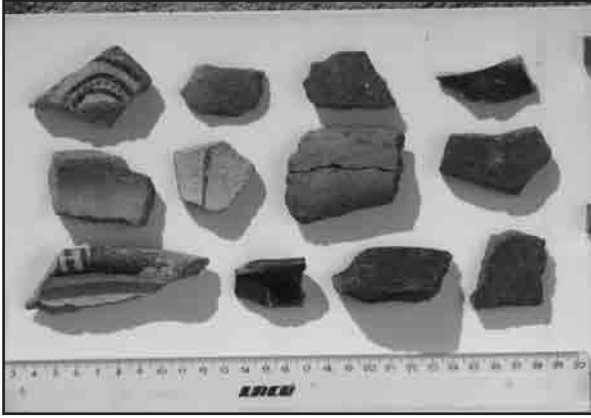
Resim 7: Salmanlı,
Bazlamac,
kaçak kazı

Resim 8: Karacalar, Tümü l ü s

Resim 9: Karacalar,
T ü m ü l ü s ,
kaçak kazı

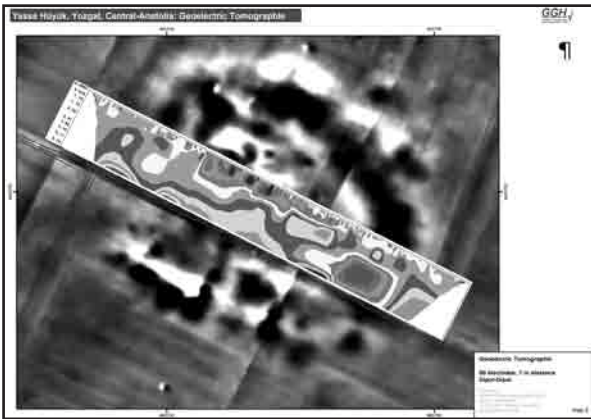

Resim 10: Karacalar, Tümülüs, buluntular

Resim 11: Karacalar, Kale ve Tümülüs (Google Earth)

Resim 12: Yassıhöyük, Jeofizik

GEÇ ANTİK DÖNEMDE SİLİFKE KIRSALINDA YERLEŞİM: 2002-2007 YILLARI YÜZEY ARAŞTIRMASI SONUÇLARI

Günder VARİNLİOĞLU*

2002-2007 yıllarında T.C. Kültür Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nün izniyle, Silifke'nin kuzeydoğusunda, Yenibahçe deresinin iki yakasında yer alan yörenin Roma ve Erken Bizans dönemlerindeki yerleşim dokusunu ve mimarî yapısını incelemek üzere yüzey araştırması yürüttüm (Harita: 1).¹ Bu araştırmada Isaura eyaletinin güneydoğu bölümünde, Toros dağlarının yaklaşık 200-1000 m. yükseklikteki, tarıma pek elverişli olmayan çorak tepelerindeki yerleşimler incelenmektedir. Bu bölge Geç Antik Dönemde Isaura'nın yönetsel ve dinsel merkezi olan Seleucia ad Calycdanum (Silifke) kentinin kırsal iç bölgesidir (hinterland). Bu bölge tipik yarı kurak Akdeniz iklimi özelliklerini taşımaktadır. Kireçtaşı tepeler kuru tarıma, özellikle de zeytin ve üzüm üretimine elverişlidir. Arkeolojik kalıntılar kırsal alanda özellikle dördüncü ve yedinci yüzyıllar arasında yapılaşmanın genişlediğini, yerleşimlerin yayıldığını, limanlarda ve kentlerde kırsal alanla yakından bağlantılı ekonomik etkinliğin arttığını göstermektedir. Seleucia ad Calycadnum kentinin kırsalında Geç Antik Dönemde birbiriyle yakından bağlantılı çiftlik, mezra ve çeşitli büyüklüklerdeki köylerden

* Dr. Günder VARİNLİOĞLU, Byzantine Assistant Curator, Image Collections and Fieldwork Archives, Dumbarton Oaks Research Library and Collection. 1703 32nd St. NW, Washington, D.C./USA. E-posta: gvarinlioglu@gmail.com

1 Yüzey araştırmam University of Pennsylvania, Art and Archaeology of the Mediterranean World bölümünde 2008 yılında tamamladığım doktora tezimin temelini oluşturmuştur. Bu makalede özetlediğim konular doktora tezimde ayrıntılı biçimde ele alınmaktadır. Bkz. G. Varinlioglu, "Rural Landscape and Built Environment at the End of Antiquity: Limestone Villages of Southeastern Isauria" (PhD diss., University of Pennsylvania, 2008); G. Varinlioglu, "Living in a Marginal Environment: Rural Habitat and Landscape in Southeastern Isauria," *Dumbarton Oaks Papers* 61 (2008) 287-317.

oluşan bir yerleşim ağı oluşmuştur. Yüzey araştırmasında incelenen bölge, dördüncü yüzyılın ikinci yarısında yeniden canlanan Corasium (Susanoğlu) köyünün limanı üzerinden Akdeniz ticaret yollarına bağlanmıştır. Öte yandan, Corasium Cilicia I eyaletinin en önemli limanı Corycus (Kızkalesi) ile bağlantılı bir limandır.²

Kıyı kentlerinin ve ticaret merkezlerinin iç bölgesindeki kırsal kesim dördüncü yüzyıldan yedinci yüzyıla kadar zenginleşmiş ve üretilen artı değer özellikle beşinci ve altıncı yüzyıllarda büyük ölçüde anıtsal bazilikaların, nitelikli ve pahalı konutların yapımına aktarılmıştır. Bu yapılarda kullanılan yapı teknikleri ve mimarî gelenekler Anadolu'nun güney kıyısındaki ve Kuzey Suriye'deki kırsal mimarî ile koşutluk göstermektedir.³ Ancak bu refah döneminin ne zaman sona erdiğini tam olarak söylemek olanaklı değildir. Daha doğrusu bu son derece tartışmalı bir konudur. Geleneksel tarih yazımında, kentlerde ve kırsalda ard arda gelen savaşlar, veba salgını ve ekonomik sistemin parçalanması sonucunda nüfusun altıncı yüzyılın ortasından başlayarak azaldığı kabul edilmektedir. Halifelik ordusunun Bizans'ın önemli gelir kaynaklarını oluşturan Suriye-Filistin ve Mısır'ı ele geçirmesi; Anadolu kıyılarına ve platosuna düzenledikleri akınlar sonucunda yerleşimlerin yedinci yüzyılın ikinci yarısında terk edildiği öne sürülmektedir. Ancak Doğu Akdeniz havzasının birçok bölgesindeki arkeolojik buluntular bu paradigmayı ve kronolojiyi tartışmaya açmıştır. Ne yazık ki Anadolu'nun yedinci yüzyıl sonrası kültürel kalıntıları ile ilgili araştırmalar henüz başlangıç aşamasındadır. Seramik kronolojileri ve özellikle de yedinci ve sekizinci yüzyıl yerel kaba seramiği üzerine bilgimiz henüz çok kısıtlıdır. Bu nedenle, araştırma bölgesindeki yerleşimlerin yedinci yüzyıl ve sonrasında geçirdiği dönüşümler konusunda daha çok şey söylemek olanaklı değildir.⁴

Yüzey araştırmam ve doktora tezimde, Silifke'nin iç bölgesindeki yerleşimlerin mimarîsi, yerleşim dokusu, ekonomik yapısı, birbirleriyle

2 T.B. Mitford, "Roman Rough Cilicia," *Aufstieg und Niedergang der römischen Welt* 2 (7.2): 1230-58; F. Hild ve H.Hellenkemper, *Kilikien und Isaurien* (Viyana 1990), I: 30-84.

3 G. Tate, *Les campagnes de la Syrie du Nord du IIe au VIIe siècle: Un exemple d'expansion démographique et économique dans les campagnes à la fin de l'antiquité* (Paris 1992).

4 Bkz. G. Varinlioğlu, "Rural Landscape," 4-18, 162-79.

ve yakın çevrelerindeki kentsel ve ticari merkezlerle, yani Seleucia ad Calyadnum (Silifke), Corasium (Susanoğlu) ve Corycus (Kızılkalesi) ile ilişkileri ele alınmaktadır. 2002-2005 yıllarında yürütülen yüzey araştırması bu kırsal alanın en büyük iki köyü olan Işıkkale ve Karakabaklı yerleşimlerine odaklanmıştır. 2002 yazı yalnızca bölgeyi tanımak amaçlı bir ön çalışmaydı. 2003 yazında İstanbul Teknik Üniversitesi Jeodezi ve Harita Mühendisliği Bölümü'nden bir ekip ile Işıkkale ve Karakabaklı yerleşimlerinde haritalama ve belgeleme çalışması gerçekleştirilmiştir.⁵ Yerleşim planlarının hızlı biçimde çıkarılmasını sağlamak için Işıkkale ve Karakabaklı'nın ev yapımı bir balon-kamera düzeneği ile hava fotoğrafları çekilmiş, bu fotoğraflar arazide rehber ve ölçümlere altlık olarak kullanılmıştır. Haritalamada ise Total Station ile milimetrik yanılma payıyla çalışan, sabit GPS istasyonu ve gezici GPS ünitesinden oluşan ölçüm tekniklerinden yararlanılmıştır. Karakabaklı'da ise ancak sınırlı bir GPS ve Total Station ölçümü tamamlanabildiği için bu yerleşimin planı hava fotoğraflarının GPS/Total Station koordinatları temel alınarak birleştirilmesi ve georektifikasyonu ile oluşturulmuştur. 2004-2006 yazında kuzeybatıda Ayvalı, güneydoğuda Corasium, kuzeydoğuda Gökburç ve güneybatıda Demircili ile sınırlanan yaklaşık 120 kilometrekarelik bir alanda, kırsal yerleşimleri ve arkeolojik kalıntıları saptamak, toprak kullanımı, kalıntılar arasındaki ilişki ve bölge topoğrafyasını tanımak amaçlı mimarî ve fotografik belgeleme yapılmıştır. Son olarak 2007 yazı yüzey seramiğinin incelenmesine ayrılmış, bu çalışmayı Çiğdem Toskay gerçekleştirmiştir.

IŞIKKALE VE KARAKABAKLI

Işıkkale (Resim: 1) ve Karakabaklı (Resim: 2) birbirinden yaklaşık 800 metre uzaklıkta, her biri yaklaşık beş hektarlık bir alanı kapsayan büyük

5 Yüzey araştırması 2002-2007 arasında Silifke Müzesi Müdürü İlham Öztürk denetiminde ve desteğinde gerçekleştirilmiştir. İstanbul Teknik Üniversitesi, Jeodezi ve Fotogrametri Mühendisliği Bölümü öğretim üyeleri Doç. Dr. Rahmi Nurhan Çelik'e ve Yar.Doç.Dr. Caner Güney'e; ekip üyeleri harita mühendisi Özgür Avcı'ya, harita mühendisi Kubilay Uylu'ya, Arkeolog Özlem Türe'ye, Arkeolog Murat Çavdar'a, Arkeolog Çiğdem Toskay'a ve yazıtlı bilimci Prof.Dr. Ender Varinlioğlu'na teşekkür ederim. *American Research Institute in Turkey, University of Pennsylvania Kolb Foundation, University of Pennsylvania Graduate Program in the Art and Archaeology of the Mediterranean World* yüzey araştırmama parasal destek sağlamıştır.

köylerdir ve Corasium (Susanoğlu) limanına yalnızca yaklaşık on kilometre uzaklıktadırlar. Öbür büyük köy yerleşimlerinden sık yapı dokusu, nitelikli duvar örgüsü, anıtsal bazilikaları, taş döşeme yolları ve kentsel öğeler olarak nitelendirebileceğimiz dörtayakları ile ayrılmaktadırlar. Her iki köydeki yapıların önemli çoğunluğunu konutlar oluşturmaktadır. Depo, dükkân, yönetim merkezi, vb. işlevleri olan yapıları öbürlerinden ayırdedebilmek için araştırmaları sürdürmek gerekmektedir. Geç Antik Dönemde Anadolu'da, Suriye'de ve Filistin'de genellikle evlerin giriş katı ahır, depo gibi belli işlevleri gören bölümlere ayrılmış, ikinci kat ise ana yaşam yeri olarak kullanılmıştır. Araştırma bölgesindeki yerleşimlerde giriş katlarında üzüm/zeytinyağı presi, yalak, ve hayvan bağlama yerleri gibi işlevsel öğelere pek az rastlanmaktadır.⁶

Her iki köyün de yerleşim planı düzenli değildir, bir başka deyişle yerleşim belli bir tasarımdan yola çıkarak gelişmemiştir (Çizim: 1 ve 2). Ancak yerleşimlerde bir takım tasarım öğeleri ve ölçütleri görülebilmektedir. Bu özellikle köylerin girişinde ve bazilikalara giden yolların tasarımında göze çarpmaktadır. Örneğin, köyleri birbirine bağlayan yollar üzerine yapılmış dörtayaklar köyleri uzaktan belli eden görsel öğelerdir. Bu dörtayaklardan bir tanesi Karakabaklı'da bir ölçüde ayaktaadır (Resim: 3). Işıkkale'deki dörtayağın ise ancak payelerinin kalıntıları bulunmaktadır. Yerel dilde alttangeçme olarak bilinen bu yapılara yalnız bu iki köyde rastlanmıştır.

Işıkkale ve Karakabaklı Köyleri arasındaki yakın ilişkiyi yapı programlarındaki koşutlukta da gözlemlemek olanaklıdır. Daha önce sözü edilen anıtsal dörtayaklar her iki köyün güney sınırında büyük olasılıkla beşinci yüzyılda inşa edilmiş, altıncı yüzyılın ilk yarısında ise bazilikaların yapımı sırasında ya da hemen öncesinde şapele dönüştürülmüştür. Bu iki köyde eş zamanlı yapı etkinliği, iki köy arasında bir tür yönetsel, ekonomik ve belki de dinsel bir ilişki olduğunu düşündürmektedir. Öte yandan Işıkkale ve Karakabaklı, yapı dokuları, duvar örgüsü teknikleri, ve tarımsal üretim alanlarının dağılımında birbirinden oldukça farklıdır. Işıkkale'de çok sayıda

6 Kilikya'da Erken Bizans Dönemi konut mimarisi için bkz. I. Eichner, "Frühbyzantinische Wohnhäuser in Kilikien: Arbeitsbericht über die Kampagne 2003 und einige Ergebnisse des Projektes," *Araştırma Sonuçları Toplantısı* 22.1: 201-12.

harman yeri bulunmaktadır. Bunlardan üç tanesi batıda, iki büyük harman alanı ise doğuda yer almaktadır. Bu büyüklükteki bir yerleşimde bu denli çok sayıda harman yerinin varlığı, Işıkkale'nin önemli bir üretim merkezi olduğunu düşündürmektedir. Seramik buluntular bu tezi desteklemektedir.

Işıkkale birbirinden morfolojik olarak farklı iki kesimden oluşmaktadır. Batı mahallesinde daha çok yoğun, son derece düzensiz, birbirine eklemellenmiş, tek katlı, yalın ve yoğun yapı grupları bulunmaktadır. Az sayıdaki bağımsız yapının toprak sahipleri, tüccarlar, din adamları ve varsıl zanaatkârlara ait olduğu söylenebilir. Bağımsız evlerde oturanlarla bu yapı komplekslerinde oturanlar arasında sosyo-ekonomik ayrım olduğu açıktır. Düşük nitelikli bu odalar/konutların sürekli ya da mevsimden mevsime buraya gelen tarım ve yapı işçilerinin kullanımı için olduğu düşünülebilir.

Işıkkale'nin batı mahallesinde köy alanı olarak adlandırabileceğimiz açık alan dikkati çekmektedir (Çizim: 3). Bu alan batı mahallesindeki ana sokakların keşisim noktasında yer almaktadır ve bölgedeki öbür yol keşisimlerinde olduğu gibi burada da halkın kullanımına açık bir sarnıç bulunmaktadır (Resim: 4). İlk bakışta yerleşim düzensiz ve plansız gibi gözükse de, yapı dokusunda bu tür bir ortak alana yer verilmiş olması yerleşimin genişlemesinin kısmen denetimli biçimde yürütüldüğünü düşündürmektedir.

Işıkkale'nin doğu mahallesi çok farklı bir yapıdadır. Burada çok sayıda bağımsız yapı yer alır. Bunların yüzölçümü batı mahallesindeki yapılarınkinden büyüktür, öte yandan nitelikli, yani pahalı duvar teknikleri dikkat çekmektedir. Doğu mahallesi aynı zamanda topoğrafyanın en yüksek noktasına yapılmış anıtsal bazilikası ile de göze çarpmaktadır. Doğu ve batı mahalleleri arasında yer alan, üç yapıdan oluşan büyük yapı kompleksinin yönetim, ticaret ya da ortak kullanımla ilgili işlevleri yerine getirdiğini düşünebiliriz (Resim: 5). Bu kompleks büyük olasılıkla bazilika ile aynı zamanda, yani altıncı yüzyılın ilk yarısında, eski yapıları içine alacak biçimde yapılmıştır. Bu dönem Işıkkale Köyü'nün ve bölgenin en önemli gelişme çağına denk gelmektedir.

Işıkkale'nin yerleşim aşamalarının kronolojisini kesin olarak belirlemek

olanaklı değildir. Yüzey seramiği en önemli yerleşim döneminin dördüncü ile yedinci yüzyıllar arası olduğunu göstermektedir. Duvar örgüsü tiplerinin dağılımı ise mezarların ya da mahallelerin yerleşim alanı sınırlarının ötesine doğru değil, birbirine doğru genişleyerek Işıkkale Köyü'nü oluşturduğu gösterir. Doğu mahallesi bazilikanın inşası ile güneybatıya doğru genişlemiştir; iki bölge arasında üçlü yapı kompleksinin yapımı ile batı ve doğu mahalleleri birbirine yaklaşmıştır. Son olarak taş döşeli yolların eklenmesiyle iki mahalle arasında fiziksel bağlantı kurulmuştur.

Karakabaklı Işıkkale'ye göre daha varsıl bir köydür. Bunu bir yandan köyün yerleşim planından, öte yandan yapıların niteliğinden anlamak olanaklıdır. Bağımsız evler dip dibe değildir, az sayıda da olsa mimarî süsleme öğeleri kapsamaktadır (Resim: 6). Daha önemlisi, Işıkkale'de gecekondu izlenimi veren iç içe geçmiş oda yığınları burada yer almamaktadır. Köyde yalnızca tek bir harman alanı olduğunu da son olarak eklemek gerekir. Duvar örgü tipleri Karakabaklı Köyü'nün sonradan geliştiği alanda Erken Bizans döneminden önce çok az sayıda yapı bulunduğunu gösterir. Eski yapılar kullanılmaya devam etmiştir, yerleşim daha düzenli ve geometrik biçimde genişlemiş, beşinci ve altıncı yüzyıllarda doku içine yapıların eklenmesiyle, yerleşim büyük bir köye dönüşmüştür. Yerleşimin güney sınırına büyük bir bazilikanın inşası altıncı yüzyılın ilk yarısına tarihlenebilir. Bu verilere dayanarak Karakabaklı'nın toprak sahiplerinin köyü olduğu, Işıkkale'de yoğunlukla işçi, köylü ya da daha az varsıl kesimlerin oturduğu öne sürülebilir.

Kırsal yerleşimlerde görülen refahın kaynağı tarım ve hayvancılıktır. Bölgedeki üzüm ve zeytin presleri, değirmen taşları ve harman yerleri yerleşimlerin içinde, kıyısında ve geniş bir arazide tarlaların ve zeytin-üzüm yetiştirilen alanların yakınında görülmektedir. Üzüm preslerini zeytin preslerinden yalnızca tipolojik ölçütlere dayanarak ayırdetmek çoğunlukla olanaklı değildir. Ancak bölgede rastlanan bir tür pres mekanizmasının zeytinyağı üretimi için geliştirilmiş olduğu açıktır (Resim: 7). Bu tür presler duvar örgüsü ve devşirme kullanımına dayanarak beşinci ve altıncı yüzyıllara

tarihlenebilecek yapılarda yer almaktadır. Bundan yola çıkarak, zeytinyağı üretiminin kırsal ekonomide oynadığı rolün Erken Bizans Döneminde arttığı söylenebilir. Zeytinyağının yerel ekonomideki öneminin artması ile yerleşimlerin genişlemesi ve anıtsal bazilikaların yapımı aynı döneme denk gelmektedir. Zeytinyağı üretimi bölgede hiçbir zaman tek geçim kaynağı (monokültür) olmamıştır, ancak beşinci ve altıncı yüzyıllarda kırsal bölgenin refahının artmasında merkezî bir rol oynamıştır.

Yüzey seramiği kırsal ile kent arasındaki ekonomik ilişkileri anlamamıza yardımcı olmaktadır. Varılan sonuçlar daha çok Işıkkale'deki yüzey seramiği ile geniş bir bölgedeki kısıtlı sayıdaki diyagnostik seramiğin incelenmesine dayanmaktadır.⁷ Işıkkale'de *pithos* ve küpleren büyük kümeyi oluşturmaktadır ve yerleşimin her kesiminde yaygın biçimde bulunmaktadır (Çizim: 4). Ayrıca, özellikle harman yerlerinin yakınında, preslerle ilişkili yapılarda ve köyün içindeki ekilebilir alanlarda en çok rastlanan seramik tipidir. Bağımsız yapılarda daha çok pişirme kapları, sürahi ve taslar bulunmaktadır. Amfora parçaları buluntuların yalnızca yüzde ikisini oluşturmaktadır. İnce seramik ise neredeyse hiç yoktur. Kırsal bölgelerde amforaya rastlanmaması yaygın bir durumdur. Kireçtaşı tepelerde kil ve su bulunmadığı için, seramik işlikleri ve fırınları büyük olasılıkla Göksu deltasında ve Corasium'da Yenibahçe Deresi'nin yakınlarında yer alıyordu. Kırsal bölgenin ürünleri kıyılara seramik kaplarda değil, geride arkeolojik kalıntı bırakmayan hayvan derisi, keçe vb. organik malzemeden yapılan taşıma torbaları içinde getiriliyor olmalıdır. Sonuç olarak, Akdeniz'de ticaretin en yoğun olduğu zamanlarda bile amfora ve ince seramik kırsal bölgeye ulaşmıyordu. Kırsal bölgede ithal kapların bulunmaması yerleşimlerin kıyılardan ve Akdeniz ticaretinden kopuk olduğu anlamına gelmemektedir. Işıkkale'de ithal kaplara hemen hemen hiç rastlanmaması, bu köyün üreticilerin oturduğu önemli bir bölgesel üretim merkezi olduğu varsayımını desteklemektedir.

---

7 Yüzey seramiklerini Çiğdem Toskay sınıflandırmış ve kataloglamıştır.

SONUÇLAR

Doğu Akdeniz'deki pekçok kırsal alan gibi, Güneydoğu Isaura'daki tarımsal açıdan marjinal bu bölge, dördüncü ve yedinci yüzyıllar arasında yüksek bir refaha ulaşmıştır. Yerleşim dokusu, toprak kullanımı ve ekonomi yedinci yüzyılın ikinci yarısında önemli bir dönüşüm geçirmiştir. Bunda Halifelik ordularının Kilikya'daki yayılımı önemli rol oynamıştır. Lamus (Limonlu) deresi Bizans ile Halifelik arasındaki sınır çizgisi olmuş, dokuzuncu yüzyıl ve onuncu yüzyılın ilk yarısında tutsak değişimi burada gerçekleşmiştir. Yüzey araştırmamı yürüttüğüm bölge işte bu sınırın arka bölgesine dönüşmüştür. Bunun yönetim, ekonomi ve yerleşim üzerindeki etkisini ve yol açtığı değişimleri anlamak için henüz elimizde yeterince veri bulunmamaktadır. Ancak bu dönüşümün ekonomik etkinliğin kesintiye uğradığı bu dönemde bölgeye canlılık getirmiş olduğu düşünülebilir. Seleucia ad Calcyadnum hiçbir zaman terk edilmemiştir, tersine devlet depolarının yer aldığı önemli bir merkez hâline gelmiştir. Dolayısıyla, yedinci yüzyılda Akdeniz ticaretinin gerileme göstermesi sonucu beliren ekonomik boşluğu devlet ya da bölgesel yöneticilerin denetimindeki yeni bir ticaret yapısı doldurmuş olabilir. Bu değişimlerin niteliğini, kırsal yerleşimler üzerindeki etkisini ve kırsal bölgenin yedinci yüzyıl ve sonrasında geçirdiği dönüşümleri ileriki yıllarda yürütülecek çalışmalar aydınlatacaktır.

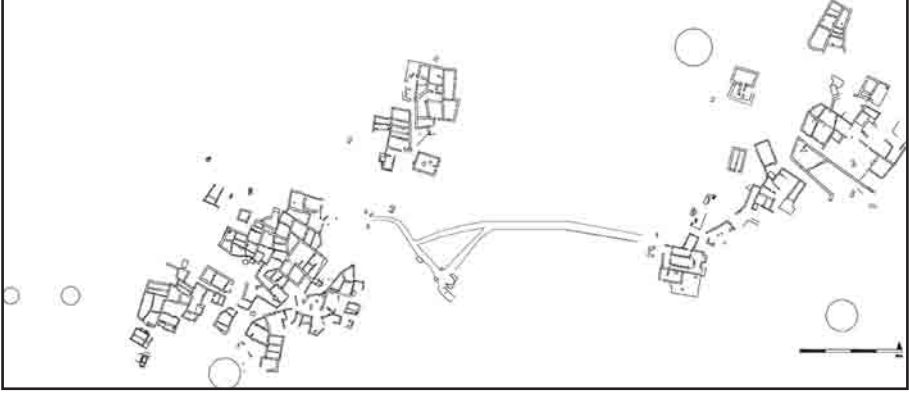
Harita 1: Yüzey araştırması bölgesi haritası (G. Varinlioğlu, "Living in a Marginal Environment: Rural Habitat and Landscape in Southeastern Isauria," *Dumbarton Oaks Papers* 61 (2008): 291, fig. 1)

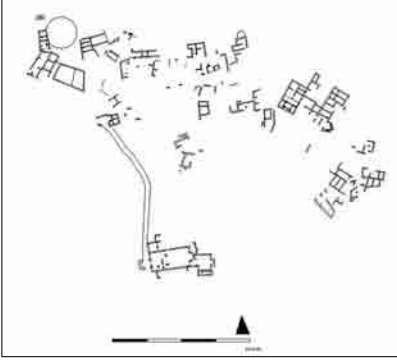
Resim 1: Işıkkale Köyü'nün batı mahallesi

Resim 2: Karakabaklı'da evler ve dörtayak (tetrapylon)

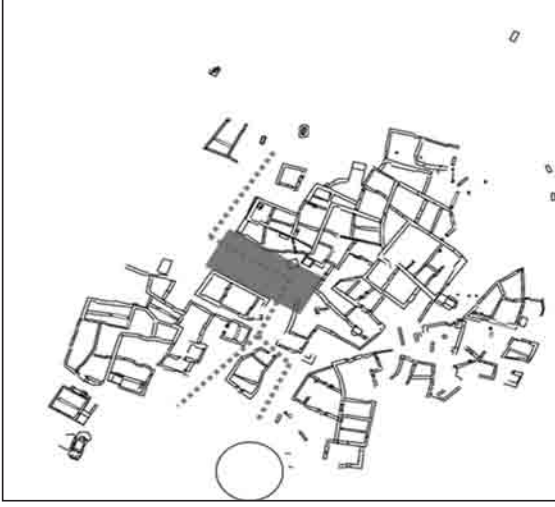
Çizim 1: Işıkkale yerleşim planı

Çizim 2: Karakabaklı kısmı yerleşim planı

Resim 3: Karakabaklı'da dörtayak (tetrapylon)

Çizim 3: Işıkkale batı mahallesinin yerleşim planı. Noktalı çizgilerle işaretli sokakların kesişiminde köy meydanı yer almaktadır

Resim 4: Işıkkale köy meydanındaki sarnıç

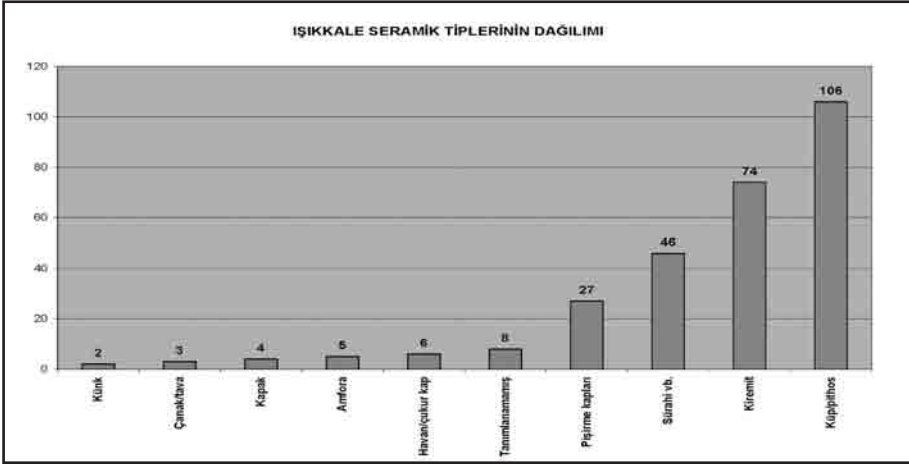
Resim 5: Işıkkale’de iki mahalle arasındaki yapı kompleksi

Resim 6: Karakabaklı’da konutsal mimari süsleme

Resim 7: Payambelen’de zeytinyağı işliğı

Çizim 4: Işıkkale yüzey seramiğı tiplerinin dağılımı (Çiğdem Toskay)

2008 YILI BYBASSOS ARAŞTIRMASI

Winfried HELD*

Gonca CANKARDAŞ ŞENOL

Ahmet Kaan ŞENOL

Muğla İli, Marmaris İlçesi, Hisarönü Köyü, antik Bybassos ve çevresindeki yüzey araştırması, 18 Ağustos - 26 Eylül tarihlerinde 24 kişilik bir bilim heyetinin katılımıyla gerçekleştirilmiştir.¹

Kampanya, Deutsche Forschungsgemeinschaft (DFG) „SPP 1209: Die hellenistische Polis als Lebensform“ „Yaşam Şekli Olarak Helenistik Polis“ programın üyesi olarak ve TÜBİTAK tarafından finanse edilmiştir.² Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'ne verdiği izin ve temsilci olarak bize katılan sayın Muzaffer Doğanbaş'a gösterdiği destek için teşekkür ederiz.

1 * Prof. Dr. Winfried HELD, Philipps-Universität Marburg, Archäologisches Seminar, Biegenstr. 11, D-35037 Marburg / ALMANYA.

Doç. Dr. Gonca CANKARDAŞ ŞENOL, Ege Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, TR-35100 Bornova-İzmir / TÜRKİYE.

Doç. Dr. Ahmet Kaan ŞENOL, Ege Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, TR-35100 Bornova-İzmir / TÜRKİYE.

Yazarların dışında çalışmalara katılanlar: Arkeolog Matthias Nöth, arkeoloji öğrencileri Ann-Sofie Diener (Würzburg), Manuela Tiersch (Jena), Mina Şakrak, Emel Canoğlu, Canan Albayrak (İzmir), Sophia Walz (Marburg), Zeina Gabriel (Beirut), Denizcili arkeoloğu Dr. Ralph Pedersen (New York), jeodezi öğrencileri Jakob Geipel, Tobias Schudt, Mimar Dipl.-Ing. Christine Wilkening, mimarlık öğrencileri Anne Dreher, Justus Kutz (Cottbus), Bizans ekibi Prof. Dr. Carola Jäggi Meier (Erlangen), Prof. Dr. Hans-Rudolf Meier, Iris Engelmann (Weimar), Patricia Korte (Greifswald); Jeofizik ekibi: Dipl.-Ing. Christian Hübner, Dr. Birthe Hemeier, Armin Grubert. Bakanlık temsilcisi olarak, Muzaffer Doğanbaş (Amasya Müzesi) çalışmalara katıldı.

2 İnternette www.poliskultur.de sayfası. İlk kampanyalar hakkında bkz: W. Held - G. Cankardaş Şenol - A. K. Şenol, „2005 yılı Bybassos araştırması“, 24. AST 2006 (Ankara 2007) cilt 1, 37-50; id., „2006 yılı Bybassos araştırması“, 25. AST 2007 (Ankara 2008) cilt 1, 365-380; id., „2007 yılı Bybassos araştırması“, 26. AST (Ankara 2009) cilt 3, 211-226; W. Held, „Der Hafen von Bybassos“, in: *Côtes de Carie et de Lycie : état de la question*, Table Ronde, Ausonius, Bordeaux 2007 (baskıda); W. Held - K. Şenol, „Karia Khersonesos'unda şarap üretimin arkeolojik kanıtları“, in: *Antik Çağda Anadolu'da zeytinyağı ve şarap üretimi sempozyumu*, Mersin Üniversitesi 2008 (baskıda); K. Şenol - S. Walz, *Bybassos, Oyuklu Tepe'de bulunan bir şarap işliğı*, in: *Antik Çağda Anadolu'da zeytinyağı ve şarap üretimi sempozyumu*, Mersin Üniversitesi 2008 (baskıda).

İlk kampanyaların sonuçlarını tanıtmak ve tartışmak amacıyla, 24-26 Nisan 2009'da Marburg Üniversitesi'nde „Neue Forschungen auf der Karischen Chersones“ „Karia Khersonesos'unda Yeni Araştırmalar“ toplantısı gerçekleştirildi. Bu toplantı, araştırmanın yayın dizisinin ilk cildi olarak yayınlanacaktır.

ARAZİ ÇALIŞMALARI

W. HELD

Bybassos

Önceki yıllarda başlanan Bybassos planı surlar, depo mahallesi, çiftlik³, kutsal alan, ve iç kale detay çalışmalarıyla tamamlanmıştır (Resim 1). Hisartepe ve Zelle Tepesi arasındaki güney yamacından, birçok *in situ* olmayan antik taş bloklar tespit edilmiş ve çizilmiştir. Bu bloklar, mezar anıtlara ait olup bu bölgenin Antik Dönemde nekropol olarak kullanıldığı gösteriyor.

Limanlar ve Jeofizik Araştırmaları

Bybassos'un Hellenistik Döneme tarihlendirilen limanı, bugün Bybassos-Hisartepe'nin kuzey eteğindeki tarlaların altında yer almaktadır. Bu arazi, Antik Dönemde deniz olup erozyon sonucunda dolmuştur. Yüzeyde, sadece tarlaya uzanan dikdörtgen bir yapı buradaki bir limana işaretir. Ayrıca önceki kampanyaların sonuncunda, Hisartepe ve Oyuklu Tepelerin arasındaki depo mahallesinin de bu limanla bağlı olduğu düşünülmektedir. 2007 yılında gerçekleştirilen jeofizik çalışmaları, arazinin jeolojik yapısı nedeniyle beklenen sonuçları vermemiştir. Arazinin doğal yapısını oluşturan kayaların manyetik özellikleri jeomanyetik yöntemlerin sonuçlarında sorunlar yaşamamıza neden olmuştur. Bu nedenle farklı bir yöntem olan jeoradar yöntemi devreye sokulmuş, ancak topraktaki yoğun kil oranı bu yöntemin de net sonuçlar vermesini olanaklı kılmamıştır. Bu nedenlerden

3 Oyuklu Tepesi'nin eteğindeki çiftlik hakkında, Sophia Walz lisans tezini sunmuş.

dolayı 2008 yılı çalışma programında yeni bir yöntem olan elektrotomografi yöntemi denenmiştir. Uygulanan üçüncü yöntem olan elektrotomografi yöntemi önceki yıldan daha net bir sonuca varmamıza neden olmuştur. Bu yöntemle, liman bölgesinde daha önce tespit edilen bazı anomalilerin, duvar veya rıhtım olmadıkları ortaya çıkmıştır (Resim: 2). Bununla birlikte farklı noktalarda rıhtım ve mendireklere işaret eden anomaliler ölçülmüştür.

2008 yılı jeofizik çalışmaları kapsamında limanın karşısında bulunan, 200 m. uzunlukta ve 1 m. genişlikte bir poligonal duvar incelenmiştir (FS 67). Bu duvar, sahil duvarı olarak yorumlanmış olup yorumun denetimi için jeoelektrik yöntemle kesitler alınmıştır. Arazide henüz net bir sonuca varılamadığı için burada da gelecek yıl jeoelektrik yöntemlerle ölçümler yapmayı planlamaktayız.

Üçüncü bir alan olarak, Hisartepe'nin güneyindeki tarla jeomanyetik yöntemle incelenmiştir. Bu bölgede, yerleşimin askeri limanını bulma amacıyla gerçekleştirilen çalışmalarda henüz kesin bir sonuca varılamamıştır.

Günümüz kıyı şeridinde bulunan, Bybassos'un erken Bizans Dönemine tarihlendirilen liman ve liman yapıları 2008 yılı araştırmamızda detaylı olarak incelenmiş ve planı tamamlanmıştır. Bu liman, açıkta olduğu için, sadece iyi hava şartlarında kullanılmış olup dönemin en büyük gemileri (Yassı Ada 5 gibi) buraya yanaşmış olmalıdır. Araştırmalarımız sırasında limanın kıyı şeridinde bir sıra küçük yapı grubunun inşaa edildiği tespit edilmiştir. Söz konusu yapıların önünde ise geniş bir rıhtım ve bir mendirek inşaa edilmiştir.

Bybassos yerleşimine ait olan ikinci bir liman ise Kerdime mevkiinde olarak adlandırılan, Hisartepe'nin güneyindeki koyda incelenmiştir. Bu limanda Helenistik ve erken Bizans evresini mimaride takip etmek mümkün olmuştur. Limanın mendirekleri, küçük olmakla birlikte kapalı bir alan yaratması açısından gemiler için önemli bir fonksiyonu gerçekleştirmiş olmalıdır. Maalesef önceki yıllarda sahilden geçen karayolunun inşaatı ve muhtarlık tarafından inşa edilen bir plaj-kafeterya için yapılan dolgular limanın tüm yapısını tespit etmemizi olanaklı kılmamaktadır.

Liman çalışmaları, denizcilik arkeolojisi uzmanı Dr. Ralph Pedersen tarafından yönetilmiştir. Bu bölgedeki jeofizik çalışmaları ise Christian Hübner, Birthe Hemeier ve Armin Grubert tarafından gerçekleştirilmiştir.

Kastabos Hemithea Kutsal Alanı (FS 36)

Kastabos Hemithea Kutsal alanında, önceki yıllarda tapınakta başlanan mimarî çizim ve rölöve çalışmalarına 2008 yılında da devam edilmiştir. 1:20 ölçekli taş planı, güney krepis bölgesinde tamamlanmıştır. Aynı alanın kesit ve bir rölöve çalışmaları da tamamlanmıştır.

2008 yılında batı krepisin ortasında, yeni bir kaçak kazı sonucunda ciddi bir tahribatın gerçekleştirilmiş olduğu tespit edilmiştir. 2,50 m. genişlikte bir alanda, krepisin bütün basamaklarının ve yanındaki peristasis taban bloklarının yerlerinden çıkarıldığı belirlenmiştir. Birkaç tonluk olan bu bloklar, 2006 yılı çalışma sezonunda *in situ* durumdaydı. Bu alanda kaçak kazılara rağmen hala, *in situ* bulunan temel blokların plan ve kesitleri çizilmiştir.

Tapınağın güney ve batı peristasisindeki taban levhaların ölçüleri alınmıştır. Bu levhaların ait olduklarına sıraya göre, genişlik ve uzunlukta farklılık gösterdikleri belirlenmiştir. Güney peristasis Toichobat sırasında, bu levhaların genişlikleri 42 cm. 52 cm. 55 cm. ve 98 cm.dir. Sıraların genişliğinde ise sadece milimetrelilik farklar tespit edilmiştir. Bu sistem ile, *in situ* olmayan taban blokların esas yerini tespit etmek mümkün olacaktır.

2007 yılı çalışma programında başlanan, tapınak terasın yapı elemanların planının çizilmesine bu yıl da devam edilmiştir. Bu plan, *in situ* olan duvarların dışında, düşmüş vaziyetteki bütün yapı elemanlarını da kapsamaktadır. 2008 yılı çalışmalarında planın merkez bölgesi tamamlanabilmiştir. Güney ve Kuzey yönlerdeki eksikliklerin giderilmesiyle plan teras duvarlarına kadar tamamlanmaktadır. 2009 yıl çalışmalarında doğu ve batı yönleri de tamamlanacaktır.

Kuzey teras üzerinde, Cook ve Plommer'in kitabında⁴ sözüedilen ve "naiskos 2" olarak adlandırılan yapı ve balustrad duvarın bir kısmı 2008 yılı çalışmalarında bulunmuştur. 10 m. uzunluğundaki bu duvar ve naiskos, 1:50 ölçekli bir taş plana geçirilmiştir. Tapınak teraslarının rölöve çizimleri doğu tarafında başlatılmış ve güneydoğu köşesine kadar tamamlanmıştır.

2008 yılında tapınağın yapı elemanlarının çizimlerine devam edilmiştir. Bu çalışmalar sırasında tapınağın üst yapısı hakkındaki görüşlerimizi destekleyen tüm yüksekliğiyle korunmuş olan üç arşitrav parçası bulunmuştur. Bu arşitravların, iki ayrı bloktan yontulmuş oldukları tespit edilmiştir: Üst *fascia*, İyon kymationu ve astragal bir bloktan, alttaki iki *fascia* ise diğer bir bloktan çıkarılmıştır. 2007 yılında çizilen bir arşitrav ise tek bir bloktan oluşmaktadır. Benzer bir farklılık daha önce de sütun kaidelerinde izlenmiştir.

Ayrıca dış dizisinden dört mermer parça tespit edilmiştir. Cook ve Plommer tarafından önerilen, dış dizisi olmayan tapınak rekonstrüksiyonunun bu buluntular dikkate alındığında yanlış olduğu ortaya çıkmıştır. Kampanyanın sonunda 38 tane mimari parça Marmaris Müzesi'ne teslim edilmiştir. Yapı elemanları kataloğuna ise 42 yapı elemanı eklenmiştir.

Ayrıca, Bybassos'tan Kastabos'a giden antik yolu bulmaya yönelik incelemelerimiz gerçekleştirilmiştir. İlk olarak T.A.B Spratt, sonra ise Cook ve Plommer, Kastabos'a giden yolları tespit etmişlerdir. Sözü geçen bilimadamlarının kaydettikleri yolları bulmaya denerken, antik yolun büyük bir kısmını da ortaya çıkardık. Bugün tamamen orman içinde bulunan yolun kenarlarında, çok sayıda mezar tespit edilmiştir. Kastabos çalışmaları, Christine Wilkening, Anne Dreher ve Justus Kutz tarafından gerçekleştirilmiştir.

Köklü Dağ Yerleşimi (FS 66)

Geçen yıl araştırılan Köklü Dağ üzerindeki arkaik yerleşim yerinde, dokümantasyonu tamamlamak üzere oldukça zor arazi şartlarına sahip

4 J. M. Cook - W. H. Plommer, The Sanctuary of Hemithea at Kastabos (Cambridge 1966).

bölgede üç gün boyunca çalışılmıştır. Bu çalışmalar sırasında özellikle önceki kampanyada ölçülen duvar ve ev kalıntıları kontrol edilmiş ve nekropolda birkaç mezar teras kalıntıları tespit edilmiştir. Çalışmalar kapsamında 5 No.lu yapının duvarlarından fotogrametrik fotoğraf çekilmiştir (Resim: 3). 1 No.lu ve 7 No.lu yapıların ise taş planları çizilmiştir. Bu çalışmalar, Manuela Tiersch tarafından gerçekleştirilmiştir.⁵

Kargıcak Tepesi Yerleşimi (FS 28)

Kargıcak Tepesi üzerinde, 2004'te keşfedilen bir yerleşim yerinin araştırılması 2008 yılında başlanmıştır. Arazinin büyük bir kısmında mevcut duvar, sur ve ev kalıntıları tespit edilerek kroki olarak çizildikten sonra Tachymeter ve GPS yöntemleriyle ölçüler alınmıştır. Antik ismi bilinmeyen yerleşim yerinin, M. Ö. 6ıncı - 1inci yüzyıllar arasına tarihlendirilen yapım evrelerine sahip olduğu belirlenmiştir. Surlarda, biri arkaik, biri klâsik iki evreyi izlemek mümkündür. Evler genellikle küçük boyutta ve 1-2 mekânlıdır. Kuzeyde, kayalık bir bölgede, bir kutsal alan bulunmaktadır. Orada bir kaya sunağı ve üçtane kaya havuzu (Resim: 4) tespit edilmiştir.

Genel olarak, bu yerleşim yeri Arkaik ve Klasik Dönemlerde Bybassos'la benzerlik göstermektedir. Ancak, Bybassos'tan farklı olarak, Hellenistik Dönemdeki yerleşimi yoğun değildir ve Geç Hellenistik Dönemde terk edilmiş olmalıdır. Kargıcak'ta Bybassos'takinin aksine Bizans Dönemine tarihlendirilen bir evre belirlenememiştir. Bizans yerleşiminin olmaması yapıların daha iyi korunmasını sağlamıştır.

Hisarönü Köyü'ndeki Buluntu Yerleri: Çiftlikler ve Tarım Terasları

Hisarönü Köyü yöresinde, çoğu 2005'te tespit edilen, fakat topoğrafik harita için ölçüleri alınmamış olan buluntu yerleri tekrar incelenerek topoğrafik çalışmalar tamamlanmıştır. Buluntular, Bybassos yerleşimi kırsalının genel

⁵ Manuela Tiersch Köklü Dağı hakkında master tezini sunmuş.

karakteristiğine uygun olarak çoğunlukla Hellenistik Dönem tarımı için klasik bir görünüm olan çiftlik ve tarla teras yapılarına ait kalıntılardır: FS 31, 32, 34, 35, 42, 43, 46-56 (Resim: 5). Önemli bir buluntu, Değirmenyanı Mahallesi, Özdemir Yapı Market'in önünde bulunan ve NUMFAN (Nymfe'lerin sunağı) kitabesini taşıyan bir Hellenistik sunaktır (Resim: 6).

Hellenistik Dönemde, bu bölgede çok yoğun olan bağcılığın izleri tarım teraslarının genel yapılarından anlaşılmaktadır.

Orhaniye Köyü, Martı Marina'da Bulunan Kilise (FS 63)

2007 yılı çalışmalarının tamamlanması amacıyla Orhaniye'de bulunan Martı Marina'nın arazisi içinde kalan Bizans Kilisesi'nin mimarî yapısı ve yapım evreleri detaylı olarak incelenmiştir. Bu çalışmalar, Martı Marina'nın sponsorluğunda gerçekleştirilmesini önerdiğimiz konservasyon projesinin ön hazırlıklarını tamamlamak amacıyla planlanmıştır.

Çalışmalar sırasında kilisenin yapım tarihi olarak önerdiğimiz M. S. 5.-6. yüzyıl tarihleri doğrulanmıştır. İlk evre olarak, üç nefli bir basilika ve apsis yan mekânlarıyla beraber inşa edilmiştir. Bu tarihten hemen sonraki ikinci evrede, nartheks mekânı eklenmiş olmalıdır. Üçüncü evrede ise bir ön avlunun eklendiği, belirlenmiştir. Bu dönemde nartheks eklenirken, yan nef batı duvarları da yükseltilmiştir. Nartheks iki katlı olarak inşa edilmiş, ancak üst kat sonraki dönemlerde tekrar indirilmiştir. Yüzeyde, stylobat temel taşların arasında bulunan ve orta Bizans Dönemine tarihlendirilen bir sikke kullanım dönemi için önemli bir işarettir.

Yapının durumuyla ilgili analizin sonucu olarak, yapının genel olarak iyi bir durumda olduğu ve konservasyon için ciddi problemleri olmadığı ortaya çıkmıştır. Kilisenin etrafındaki bitkilerin, özellikle apsisin hemen yanındaki okalıptüs ağacının yapıya zarar verdiğini tespit edilmiştir. Yapının tahribata uğramasını engellemek amacıyla duvarların içinden ve üzerinden çıkan bitkilerin temizlenmesi gerekmektedir. Bunun dışında, özellikle güney tarafındaki bitkilerin duvarlara zarar vermediği, hatta duvarları koruduklarını

anlaşılmaktadır. Orhaniye'deki çalışmalar, Carola Jäggi, Hans-Rudolf Meier, Iris Engelmann ve Patricia Korte tarafından gerçekleştirilmiştir.

Ördekbakacak Tepesi, Kiseburnu (FS 2) ve Değirmenyanı-Çayıravlu Kilisesi (FS 1)

2008 yılı araştırmalarında Ördekbakacak Tepesi, Kiseburnu'ndaki Bizans Kilisesi, civarındaki duvar kalıntılarıyla beraber detaylı olarak incelenmiş ve planı çıkarılmıştır. Aynı şekilde, Değirmenyanı, Çayıravlu Mevkii'ndeki Bizans Kilisesi, etrafındaki kalıntılarla birlikte incelenerek planı çıkarılmıştır. Bu çalışmalar, Bizans eserleri hakkında master tezini hazırlamak üzere, Patricia Korte tarafından gerçekleştirilmiştir.

KERAMİK ÇALIŞMALARI

G. CANKARDAŞ ŞENOL

A. K. ŞENOL

2008 yılı Bybassos yüzey araştırmalarının küçük buluntuları Doç. Dr. Ahmet Kaan Şenol ve Doç. Dr. Gonca Şenol tarafından yönetilen bir ekip tarafından envanterlenerek incelenmiştir⁶. 2008 yılı araştırma sezonunda ekstensiv yöntemle yapılan keramik toplama çalışmalarında 969 adet profil veren keramik toplanarak çizilmiş, fotograflanmış ve *file maker* veri tabanı programına kaydedilmiştir. 2008 yılı araştırma programında keramiklerin köken belirleme çalışmalarında kullanılmak üzere kil kompozisyonlarının tespitine yönelik mikroskop altında taze kırık fotoğrafların çekimine de başlanmıştır.

Liman Mahallesi (BY4)

Hisartepenin kuzeybatı yamaçlarında bulunan ve Bybassos'un limanı olarak yorumladığımız alanla olan organik ilişkisinden dolayı Liman mahallesi

⁶ Çalışmaya Ege Üniversitesi yüksek lisans öğrencisi Emel Canoğlu, lisans öğrencisi Mina Şakrak ve Arkeolog Canan Albayrak'ın yanı sıra Würzburg Üniversitesi öğrencisi Sophia Walz katılmıştır. Bu çalışmalar TÜBİTAK tarafından maddi olarak desteklenmektedir.

olarak adlandırdığımız bölgede Klasik Dönem'den Hellenistik Dönem'in ortaları arasına tarihlendirdiğimiz keramik buluntuları ele geçmiştir (Resim: 7). Bu keramikler arasında İ.Ö. 5. yüzyıla tarihlendirdiğimiz *kylix* ve *skyphos* ağız kenarlarının yanında İ.Ö. 4. yüzyılın başlarına tarihlendirilen siyah firnisli *kantharos*, tabak ve kandil parçaları dikkati çekmektedir. Yamacın özellikle alt bölümlerinde bulunan ve İ.Ö. 3. yüzyılın ilk yarısına tarihlendirilen yerel amphora parçaları ise bölgenin ekonomisinde önemli rol oynayan şarabın ihracatında kullanılıyor olmalıdır. Bybassos'un limanı olarak tespit ettiğimiz alan civarında, bu erken döneme ait yoğun miktarda mühür buluntusunun ele geçirilmiş olması, Peraia içlerinden gelen malların bu kesimde ihraç edilmek üzere geçici olarak depolanmış olabileceğini göstermiştir.

Kargıcak Tepesi yerleşimi (FS 28)

Kargıcak Tepesi'nde bulunan yerleşimde ele geçirilen keramikler İ.Ö. 6. yüzyıl - 3. yüzyıl başı arasında kalan dönemde bu bölgede önemli bir yerleşim olduğunu belgelemektedir (Resim: 8). Araştırma alanında bulunan İ.Ö. 6. yüzyılın ilk yarısına tarihlendirilen yerel kile sahip ticari amphoralar bölgenin ihracatının erken evrelerini belirlememiz için önemli veri kaynakları olarak değerlendirilmelidir. Bu buluntuların dışında günlük kullanım kapları, pişirme kapları ve depo kapları da bölgede gerçekleştirilen yüzey araştırmalarında tespit edilen diğer eserler arasındadır. Kargıcak Tepesi yerleşiminde az sayıda da olsa bulunan ince/lüks çanak çömlek bölgenin demografik karakteri hakkında bilgi sunmaktadır.

Ördekbakacak Tepe (FS2A)

2008 yılı araştırma sezonunda, bölgenin ihracata yönelik ticari yapısının ortaya çıkarılmasına yönelik olarak devam eden incelemelerimiz doğrultusunda, seramik üretiminin gerçekleştirildiği alanlarda çalışmalara ağırlık verilmiştir. Kızılbağlık Ovasında, Kazan Deresi'nin alüvyonlarıyla kaplanan BY FS 2A alanında 2006 yılında gerçekleştirilen bir su kanalı kazısıyla

ortaya çıkarılan seramik yoğunluğu bu alanda jeofizik araştırmalarımızı artırmamıza neden olmuştur. Çalışmalar sonucunda Kızılbağlık Ovası'nın Ördekbakacak mevkiinde seramik üretimiyle ilgili bir alan tespit edilmiştir. Yüzey buluntuları arasında çeşitli boyutta kalıplar, cüruf örnekleri ve bir çark parçası alanın karakteristiği hakkında bilgi vermektedir (Resim: 9-10). İ.Ö. 4. yüzyılın sonuyla İ.S. 1. yüzyıl sonları arasında kullanılan alanda ele geçirilen az sayıda 6. yüzyıla ait seramik Ördekbakacak Tepesi'nde bulunan Erken Bizans yerleşimiyle ilgili olmalıdır. Yüzey buluntuları arasında ele geçirilen 9 amphora mühürü oldukça iyi korunmuştur (Resim: 11). Peraia ve Rhodos üretimi amphoralara ait olan mühürlerde İ.Ö. 3. yüzyıla tarihlenen Peraialı üreticiler Astos ve Hieroteles'in (BY 190), İ.Ö. c. 189 yılına tarihlenen yönetici Ksenophanes'in (2 adet, BY 192, BY 193), İ.Ö. c. 145-c. 108 yılları arasında faaliyette bulunan Rhodoslu üretici Apollonios II'nin (2 adet, BY 191, BY 195) isimleri restore edilebilmiştir. Hisarönü'nde üretici Hieroteles'den önce faaliyette bulunduğu, Çubucak seramik atölyeleri kazısı sırasında saptanan üretici Astos'un 2008 yüzey araştırmaları sırasında ele geçen mühürü (BY 194), sezonun en ilginç buluntusu olmuştur. Bugüne kadar sadece dikdörtgen formdaki mühürleri bilinen üreticinin, yuvarlak, merkezinde rozet bulunan bu mühür tipi, üretici Hieroteles'in en erken mühür stili ile yakından ilişkilidir. Böylece üretici Astos'un, mühür formu açısından Hieroteles'i üretiminin ilk aşamasında etkilemiş olduğu açıkça görülmektedir.

Hisarönü, Limanbaşı Mevkii: Keramik Atölyeleri (BY FS 76 ve BY FS 77)

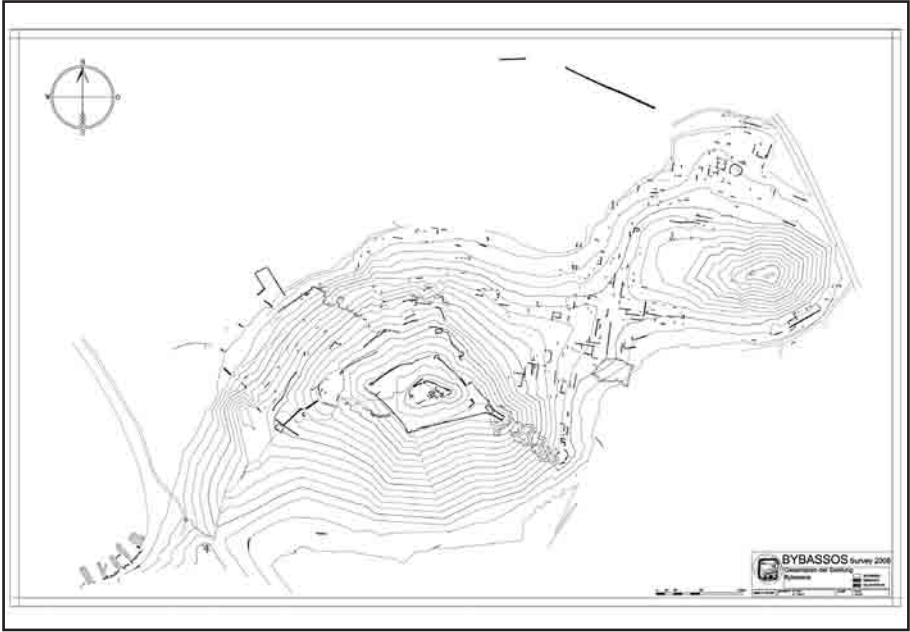
2008 yılı araştırma kampanyasında Limanbaşı mevkiinde gerçekleştirilen çalışmalarda bölgenin ihracatının en önemli kanıtları olan büyük boyutlu bir amphora üretimini belgeleyen buluntular ele geçirilmiştir (Resim: 12). Sözü geçen alanda yapılan çalışmalarda 486 adet profil veren keramik parçası toplanmış ve bunların büyük çoğunluğunun İ.Ö. 3. yüzyılın ortalarıyla İ.Ö. 2. yüzyılın ortalarına tarihlendirilen amphora parçaları olduğu tespit edilmiştir (Resim: 13). Günlük seramik parçalarının da bulunduğu alanda aşırı yanmış amorf amphora parçaları ve seramik fırınlarına ait parçaların da ele geçirilmiş

olması, daha önce Prof. Dr. Ersin Doğer'in kazılarını yaptığı ve İ.Ö. 3. yüzyılın ikinci çeyreği ile 3. yüzyılın sonları arasına tarihlendirilen Çubucak atölyelerine çok da uzak olmayan bu alanda Erken Hellenistik Dönemde faaliyette bulunmuş diğer amphora atölyelerinin de yer aldığını ortaya koymuştur⁷. Burada tespit edilen Rhodos Adası kökenli amphora mühürleri ise, Hisarönü'nde ve Peraia'da mühürlü amphora üretiminin sona erdiği İ.Ö. 4. yüzyılın sonlarından itibaren tarihlenmekte ve ele geçirilen mühürlerin büyük çoğunluğu İ.Ö. 2. yüzyılın ikinci yarısına ait görünmektedir. BY FS 76 ve BY FS 77'de 30 ve 21'er tane olmak üzere ele geçirilen toplam 51 adet amphora mühürü Rhodos ve Peraia kökenli amphoralara aittir (Resim: 14). İ. Ö. 4. yüzyıl sonundan İ.Ö. I. yüzyıl başına kadar farklı periodlara tarihlenen mühürler içerisinde, Peraia'da amphora üretiminin sona erdiği İ.Ö. 2. yüzyıla ait çok sayıda amphora mühürü, boş Rhodos amphoralarının, Peraia şarabı doldurulmak ve daha sonra buradan Doğu Akdeniz'deki tüketim merkezlerine gönderilmek üzere bölgeye gelmiş olabileceğini düşündürmektedir. Dolayısıyla bu alanda yer alan liman da olasılıkla tüm bölgenin mallarının geldiği merkezi liman görevi üstlenmiş olmalıdır. BY FS 76'da ele geçirilen ve olasılıkla Period Ib'ye (İ.Ö. c.270-c. 246) tarihlenen yönetici Timostratos veya Agestratos I'e ait aşırı yanmış (amorf) amphora kulpları (BY 175), bu alanın yakınlarında farklı bir üreticiye ait amphora atölyesi olabileceğini göstermektedir. BY FS 77'de ele geçirilen ve Peraia üretimi olup Periyot Ib'ye tarihlenen mühürler de (BY 199, BY 200, BY 202) bunu desteklemektedir. Bu buluntular, Peraia'da amphora üretimi yapılmayan bu dönemde, bölgeye, Ada'dan amphora gönderilmiş olabileceğini ve şarap üretimi devam eden bölgenin ürünlerinin, olasılıkla, bu amphoralar içerisinde ihraç edilmiş olabileceğini düşündürmektedir. Ele geçirilen monogram/kısaltma taşıyan iki Knidos mühürü ise İ.Ö. 3. yüzyılda üretilen amphoralara ait olup iki şarap

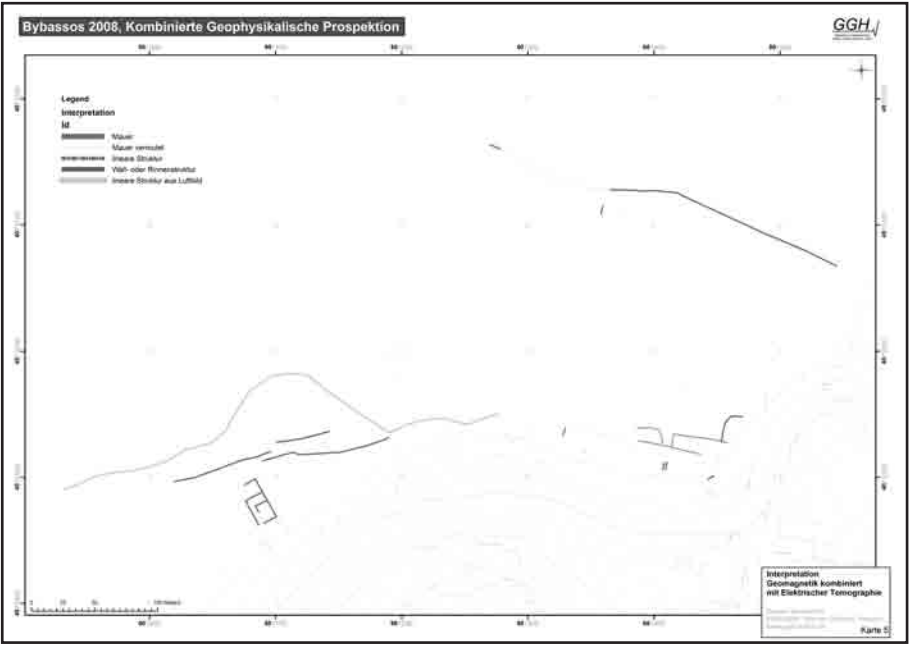
7 Doğer, E., "Rodoslul Çömlekçi Hieroteles", *Arkeoloji Dergisi* II, Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, İzmir 1994, s. 195-218; Doğer, E., "Hisarönü/Çubucak Rodos Amphora Atölyeleri Kazısı", XVIII. Kazı Sonuçları Toplantısı II, Ankara 27-31 Mayıs 1996, s. 235-254; Doğer, E.-Şenol, A.K., "1997 Yılı Marmaris Hisarönü/Çubucak Kazıları", XX. Kazı Sonuçları Toplantısı, 25-29 Mayıs 1998, Ankara 1999, s. 439-446. Doğer, E.-Şenol, A.K., "1998 Yılı Marmaris Hisarönü-Çubucak Seramik Atölyeleri Kazıları", XXI. Kazı Sonuçları Toplantısı, 1999, Ankara 2000, s. 293-304.

Üretici merkez arasında gerçekleşen ticarî iikiyi kanıtlayan bir buluntu olması açısından önem taşımaktadır.

Limanbaı Mevkii'nde iki alanda toplanan keramiklerin tarihlendirilmesi bölgenin ekonomi tarihini yeniden gözden geçirmemizi gerekli kılmaktadır. Genelde Rhodos karıyakasında, özelde ise Bybassos ve çevresinde İ.. 3. yüzyılın balarında yoğunlaşan şarap ve buna bağlı olarak gelişen amphora üretiminin bugüne kadar elimize geçen buluntular ışığında İ.. 3. yüzyılın sonunda çeşitli nedenlerle azalarak son bulmuş olduğu dnlmekteydi. Limanbaı Mevkii'ndeki yoğun üretim izleri ise bölgede İ.. 2. yüzyılda da şarap üretildiğini ortaya koymaktadır. Ancak bu üretim sadece Limanbaı Mevkii'ndeki sanayi bölgesiyle sınırlı kaldığı ve Rhodos'un Doğu Akdeniz hedefli yoğun şarap ihracatına yetecek boyutta bir amphora üretimini karşılayamaması sonucunda ikinci kullanımların da yaygın olduğu dnlmelidir. Dolayısıyla Bybassos ve çevresinde İ..2. yüzyılda azalmaya balayan üretim şarap üretimi değil amphora üretimi olmalıdır. Bu durum hammadde kaynaklarının azalmasından çok fırınlar için gerekli olan enerji kaynaklarının tükenmesiyle de açıklanabilir. Zira bölgedeki üretim enerji kaynaklarının yenilenmesiyle -ki burada söz konusu olan bölgenin florasıdır- Roma İmparatorluk Dönemi ile birlikte tekrar canlanmı ve ihracata yönelik büyük boyutlu seri üretim modeli benimsenmiştir. Bu durumun kanıtları Çubucak atölyelerinde izlendiği gibi Limanbaı Mevkii'nde bulunan ve İ.S. 1. yüzyıla tarihlendirilen Geç Rhodos amphoralarının varlığıyla da kanıtlanmaktadır.

Resim 1: Bybassos antik kenti planı

Resim 2: Bybassos liman bölgesinde jeofiziksel anomaliler

Resim 3: Köklü Dağ, yapı 5, güney duvarı

Resim 4: Kargıcak Tepesi, Kaya havuzları

Resim 5: Hisarönü, tarla terası

Resim 6: Değirmenyarı, Nympheler sunağı

Resim 7: Bybassos, Liman Mahallesi keramigi (BY 4)

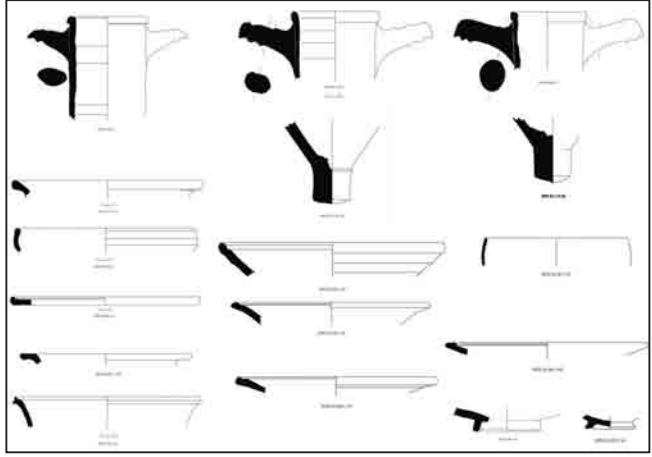

Resim 8: Kargıcak Tepesi keramigi (BY-FS 28)

Resim 9: Ördekbakacak Tepesi keramigi (BY-FS 2A)

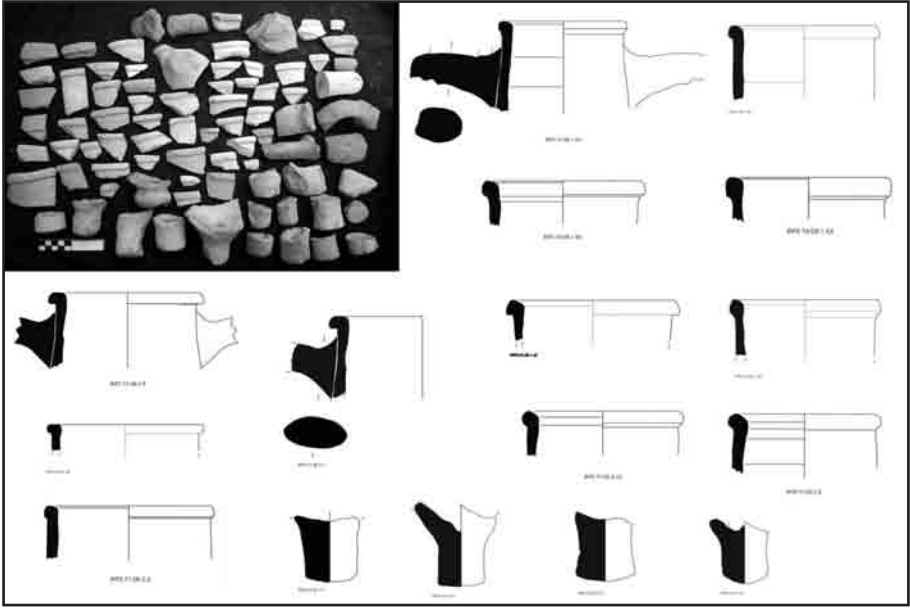
Resim 10: Ördekbakacak Tepesi keramiği (BY-FS 2A)

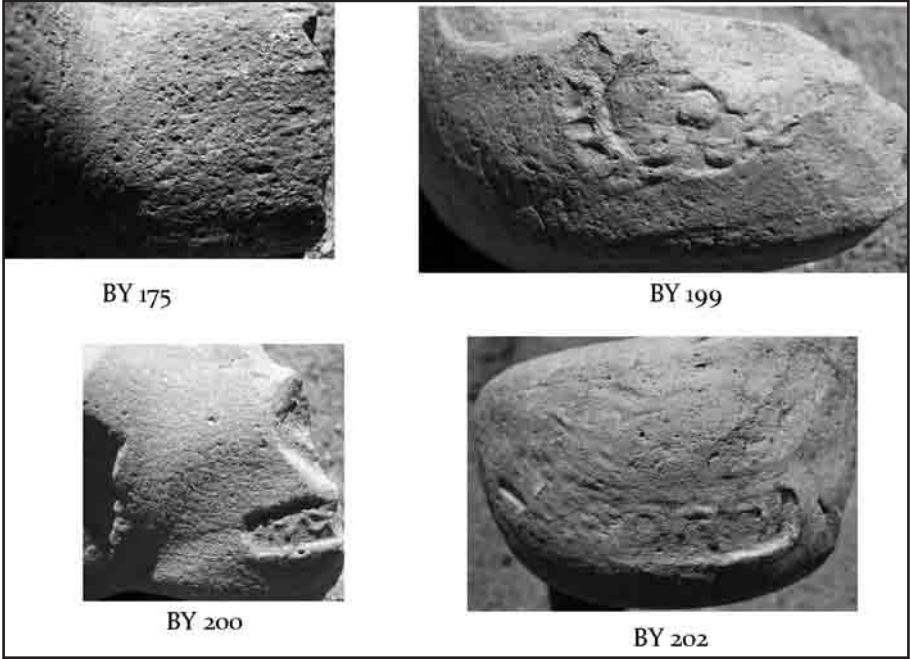
Resim 11: Ördekbakacak Tepesi amphora mühürleri (BY-FS 2A)

Resim 12: Bybassos, keramik atölyesi BY-FS 77

Resim 13: Bybassos, keramik atölyeleri keramiği

Resim 14: Bybassos, keramik atölyeleri mühürleri

2008 YILI ILISU BARAJ GÖVDESİ ALANI YÜZEY ARAŞTIRMASI

Harun TAŞKIRAN*
Metin KARTAL

I. Giriş

Ilisu Barajı ve HES etki alanında kalan kültür varlıklarının saptanması ve belgelenmesine yönelik proje kapsamında yapılan yüzey araştırması 12 Eylül - 25 Eylül 2008 tarihlerinde gerçekleştirilmiştir. Söz konusu araştırma, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nün ve ayrıca Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dekanlığı'nın sağladığı ödenekle desteklenmiştir¹.

Araştırma ekibi; doktora öğrencisi İrfan Deniz Yaman, yüksek lisans öğrencileri Ali İlaslan ve Yavuz Aydın ile lisans öğrencisi Güray Can Aytekin'den oluşmuştur. Kültür ve Turizm Bakanlığı'nı, Mardin Müzesi'nden Arkeolog Nizamettin Orhan temsil etmiştir. Ekibimizin şoförlüğünü Mehmet Nuri Okay yapmıştır².

Ilisu Baraj Gölü altında kalacak alanlardaki buluntu yerlerinin saptanması ve belgelenmesine yönelik araştırmamız, her yıl olduğu gibi alanın yürüyerek taranması şeklinde yapılmıştır. Saptanan buluntu yerleri 1/25.000 ölçekli paftalar üzerinde GPS ile koordinatları alınarak işaretlenmiştir. Ele geçirilen yontma taş eserlerin çizimleri Arkeolog (MA) Zehra Fűrzen Taşkıran³ ve Yrd.Doç.Dr.Metin Kartal tarafından gerçekleştirilmiştir.

* Prof. Dr. Harun TAŞKIRAN Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Prehistorya Anabilim Dalı, 06100-Sıhhiye/Ankara/TÜRKİYE.

Yrd. Doç. Dr. Metin KARTAL, Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Prehistorya Anabilim Dalı, 06100-Sıhhiye/Ankara/TÜRKİYE.

1 Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü ile Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dekanlığı'na sonsuz teşekkürlerimizi sunuyoruz.

2 Tüm araştırma ekibine göstermiş oldukları özverili çalışmadan dolayı teşekkürlerimizi sunuyoruz.

3 Sayın Taşkıran'a hemen her yıl yaptıkları bu önemli bilimsel yardımlarından dolayı teşekkürlerimizi sunuyoruz.

II. Araştırma Alanı

Dicle Nehri'nin önemli kollarından biri olan Yanarsu (Garzan) Çayı vadisi, 2007 yılında araştırma alanı olarak seçilmişti. Ancak araştırma alanında ortaya çıkan güvenlik sorunları nedeniyle 2007 yılında hedeflediğimiz araştırma alanının bir kısmı yani Rıdvan Köyü'nden, Yanarsu Çayı'nın Dicle Nehri'ne karıştığı noktaya kadar olan alan araştırılamamıştı (Taşkıran ve Kartal, 2009: 401). Bu nedenle 2008 yılı çalışmalarımızı 2007 yılında tamamlanamayan bu alanda ve Yanarsu (Garzan) Çayı ile Botan Çayı arasında kalan ve Dicle Nehri'nin her iki yakasını oluşturan alanda tamamlamak üzere Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nden yüzey araştırması izni alınmıştı. Nitekim, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nün izinleriyle 2008 yılı Eylül ayı içinde söz konusu alanda yüzey araştırmamızı yapmak üzere araştırma ekibimiz hazırlıklarını tamamlamış ve yola çıkmıştı. Ancak, Genel Müdürlüğümüzün öncelikle baraj gövdesi inşaat sahası içindeki paleolitik yüzey araştırmasının tamamlanmasını ivedi olarak istemesi üzerine 2008 yılı Ilısu yüzey araştırmasının yapılacağı alanda değişiklik yapılmıştır.

Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nün izinleriyle, Mardin İli, Dargeçit İlçesi'ne bağlı Ilısu Köyü arazisi içinde bulunan yerleşim ve şantiye alanı ile Şırnak İli, Güçlükönak İlçesi, Koçtepe Köyü'nde derivasyon tünellerinin yapılacağı bölge ve toprak alınacak bölüm (tüm inşaat kamulaştırma alanı dâhil) bu sezon için araştırma alanı olarak belirlenmiştir.

Bir başka deyişle bu yıl 1/25.000 ölçekli M47-c4, M47-c3 paftaları içine giren alanlar araştırılmıştır. Kısaca sınırlarını çizdiğimiz araştırma alanının tamamında bir kısmı daha önceden tespit edilmiş toplam 10 adet buluntu yeri belirlenerek, 2008 yılı yüzey araştırması tamamlanmıştır (Bkz. Harita:1).

III. Buluntu Yerleri

Yukarıda sözünü ettiğimiz araştırma alanı içinde toplam 10 adet buluntu yeri bulunmaktadır. Bunların 5 tanesi Mardin İl sınırları içine giren alanda

yani Dicle Nehri'nin bulunduğu bölgeye göre batı tarafında, diğer 5 tanesi ise Şırnak İli sınırları içine giren alanda yani Dicle Nehri'nin doğu kıyısında yer almaktadır. Bu buluntu yerlerinden sadece 2 tanesi tekil ve dağınık Paleolitik Çağ buluntuları vermiştir.

Yukarıda söz konusu edilen buluntu yerlerinden 2 tanesi (T64/24 Boncuklu Tarla ve S64/26 Seydikuriki Tepesi) daha önce alanda yüzey araştırmaları yapan A. Tuğba Ökse tarafından saptanmıştır. Bu buluntu yerleri tekrar ziyaret edilerek yüzey toplaması yapılmıştır.

III.1.- T64/17 Koçyurdu

Koordinatlar ve yükseltiler:

N 37° 33 405 E 41° 53 679 446 m.

N 37° 33 369 E 41° 53 849 477 m.

Koçyurdu Mahallesi'nin kuzeybatısında bulunan mezarlık (Harita: 1) ile Baraka Dere arasında kalan ve batıda Dicle Nehri'ne doğru hafifçe alçalan yamaçlar üzerinde seyrek olarak çakmaktaşı yontmataş parçalara rastlanmıştır. Burası aynı zamanda kamulaştırma sınırının kuzeyini oluşturur.

Çok az sayıda çark yapımı seramik görülmüştür. Yontma taş malzeme çakmaktaşı ve obsidyendendir. Yontma taş âlet olarak işlenenler genelde çakmaktaşı parçalar üzerine yapılmışlardır. Bunlar arasında prizmatik ve piramit çekirdekler, dönümlü ve tepeli dilgiler, omurgalı iri ön kazıyıcılar, dişlemeli âletler ve budanmış dilgiler bulunmaktadır. Bir adet mikro *levallois* çekirdek paleolitik teknolojiyi yansıtan tek parçadır (Çizim 1: 1). Diğerleri ise spesifik bir döneme tarihlenemese de paleolitik sonrası dönemlere aittir. Bu görünümüyle bu alan dağınık bir buluntu yeridir.

III.2.- T64/18 Deştamira Mevkii

Koordinat ve yükselti: N 37° 33 008 E 41° 53 038 441 m.

Koçyurdu Mahallesi'nin 750 m. kadar güneybatısında, Şarik Dere'nin batısında kalan düzlük bir alandır (Harita: 1). Alanda az sayıda çakmaktaşı yontmataş parça ile daha çok Ortaçağa ait kırık seramik parçaları görölmektedir. Fazla yoğunlukta olmayan bu seramik parçalarının daha batıda yer alan Zeviyakavla Ortaçağ yerleşiminden bir şekilde buraya taşınmış olma olasılığı oldukça yüksektir.

III.3.- T64/19 Zeviyakavla

Koordinat ve yükselti: N 37° 32 891 E 41° 53 047 441 m.

Deştamira Mevkii'nin 250m. kadar batısında, Koçtepe Köyü'nden Koçyurdu Mahallesi'ne giden yolun doğusunda, iki kuru dere yatağının ortasında yükselen bir tepe üzerinde yer alır (Harita: 1).

Yapısı konglomera olan yüksekçe bir tepe üzerinde yer alan bu düz yerleşim alanında yüzeyde yoğun bir şekilde seramik parçaları ile karşılaşölmektedir. Ayrıca bugün tarla olarak kullanılan bu alanda mimari ile ilgili olabilecek duvarların taşları toplanarak belirli alanlara yığılmışlardır. Çanak-çömlek parçaları Ortaçağ yerleşimini işaret etmektedir.

III.4.- T64/20 Havuz Mevkii

Koordinatlar ve yükselti:

N 37° 32 823 E 41° 52 509 425 m.

N 37° 32 777 E 41° 52 533 429 m.

Koçtepe Köyü'nün 750 m. kadar kuzeydoğusunda, köyün bahçelerinin yer aldığı ve batısında bir tatlı su kaynağı (ayazma) ile havuzun bulunduğu bu yamaç yerleşiminin üst kısmından Koçtepe-Koçyurdu yolu geçmektedir. Yüzey buluntuları yolun alt kısmında daha yoğun olarak ortaya çıkmaktadır.

Dicle Nehri'nin doğu kıyısında yer alan ve kamulaştırma sınırları içinde bulunan bu tabakalaşmış yamaç yerleşimi, alanda saptanan en önemli yerleşim yerlerinden birisidir (Harita: 1).

Yerleşim, hem obsidyen hem de çakmaktaşı yontmataş malzeme içerir. Obsidyen, çakmaktaşına göre daha az gözlemlenmektedir. Her iki hammaddeden üretilmiş ön kazıyıcılar, orak dilgiler (Çizim 1: 3-5), çontuklu (Çizim 1: 7) ve dişlemeli âletler, düzeltili dilgiler ile bol miktarda yonga ve dilgi en önemli yontmataş elemanlar olarak temsil edilir. Çekirdekler, tepeli dilgiler ve çekirdek tablaları gibi yontmataş elemanlar genellikle çakmaktaşı üzerine yapılmışlardır. Obsidyen çekirdeğe rastlanmamıştır. Bir adet obsidyen parça, Çayönü âletine benzemekle birlikte, kırık olduğu için kesin bir şey söylemek şimdilik mümkün değildir. Yine 1 adet obsidyen parça üzerine *side blow* tekniğinin uygulandığı bir parça da ele geçirilmiştir (Çizim 1: 6). Bir diğer uzun çakmaktaşı dilginin (146x27x7 mm.) kenarlarındaki mikro kopmalardan dolayı bıçak ya da orak olarak kullanılmış olabileceğini söyleyebiliriz (Çizim 2: 1). Yontmataş parçaların tipolojik açıdan dönem olarak Neolitik sonrasına ait olduğunu söyleyebiliriz. Genellikle kırık olarak ele geçirilmesine karşın sürtmetaş parçalara da alanda sıklıkla rastlanmaktadır.

Yoğun bir şekilde görülen monokrom ve polikrom seramik parçaları, Geç Neolitik (?), Ubeyd, Halaf, İlk Tunç (?), Orta Tunç, Klasik ve Ortaçağ dönemleri işaret etmektedir. Havuz Mevkii açısından Ubeyd ve Halaf seramikleri en önemli buluntu grubunu oluşturmaktadır⁴. Bilindiği gibi Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde Ubeyd seramiğinin ele geçirildiği yerleşim yerlerinden Değirmentepe, Tülintepe, Korucutepe, Norşuntepe, Tepecik, Arslantepe, Tilkitepe ve Kenantepe gibi yerleşimler oldukça önemli veri tabanlarını oluşturmaktadırlar. Havuz Mevkii de bu anlamda söz konusu kültür seramiğinin ele geçirildiği önemli yerleşimlerden birisi niteliğindedir.

4 Ele geçirilen seramik buluntuların tipolojik değerlendirmeleri hakkında yardımlarını esirgemeyen meslektaşlarımız; Sayın Prof.Dr.A.Tuğba Ökse, Sayın Doç.Dr.A.Erim Özdoğan ve Sayın Prof.Dr.Aliye Öztan'a teşekkürlerimizi bir borç biliyoruz.

III.5.- T64/21 Milakerra Sırtı Batısı

Koordinat ve yükselti: N 37° 31 103 E 41° 50 617 451 m.

Düğün-yurdu Köyü'nün 1 km. kadar kuzeybatısında, Dicle Nehri'nin doğu kıyısında, Cehennem Deresi'nin girişinde ve Milakerra Sırtı'nın güneybatıya, Dicle'ye doğru alçalan yamaçları üzerinde yer alan oldukça geniş bir düzlüktür. Cehennem Deresi'nin girişine hâkim bir konumdadır (Harita: 1).

Bu alanda seyrek olarak çakmaktaşıdan yontmataş parçalar toplanmıştır. Bunlar arasında çeşitli boyutlarda yongalar ile özellikle omurgalı ön kazıyıcılar dikkat çekicidir. Bir adet obsidyen yonga tespit edilmiştir. Bir adet taş kap parçası ile bir adet oluklu taş, sürtmetaş örnekleri temsil ederler. Yontmataş ve sürtmetaş parçalar, teknik ve niteliklerine göre Neolitik sonrası dönemlere ait gibi görünmektedir.

III.6.- T64/22 Kavlesavuran Harabesi Kuzeyi

Koordinat ve yükselti: N 37° 31 828 E 41° 49 637 498 m.

Günümüzde terk edilmiş olan Kavlesavuran Harabesi Mahallesi'nin 500 m. kadar kuzeyinde, şantiyenin güvenlik binasının hemen batısında yer alan tarlalarda yontmataş parçalarla karşılaşmıştır (Harita:1).

Az sayıda obsidyen dilgi ve çakmaktaşıdan yapılmış yontmataş parçalar toplanmıştır. Çakmaktaşı yontmataş parçalar arasında; dilgi üzerine ve omurgalı ön kazıyıcılar, bir adet mekik âlet, kenar kazıyıcılar, taş kalemler ile çeşitli dilgi ve yongalar bulunmaktadır. Obsidyen yontmataş öğeler arasında ise; dönümlü dilgiler, düzeltili dilgiler, dilgi ve yonga üzerine ön kazıyıcılar en tipik buluntuları temsil eder. Boncuklu Tarla yerleşimine yakın olan bu alanda toplanan yontmataş parçalar, Neolitik ve sonrası dönemlere ait olup büyük bir olasılıkla da Boncuklu Tarla ile ilişkilidir diyebiliriz.

III.7.- T64/23 Mirgamirza Tepeleri Eteği

Koordinatlar ve yükseltiler:

N 37° 32 069 E 41° 49 545 493 m.

N 37° 32 087 E 41° 49 612 497 m.

Şantiye alanını ikiye ayıran Bermeçok Dere'nin hemen kenarında, biri derenin kuzeyinde Mirgamirza Tepeleri'nin dereye doğru alçalan yamacı üzerinde, diğeri ise derenin güney kıyısında tekil buluntu yeridir (Harita: 1). Tüm kamulaştırma sınırları içinde Paleolitik Çağ'a ait tekil buluntu veren 2 alandan birisidir.

Derenin güney kıyısında tek bir buluntu olarak ele geçirilen basık *Moustérien* uç (Çizim 1: 2), Orta Paleolitik döneme aittir. Derenin kuzeyinde ele geçirilen ön kazıyıcı, dişlemeli âlet ve olasılıkla bir taş delgi spesifik açıdan belirli bir dönemi işaret edemeyecek özelliktedir.

III.8.- T64/24 Boncuklu Tarla

Koordinat ve yükselti:

N 37° 31 773 E 41° 49 909 482 m.

Bermeçok Dere'nin hemen güney kıyısında bulunan Boncuklu Tarla, aynı zamanda şantiye alanının sınırları içindedir (Harita: 1). Alanda daha önce yapılan yüzey araştırması sırasında A. Tuğba Ökse ve ekibi tarafından saptanmıştır.

Bu alanda en eski ve en önemli yerleşme yeri Prof.Dr.A.Tuğba Ökse tarafından da belirtildiği gibi Boncuklu Tarla'dır. Boncuklu Tarla ekimiz tarafından da incelenmiş ve yüzey toplaması yapılmıştır. Buluntular arasında çok yoğun bir şekilde obsidyen ve çakmaktaşı parçalar görülmektedir. Obsidyen üzerindeki patinası itibarıyla mat görünümlü olup transparan yapısında genellikle yeşilimsidir. Kaynağı kimyasal açıdan bilinmemekle birlikte, bu özellikleriyle Doğu Anadolu kökenli gibi görünmektedir. Ele

geçirilen çakmaktaşı da çok farklı renkler içermektedir. Yerel çakmaktaşı kaynakları dikkate alındığında, çakmaktaşının öte yandan söz konusu alanda mevcut olmayan obsidyenin bir şekilde alana ithal edildiğini söyleyebiliriz. Obsidyen ve çakmaktaşı yontmataş endüstri içinde; prizmatik ve mermi biçimli dilgi ve dilgicik çekirdekleri (Çizim 2: 2-6), böylesi çekirdeklere ait mikro dilgi parçaları (Çizim 2: 7-8), genellikle geometrik olmayan mikrolitik âletler (Çizim 2: 9-12), silikalı olan ya da olmayan orak dilgiler (Çizim 3: 1-5), *byblos* uçlar (Çizim 3: 7-9), taş delgiler (Çizim 3: 6), taş kalemler (Çizim 4: 1-3), yonga ve dilgi üzerine basit ya da omurgalı ön kazıyıcılar (Çizim 4: 4-10), kenar kazıyıcılar (Çizim 4: 11), düzeltili yonga ve dilgiler (Çizim 4: 12-13), çontuklu (Çizim 5: 1) ve dişlemeli âletler (Çizim 5: 2) en genel tipleri temsil ederler. Çekirdek tablaları (Çizim 5: 5-6), dönümlü ve tepeli dilgilerin (Çizim 5: 3-4) varlığı yontma işleminin alanda gerçekleştirildiğini göstermektedir.

Yerleşim yerinde çok yoğun olarak görülen sürtmetaş âletler arasında ise öğütme taşları, ezgi taşları, havan ve havanelleri, topuz başı parçaları (Çizim 5: 9) bulunmaktadır. Sürtülerek biçimlendirilmiş 1 adet taş tıkaç (?) da ele geçmiştir (Çizim 5: 8). Ayrıca buluntu yerine adını veren çeşitli renklerde 7 adet taş boncuk da ele geçirilmiştir (Çizim 5: 10-12). Çanak Çömleksiz Neolitik Döneme ait olan bu yerleşimin hangi evresine ait olabileceği hakkında kesin bir şey söylemek şimdilik mümkün değildir. Ancak, *PPNA*'ya tarihlenebilecek bir adet kırık *nemrik* uç erken karakteristiklere bir işaret iken, daha çok *byblos* uçlarının ele geçirilmesi de *PPNB*'ye yönelik kanıtları güçlendiriyor gibi görünmektedir. Buna karşın, yerleşimde hiçbir *naviform* çekirdeğe de rastlanmamıştır. Öte yandan bir adet her iki yüzeyi de bütünüyle kaplayan düzeltilerle ve baskılamayla işlenmiş bir ok ucu da *PPN* sonrasına işaret eden bir karakteristik özellik olarak karşımıza çıkmaktadır (Çizim 5: 7). Bununla birlikte alanda birkaç adet Demir Çağı seramiği dışında hiçbir seramiğe rastlanmamış olması da şimdilik seramikli dönemleri inkar eder gibidir.

Boncuklu Tarla'nın bulunduğu konuma göre Dicle'nin yukarı kısımlarında karşımıza çıkan Körtik Tepe, Halan Çemi ve Demirköy Höyük yerleşimleri *PPNA*'ya yönelik buluntular içerirken, Boncuklu Tarla bu görünümüyle daha

geç *PPN* özellikleri taşımaktadır. Bu bağlamda, Zagros coğrafyasına daha yakın bir konumda olan bu yerleşim yeri, tekno-tipolojik açıdan bulunduğu coğrafyanın *PPNA* sonrası neolitik oluşumları hakkında daha detaylı bilgiler verebilecek önemli bir potansiyele de sahiptir.

III.9.- T64/25 Boncuklu Tarla Doğusu

Koordinat ve yükselti: N 37° 31 712 E 41° 50 088 465 m.

Boncuklu Tarla'nın doğusunda, Bermeçok Dere'nin güney kıyısında ve Ilısu Köyü'ne şantiye içinden giden yolun kuzeyinde yer alır (Harita: 1). Yoğun olmayan çakmaktaşı ve obsidyen parçalarla karşılaşmıştır. Ön kazıyıcı, kenar kazıyıcı, dilgi ve dilgicikler Boncuklu Tarla'ya benzer özellikler gösterir. Boncuklu Tarla'dan buralara sürüklenmiş olma olasılıkları kuvvetle muhtemeldir.

III.10.- T64/26 Seydikuruki Tepesi

Koordinat ve yükselti: N 37° 32 335 41° 51 172 442 m.

Daha önce alanda yüzey araştırması yapan A.Tuğba Ökse ve ekibi tarafından saptanmıştır. Ilısu Köyü'nün 1250 m. kadar kuzeyinde, Seydikuruki mezarlığının doğusunda, Dicle Nehri'nin kenarında fazla yüksek olmayan doğal bir tepe üzerine yapılmış bir tümülüstür (Harita:1). Maalesef kaçak kazılarla tamamen tahrip edilmiştir.

SONUÇ

2008 yılı çalışmaları çerçevesinde, Mardin İli, Dargeçit İlçesine bağlı Ilısu Köyü arazisi içinde bulunan yerleşim ve şantiye alanı ile Şırnak İli, Güçlükönak İlçesi, Koçtepe Köyü'nde derivasyon tünellerinin yapılacağı bölge ve toprak alınacak bölümü (tüm inşaat kamulaştırma alanı dâhil) içeren yaklaşık 1600 hektarlık alan yürüyerek yoğun bir şekilde taranmıştır.

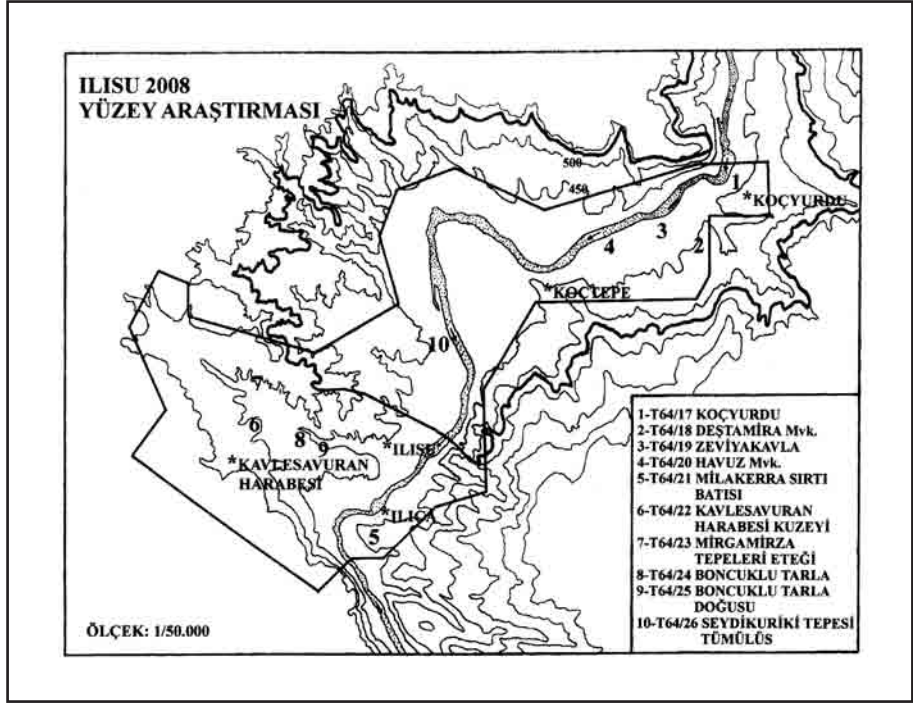
Sonuç itibarıyla yapılan yüzey araştırmasında Paleolitik Çağ ile ilgili yerleşim yerleri saptanmamıştır. Ancak bazı tekil çakmaktaşı buluntulardan, özellikle Mirgampirza Tepeleri'nin eteğinde bulunan Orta Paleolitik Döneme ait tek bir basık *Moustérien* uçtan ve Koçtepe'de ele geçirilen *Levallois* çekirdekten de anlaşılacağı üzere, alanın ara sıra paleolitik insanlar tarafından ziyaret edilmiş olabileceği de söylenebilir. Bununla birlikte, 2009 yılı bahar aylarında Gercüş-Midyat karayolundan Dargeçit'e devam eden karayolu güzergâhında yapılması planlanan yeni karayolu yapımı çerçevesinde gerçekleştirilen yüzey araştırmaları, alanda birçok Paleolitik Çağ yontmataş malzemenin varlığını ortaya koymuş bulunmaktadır. Nitekim 2008 yılına ait çalışma raporumuzda böylesi bir olasılığın olduğunu belirtmiştik.

Her ne kadar Paleolitik Çağ yerleşimleri bu araştırma kapsamında saptanamamış ise de, Koçtepe Köyü yakınlarında saptadığımız Havuz Mevkii, Halaf ve Ubeyd kültür belgelerini vermesi açısından çok önemlidir. Zira Dicle havzasında bu dönemleri yansıtan yerleşim yerleri oldukça kısıtlıdır. Bölgenin Halaf ve Ubeyd kültürlerini stratigrafi içinde verebilecek olan bu yamaç yerleşim yerinin, ilk planda su altında kalacak yerlerden olması nedeniyle bir an önce kurtarma kazılarına başlanması, kaçınılmaz bilimsel bir zorunluluk olarak karşımıza çıkmaktadır.

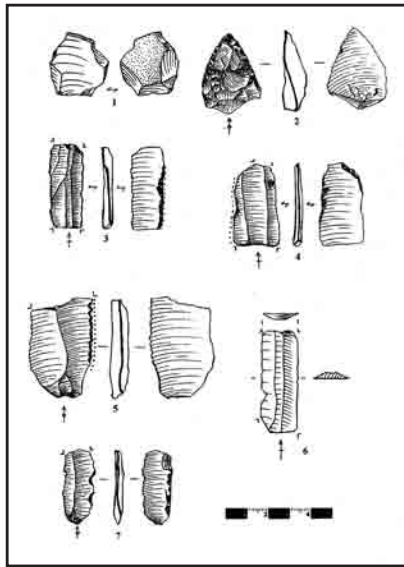
Boncuklu Tarla ise, söz konusu bölgenin zaten var olan neolitizasyon problemlerinin çözümlenebilmesi için çok önemli bir veri kaynağı yaratabileceği hakkında potansiyel bir başvuru yerleşimi niteliğindedir.

KAYNAKÇA

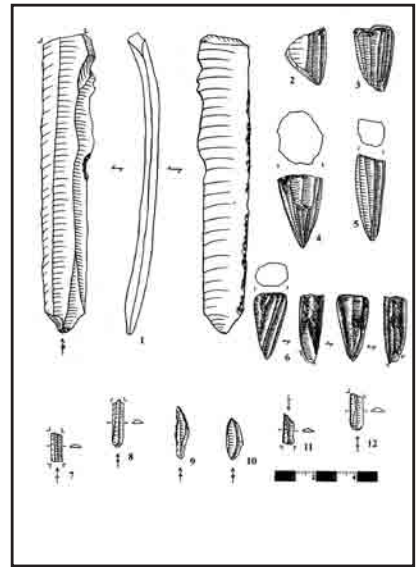
TAŞKIRAN, H., M.Kartal, (2009), "2007 Yılı Ilısu Baraj Gölü Alanı Paleolitik Çağ Yüzey Araştırması", 26. Araştırma Sonuçları Toplantısı-II: 397-410.

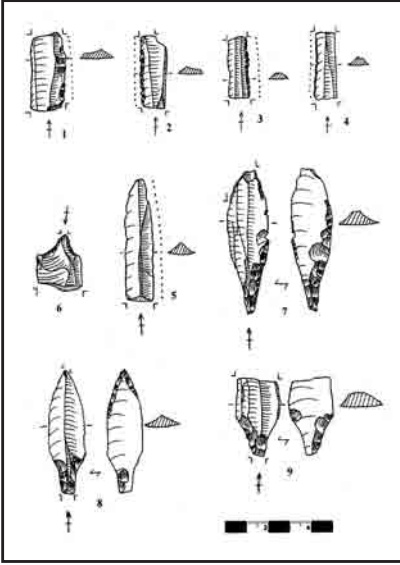
Harita:1

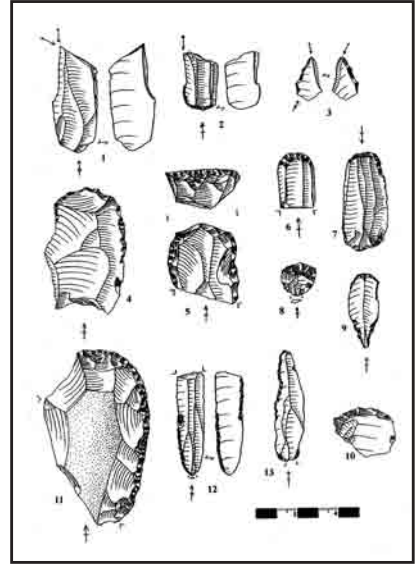
Çizim:1

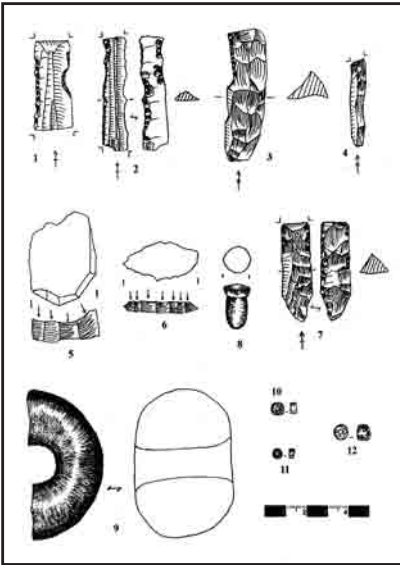
Çizim:2

Çizim:3

Çizim:4

Çizim:5

REPORT OF THE TURKISH-DANISH INVESTIGATIONS AT ANCIENT HALIKARNASSOS (BODRUM) IN 2008

Poul PEDERSEN*

This report concerns work that was carried out by the Danish Halikarnassos Project from the University of Southern Denmark (previously called Odense University) in collaboration with Bodrum Museum of Underwater Archaeology under the direction of the directorate of Bodrum Museum.

As the 2007 campaign the 2008 campaign was very brief due to the fact that the Halikarnassos project is presently concentrating on the publications and therefore restricts field work only to what is absolutely necessary. The campaign started on Tuesday the 29th of July and finished on Friday the 15th of August.

The 2008-campaign consisted of the following elements:

1. Study of the inscriptions in the Museum of Bodrum from ancient Halikarnassos and preparations for the construction of an exhibition of ancient inscriptions in the Museum of Bodrum.
2. Study of pottery finds from the Maussolleion excavations 1966-1977.
3. Study and documentation of ancient architectural pieces and of remains of mosaics in Bodrum.

The planned geophysical investigations in the area of the Sanctuary of Mars in Halikarnassos could not be effected due to lack of funding. Hopefully this work can be initiated at a later time.

---

* Associate Professor Poul PEDERSEN; The Danish Halikarnassos Project Department of Classical Studies University of Southern Denmark DK-5230 Odense M / DANİMARKA.

Detailed description

1. Study of the Inscriptions from Halikarnassos in the Museum of Bodrum and Work on an Exhibition of Inscriptions

The study of ancient inscriptions in the Museum and Castle was continued by Signe Isager and Poul Pedersen, with the aim of preparing a total corpus of all inscriptions from Halikarnassos and of selecting material for a new inscription gallery in the Museum in the Castle.

A considerable quantity of the stones bearing ancient inscriptions was systematically documented. The procedure functioned well and some preliminary results are planned to be published soon.

The inscriptions consist both of inscriptions that have already been published by earlier researchers and inscriptions that have never been published before (Figs. 1- 2). All inscriptions are now being studied and described more carefully than before as it is taken into consideration also on which kind of stone the inscriptions have been written. Some were of course inscribed on stelae, but many others were inscribed on statue bases, monuments and on the walls of ancient buildings, while they were still standing and in use. By studying the architectural details and the material it is possible to compare these observations with architectural remains observed in the city area and thus produce new and valuable evidence on the ancient city of Halikarnassos and its topography. It is our plan to extend this procedure also to ancient inscriptions from Halikarnassos now kept in the British Museum and other places as well as to inscriptions that no longer exist but were recorded and described by early travellers.

Signe Isager's study of the inscriptions in the Castle has already led to new readings and new insights into relations between important Halikarnassian families in Hellenistic and Roman times as well as to other aspects of life in ancient Halikarnassos.

The plans for the erection of an exhibition-stoa in the Museum of Bodrum were carried a great step further in 2008. The director of Bodrum Museum,

Yaşar Yıldız submitted the plans for the “Muğla Koruma Kurulu” who approved the project under the condition that the building will be erected in the upper court-yard of the castle in the area below the French Tower. The area was then cleared and it is now ready for construction work to begin in 2009. A model of the planned gallery was constructed by conservator Benni Berg (Fig. 3).

2. Study Of Pottery Finds From The Maussoleion Excavations 1966-1977

Amphora stamps from the Maussoleion of Halikarnassos

In 2002, the pottery from a number of selected deposits from the Maussoleion and its related structures was published as volume 7 in the Maussoleion series. The stamped transport amphora handles found in these deposits were included in that publication. They provide important evidence for the dating of some of the deposits in question.

While preparing the publication of these, John Lund of the National Museum in Denmark became aware that slightly more than 500 additional stamped transport amphora handles are kept in the store rooms of the Bodrum museum, which also had been found during Kristian Jeppesen’s excavations of the site between 1966 and 1977. They are of a considerable interest even if few were found in closed contexts.

John Lund began recording these stamped amphora handles in 2001, and he continued this work in 2008. He hopes to complete the recording of these finds in 2009, and shall then be in a position to conduct a detailed analysis of the total body of material, which has important implications for our understanding of what took place on the Maussoleion terrace in the centuries after the burial of Mausollos, and which is also important for the economic history of Halikarnassos at large in the Hellenistic period.

A very preliminary study of the already recorded evidence has shown that the stamped handles support the evidence for the continued importance of

Halikarnassos in the Hellenistic period, which has emerged clearly from the work of the Danish expedition and was set forth in Halikarnassian Studies vol. IV, "The Salmakis inscription and Hellenistic Halikarnassos".

The overwhelming majority of the stamped handles come from Rhodian wine amphorae, and only a few can be referred to wine amphorae imported from Kos and other wine producing centres in the Hellenistic world. The handles constitute important indirect evidence of Halikarnassos in the period under Ptolemaic control, i.e. at least between about 280 and 195 B.C. Obviously the city was part of the "Ptolemaic commonwealth" which developed in the 3rd century, and indeed was intensified in the 2nd century B.C., and in which the Rhodian wine trade was a most important element.

The amphora stamps from the Danish excavations of the Maussolleion will be published by Lund together with the corresponding finds from the area of the city, which are being studied by Signe Isager.

In addition to John Lund's studies of the ceramics, Vinnie Nørskov continued her studies of a group of pottery originating from the so-called "Building A" in the north-west corner of the Maussolleion Terrace. This work is also hoped to be carried on in the coming years.

3. *Study and Documentation of Ancient Architectural Pieces and of Remains of Mosaics In Bodrum*

Architectural Studies

No new studies were made on architectural elements in Halikarnassos except for a brief view on the remarkable architectural pieces recently excavated during the construction of modern villas in front of the "Doric Stoa". Many of the very richly decorated pieces apparently originated from a large monumental *round* building situated just south of the "Doric Stoa". The date of the building is not known. Some details point to the 2nd century A.D. – a period that was until now very little represented in the ruins of

Halikarnassos. The rough workmanship of some of the marble ornaments might suggest late antiquity, however.

Studies of Ancient Mosaics

Birte Poulsen, who is in charge of the study of ancient mosaics in relation to the work of the Turkish-Danish Halikarnassos project has intensified her studies on the mosaics in 2008. She has initiated new work in collaboration with David Parrish and together they have produced the following detailed report of their work in 2008:

“Within the program of the Corpus of the Mosaics of Turkey sponsored by AIEMA (the Association Internationale pour l’Etude de la Mosaïque Antique), work on the corpus volume covering southwestern Caria was initiated this summer [2008]. This volume will be completed primarily by David Parrish (Purdue University, USA) and Birte Poulsen (University of Aarhus, Denmark), in close collaboration with excavators in this region who will contribute to it wherever possible. The work is planned to spread over three campaigns, with the manuscript ready for publication in 2011. The final publication will contain a text written in English, with a significant Turkish summary or abstract of its contents.

The first study season of the mosaic survey concentrated on known mosaics and their contexts at various locations in ancient Halikarnassos (modern Bodrum) and its vicinity. Since the publication of the Danish-Turkish excavations in the so-called House of Charidemus has already been prepared for print in the series Halicarnassian Studies (Vol. VI), the mosaics of this house were not included in this year’s survey.¹ These pavements are currently covered by a protective layer, but they hopefully will be exhibited in a museum built on the site in the future.

A total of 11 mosaics were studied. With one exception the context for all of them is known, and five remain *in situ*. They represent a chronological

---

1 Poulsen 1997 with references.

range going from the Late Hellenistic period to Late Antiquity. Two mosaic floors come from a Hellenistic house excavated in 1991 about 200 m west of the Maussolleion terrace. These mosaics were lifted and brought to the Maussolleion grounds since a modern house was going to be built on the original site.² One floor is preserved in its entirety, while the other is fragmentary. These floors display excellent craftsmanship and have special features such as a wave crest whose tesserae were set in place by using thin lead strips (Fig. 4). The style of these mosaics indicates that they should be dated around 100 B.C.

A couple of rooms in an ancient building were revealed during construction of a house in the centre of Halikarnassos in 1990, immediately north of Turgut Reis Street. At least one of the rooms contained a mosaic pavement. When this mosaic was lifted, it turned out that another mosaic was laid below it, and this pavement was lifted as well. Both mosaics were rescued by the staff of Bodrum Museum and taken to the Castle where they have been kept ever since. Restoration work on these mosaics has now commenced in cooperation with the Danish Halikarnassos project. The upper mosaic has a white ground and contains a panel with confronted panthers drinking wine from an elaborate crater. This panel was surrounded by various geometric borders, and may be dated to the 5th century A.D. The mosaic floor below this awaits restoration, and an elegant floral border can be distinguished.

Two mosaic floors are located in the Bodrum Museum. One, consisting of many fragments, was found some years ago as a result of building activity in Bodrum and rescued then by the Museum. It forms part of a presumably larger mosaic. When it was lifted it broke into pieces, and these fragments were brought to the museum and re-laid near the German Tower. It was not attempted to reconstruct the original appearance from the collected fragments. By re-studying the various fragments in 2008, it was possible to reconstruct the original sequence of the borders, which included a row of small stepped pyramids, an ivy scroll, a bead-and-reel, and perhaps a frieze

2 Poulsen 1994, 124-130, fugs. 17, 19-21; Bingöl 1997, 99, fig. 63 and pl. 23.3.

with dolphins. The dolphins instead may have inhabited the mosaic field. The size of the borders seems to indicate that they originally belonged to a rather large mosaic floor. The other mosaic-pavement in the Castle is preserved *in situ* in its original ancient location (Fig. 5). It is not preserved for its entire length to the north, and to the south and east its edges are covered by later walls. It is decorated with a geometric design surrounded by a white margin with spaced black crosslets. The pattern consists of eight-pointed stars of two intersecting squares tangent at two angles, forming octagons and lozenges. The stars are irregular, and they contain squares inscribed with interlaced motifs that alternate in type from one vertical row to another.³ Close parallels for this fine mosaic floor can be found on Kos. Both Bodrum mosaics can be dated to the mid-5th century A.D.

During excavations and restoration of the Myndos Gate at Halikarnassos in 1998-2000, an extensive ancient necropolis with at least 18 monumental tombs and a large edifice built in large ashlar blocks were revealed. At about that time, the Hotel L'Ambiance was erected, and the tombs now occur near the hotel's large swimming pool and an adjacent modern building apparently occupied by hotel employees.⁴ The monumental tombs are arranged to face onto two almost parallel east-west-oriented necropolis streets, intersected on the north by a north-south street coming from the south. Although the size of the tombs varies, these structures are more or less of the same type, including an anteroom, sometimes ornamented with a mosaic floor and placed in front of two parallel oblong rooms, each with a barrel vault. Often a rather small, square door gives access to each of the rooms, some of which may have contained more than one burial. Above the two burial chambers, several of the tombs seem to have had an additional room also spanned by a barrel vault. Three tombs are furnished with mosaic floors in their antechambers. Tomb 13 has a small figural mosaic panel depicting a hunting scene that shows a hound chasing a stag (Fig. 6). The large anteroom of Tomb 16 contains a

---

3 Cf. *Décor* I, var. of pl. 178b.

4 B. Poulsen first had the opportunity of studying this necropolis briefly during the summer of 2005. The necropolis is briefly described by Carstens 1999, 100-101, figs. 137-139.

mosaic pavement with three panels surrounded by an ivy scroll. Both the central panel with vine tendrils emerging from a crater and birds eating from bunches of grapes, and the two flanking panels with bound *thyrsos*, refer to the Dionysiac milieu (Fig. 7). The anteroom of Tomb 17 is partly ruined and partly covered by a later construction (Fig. 8), but it apparently had three panels with geometric motifs surrounded by an ivy-leaf border. Two of the panels with tangent circles flank a central square showing an inscribed circle with rows of adjacent scales radiating from a central rosette, all richly coloured. Inscriptions found in the area confirm that some of these tombs belonged to wealthy families during Late Antiquity.⁵

Another mosaic floor, now partly ruined, occurs in a private house in the Coban Yildizi Sokak in modern Bodrum, southeast of the House of Charidemus. It displays a geometric design, namely, a polychrome orthogonal pattern of circles in asymmetrically shaded bands interlooped tangentially, forming irregular concave octagons.⁶

Still other mosaic floors are preserved *in situ* in rooms surrounding the Salmakis Fountain.⁷ Unfortunately, these pavements could not be studied during this season, but it is extremely important that they be included in the corpus, since they originated in a period between the Late Hellenistic and late-antique eras.

The only mosaic floor studied outside Bodrum is located in a deserted and ruined building located ca. 10 km southeast of Bodrum near Yalı Çiftlik.⁸ Although this structure's exterior is heavily restored, the core of the building is ancient. It contains one, partly ruined mosaic floor with a figural panel surrounded by borders showing a guilloche and an ivy scroll. The central panel depicts two confronted panthers drinking from a crater (fig. 9). The function of this building could not be determined, but the style of the mosaic indicates that it was made in the 5th century A.D.

5 The inscriptions will be published by Signe Isager, University of Southern Denmark.

6 *Décor* I, pl. 235d.

7 Pedersen 2004; Poulsen 2004.

8 Ruggieri 2005, 79, fig. II/37 (Kamp Yeri).

During this same campaign, a short survey of the preserved mosaics in Myndos was undertaken.⁹ These pavements are now all hidden from view by a protective layer. It is very desirable to include these works in the present corpus along with the well preserved mosaic floors in Torba,¹⁰ and another mosaic pavement that occurs in a modern schoolyard in Gümüşlük. It is intended that our mosaic survey later extend as far afield as Knidos to the southeast and Miletos to the north of Bodrum after agreements have been made with the various archaeological projects working in these places.

David PARRISH and Birte POULSEN

Other activities of the Danish participants of the Turkish-Danish Halikarnassos Project in 2008

As in previous years the scientific members of the Danish team are carrying out studies on the results from the field work during the year.

Signe Isager has studied inscriptions related to the Sanctuary of Apollo in Halikarnassos and reported on this in a lecture held at The Danish Institute at Athens 19th of February 2008 with title: "The Sanctuary of Apollo in Ancient Halikarnassos- the epigraphical Evidence". She also participated in "The 4th Turkish International Mosaic Symposium in Gazientep 6.-10. of June together with Birte Poulsen, who gave a lecture on "Considerations on Motifs and Mosaic Workshops". Poul Pedersen reported on "Olympia and the Ionian Renaissance" in a lecture at the Annual Meeting of the Danish Institute at Athens, 4th of April. He reported on the activities of the Halikarnassos Project 2007 at the International Symposium in Ankara 26.-30. of May. He participated at the XVII International Congress of Classical Archaeology in Rome 22.-26. September with a contribution on: "The 4th century BC "Ionian Renaissance" in European Architecture: A synthesis of a meeting of Persian financial culture with Greek architectural tradition and Karian cultural ambitions?"

---

9 Ruggieri 2005, 81-85.

10 Ruggieri 2005, 122-136, fig. III/21 with references; Özet 2008.

Signe Isager, Birte Poulsen and Poul Pedersen all gave lectures at *The International Symposium on the occasion of 60 years of Swedish Research in Labraunda*, in Stockholm on the 21st of November. Signe Isager: "Labraunda inscription no. 134 – a recent addition to the Olympichos file". Birte Poulsen: "Halikarnassos during Late Antiquity". Poul Pedersen: "The Ionian Renaissance – from the perspective of a Karian Lewis hole."

Publications

Much work is devoted to publication work these years and in the spring of 2008 vol. V of Halicarnassian Studies was published. It contains a number of contributions by Dr. Aykut Özet, archaeologist Bahadır Berkaya Bodrum Museum and Signe Isager, Anne Marie Carstens, Sisse Stine Hansen and Poul Pedersen from the Danish Halikarnassos Project.

Volume VI by Birte Poulsen will be on the large late-Antique House of Charidemios in Halikarnassos.

Fig. 1. Milestone found in Bodrum with two inscriptions. In the one on the photo the name of the emperor Geta is erased after his damnation memoriae in 212 A.D.

Fig. 2. Fragment of Diocletian's price edict comprising parts of ls. 64-76 in chapter 36 of the Latin version already known from Halikarnassos (K. Jeppesen, in *Acta Archaeologica* 38 (1967) 29-58)

Fig. 3. Conservator Benni Berg and Steffen Ledet Christiansen with model for Inscription gallery

Fig. 4. Back-side of Hellenistic mosaic showing thin bands of lead delimitating details of the ornamental motive

Fig. 5. Mid-5th century A.D. mosaic *in situ* in the Castel of Bodrum

Fig. 6. Late Antique necropolis south west of Myndos gate. Hound chasing a stag

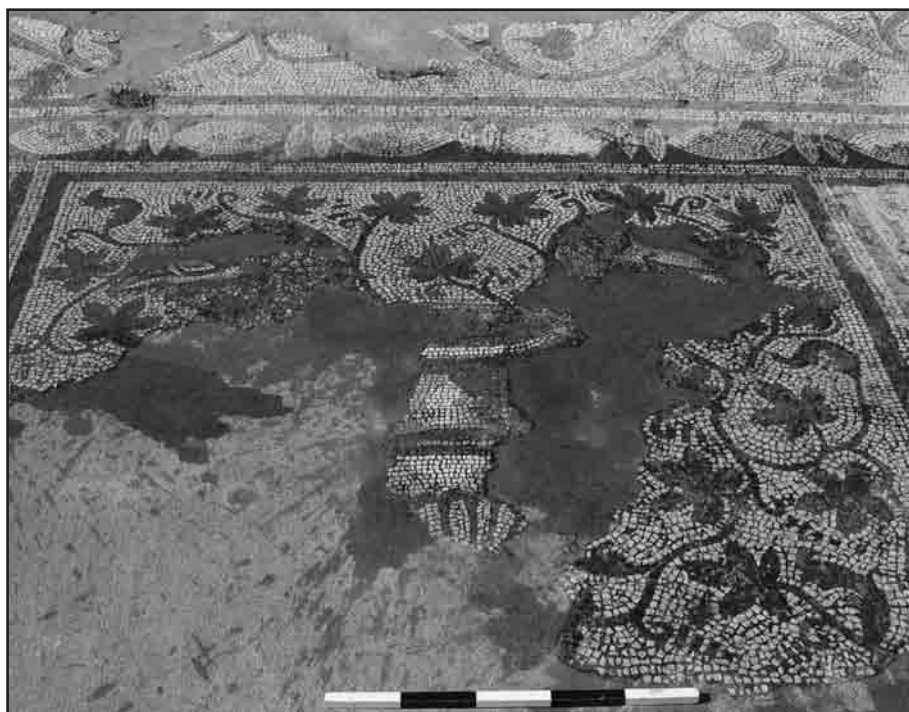

Fig. 7. Late Antique necropolis south west of Myndos gate. Dionysiac motives

Fig. 8. Late Antique necropolis south west of Myndos gate. Geometric motives

Fig. 9. Mosaic in Late Antique building east of Halikarnassos. Confronted panthers drinking from a crater

BİTLİS VE ÇEVRESİ YÜZEY ARAŞTIRMASI, 2008

Kadir PEKTAŞ*
Gülşen BAŞ

Bitlis ve çevresi yüzey araştırmaları 2008 yılı çalışmaları, Bitlis il merkezinde gerçekleştirilmiştir. Van Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü'nde görevli Sanat Tarihçisi Erkan Koç'un temsilci olarak katıldığı araştırmalara Pamukkale Üniversitesi'nden Prof. Dr. Halil Kumsar, Prof. Dr. Mehmet Özkul, Yrd. Doç. Dr. Tamer Koralay, Arş. Gör. Hicran Özdemir, Sanat Tarihçiler: Nilgün Yücel, Günseli Pehlevan, Aliye Yılmaz, Pamukkale Üniversitesi öğrencileri Zafer Topak, Canan Tan ve Davut Oğuz katılmıştır. Çalışmalar yoğunluklu olarak Bitlis il merkezindeki evler, mezarlıklardaki kitabe ve süslemeleriyle özellikle mezar taşları ve daha önceden incelenen tarihî yapıların gözden geçirilmesi şeklinde yürütülmüştür.

Bitlis il merkezinde yer alan Şerefiye Camii'nin kapısında bir XVI. yüzyıldan bir hana ait olduğu anlaşılan kitabe tespit edilmiştir (Resim: 1).

Beyaz mermerden düzgün sülüs kabartma harflerle yazılan kitabe Arapçadır. Kitabe Hüsrev Paşa'nın H. 983/M.1575 yılında inşa ettirdiği bir hana aittir. Mermerden, 47 x 56 x 12 cm. ölçülerindeki kitabe Bitlis Etnografya Müzesi'ne tutanakla teslim edilmiştir.

Kitabe metni şöyledir:

“Emere bi-'imâreti hâze'r-Ribât emîru'l-'umerâ muhibbu'l-etkiyâ

Hüsrev Bâşâ fî sene selâse semânîne ve tis'a(mi)e.”

* Prof. Dr. Kadir PEKTAŞ, Pamukkale Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü Kınıklı Kampüsü Denizli/TÜRKİYE.
Yrd. Doç. Dr. Gülşen BAŞ, Yüzüncü Yıl Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü-65080 Kampüs-Van/TÜRKİYE.

Düzgün çizgilerin ayırdığı kartuşlar içine yerleştirilen iki satırlık kitabe, kabartma olarak, düzgün sülüs hatla yazılmıştır (Çizim: 1). Her iki satırının da son bölümlerinde kırık görülmektedir. Kitabe, Bitlis şehir merkezinde yer alan hanlardan birine ait olmalıdır. Bu kapsamda şehir merkezindeki hanlarda yaptığımız çalışmalardan, kitabenin hangisine ait olduğu anlaşılamamıştır.

Bitlis il merkezinde, Gökmeydan'da bulunan Dört Sandık Camii, günümüzde sağlam durumda olup ibadete açıktır. Mimarî özellikleri daha önce O.Arık tarafından yayınlanmış olan Dört Sandık Camii'nin inşa tarihini veren kitabesinin yanı sıra, duvarlarında ve mezarlık olarak düzenlemiş bahçesindeki mezar taşlarında kitabelere rastlanmıştır. Kitabeler, bulundukları yerlere göre aşağıda detaylı verilmiştir.

Cami ve Türbe: Dört Sandık Camii'nin iç mekânında, mihrab üzerinde ve türbenin dış cephesinde iki kitabe yer almaktadır.

1- Caminin iç mekânında, mihrab duvarında, mihrabın doğu-üst kısmında bir inşa kitabesi yer almaktadır (Resim: 2). 45 x 40 cm. ölçülerindeki beyaz mermer levha üzerine yazılan bu kitabeye göre yapı H.1225/M.1810-1811 yıllarında Şeyh Bedehşânî adlı bir şahıs tarafından yaptırılmıştır. Son mısradaki ebced hesabıyla tarih verilmekteyse de tam okunamamaktadır. Bozuk ve girift bir hatla yazılan Türkçe kitabe 5 beyitten oluşmaktadır.

Kitabenin transkripsiyonu:

“Binâ itmâmına tevîk ziyâ, Ânıncündür ... bu câmi' bir cemîl oldu.

... yâpub şeyh'ül-emir Şeyh Bedehşânî, Şefâ'at kıla ... mahşerde âna kefil oldu.

Banûkiyye tarıkında olub Şeyh Yûsuf Ma'zen, Bânine ... 'acâib hûş delil oldu.

Tahkik ehline ... olursa eğer 'aceb gılman, Eğer ... celil oldu.... hâtif söyledi târih,

1225, Tefekkür kim ... celil oldu.

2- Türbenin kible duvarının üzerinde, 117 x 54 cm. ölçülerindeki koyu renkli

taş üzerine yazılan 3 satırlık, düzgün sülüs hatlı kitabe çok bozuk durumda olduğu için okunamamıştır. Aynı nedenle kitabenin metnini vermeyen O. Arık, kitabenin son satırında H.950/M.1543 tarihinin okunduğunu bildirmekte, kitabenin mahiyeti hakkında herhangi bir değerlendirme yapmamaktadır.

Hazire: Dört Sandık Camii'nin güney ve batı cephelerinde yer alan, fazla geniş tutulmamış hazirede, bir kısmı duvarlara gömülmüş mezar taşları ile bir kitabe dikkati çekmektedir.

1- *Ferman kitabesi*: Caminin haziresinde, birkaç mezarı çevreleyen duvar üzerinde muhtemelen bir ferman kitabesi parçası bulunmaktadır (Resim: 3). 65 x 43 cm. ölçülerindeki mermer kitabe sağlam durumdadır. Tarihi, niçin ve kimin tarafından yazıldığı belli olmayan kitabenin üçüncü satırı bugün harçla sıvandığı için belli olmamaktadır. Oluş Arık tarafından yere atılmış vaziyette bulunan bu kitabenin fotoğrafı yayınlanmış ancak okunuşu verilmemiştir. Düzgün sülüs hatla yazılan üç satırlık Türkçe kitabenin transkripsiyonu şöyledir:

“Olanlardan ziyâde bir nesne taleb olunmak bâbında hükm-ü şerîfim,
Vîrülüb tekrâr emr mülû (?) eylemiş şöyle bilüb,
‘Alâmet-i şerîfe i’timâd kılasuz.”

2- *Mezar taşı*: Beyaz mermerden, 47 x 38 x 10 cm. ölçülerindeki mezar taşının kime ve hangi yıla ait olduğu belli olmamaktadır. Arapça kitabe metninin okunabilen bölümleri şöyledir:

Kitabenin transkripsiyonu:

“..... ve'l-mağfûr el-muhtâc, İlâ rahmeti'llâhi te'âlâ ve ğufrânehu, ... bin
... bin, ...”

3- *Mezar taşı*: Hazire duvarının güney cephe duvarına yerleştirilmiş mermer üç mezar taşından doğuda yer alanı 84 x 33 cm. ölçülerindedir.

H.1279/M.1862-1863 tarihini veren kitabeden mezar taşının Molla Ahmed kızı Züleyha Hanım'a ait olduğu anlaşılmaktadır (Resim: 4). 7 satırlık Arapça kitabenin transkripsiyonu:

“Fâtiha, Hâzihi merkadu’s-sa’îde eş-şehîde, El-merhûme el-mağfûre el-muhtâce İlâ rahmeti ve’l-ğufrân, Züleyhâ hâtûn, Binti Molla Ahmed, 1279.”

4- *Mezar taşı*: Duvardaki mezar taşlarından ortada olanı 74 x 39 cm. ölçülerindedir. Beyaz mermer taştan, üzeri sivri kemer formundaki mezar taşının, alta doğru devam ettiği anlaşılan kitabesinin 15 satırının bazı bölümleri okunabilmiştir. Kime ve hangi yıla ait olduğu anlaşılamayan kitabede tarihin ebced hesabıyla verildiği, okunabilen son satırındaki ibareden anlaşılmaktadır. Kitabenin transkripsiyonu:

“Hüve’l-bâkî, Bu çerh ..., ... kâlûr eyâ ..., ... ide mehbâben, Andûk ... müberrâ,

Bû nev civan-ı ‘ismet, Bir gevher-i asâlet, Serzîb ben mer (?) ‘iffet,

İtdî ... dâğ dünyâ, ‘Aliye ..., Ehliyle dîr bigûn gün, Revf ve subhî mahzûn,

Ey mâder-i dilâ vâ ..., Göz yâşı gibi çıkdı, ..., Târih cevherini, ...”

5- *Mezar taşı*: Duvara yerleştirilen mezar taşlarından batıdaki 85 x 31 cm. ölçülerindedir. Beyaz mermerden, üzeri sivri kemer formulu mezar taşındaki 5 satırlık kitabe sülûs hatla yazılmıştır. Arapça kitabede Berakli (?) kızı Şerife’nin adı ve yazı ile H.1204/M.1789-1790 tarihi verilmektedir.

Kitabenin transkripsiyonu:

“Yâ Hak, Hâze’l-merkaduhu’s-sa’îde el-merhûme,

El-muhtâce ilâ rahmeti’llâhi, Te’âla Şerife binti Berakli fî, Sene erba’a ve mi’eteyni ve elf.”

Yine Gökmeýdan'da İhlasiye Medresesi'nin bahçesindeki mezar taşları üzerinde çalışma yapılmıştır.

Gökmeýdan mimarî kompleksinde yapıların arasında dağınık vaziyette 7 adet mezar taşı ile 2 adet mimarî süsleme parçası tespit edilmiştir. Mezar taşları beyaz mermerden şahide ve sandukalar ile bazalt şahidelerden meydana gelmektedir. Bazı örneklerin ön yüzünde kabartma sülüs kitabelere yer verilmiştir. Stilize bitkisel süslemelerin yanında mukarnas alınlıklar yer almaktadır.

Mezar taşlarında yer alan kitabelerden ikisinde isim ve tarih tespit edilebilmiştir.

1- Kahverengi renkli, kırık mezar taşının 70 x 60 x 23 cm. ölçülerindeki mezar taşının (Resim: 5) üzerindeki, kabartma harflerle yazılmış düzgün sülüs hatlı kitabenin 4 satırı okunabilmektedir. Buna göre mezar taşının XVI. yüzyılda şehrin yöneticilerinden Emir Şemseddin'e ait olduğu anlaşılmaktadır. Kitabenin transkripsiyonu:

“..., El-emîru'l-kebîr ... ve'l-emîru'l-selâtin, Hülâsatu'l-me...(?) el-müebbed ...,

Emir Şemsü'd-dünyâ ve'd-dîn ibn'il-emir Ziyâeddin, Er (Rôşkî ?) kâ(ne ?)...”

2-Üzerinde kitabe yer alan diğer mezar taşı 91 x 37 x 13 cm. ölçülerinde beyaz mermerdir (Resim: 6). İbrahim Bey'in kızı Rabia Hatun'a ait, üzeri sivri kemer formlu mezar taşında 6 satırlık kitabe sülüs hatla yazılmıştır.

“Yâ Allah Yâ 'Âziz, Hâze merkadu's-sa'îde's-şehîde el-merhûme,

... el-meşhûre el-muhtâce ilâ, Rahmeti'llâhi te'âlâ ve ğufrânehu Râbi'a Hâtun,

Binti İbrâhim Beğ teveffet fî şehr-i Zî'l-hicce sene isnâ miete ve elf, Sene 1102.”

Bitlis merkez, Yükseliş Mahallesi'nde tespit ettiğimiz mezarlık, Kayak Evi'nin güneyindeki yamaçta yer almaktadır. Bugün de kullanılan mezarlıkta

dağınık vaziyette 6 tarihî mezar taşı tespit edilmiştir. Buradaki mezarlar şahideli ve sandukalıdır (Resim: 7).

Şahideli örnekler mermerden olup sivri kemer formunda sonlanmaktadır. Ön yüzlerinde tarih içeren sülüs kitabelere yer verilirken arka yüzleri sadedir. Sandukalı mezar taşları prizmatik sanduka formunda olup kitabe ve süsleme içermemektedir.

XV. yüzyıl şahide ve sanduka tiplerinin görüldüğü bu mezarlıkta ad ve tarih tespit edilebilen tek örnek H.1185 /M.1771 İbrahim oğlu Mustafa'ya aittir. Üzeri sivri kemer formlu mermer mezar taşı üzerindeki 6 satırlık kitabe sülüs hatla yazılmıştır.

Çalışma yaptığımız diğer bir yer, Zeydan mahallesindeki Şeyh Tahîr-i Gürgî Türbesi yakınındaki mezarlıktır. Türbenin batısında yer alan mezarlık günümüzde de kullanılmaktadır. Yaklaşık 20 eski mezarın bulunduğu mezarlıkta şahide ve sandukalardan meydana gelen bazalt ve beyaz mermerden yapılan mezar taşları kitabelerine göre XIX. yüzyıla tarihlenmektedir.

Bunlardan H.1263/M.1846-1847 ve H.1299/M.1881-1882 tarihli mezarlar, dış yüzlerindeki kandil kompozisyonlarıyla (Çizim: 1) (Resim: 8), Van Gölü çevresindeki XIV-XV. yüzyıl uygulamalarının XIX.yüzyılda da devam ettiğini göstermesi bakımından önem taşımaktadır.

Mezarlıktaki diğer mezar taşları, genellikle sülüs hatlı kitabelerin yer aldığı, sade örneklerdir.

2008 yüzey araştırmasında evler üzerindeki çalışmalarımız, giriş kapıları kitabeler ve dış cephe süslemeleri üzerinde yapılmıştır.

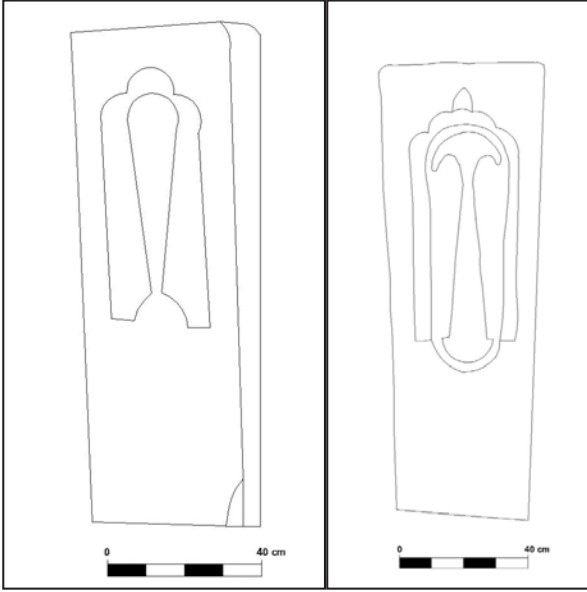
Zeydan Mahallesi-Kaki Sokak'ta dış cephesinde figürlerin bulunduğu bir ev tespit edilmiştir. İki katlı evin güney cephesindeki ikinci kat pencerelerinin çevresinde alçıdan figürlü düzenlemeler yer almaktadır (Resim: 9). Kenarlarda zikzak örgülerden oluşan bordürlerin çevresinde gülbezek, stilize ay-yıldız motifleri bulunmaktadır. Üst kesimde stilize bir ağacın iki tarafında karşılıklı

kuş figürlerine yer verilmiştir. Bu ev, figürlü süslemeleriyle bölgedeki evler arasında farklılık göstermektedir.

Aynı mahallede yer alan diğer ev, düzgün kesme taşla inşa edilmiştir. Yapı, eğimli bir alana kurulmuştur. Dışa, sivri kemerli niş içinde basık kemerli bir kapı ile açılmaktadır. Kapı üst kesimde eğimli bir yüzeyle sonlanmaktadır. Kapı açıklığının üstündeki mermer kitabe “İnnâ fetahnâ leke fethan mübinâ 1304” şeklinde olup M.1886-1887 tarihini vermektedir (Resim: 9).

Bitlis merkez Saray Mahallesi, Tahinciler Sokak'ta yer alan Yakub Ağa Evi, sokağa bakan giriş kapısı ve dışa yarım daire şeklinde taşıntı yapan hamamıyla dikkat çekici bir yapıdır (Resim: 10).

Sivri kemerli niş içinde basık kemer açıklıklı kapının üstünde mermer bir kitabe yer almaktadır (Resim: 11). Dört satırlık sülüs hatlı kitabede Yakub Ağa'nın adı ve H.1314/M.1896-1897 tarihi verilmektedir. Ahşap kapı kanatlarındaki metal kapı tokmakları orijinaldir.

Çizim 1: Şeyh Tahiri Gürği Mezarlığı'ndan mezar taşı örnekleri

Resim 1: Şerefiye Camii kapısındaki han kitabesi

Resim 2: Dört Sandık Camii mihrab duvarı üzerindeki kitabe

Resim 3: Dört Sandık Camii haziresindeki ferman kitabesi

Resim 4: Dört Sandık Camii haziresindeki
Züleyha Hanım'a ait mezar taşı

Resim 5: Emir Şemseddin'e ait mezar taşı

Resim 6: Rabia Hatun'a ait mezar taşı

Resim 7: Yükseliş Mahallesi'ndeki mezarlıktan genel görünüm

Resim 8: Şeyh Tahiri Gürği Mezarlığı'ndan mezar taşı örnekleri

Resim 9: Zeydan Mahallesi Kaki Sokak'taki figürlü ev

Resim 10: Yakup Ağa Evi

Resim 11: Yakup Ağa Evi kapısındaki kitabe

2008 YILI İSTANBUL TARİH ÖNCESİ ÇAĞLAR YÜZEY ARAŞTIRMASI

Şengül AYDINGÜN *

Emre GÜLDOĞAN

Volker HEYD

Hakan ÖNİZ

2008 yılı İstanbul İli tarih öncesi çağlar yüzey araştırması (ITA Projesi) Kocaeli Üniversitesinden Yrd. Doç. Dr. Şengül Aydıngün Başkanlığında, İstanbul Üniversitesinden Dr. Emre Güldoğan, Bristol Üniversitesinden Prof. Dr. Volker Heyd'in başkan yardımcılığında yürütülmüştür. Araştırmanın sualtı çalışmalarının Başkanlığı KKTC Doğu Akdeniz Üniversitesinden Hakan Öniz (Doktorant), ve Jeoloji Araştırmaları Yıldız Teknik Üniversitesinden Prof. Dr. Şükrü Ersoy ve Strazburg Üniversitesinden Dr. Çağlar Yalçiner 'in katılımlarıyla sağlanmıştır.

ITA projesinin 2008 yılı araştırma planımız gereğince alan taraması İstanbul'un Avrupa yakası Avcılar, Küçükçekmece, Büyükçekmece, Silivri, Eyüp, Gaziosmanpaşa ve Çatalca İlçelerinde sürdürülmüştür. Yüzey araştırmasına altı üniversiteden 35 uzman ve öğrenci katılmıştır. Bakanlık temsilciliğini Hacıbektaş Müzesi'nden Demet Göçer başarıyla sürdürmüştür.

---

* Yrd. Doç. Dr. Şengül AYDINGÜN, Kocaeli Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Arkeoloji Bölümü- İzmit/TÜRKİYE.
Dr.Emre GÜLDOĞAN , İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Prehistorya ABD, İstanbul/TÜRKİYE.
Prof. Dr.Volker HEYD, Department of Archaeology & Anthropology,University of Bristol,43 Woodland Road, Bristol BS8 1UU
Hakan ÖNİZ, KKTC Doğu Akdeniz Üniversitesi, Su altı Görüntüleme ve Araştırmaları Merkezi, Gazimagusa/KKTC.

AVCILAR VE KÜÇÜKÇEKMECE İLÇELERİ ARAŞTIRMALARI

2008 yılı yüzey araştırmasının ilk araştırma alanı Küçükçekmece Gölü havzası olmuştur. Alanda yapılan çalışmalar, 2007 yılında yapılan çalışmaların devamıdır. Küçükçekmece gölü ve civarı için araştırma ekibi tarafından bölgesel ayırım yapılarak kodlanan ekli haritada belirtilen A-5, A-6, A-7, A-8, A-9, A-10, A-11, A-12, B-1, B-2, B-3 arazilerinde yüzey araştırması yapılmıştır (Harita:1). Bu alanlarda yapılan yüzey araştırmasında paleolitik dönemin alt, orta, üst dönemlerine ait taş âletler, çekirdekler, kesiciler, kazıyıcılar ele geçirilmiştir. A-6 alanında naviform çekirdekler, Çanak Çömlek Öncesi (PPNB) dönemine ait olabilecek kireç taşından öğütme kabı parçaları (Resim:1). ve bazı çakmaktaşı dilgi-kalemler ele geçirilmiştir. Naviform çekirdekler, İstanbul'un Tarih Öncesi Çağları açısından oldukça önemli buluntulardır. Çünkü bu çekirdekler Avrupa Neolitikinde ilk kez görülmektedir. Bu nedenle Avrupa'da ilk neolitikleşme sürecinin Anadolu üzerinden geçmiş olduğuna dair tezleri desteklemeleri açısından da ayrı bir öneme sahiptirler. Bilim heyeti üyelerimizden Jeolog Prof. Dr. Hüseyin Öztürk, naviform biçimli çakmak taşlarının ham maddesinin Eosen kökenli kireçtaşı formasyonlarının içerisinde endojenik olarak mercerler ya da nodüller şeklinde oluşan çakmaktaşı olduğunu belirtmiştir. Bu durum, âletlerin bölgesel ham maddeden üretildiğini ortaya koymaktadır. Çakmaktaşı âletlerin hammaddesinin ithal olarak gelmediğinin, tersine çakmaktaşı işleme teknolojisinin gelmiş olabileceğini de göz önünde bulundurmanız gerektiğini ortaya koymuştur. Bölgede 2008 yılında da devam eden çakmaktaşı âlet buluntuları ve çekirdekler, İstanbul çevresinin Avrupa'daki neolitikleşme tarıma dayalı yaşam süreci içerisindeki yerine ışık tutacak olmaları açısından önemlidir.

Küçükçekmece havzası A-5 alanında geçen yıl köylülerce açılan 2 No.lu sulama kuyusundan çıkarılan üçgen biçimli bir adet delikli taş, erken dönem denizciliğinde (Neolitik- Demirçığ arası) çapa olarak kullanıldığı sanılmaktadır (Resim: 2).

Ayrıca, yüzeyde ve göl kıyısında Demir Çağından başlayarak Helenistik,

Roma, Bizans ve Osmanlı Dönemlerine ait pek çok seramik parçası, amfora kulp ve parçaları, “eparkou” damgalı *unguentarium* (Resim: 03) parçaları, yeme içme kaplarına ait ağız, kulp, gövde kırıkları ve dip parçaları ele geçirilmiştir A-7 alanının göl kıyısında küçük bir ezgi taşı ve balık ağında kullanılan ağırlık bulunmuştur. Aynı alanın kuzeyinde daha önce bölgede hiçbir örneğine rastlanmamış obsidyen yonga parçası ele geçirilmiştir.

2007 yılında yapılan çalışma sırasında Küçükçekmece Gölünün kıyısında, ilk kez fark ettiğimiz taş sırası kalıntısının karada ve su üzerindeki detaylı incelemeleri KKTC Doğu Akdeniz Üniversitesi Su altı Görüntüleme ve Araştırmaları Merkezi Başkan Yardımcısı Hakan Öniz başkanlığındaki su altı arkeologu üyelerimiz tarafından yapılmıştır. Bu çalışmaların kara kısmında incelemelerin ve ölçümlerin daha kolay alınabilmesi için Küçükçekmece Belediyesi’nden ot temizliği yapılması talep edilmiş ve otlar biçirilerek jeolojik çalışmalara başlanabilmiştir. Ot temizliği yapılan alanda çok miktarda yapı kalıntısı görülmüştür. Gölün kıyısında ve içine doğru uzanan alanda yapılan araştırmalarda da 160- 140 cm. kalınlığında çok düzgün kesimli büyük taş blokların devam ettiği duvar sistemi ve mimarî yapı kalıntılarına rastlanmıştır (Resim:4-5). Düzgün taş sıraları arasındaki sıva harcı Helenistik-Roma Dönemi izleri taşımaktadır. Bu nedenle bu liman yapısının yaklaşık 2, 5 km. ye varan uzun bir sur sistemine sahip erken bir yerleşme olduğu sanılmaktadır (Plan :1). Buna bağlı olarak gölde Küçükçekmece belediyesi tarafından sağlanan zodyak ve tekneler eşliğinde *Side Scan Sonar* tarama çalışması yapılmış olup, bu taramalar sırasında göl içinde metal çapalar ve sicim olabilecek, veriler izlenmiştir. Tüm bu veriler Küçükçekmece Gölü üzerindeki yarımadadan başlayan ve gölün doğusuna uzanan ve bu güne kadar tespiti yapılmamış bir antik fenere sahip bir liman kalesi ve kentinin varlığını göstermiştir (Plan: 02). Söz konusu yapıların bulunduğu yarım ada ve çevresinin jeolojik yapısı nedeniyle bölgede tarih öncesi çağlara ait bir değil, birkaç limanın da bulunması olasıdır. Küçükçekmece Gölünün geçmişte deniz bağlantılı açık bir koy olduğu jeolojik olarak kanıtlanmıştır. Bu nedenle söz konusu koy, bin yıllar boyunca doğal liman olarak kullanılmış olmalıdır. Göl kenarında ele geçirilen erken dönemlere ait bir taş çapa da bunun kanıtlarından birisi olarak sayılabilir.

Kıydan göl içine uzanan bir mendirek ve göl içinde deniz feneri olduğu sanılan mermer blokların varlığı sonar cihazı verileri yanında su yüzeyinden de takip edilebilmiştir. Fener olabilecek yapının kalıntıları göl içinde belirgin bir seviyededir.

Küçükçekmece Gölü'nün doğu kıyısında Küçükçekmece İlçesi sınırlarında bulunan Türkiye Atom Enerjisi Kurumu Küçükçekmece Nükleer Enerji Araştırma ve Eğitim Merkezi arazisine ait göl kıyısında Hellenistik- Roma dönemine ait olabilecek çok sayıda mimari yapı kalıntıları ve taş iskele sıraları görülmüştür (Plan:03). Bu arada bol miktarda seramik parçaları ve bir adet mermer stel parçasına rastlanılmıştır. Düzgün kesme taştan duvar sıraları bu alanda göl kıyısında ve zaman zamanda göl içinde devam etmektedir. Araştırmalarımız sonucunda Küçükçekmece Gölü üzerindeki yarım ada ile Nükleer Enerji Araştırma ve Eğitim Merkezi sahilindeki tüm alanın antik kaynaklarda Konstantinopolis'in 12 mil (20 km.) kadar batısında varlığı işaret edilen ve Küçükçekmece Gölü yakınlarında olması gereken ancak, lokalizasyonu bugüne kadar yapılamamış antik liman kenti "Bathonea"? olabileceği üzerinde ağırlık kazanmaktadır.

Nükleer Enerji Araştırma ve Eğitim Merkezi sahilindeki kıyıdan iç kesime doğru gidildiğinde ise burada da farklı dönemlere ait mimari yapı kalıntılarına rastlanılmıştır. Sütunlar, sütünceler, duvar kalıntıları ve Osmanlı Dönemine ait Arapça ve Latin rakamlarıyla 1895 tarihî kitâbeli, 2 katlı taş ev ve Bizans sarnıcı söz konusu kurumun arazisinde yer almaktadır. Sağlam sayılabilecek durumdaki bu yapılara ait anıt fişleri hazırlanmıştır.

Haritada belirtilen A-6 ve A-7 kodlu alanlarda araştırma ekibinin jeofizik uzmanları *total station* ile ölçümler yapmış olup ayrıca jeoradar uzmanları tarafından da GPR çalışmaları yapılarak çalışmalar desteklenmiştir. Bu çalışmaların değerlendirmelerine devam edilmektedir (Resim: 06).

SİLİVRİ İLÇESİ ARAŞTIRMALARI

Araştırma ekibimizin ikinci araştırma noktası; Silivri İlçesi'ne bağlı olan Selimpaşa Höyük olmuştur. Höyük üzerinde bulunan otlar Selimpaşa Belediyesi tarafından biçtirilmiş ve bu sayede ekibin Jeoloji, jeojizik ve jeoradar uzmanları tarafından çalışmalar yapılabilmiştir. Bu çalışmaların değerlendirmeleri devam etmektedir (Plan: 04) Söz konusu höyük ve etrafındaki alanlarda yüzey araştırması yapılarak ele geçirilen buluntular ile çalışmalar desteklenmiştir. Çalışmalarda Kalkolitik, Eski Tunç 1 2, Demir Çağı, Erken Frig, Helenistik, Roma, Bizans ve Osmanlı Dönemlerine ait amfora kulpları, yeme içme kaplarına ait ağız parçaları, gövde parçaları, kulplar, dip parçaları, Bizans Çağına ait sırlı kap parçaları ve küçük cam bilezik parçası ele geçirilmiştir. Ayrıca, Kalkolitik-İlk Tunç Çağına(?) ait bir adet taştan yassı balta (Resim:06) ile bir adet bronz obje (olasılıkla küpe) bulunmuştur. Bunun yanında höyük üzerinde ve arazi sahipleri tarafından yapılan traşlama ile oluşan kesitte hayvan kemikleri ile midye kabukları toplanmıştır. Yaklaşık 12 metre yüksekliği kalan (tahribat nedeniyle höyüğün gerçek yüksekliği oldukça azalmıştır). Selimpaşa köyünün kuzeyindeki açık alandaki yüzey taramaları sırasında farklı dönemlere ait seramik parçalarının yanında da ham işlenmemiş obsidyen parçaları bulunmuştur.

İstanbul tarih öncesi araştırmaları bilim heyeti üyeleri ile birlikte höyük yanındaki Kocadere üzerinde İstanbul Büyükşehir Belediyesi Başkanlığı tarafından yapılan köprü çalışması sırasında kazılan dere yatağından günümüz toprak seviyesinden - 2.5 metre seviyede ahşap yapı kalıntıları ortaya çıkarılmış ve bu kalıntıların etrafa atıldığı görülmüştür. Ahşap kalıntılardan 190 cm. uzunluğunda çevre kalınlığı 42 cm. ebadında bir kütük, örnekleme ve yaş tayini için alınmıştır.

Araştırmanın üçüncü araştırma alanı olarak Silivri İlçesi ve köyleri olarak ele alınmıştır. Silivri İlçesi merkezinde yer alan Kale park ve kentsel sit alanı ekip tarafından incelenerek araştırma başkanı tarafından bilim heyetine bölge tarihi tanıtılmıştır. Daha sonra Selimpaşa sahilinin kuzeyinden başlayarak Silivri ve Çatalca ilçelerinin Karadeniz kıyı alanlarında olan köy ve kasabalarına araştırmalar kaydırılmıştır. Bu alanlar ekli haritada işaretlenmiştir. Ortaköy,

Çakıl, Alipaşa, Küçüksinekli, Büyüksinekli, Danamandıra, Cilingöz, Karaköy, Yalıköy ve Alipaşa Köyü'nde Erken Osmanlı Dönemine ait şerefesinin üst kısmı yıkılmış durumda olan tuğladan bir minare vardır. Bu minarenin hemen arka alanında bulunan tarlada, çeşitli kaplara ait ağız, gövde, dip ve kulp parçaları toplanmıştır. Bu tarlada envanterlik değerinde bir adet pişmiş toprak Osmanlı Geç Dönem tütün içmeye yarayan lüle bulunmuştur.

Silivri İlçesi'ne bağlı Büyük ve Küçük Sinekli, Danamandıra, Sayalar Köylerinde yüzey araştırması çalışmaları devam etmiş olup, bu alanlarda seramik yeme içme kaplarının ağız, gövde ve kulp parçaları bulunmuştur. Bu seramik parçaların bir kısmı sırlıdır. Ayrıca Büyük Sinekli Köyü Çanakpınar mevkiinde bir adet çakmaktaşı ve üst tarafındaki arazi üzerinde şu an 12 tane tespiti yapılabilen çapları 124x128 metre ile 130x130 metre arasında değişen malzemesi kil olan depo çukurları bulunmuştur (Resim: 07)

Silivri'ye bağlı Danamandıra Köyü'nde araştırma ekibince 2007 yılında ilk tespiti yapılan Aylapınarı mağarasının yaklaşık 50 metre yakınına bir kaç ay önce Demirten İnşaat A.Ş.'ye ait büyük bir taş ocağı açıldığı görülmüştür. İstanbul I Numaralı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu Müdürlüğü'ne verilen 1 Kasım 2007 günlü raporumuz ile bu durumun aciliyeti kurula çok açık bir şekilde bildirilmiştir. 2008 yılında Danamandıra Köyü orman alanında yapılan yüzey araştırmalarında bir kısmı taş ocağı yapılan alanın altında kalan antik yol izleri ve geniş bir alana yayılan taş yapı temelleri ile düzgün keski izlerinden Antik Çağ taş atölyelerinin yer aldığı anlaşılmaktadır. Ayrıca, söz konusu Danamandıra Köyü'nün doğu sınırından geçen ve Çatalca İlçesi sınırlarında kalan Kurşungerme ve Ballıgerme olarak adlandırılan İmparator Valens zamanından kalma ve Başkent Konstantinopolis'e su sağlayan antik çağın en görkemli su kemerlerinin yapı taşlarının kaynağının Aylapınarı Mağarası'nın etrafındaki antik taş ocağı olduğu sanılmaktadır. Bölge bu haliyle bile son derece özgün bir arkeolojik doğa köşesidir. Taş ocağının yatağı ve kum oluşturma ve yükleme alanları genişleyerek dev boyutlara ulaşacak şekilde çalışmalar ilerlemektedir. Bu durumda Bulgaristan- Yunanistan- Romanya gibi ülkeleri de kapsayan tüm Trakya coğrafyasının tek kaya kazıma resimlerinin bulunduğu ve prehistorik dönemlerde insan toplulukları tarafından yaşam

alanı olarak kullanıldığı ele geçirilen seramik ve diğer buluntulardan anlaşılan mağara ile Demir Çağı tümülüsleri ve kaya oyma anıtsal su yapısı gibi yapıların bulunduğu MÖ. 1. binyıla ait olduğu sanılan kült merkezi yok olmak üzeredir. Bunların yanında taş ocağının faaliyet alanı tümü denizel fosil açısından zengin bir yatağı kapsamaktadır.

ÇATALCA İLÇESİ

Çatalca İlçesi sınırlarında yapılan çalışmalar; Gümüşpınar Köyü yakınlarında Tarih Öncesi Çağlara ait izler aranmıştır. Gümüşpınar Köyü sınırları içerisinde yer alan Kurşungerme ve Ballıgerme mevkiinde ülkemizin en görkemli Geç Roma Dönemi su kemerleri yer almaktadır. Yaklaşık 30 metre yüksekliğindeki ve 240 km. uzaklıktan İstanbul'a su getiren Antik Çağın en önemli içme suyu şebekesinin can damarı kabul edilebilecek kemerler ne yazık ki çok büyük tahribat yaşamaktadır. Su kemerlerinin. yapı taşları tek tek yerinden sökülerek atılmaktadır. Yapının bazı yerlerinde açılan temeller sonrasında yaşanacak büyük çöküntüler yakındır. Kemerlerin 20 metre yüksekliğindeki ikinci katında bile defineciler tarafından büyük taş blokları yerinden sökülüş ve taş sökmek için ahşap düzenekler kurulmuştur.

Çatalca Çakıl Köyü yakınındaki GİS adlı firma tarafından işletilen taş ocağının faaliyet alanının tamamında bol miktarda denizel fosiller görülmüştür. Çatalca İlçesi'ndeki araştırmalarımız Ahmetli Köyü yakınlarında devam etmiştir.

BÜYÜKÇEKMECE GAZİOSMANPAŞA VE EYÜP İLÇELERİ

Araştırma ekibinin Büyükçekmece İlçesi'ndeki araştırma noktaları, Kumburgaz, Gürpınar, Mimarşinan, Büyükçekmece gölü, Beylikdüzü, Haramidere olmuştur.

Araştırma ekibimizin son araştırma bölgeleri Gaziosmanpaşa ve Eyüp İlçeleri'dir. Ekip üyeleri ile gelecek senelerde ağırlık vereceğimiz araştırma alanlarını belirlemek üzere araç ile inceleme gezisi yapılmıştır. Bu alanlarda herhangi bir veri ve örnek toplanmamıştır.

KAYNAKÇA

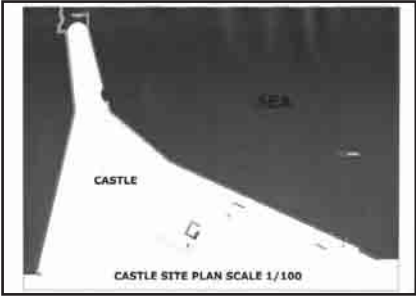
- Abdullah Bey "Die Umgebung des See's Kütschücktschekmetche in Rumelien" , *Verhanlungen der k.k Geologischen Reichsanstalt* 12: 1869, s.263-265.
- ARSEBÜK,Güven., "İki Milyon Yıl Öncésinin Taş Âletleri", *Tarih ve Toplum* 8.45, 1987, s. 165-169.
- ARSEBÜK, Güven, "Yarımburgaz, a Lower Paleolithic Cave Site near İstanbul" , M.Frangipane et al. (eds.) *Between the Rivers and over the Mountains, Archaeologica Anatolica et Mezopotamica Alba Palmieri Dedicata: Dipartimento di Scienze Storiche Archeologiche e Antropologiche dell' Antichita Universita di Roma, Roma* 1993,s. 23-36.
- ARSEBÜK,G. "Yarımburgaz Mağarası Pleistosen Arkeolojisi ile İlgili Son Çalışmalara 1997 Gözüyle
- Özet Bir Bakış – Pleistocene Archaeology at the Cave of Yarımburgaz", *TÜBA-AR* 1: 1998, s.9-25
- ARSEBÜK, Güven. "The Cave of Yarımburgaz: A Brief Reassessment", *ISES. Proceedings of International Symposium on Earth System Sciences 2004, İstanbul- Turkey: 2004*, 165-167.
- ARSEBÜK,G. and M. Özbaşaran, "Yarımburgaz'da Pleistosen Arkeolojisi", M.Aktar (ed.) *1. Speleoloji Sempozyumu: Boğaziçi Üniversitesi Matbaası, İstanbul*, 1992, s.56-59.
- AYDINGÜN, Şengül, "A New Prehistoric Settlement Near Küçükçekmece Lake in İstanbul: Avcılar-Firuzköy", *Boletin De La Asociacion Esponola De Orientalistas, Ano XLIII, Madrid*, 2007, 11-23.
- AYDINGÜN, Şengül. "İstanbul'da Bir Neolitik Yerleşme Avcılar- Firuzköy", *KOU Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi*, 1, Kocaeli 2008, s. 93-100.

- AYDINGÜN Şengül, Küçükçekmece Gölünde Arkeolojik Araştırmalar, Dünden Bugüne Küçükçekmece, İstanbul, 2009. s.250-263,
- AYDINGÜN Ş. ve H. Öniz "İstanbul Küçükçekmece Gölü Arkeolojik Tespit Çalışmaları" SBT'08 12. *Sualtı Bilim ve Teknolojileri Toplantısı*, 2008, 38-47.
- BOUSQUET, R. "Les Grottes de Yarem-Bourgaz", *Echos d'Orient* 4: 1901, 295-302
- EYICE,S. "Tarihte Küçükçekmece", Güney-Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi 6/7, 1978, 57-120.
- FARRAND, W.R. and J.P.McMahon, "History of the Sedimentary Infilling of Yarımburgaz Cave,Turkey", *Geoarchaeology: An International Journal* 12.6, 1997: s. 537-565
- GÜLDOĞAN, Emre, İstanbul Tarih Öncesi Araştırmaları- İstanbul Kültür Tarihine Yeni Katkılar, Aktüel Arkeoloji, 2008, 6: 66-71.
- KANSU, Ş.A. "Marmara Bölgesi ve Trakya'da Prehistorik İskan Tarihi Bakımından Araştırmalar", *Belleten* 28.108: 1963, s. 657-705.
- KARAMUT, İsmail ve diğerleri, *Gün Işığında İstanbul'un 8000 yılı Marmaray, Metro, Sultanahmet Kazıları, Vehbi Koç Vakfı*, İstanbul, 2007.
- KUHN,S.L. "Flexibility and Variation in the Lower Paleolithic: A. View from Yarımburgaz Cave",
- M. Özbaşaran, O. Tanındı and A. Boratav(eds.) *Archaeological Essays in Honour of Homo amatus: Güven Arsebük İçin Armağan Yazılar*, Ege Yayınları, İstanbul, .2003 , s. 149-157.
- KUHN,S.L., G. Arsebük , F.C. Howell, "Middle Pleistocene Lithic Assemblage from Yarımburgaz Cave,Turkey", *Paleorient* 22.1: 1996, s.31-49
- ÖZBAŞARAN,Mihriban, "The Historical Background of Researches at the Caves of Yarımburgaz", *Hâlet Çambel İçin Prehistorya Yazıları*, Grapis Yayınları, İstanbul.: 1995, s. 27-39.

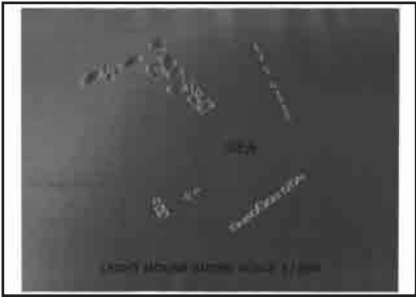
- ÖZDOĞAN, Mehmet, "The Late Chalcolithic of Yarımburgaz Cave", A. Palmieri and R. Peroni (eds.) *Studi di Pâletnologia in Onore di Salvatore M. Puglisi*, Universita di Roma, Roma.: 1985, s. 177-189.
- ÖZDOĞAN , Mehmet, "Trakya Bölgesinde Yapılan Tarihöncesi Araştırmaları ", IX. Türk Tarih Kongresi I, 1986, s. 29-37.
- ÖZDOĞAN , Mehmet. "Yarımburgaz Mağarası", X. Türk Tarih Kongresi I, 1990, 373 -388.
- ÖZDOĞAN, Mehmet, "Paleolitik Çağ , İstanbul ve Yarımburgaz Mağarası-16 Yıl Sonra Yarımburgaz'ın Düşündürdükleri", M. Özbaşaran , O. Tanındı and A. Boratav (eds.) *Archaeological Essay in Honour of Homo amatus :Güven Arsebük İçin Armağan Yazılar*, Ege Yayınları, İstanbul., 2003, s. 179-183.
- ÖZDOĞAN ,M. and A. Koyunlu, "Yarımburgaz Mağarası, 1986 Yılı Çalışmaları ", Arkeoloji ve Sanat 32/33 : 1986 , s. 4-17 .
- PROKOPIUS, *İstanbul'da Justinianus Döneminde Yapılar 1. Kitap, Arkeoloji ve Sanat yayınları*, İstanbul 1994.
- PROKOPIUS, Bizans'ın Gizli Tarihi, Arkeoloji ve Sanat yayınları, İstanbul, 1999.
- STINER, M.C., ARSEBÜK and F.C. HOWELL "Cave Bears and Paleolithic Artifacts in Yarımburgaz Cave, Turkey: Dissecting a Palimpsest", *Geoarchaeology: An International Journal* 11.4: 1996, s. 279-

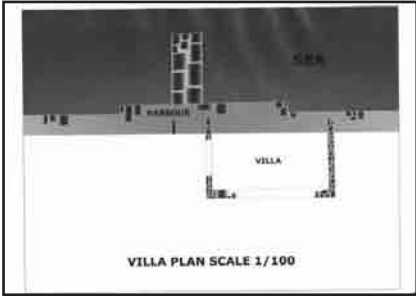
Harita:1

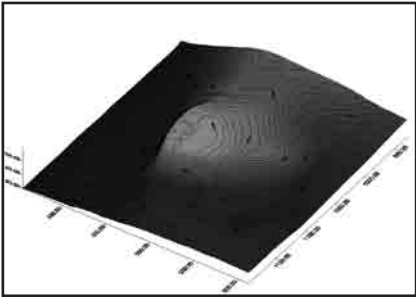
Plan 01

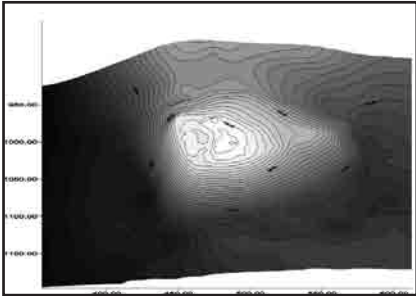
Plan 02

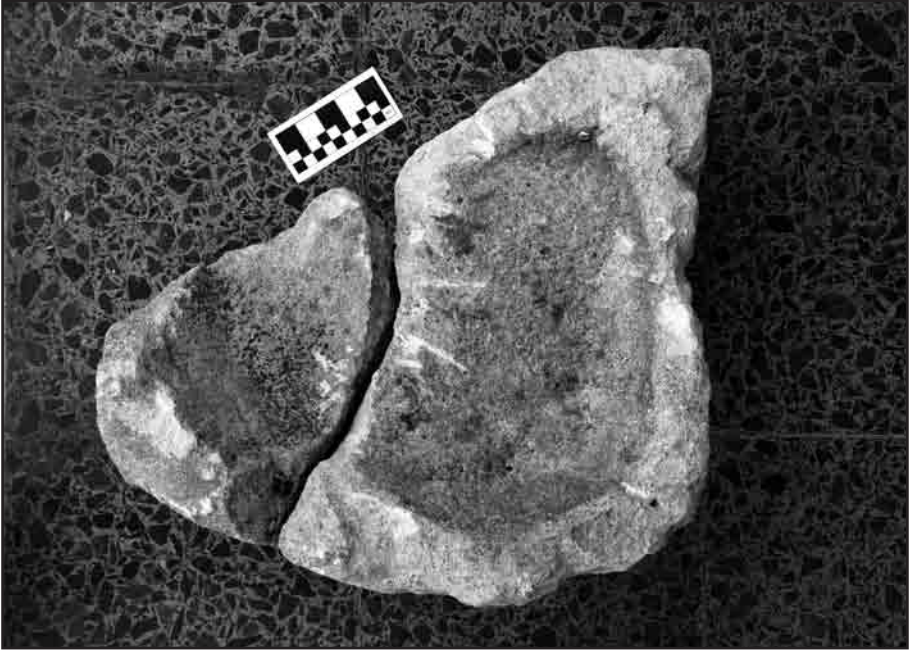
Plan 03

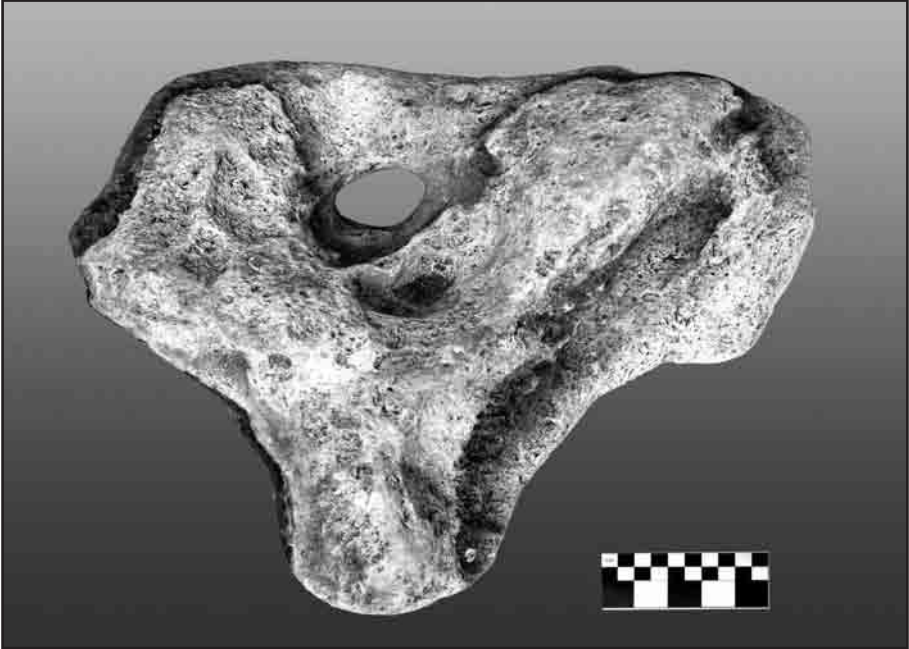
Plan 04

Plan 05

Resim 01

Resim 02

Resim 03

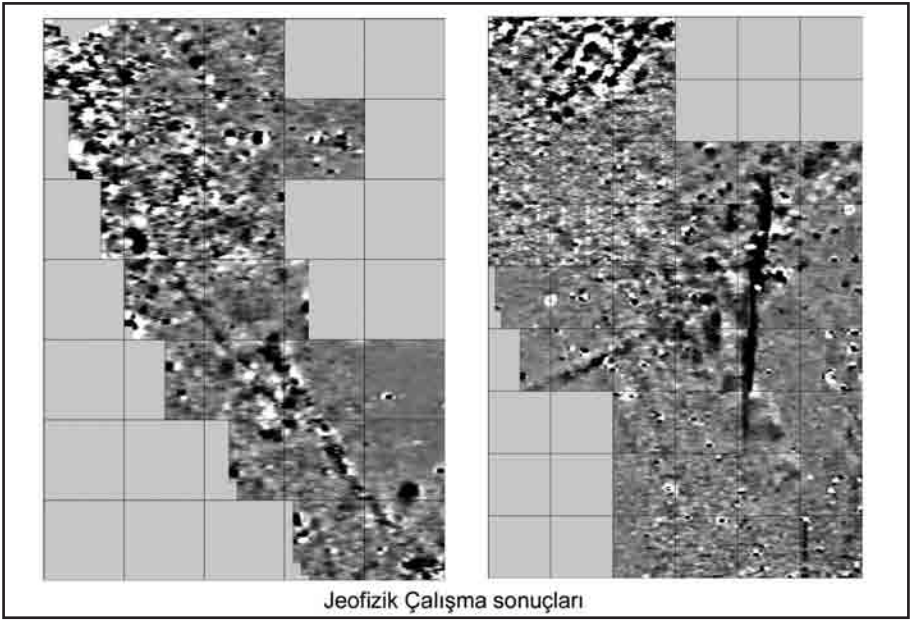

Resim 04

Resim 05

Resim 06

Resim 07

Resim 08

ADIYAMAN GAZİANTEP VE ŞANLIURFA MÜZELERİ'NDE YER ALAN ROMA DÖNEMİ TİCARET MALLARI

Enver AKIN*

Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nün izinleri ile başlatılan araştırma, Adıyaman, Gaziantep ve Şanlıurfa Müzeleri'ni kapsamıştır. Çalışma esnasında her türlü yardımlarını esirgemeyen Adıyaman Müze Müdürü Fehmi Erarslan, Gaziantep Müze Müdürü Ahmet Denizhanogulları ve Arkeolog Ahmet Beyazlar ile Şanlıurfa Müzesi'nden Arkeolog Hasan Karabulut'a ayrı ayrı teşekkür ediyorum.

Adıyaman, Gaziantep ve Şanlıurfa Müzeleri'nde yer alan "Roma Dönemi Ticaret Malları" konulu bu araştırma bir katalog çalışmasından çok, daha önceleri aynı bölge müzelerinde yapmış olduğum araştırmaların bir devamı niteliğindedir. Roma'nın Anadolu'ya egemenliği özellikle de Güneydoğu Anadolu ve Suriye coğrafyasına egemen olmaya başlaması ile birlikte, birçok alanda ve temel düşüncelerde dönüşümlerin yaşandığı dikkat çekmektedir. Bu dönüşüm nedenlerinin arkasında kuşkusuz doğunun kültürel zenginliğinin yanında bu coğrafyanın kendisine sağlamış olduğu stratejik avantajlar ve ondan önemlisi getirmiş olduğu ekonomik çıkarlar olmalıdır. Daha önceki çalışmalarımda bu coğrafyalarda Roma'nın açınımlarının izlendiği sanatsal¹, mimari² vb. oluşumların olası nedenleri üzerinde durularak kritiği yapılmaya çalışılmış, ancak bütün bunları sağlayan asıl belirleyici faktör olarak düşünülen ekonomik avantajlar üzerinde durulamamıştı. Ekonomik faaliyetlerin boyutunun arkeolojik eserler ışığında incelenmesi düşünülürken bu araştırma için söz konusu müzelere çalışma izni talebinde bulunulduğunda,

* Öğr. Gör. Enver AKIN, D.Ü. Fen-Edebiyat Fak. Arkeoloji Böl. 21280-Diyarbakır/TÜRKİYE.
envrakn@mynet.com.tr.

1 Akın 2006.

2 Akın 2008.

aslında eserler bazında daha geniş düşünölmüştü. Fakat kazı malzemeleri, depo sorunları ve eleman yetersizliği gibi olağan sebeplerden dolayı daha çok satın alınan ve müsadere yolu ile müzelere kazandırılan cam eserler ve bir miktar seramik eser ile sınırlı kalınmıştır.

M.Ö. 1. yy. da Roma'nın bölgeye egemen olmaya başlaması ile Anadolu'da özellikle Güneydoğu Anadolu'nun batısına verdiği önemin artarak devam ettiği görölmektedir (Resim: 1). Bölgenin önemi, kökü Neolitik Döneme kadar inebilen ve Hitit kaynaklarında³ önemi somut bir şekilde anlaşılan, Anadolu'nun kuzey-güney ve doğu-batı ticaret yollarının kavşak noktasında yer almasındandır. Bunun yanında, çok önemli tarım, hayvancılık ve maden kaynaklarına sahip olması, önemini daha da artırmıştır. Makedonya kralı İskender tarafından Yakındoğu'dan Hindistan'a kadar uzanan coğrafyanın ele geçirilmesi ile başlayan süreçte, Anadolu, Suriye, Mısır, Hindistan ve Arabistan yarımadasında çok sayıda stratejik amaçlı kentlerin kurulmasının yanında, ticarî amaçlı çok sayıda yeni kentler ve limanların da inşa edildiği görölmektedir. Böylece, Hindistan'dan Avrupa'ya kadar, kıtalar arası ihtiyaç duyulan dayanıklı her türlü malın rahatça pazarlanabilmesi şansı doğmuştur. Doğu-batı arasında yoğunlaşan ticarî faaliyetlerden belki de en önemli payı alanların, tam da bu coğrafyaların merkezinde, hem üretebilen, pazarlayabilen ve hem de tüketebilen, deneyimli ve daha köklü olan Doğu Akdeniz limanları ile bunlarla direk bağlantısı bulunan bazı Suriye ve Güneydoğu Anadolu kentleri olmuştur. Roma İmparatorluğu'nun bu coğrafyalarda egemen olması ile birlikte yerleşik olan bu ticarî faaliyetlerin daha da artarak devam ettiği gözlenmektedir. Gücü ve kudreti ekonomi ve zenginlikte gören Roma İmparatorluğu'nun, bu kentlerin ekonomik zenginliklerinden yararlanmak ve bunun sürekliliğini sağlamak amacı ile Helenistik Dönemden farklı olarak, hatta aksine diyebileceğimiz bir hoşgörü stratejisini geliştirerek uyguladığını anlayabilmekteyiz. Roma Döneminde, Güneydoğu Anadolu yerleşim birimlerinin en önemli gelirini hububat gibi tarım ürünleri ve hem bölgede hem de bölge üzerinden daha doğudan gelen canlı hayvan pazarı oluşturmaktadır. Tabii ki buna ticareti ve işletmeciliği Neolitik Döneme kadar

3 Kınal, 1998, 168 vd.

inen bölgedeki maden kaynaklarının zenginliğini de eklemek gerekmektedir. Tüm bu zenginlikler, Roma için vazgeçilemez değerler olarak görülmüş olmalı ki bölgeye özel bir önem vermiştir. Bölgenin bu kaynakları, Roma'nın bütçesine önemli katkılarda bulunurken, kentlerindeki ticarî faaliyetler, burada yaşayan halka da bir zenginlik sağlamıştır. Alım gücünün yükselmesiyle o dönemde Hindistan'dan Batı Avrupa'ya kadar uzanan coğrafyalarda üretilen ve pazarlanan ağırlıklı olarak süs ve dinsel amaçlı çeşitli cam kaplar, camdan boncuk, bilezik ve parfüm şişeleri, pişmiş topraktan kandiller, kaplar vb. gibi dayanıklı malların bu bölgede de alıcı bulunduğunu göstermektedir. Dolayısı ile araştırma kapsamındaki müzelerde bölgesel üretilen ticarî malların yanında değişik coğrafyalarda üretilen çeşitli ticaret mallarının da ele geçirilmesi çok olasıdır.

Araştırmaya konu olan eserlerin önemli bölümünü cam eserler oluşturmuştur. Camın ilk kullanımı M.Ö. 3. binyıla kadar inmektedir⁴. Bu dönemde cam, silindir mühür ve bazı küçük objelerin yapımında kakma olarak uygulansa da daha çok boncuk yapımında kullanılmıştır. Cam vazo üretiminde en erken yöntem olan iç kalıp tekniği ile yapıldığı bilinen en erken vazo parçası M.Ö. 2. binyılın ikinci yarısında Tell Açana (Allakh) kazılarında bulunmuş⁵. Cam vazo yapımında kullanılan bir diğer yöntem ise mozaik tekniği olarak bilinen yöntemdir. Bu yöntemle özellikle Hurri-Mitanni kültür bölgesi alanındaki Nuzi'de⁶, Assur'da ve Güney Mezopotamya'daki Dur Karigalzu ile İran'daki Marlik'te çeşitli örnekleri ele geçirilmiştir. M.Ö. 12 ve 8. yüzyıllar arasında cam kullanımında bir azalma görülür. M.Ö. 8. yüzyılda Fenike etkisi ile cam kullanımı yaygınlaşmaya başlar⁷. Eskinin kalıplama ve iç kalıp yöntemi devam eder fakat üretim merkezleri değişmiştir. Fenike ticareti aracılığı ile cam kaplar Mısır'dan İspanya'ya ve Güney İtalya'ya kadar ulaşmıştır. Batı Anadolu'daki birçok merkezde de bu döneme ait örnekler görülmektedir. M.Ö. 6.yüzyılda iç kalıplama tekniği ile üretilen alabastronları ile Rodos ön plana geçmekte. M.Ö. 5.yüzyılda balmumu tekniği kullanan

---

4 Atik 1998: 369.

5 Barag 1985: 36.

6 Atik 1998: 367.

7 Newman 1977: 78.

yeni bir cam endüstrisi gelişmiş⁸. Persapolis saraylarında ele geçirilen bu ürünlerin Pers sanatı etkisinde geliştiği anlaşılmaktadır. Helenistik Dönemde cam üreten başlıca faal iki önemli merkez vardır. Bunlardan biri Suriye kıyı şeridi (Fenike), diğeri ise Mısır'daki İskenderiye kentidir. Buralarda üretilen cam eserlerin batıya götürüldüğü ve artık batıda da üretim merkezlerinin oluştuğu görülür⁹. M.Ö. 1. yüzyıl ortalarında çok önemli bir buluş olan cam üfleme tekniğinin kullanılmaya başlanması, hem cam eser hem de atölyelerin artışında etken olmuştur¹⁰. Cam üfleme tekniğinin bulunmuş olması ile hızlı ve daha çok üretimin sonucunda cam ucuzlaşmış ve herkesin ulaşabileceği bir eşya haline gelmiştir¹¹. Popüler hale gelen cam artık Roma coğrafyasının belli merkezlerinde değil, Hindistan'dan¹² Avrupa'ya kadar bütün bölgelerde yaygın olarak kullanılmaya başlamış ve geniş bir ticaret ağının yerleşmesini de beraberinde getirmiştir. Romalılar, cam üretiminde uzun bir süre yeşilimsi ve mavimsi rengi kullanmışlardır. Bu yeşilimsi ve mavimsi renk tonu kullanımı M.S. 1. yüzyılda Flaviuslar Döneminde doruk noktasına ulaşmıştır. Erken Roma Döneminde İ.S. 25 yıllarında geliştirilen bir cam vazo yapma tekniği olan kalıba üfleme tekniği ile çok daha kolay, hızlı ve seri üretim sağlanmıştır¹³. Bütün bu gelişmeler, Roma topraklarında camın, ticaret malları arasında en yaygın üretilen ve pazarlanan eşyalardan birisi olduğunu göstermektedir.

ADİYAMAN

Adıyaman bölgesi coğrafi konumu sayesinde her dönem önem kazanmıştır. Samosata (Samsat) kentinin Ubaid ve Uruk egemenlikleri döneminde Anadolu ve Mezopotamya arasında önemli bir pazar merkezi olduğu bilinmektedir. Helenistik Dönemde Kommagene Krallığı'nın merkezi olan Adıyaman Roma Döneminde de önemini devam ettirmektedir. Adıyaman Müzesinde, kazı, araştırma, müsadere ve satın alınma yolu ile gelen zengin arkeolojik

8 Yağcı 1996: 314.

9 Özet 1998: 12.

10 Demir 1999: 58.

11 Yağcı 1990: 31-32.

12 Çakmaklı 2007: 42.

13 Çakmaklı 2007: 46.

buluntular bölgenin ekonomik anlamda cazibe merkezi olma iddiasını devam ettirdiğini göstermektedir. Araştırma kapsamında irdelenen çok sayıda cam eserin erken Roma Dönemi ile Bizans Dönemi arasına tarihlenebilecekleri görülmektedir.

1) *Unguentarium*: Kısa boyunlu ve dışa doğru taşırılan dudak yapılı soğan gövdeli olan bu şişenin yüzeyi aşırı derecede irizeye uğramıştır (Resim: 2). Adıyaman müzesinde benzer örnekleri bulunan bu formun Anadolu'da bolca kullanıldığı görülmektedir. Benzer örnekleri Bergama¹⁴ ve Bodrum¹⁵ müzelerinde görülen bu örneğin erken ve orta Roma Dönemlerinde bolca üretildikleri anlaşılmaktadır. M.S.1-2. yy. (Env. No. 810).

2) *Koku şişesi*: Kısa boyunlu silindirik gövdeli olan bu şişenin ağız girişi dar tutulmuş ve olasılıkla ağızı kapatmakta kolaylık sağlamak amacı ile dudak kısmı üst üste bindirilmiş iki katman şeklinde yapılmıştır (Resim 3). Bu özelliği ile parfüm şişesi olarak kullanılmış olmalıdır. M.S.2-3.yy. (Env. No. 2894).

3) *Tek kulplu sürahi*: Açık mavi renkli, yuvarlak gövdeli ve gövdesi desenlidir (Resim: 4). Kulp daha sonra eklenmiştir. Bu formlar günlük işlerde kullanıldıkları gibi mezarlara ölü hediyesi olarak da konulmaktaydı. Tek kulplu sürahilerin Orta Roma İmparatorluk Çağına tarihlenenleri Bodrum Müzesi'nde bulunmaktadır¹⁶. M.S.2-3.yy. (Env. No.).

4) *Silindirik gövdeli kap*: Silindirik gövdeli kısa boyunlu ve dudak altından omuza boyu aşmayan kulpludur. "Mercury Şişeleri" olarak anılan gruba giren bu şişeler¹⁷ Roma'nın bütün eyâletlerinde yaygın olarak üretilmişlerdir. Günlük işlerde kullanıldıkları gibi, kremasyon amaçlı olarak da kullanıldıkları bilinmektedir (Resim: 5). M.S.2-3.yy. (Env. No.3671).

---

14 Atila 2008: 25.

15 Özet 1998: 84.

16 Özet 1998: 111.

17 Çakmaklı 2007: 135.

Gaziantep, Güneydoğu Anadolu'nun batı ucunda antik ticaret yollarının kavşağında yer almaktaydı. Geç Hitit Döneminde önemli yerleşme merkezleri ile M.Ö 1. binyılda Anadolu'nun en zengin ve hareketli bölgelerinden biri olmuştur. Helenistik ve Roma Dönemlerinde de bu önemini devam ettirdiğini, bölgede yapılan son dönem arkeolojik kazılardan ve müzedeki zengin buluntulardan da anlayabilmekteyiz.

1) *Koku şişesi*: Dışa taşırılan dudak, uzun boyun ve yukarıdan aşağı doğru düzenlenen altı bölümlü yüzeyden oluşan gövdeye sahiptir (Resim: 6). Metop şeklinde düzenlenen yüzeylerde dışa doğru taşırılan bombelerden biri insan yüzü şeklinde düzenlenmiştir. Müzede yer alan koku şişeleri arasında lüks özelliği ile zengin sınıfına ait bir şişe olduğunu göstermektedir. Olasılıkla mezarlarda ölü hediyesi olarak kullanılmıştır. Bu tip kabartmalı cam örneklerinin erken Roma Dönemi üretimleri, önce Suriye'de¹⁸ sonra ise diğer bölgelerde üretilmeye başlanacaktır. M.S. 1-3. yy. (Env. No. 5. 1. 87).

2) *Koku Şişesi*: Geniş ağızlı ve aşağı doğru daralan boyunlu ve yuvarlak gövdelidir. Yapım esnasında cam sıcak iken âletle çekme sonucu gövde üzerinde pütürler yapılarak bezeme oluşturulmuştur (Resim 7). "Memecikli Kap" olarak adlandırılan ve daha çok Suriye ve Kuzey Mezopotamya'da yaygın kullanılan kaplara benzerliğinden M.S.3-4. yüzyıla tarihlenmelidir. (Env. No. 126. 82. 79).

3) *Şamdan biçimli unguentarium*: Uzun boyunlu, dışa taşkın dudaklı ve düz dipli olan bu şişeler genellikle parfüm şişesi olarak kullanıldığı gibi mezarlara ölü hediyesi olarak da kullanıldıkları görülmektedir (Resim 8). Roma Döneminde yaygın kullanılan bu tipin erken örnekleri M.S. 1. yüzyılın sonunda ortaya çıkar ve M.S. 3. yüzyıla kadar devam eder¹⁹. Benzer örnekleri Bergama Müzesi'nde de yer almaktadır²⁰ M.S.2-3.yy. (Env. No. 126. 3. 74).

4) *Bilezik*: Saydam camdan hafif döndürülerek bugünkü altın burma

18 Harden 1935: 596.

19 Atila 2008: 26.

20 Özet 1998: 126.

bileziği şeklinde yapılan bu bileziğin (Resim 9). Roma Döneminde yaygın üretildikleri bilinmektedir. Bilezikler basit teknikle ve gezgin ustalar tarafından her yerde üretilen bildikleri için elde kesin veriler olmamakla birlikte, bunları yerel üretim olarak da nitelemek mümkün. Ancak bölgenin Suriye ve Doğu Akdeniz limanları ile olan ilişkisinden bu yolla bölgeye gelmiş olma ihtimali daha yüksektir. M.S.3-4. yy.(Env.No. 2447).

5) *Boncuk dizisi*: Çoğunlukla saydam camdan olan dizi içindeki boncuklar arasında yeşil ve açık yeşil tonlu olanları mevcuttur (Resim: 10). Satın alınma yolu ile müzeye geldiğinden olasılıkla değişik yerlerden getirilerek bir dizin oluşturulmuştur. Farklı formda olmaları da bunu destekler niteliktedir. Sonuçta takı olarak veya mezarlara ölü hediyesi amaçlı kullanılan bu boncuklar, bölgenin ekonomik durumu hakkında fikir oluşturması açısından önemlidir. M.S. 3-4. yy. (Env. No. 14. 43. 78).

ŞANLIURFA

Suriye, Mezopotamya ve Anadolu arasındaki konumu nedeni ile önem kazanan Şanlıurfa yöresinin bu önemini tarih boyunca koruduğu anlaşılmaktadır. Roma Döneminde bölgesel krallık Osrhoene (Abgar) idaresinde oldukça zengin olan bölgenin durumu Şanlıurfa Müzesi'ndeki zengin Roma Dönemi cam eserlerinden de anlaşılmaktadır.

1) *Unguentarium*: Dışa taşırılmış dudak uzun boyunlu soğan gövdeli ve düz diplidir. Koyu yeşil renkli şişe kırık olduğu için sonradan tamamlanmıştır (Resim: 11). İlk örnekleri M.S.1. yüzyılın ikinci yarısında görülür fakat üretim M.S. 2. yüzyılda yoğunlaşmış ve M.S. 4. yüzyıla kadar sürmüştür²¹. Daha kısa boyunlu tiplerinin üretimi 5. yüzyıla kadar devam etmiştir. Benzer örnekleri Bergama Müzesinde de görülmektedir²² (Env. No. 52. 39.76).

2) *Unguentarium*: Dışa taşırılmış dudaklı, uzun boyunlu, soğan gövdeli ve düz diplidir. Koyu yeşil renkli olup yüzeyinde yer yer irizeden dökülmeler

21 Atila 2008: 28.

22 Özet 1998: 117.

olmuştur (Resim: 12). Resim 11'deki örnekle benzer özellikler gösterdiğinden aynı döneme tarihlendirilmesi mümkündür. (Env. No. 8. 54. 78).

3) *Bilezik*: Cam hamurunun potada eritilmesinden sonra uçların birleştirilmesi yolu ile basit sayılan bir teknikle şekillenen bileziklerin çeşit ve nitelikleri usta mahareti ile gerçekleşirdi. Koyu renk hamura çeşitli renklerin katımıyla gerçekleştirilen bu bileziğin (Resim: 13) bütün Roma bölgelerinde benzer örnekleri görülmektedir. Başta Fenike olmak Mısır ve Suriye'de üretilen bu tür bileziklerin, gezgin ustalar sayesinde İtalya'ya kadarki coğrafyalarda da üretildikleri bilinmektedir. Şanlıurfa müzesindeki bu bileziğin olasılıkla Fenike veya Suriye üretimi olduğunu düşünmek mümkündür. M.S.2-3.yy. (Env. No. 49. 55. 76)

4) *Bilezik*: Koyu renk hamurlu camdan yapılan bileziğin üzerine sonradan yeşil renkli 17 adet memecik aplik edilmiştir (Resim 14). Bilezik ustasının uyguladığı bu yöntemin benzer uygulamaları cam şişe ve kaplarda da görülmektedir²³. M.S. 3.4. yy. (Env. No. 37. 8.78).

5) *Boncuk Dizisi*: Çoğunlukla saydam camdan olan dizi içindeki boncuklar arasında kırmızı renkte olanlar mevcuttur (Resim: 15-34). Satın alınma yolu ile müzeye geldiğinden bunların olasılıkla değişik yerlerden toplanarak bir dizin oluşturdukları anlaşılmaktadır. Süs eşyası veya mezarlarada ölü hediyesi olarak kullanılan bu boncuklar bölgenin ekonomik durumu hakkında fikir oluşturması açısından önemlidir. M.S. 3-4. yy. (Env. No. 33. 41. 73).

SONUÇ

Adıyaman, Gaziantep ve Şanlıurfa müzelerini kapsayan Roma Dönemi ticaret malları konusu ile aslında Güneydoğu Anadolu'nun Roma Dönemindeki ekonomik ve ticaret boyutu irdelenmeye çalışılmıştır. Söz konusu müzelere araştırma için başvurulduğunda çalışılmak istenen eserler bazında daha geniş düşünülmüştü. Ancak yinede Antik Dönem ticaretinde

---

23 Çakmaklı 2007: 109.

en yaygın olarak pazarlanan mallar içerisinde yer alanlardan biri cam ve cam ürünleri olduğunda araştırma tatmin edici olmuştur. Çünkü cam ürünleri parfüm, yağ, güzel kokuları ve merhemleri saklamada kap olarak kullanıldıkları gibi, mezarlara ölü hediyesi ve süs amaçlı biblo olarak da kullanılabildiklerinden bunları herkesin sahip olamayacağı, neredeyse bir tür statü eşyası olarak değerlendirmek mümkündür. Basit-ucuz türden, kaliteli-pahalı türlere kadar çok çeşitli tiplerde üretilen cam şişe, kâse ve kaplar çeşitli pazarlarda alım gücüne göre alıcı bulabilmekteydi. Dolayısı ile Roma coğrafyasında ele geçirilen cam ürünleri bir bakıma o bölgede yaşayan insanların zenginliğini belirli bir oranda göstermektedir. Bu aynı zamanda gücü ve kudreti, ekonomide düşünen Roma İmparatorluğu'nun o bölge ile olan ilişkisini belirlemede önemli faktördür. Arkeolojik kazıların sınırlı olmasına karşın, Adıyaman, Gaziantep ve Şanlıurfa Müzeleri'nde yer alan, satın alınma ve müsadere yolu ile edinilen cam eserlerin yoğunluğu ve çeşitliliği, bölgenin ve bölge insanının zengin olabileceği izlenimini vermektedir. Buda Roma için vazgeçilemez bir unsur olarak görülmüş olmalıdır ki bölgede egemen olan Kommagene ve Osroene (Abgar) krallıkları ile iyi ilişkiler geliştirme yoluna gitmiştir. İleride yapılacak arkeolojik kazılar yolu ortaya çıkarılacak eserlerden Adıyaman, Gaziantep ve Şanlıurfa bölgelerinin geçmişindeki bütün dönemlerinde olduğu gibi, Roma Döneminde de çok daha zengin olabileceği düşüncesindeyim.

KAYNAKÇA

- AKIN, E., F. S. Şahin, N. İnan, "Güneydoğu Anadolu Müzelerindeki Roma Dönemi Eserleri Işığında Bölgesel Özellikler ve Atölye İlişkileri", XXIV Araştırma Sonuçları Toplantısı, I. Cilt, 2006, 341-356.
- AKIN, E., F.S. Şahin, "Güneydoğu Anadolu Müzelerindeki Roma Dönemi Mimari Buluntular", XXVI. Araştırma Sonuçları Toplantısı I. Cilt, 2008, 221-234.
- ATİK, Ş., "İstanbul Arkeoloji Müzeleri'nde Bulunan İ. Ö. II.- I. Bin Yıllarına

- Ait Mezopotamya Cam Eserleri" XXXIV. Uluslar arası Assiriyoloji Kongresi Bildirileri, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, s. 365-376, 1998.
- ATİLA, C., B. Gürler, "Bergama Müzesi Cam Eserleri", XXVI. Araştırma Sonuçları Toplantısı, I. Cilt, 2008, 23-36.
- BARAG, D., Catalogue of Western Asiatic Glass in the British Museum I, Vol I, London-Jerusalem 1985.
- ÇAKMAKLI, Ö. D., "Uşak Arkeoloji Müzesinde Korunan Roma Dönemine Ait Cam Eserler", yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Ankara, 2007.
- DEMİR, E. Ç., Antik Çağ'da Cam ve Perge Konut Alanı "A" Evi Cam Eserler Kataloğu, İstanbul Üniversitesi Arkeoloji ve Sanat Tarihi Anabilim Dalına sunulmuş, yayınlanmamış lisans tezi, İstanbul, 1999.
- HARDEN, D. B., "Roman Glass from Karanis", *University of Michigan Studies Humanistic Series XLI*, Ann Arbor
- KINAL, F., Eski Anadolu Tarihi, 1998.
- NEWMAN, H., An Illustrated Dictionary of Glass, Thames and Hudson Ltd., London, 1977.
- ÖZET, A., "Dipten Gelen Parıltı", T.C. Kültür Bakanlığı Milli Kütüphane Basımevi, Ankara, 1998.
- YAĞCI, E., "Akhamenid Cam Kaseleri ve Milas Müzesinden Yayınlanmamış İki Örnek", T.C. Kültür Bakanlığı, Anadolu Medeniyetleri Müzesi 1995 Yıllığı, Ankara, s. 312-317, 1996.

Resim:1

Resim:2

Resim:3

Resim:4

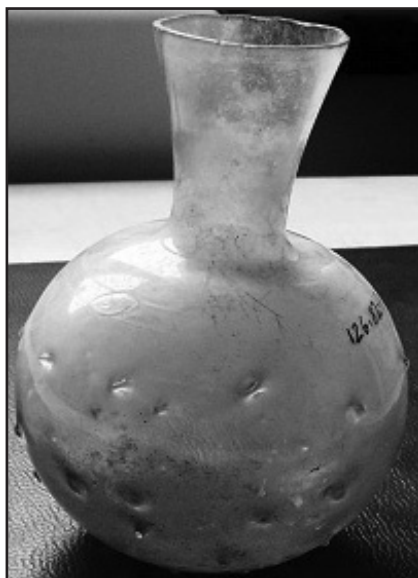
Resim:5

Resim:6

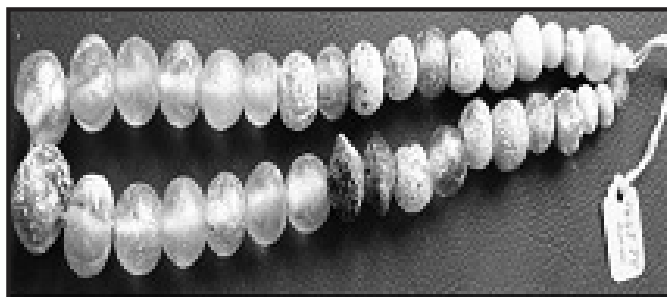
Resim:8

Resim:7

Resim:9

Resim:10

Resim:11

Resim:12

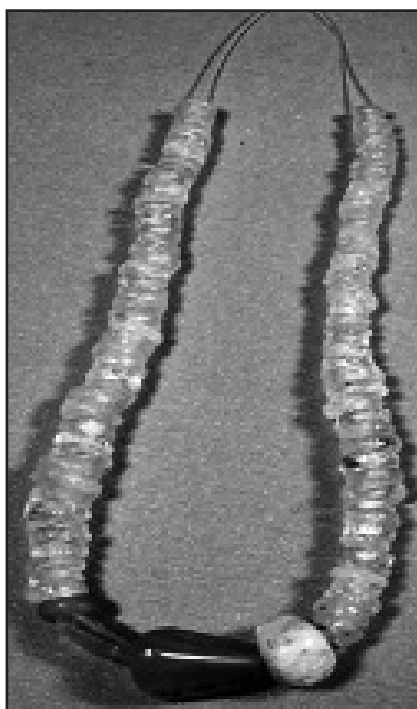

Resim:14

Resim:13

Resim:15

KAYSERİ ARKEOLOJİK YÜZEY ARAŞTIRMASI PROJESİ (KAYAP) 2008 YILI ÇALIŞMALARI SONUÇ RAPORU

Fikri KULAKOĞLU*

Kutlu EMRE

Ryoichi KONTANI

Hiroomi TSUMURA

Sabahattin EZER

I. AraştırmaTarihçesi

Kayseri İli, Kocasinan İlçesi sınırları içinde yer alan Kültepe’de, 1948 yılından itibaren bilimsel sistematik kazılar sürdürülmektedir. T. Özgüç başkanlığındaki kazı ekibi, sadece Kültepe değil, aynı zamanda Kültepe’nin etrafında yer alan çok çeşitli kültürlerle ait tarihî anıtları ve ören yerlerini de incelemiş, bunları bilim dünyasına tanıtmıştır.

T. Özgüç başkanlığındaki ekip, Kayseri İli sınırları içindeki M.Ö. II. binyıla ait yerleşim yerlerinde ve özellikle Hitit kaya anıtlarında araştırmalar gerçekleştirmiştir. Bölgedeki ilk çalışmalar Kayseri’nin ve Erciyes Dağı’nın hemen güneyindeki Fraktin Hitit kaya kabartması ve anıtın yerleşim yeri olan Fraktin Höyük’te gerçekleştirilmiştir¹. Daha sonraki dönemlerde, bölgedeki

---

* Prof. Dr. Fikri KULAKOĞLU, Ankara Üniversitesi DTCF Protohistorya ve Önasya Arkeolojisi Anabilim Dalı Sıhhiye/ Ankara 06100/TÜRKİYE.

Prof.Dr. Kutlu EMRE, Ankara Üniversitesi DTCF Protohistorya ve Önasya Arkeolojisi Anabilim Dalı Sıhhiye/ Ankara 06100/TÜRKİYE.

Doç.Dr. Ryoichi KONTANI, Department of Contemporary Sociological Studies, Notre Dame Seishin University, Japan/JAPAN.

Doç.Dr. Hiroomi TSUMURA, Faculty of Culture and Information Science, Doshisha University, JAPAN

Dr. Sabahattin EZER, Ankara Üniversitesi DTCF Protohistorya ve Önasya Arkeolojisi Sıhhiye/ Ankara 06100/TÜRKİYE.

1 Özgüç, T., 1948,“Ankara Üniversitesi Adına Yapılan Fraktin Kazısı ve Tetkik Gezileri-Excavations at Fraktin Near Develi and Researches in Anti-Taurus Region”, *Belleten* XII/45, 260-266/266-267; Özgüç, T., 1956,“Fraktin Kabartması Yanındaki Prehistorik Ev/

Kululu, Sultanhanı ve Yassıdağ gibi merkezlerde T. Özgüç ve K. Emre tarafından kazılar gerçekleştirilmiştir². K. Emre başkanlığında gerçekleştirilen “Doğu Kapadokya Araştırma projesi” kapsamında ise, “Karakuyu Hitit Barajı” kazılarak bilim dünyasına tanıtılmıştır³.

Kayseri’ye komşu illerdeki anıtlar ve önemli merkezler de yine Kültepe ekibi tarafından incelenmiş ve sonuçları yayınlanmıştır⁴.

Çalışmalar, sadece Kültepe-Kaniş ile çağdaş dönemlerle ve merkezlerle sınırlı tutulmamış; Kayseri İli sınırları içindeki Türk tarihi açısından çok önemli anıtsal yapılar da ilk kez, Prof.Dr. T. Özgüç tarafından bilim dünyasına duyurulmuştur⁵.

Kültepe ekibi dışında bölgede çalışmalar yürüten araştırmacılardan N. Karakaya, Kayseri İli’nin batısında, özellikle Yeşilhisar İlçesi’nde⁶, K. Girginer

---

Prähistorische Haus beim Felsrelief von Fraktin”, *Anadolu/Anatolia* I, 59-64.

- 2 Özgüç, T., 1971, *Demir Devrinde Kültepe ve Civarı/Kültepe and Its Vicinity in the Iron Age*. TTKY-V. no 29. Ankara. Ayrıca, bkz.: Özgüç, T., 1998 “Kululu’da Yeni Bulunmuş Bir Sfenks Başı ve Yazıt Parçası”, *Light on Top of the Black Hill Studies Presented to Halet Çambel* (ed. G. Arsebük, M. J. Mellink, W. Schirmer), İstanbul. 615-618; Emre K., 1971, “Sultanhanı Höyüğü’nde 1971-1972 Yıllarında Yapılan Kazılar”, *Anadolu/Anatolia*, XV, 87-138. Emre, K., 1973, “Yassıdağ Kazısı 1973” *Anadolu/Anatolia* XVII, 43-72.
- 3 Emre, K., 1993, “The Hittite Dam of Karakuyu”, *Bulletin of the Middle Eastern Culture Center in Japan* VII, 1-17. Araştırma sonucu derlenen malzeme T. Yıldırım tarafından yayınlanmıştır: Yıldırım T., 1998, “Doğu Bölgesi Yüzey Araştırmalarında Derlenen Seramikler”, *A.Ü.D.T.C.F. Dergisi* Cilt 38, Sayı: 1-2, 249, 263.
- 4 Özgüç, T., 1947 “Türk Tarih Kurumu ve Sivas İli Adına Topraktepe’de (Sivas Kalesi) Yapılan Kazı/Die Ausgrabungen von Topraktepe der Burg von Sivas”, *Halil Edhem Hatıra Kitabı* I. TTKY VII/5, Ankara, 219-241; Özgüç, T., 1948 “Elbistan Ovasındaki Tetkik Gezileri ve Karahöyük Kazısı”-Archaeological Journeys in the Plain of Ebistan and the Excavations of Karahöyük”, *Belleten* XII/45, 226-232/232-237. Komşu Sivas ili ise T. Ökse tarafından gerçekleştirilen bir yüzey araştırması ile araştırılmıştır: Ökse, T., 1994, “Sivas İli 1992 Yüzey Araştırması”, XI. Araştırma Sonuçları Toplantısı, 24 Mayıs-28 Mayıs 1994, Ankara. Ankara, 243-248; Ökse, T., 1995, “Sivas İli 1993 Yüzey Araştırması”, XII. Araştırma Sonuçları Toplantısı, 30 Mayıs-3 Haziran 1994, Ankara. Ankara, 317-328.
- 5 Özgüç, T., 1960” Monuments of the Period of Taşkın Paşa’s Principality”, *Atti Del Secondo Congresso Internazionale di Arte Turca*, Napoli, 197-201; Özgüç, T., 1962 “Mengüçöklere Ait Bir Türbe”, *Milli Birlik Türk Sanat Kongresi* 19-24.Ekim.1959, Kongreye Sunulan Tebliğler, Ankara, 325-327; Özgüç, T., Akok, M., 1954, “Melik-Gazi Türbesi ve Kalesi”, *Belleten* XVIII/71, 331-336; Özgüç, T., Akok, M., 1955, “Develi Abideleri”, *Belleten* XIX/75, 377-394; Özgüç, T., Akok, M., 1956, “Sarıhan”, *Belleten* XX/79, 379-383; Özgüç, T., Akok, M., 1956, “Ağzıkara Han”, *Yıllık Araştırmalar Dergisi*, Sayı 1, 93-104; Özgüç, T., Akok, M., 1957, “Alayhan, Öresunhan ve Hızırılıas Köşkü”, *Belleten* XXI/81, 139-148; Özgüç, T., Akok, M., 1958, “Üç Selçuklu Abidesi: Dolayhan, Kesikköprü Kervansarayı ve Han Camii”, *Belleten* XXII/86, 251-259; Özgüç, T., 1958 Akok, M., “Afşin Yakınındaki Eshab-ı Kehf Külliyesi”, *İlahiyat Fakültesi, Türk ve İslam Sanatları Tarihî Enstitüsü*, Ankara, 77-87.
- 6 Karakaya, N., 2005, 2003 Yılı, Kayseri Yeşilhisar İlçesi Erdemli Köyü’ndeki Kaya Kiliseleri

ise, Erciyes Dağı'nın güneyinde ve kısmen batısında bilimsel araştırmalar gerçekleştirmişlerdir⁷.

II. Amaç ve Araştırma Coğrafyası

Assur Ticaret Kolonileri Çağında, merkezi bugünkü K. Irak olan bölgedeki Assur şehri olan krallığın, ticaret için çok sistemli bir ağ kurdukları ve bu ağın Anadolu'daki merkezinin Kültepe olduğu bilinmektedir. Araştırma projesi kapsamında, özellikle M.Ö. II. binyılda Anadolu-Mezopotamya ve Suriye ilişkileri açısından çok önemli bir rol oynayan söz konusu bu ticaret sisteminin gerçekleştiği güzergâhların araştırılması hedeflenmektedir.

Kültepe tabletleri ve arkeolojik buluntular ile birlikte bölgenin coğrafyası ele alındığında, M.Ö. II. binyılda Assur'lu tüccarların Anadolu'ya tek bir yoldan değil, ama farklı güzergâhlardan geldiği düşünülmektedir. Bugünkü bilgilerimiz ışığında bu güzergâhlardan birincisi, Malatya-Sivas/Altınyayla üzerinden, Bünyan İlçesi civarından olmalıdır. İkinci olası güzergâh, Elbistan Ovası'ndan, Sarız-Pınarbaşı ve oradan da Kayseri'ye giden yollarda aranmalıdır. M. Ö. II. binyılda Hitit kralları tarafından yaptırılan "Hitit Kaya Anıtları" ise, olası üçüncü güzergâhı işaret etmektedir. Adana-Kozan-Feke-Tufanbeyli veya Tomarza ve Develi üzerinden Kayseri ve Kültepe'ye gelen yollar, bu anıtların da üzerinde yer aldığı güzergâhtır.

III. 2008 Yılı Çalışmaları

Kültepe-Kaniş kazıları bünyesinde oluşturulan bir ekip tarafından, Kayseri İli sınırları içindeki olası eski ticaret yollarının ve yerleşimlerinin araştırılması konusunda başlatılan "Kayseri Arkeolojik Yüzey Araştırması Projesi" 31.08.2008-29.09.2008 tarihlerinde gerçekleştirilmiştir.

Duvar Resimleri", 22. *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, 24-28 Mayıs 2004, Konya, 2. Cilt. Ankara, 119-124; Karakaya, N., 2006, "2004 Yılı, Kayseri'nin Yeşilhisar İlçesi Erdemli Vadisi'ndeki Kaya Kiliseleri", 23. *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, 24-28 Mayıs 2004 Konya, 2. Cilt. Ankara, 113-117; Karakaya, N., 2007, "2005 Yılı, Kayseri'nin Yeşilhisar İlçesi Erdemli Vadisi'ndeki Kaya Yerleşimi Yüzey Araştırması", 24. *Araştırma Sonuçları Toplantısı* 29 Mayıs-2 Haziran 2006, Çanakkale, 2. Cilt. Ankara, 501-505

- 7 Girginer, K.S., vd., 2006, "2004 Yılı Adana ve Kayseri Yüzey Araştırmaları (Sarız ve Kozan), 23. *Araştırma Sonuçları Toplantısı* 24-28 Mayıs 2004 Konya, 2. Cilt. Ankara, 293-308; Girginer, K.S., 2007, "2005 Yılı Adana (Ceyhan) ve Kayseri (Develi) Yüzey Araştırmaları, 24. *Araştırma Sonuçları Toplantısı* 29 Mayıs-2 Haziran 2006 Çanakkale. 2. Cilt. Ankara, 173-189.

Yüzey araştırmasına Prof.Dr. Kutlu Emre, Doç.Dr. Ryoichi Kontani, Doç.Dr. Hiroomi Tsumura, Arkeolog Gökhan Turan, Arkeolog Sabahattin Ezer, Arkeolog Emrah Çankaya ve öğrenci Michiko Katayama katılmışlardır⁸.

Projenin ilk sezonunda veri toplama metodlarının oluşturulması ve gelişmiş bir “database” sisteminin kurulması öngörülmektedir. Bu nedenle, arazideki yüzey araştırmalarından ziyade, özellikle dijital ortamda sistemin hazırlanarak Kültepe kazısı ile birlikte ortak bir sunucuda verilerin depolanması ve araştırmacılara sunulabilmesi için teorik ve deneysel çalışmalara ağırlık verilmiştir.

Bu kapsamda, örnek olarak seçilen araştırma güzergâhlarında ve yerleşim alanlarında veri toplama metodları oluşturulmaya çalışılmıştır. Arkeolojik olarak incelenen alanlarda, “mobil total station” ile dijital topografik harita hazırlık modellenmesi ile alanın 360° görüntülenmesi çalışmaları gerçekleştirilmiştir. Ayrıca, GPR yöntemi ile araştırılacak alanların yeraltı radar görüntüleme çalışmaları için ön keşifler yapılmıştır.

-
- 8 2008 yılı Kayseri arkeolojik yüzey araştırması projesinin gerçekleştirilmesinde katkısı geçen tüm kurum ve kuruluşlar ile yöneticilerine teşekkürlerimi sunarım. Başta Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürü Sayın Orhan Düzgün olmak üzere, Kazılar ve Müzeler Dairesi Başkanı Sayın Melik Ayaz, Kazılar Şubesi Müdürü Sayın Gökhan Bozkurtlar ve Kazılar Şubesi Müze Araştırmacısı Şeniz Altunel’e teşekkürlerimi sunarım. 2008 yılı Kayseri arkeolojik yüzey araştırması Projesi T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı DÖSİM Müdürlüğü ile Kayseri Valiliği, Kayseri Büyükşehir Belediyesi Başkanlığı tarafından sağlanan maddi ve lojistik kaynaklarla gerçekleştirildi. Kayseri Valisi Sayın Mevlüt Bilici çalışmalarımızı her aşamada destekledi. 2008 yılı Kayseri Arkeolojik Yüzey Araştırması Projesi’nin başarıyla tamamlanmasında Sayın Vali Mevlüt Bilici’nin bu desteği önemli bir rol oynadı. Kayseri Valisi Sayın Mevlüt Bilici ve Vali Yardımcıları Sayın Fahri Oluk ve Sayın Mehmet Polat, Sayın Uğur Aladağ ve Sayın Turgay Ergin’e teşekkürlerimi sunarım. Özellikle Sayın Vali Yardımcısı Fahri Oluk’un, Avrupa Birliği projelerinden sağladığı maddi destek, bilimsel çalışmalarımıza yerel yöneticilerin katılımı açısından örnek teşkil etmektedir. Ayrıca, Felahiye ilçesinde gerçekleştirdiğimiz çalışmalarda bize hem maddi hem de manevi açıdan destek veren Felahiye Kaymakamı Sayın Ahmet Gencer’e ekibim adıma teşekkür ederim. Kayseri Müzesi Müdürlüğü, 2008 yılı Kayseri arkeolojik yüzey araştırması projesinin gerçekleştirilmesi için her türlü katkıyı yaptı. Çalışmalarımızın sağlıklı bir şekilde gerçekleştirilmesini sağlayan Kayseri Müzesi Müdürlüğü’ne başta Sayın Müdür Hamdi Biçer olmak üzere tüm Müze çalışanlarına teşekkür ederim. Bakanlık Uzmanı olarak kazılarımızda görev alan Serdar Okur’un katkıları sayesinde, çalışmalarımız çok daha sağlıklı bir şekilde yürütülebildi. Kendilerine ayrıca teşekkür ederim.

“Kayseri Arkeolojik Yüzey Araştırmaları Projesi” kapsamında 5 höyük ile aşağıda belirtilen yollarda araştırmalar yapılmıştır (Harita: 1):

A. Eski Ticaret Yolları Araştırmaları

1. Kültepe-Sultanhanı-Yassıdağı-Palas-Tuzla Gölü-Sultanhanı Höyük-Kültepe.
2. Kültepe-Bünyan-Hazarşah köyü-Hazarşah-Tuzla Gölü-Kültepe.
3. Kültepe-Güneşli-Höbek-Kızılırmak-Felahiye-Kayapınar-Safrantıkale-Kültepe.
4. Kültepe-Felahiye-Darılı-Kürühüyük-Hacının Tepe-Ziyaret Tepe-Felahiye-Kültepe.
5. Kültepe-Felahiye-Kepiç köy-Yapı -Felahiye-Kültepe.

B. Eski Yerleşim Merkezleri

Bu kapsamda aşağıdaki merkezler incelenmiştir:

1. Dolma Tepe (35°46'32.7" E-38°54'41.5" N)

Kayseri İli, Bünyan İlçesi'ne bağlıdır. Bünyan'ın 10 km. güneydoğusunda, Burhaniye Köyü'nden 2 km. uzaklıkta yer almaktadır (Resim: 1). Kültepe'nin 14 km. kuzey doğusundadır. Kayseri- Sivas yolunun tam üzerindedir. Haritada “Dolma Tepe” olarak geçmektedir. Güneybatısında, Sarımsaklı Çayı ve Barajı yer almaktadır. Burada heyet tarafından topografik ölçüm yapıldı (Çizim: 1).

Höyük, 150 metre çapında olup 12 metre yüksekliktedir. Tepe üstünde en az dört kaçak kazı çukur bulunmakta olup en derin çukur ise 3m. den fazladır.

Kalkolitik, Eski Tunç, Assur Ticaret Kolonileri ve Demir Çağına ait seramik parçaları toplanmıştır. Özellikle Eski Tunç Çağına ait parçalar yoğundur (Resim: 2).

2. Hazarşah Höyük (35°58'29.2"E-38°45'29.4"N)

Kayseri İli Bünyan İlçesi sınırları içindedir. Bünyan'ın 13 km.

güneydoğusunda, Hazarşah Köyü'nden 3km. uzaklıktadır (Resim: 3). Kültepe'nin 31 km. doğusundadır. Kayseri-Malatya yolunun üzerindedir. Köylüler tarafından "Çoban Höyük" veya "Hazine" olarak bilinmektedir. Höyük 100 metre çapında ve 16 metre yüksekliktedir.

N. Özgüç⁹ ve K. Emre tarafından yapılan "Doğu Kapadokya Yüzey Araştırmaları" sırasında da ziyaret edilmiştir¹⁰.

Burada heyet tarafından topografik ölçüm yapıldı (Çizim: 2).

Höyükte çok sayıda kaçak kazı çukur bulunmaktadır. Özellikle kuzeybatı kısmında oldukça büyük tahribat görülmektedir. Bu çukurun kesitinde sıra halinde taş duvarlar ve kül tabakası görülmektedir. Höyüğün yaklaşık 100 m. batısında 8 m. x 17 m. ölçülerinde taş duvarlı dörtgen planlı bir yapı keşfedilmiştir. Bu yapının içinde bir taş tekne kalıntısı açığa çıkmıştır.

Kalkolitik, Eski Tunç, Assur Ticaret Kolonileri Çağına ait seramik parçaları derlenmiştir. Özellikle Alişar III seramiği dahil Eski Tunç Çağına ait parçalar oldukça yoğundur (Resim:4).

3. Kale Höyük

Kayseri İli, Felahiye ilçe merkezinin tam ortasında bulunan bu höyük, <KKTVKK- 10.12.1988-316> numarası ile tescil edilmiştir (Resim:5). Doğal bir terasın üzerindedir. Kuzeyinde Roma Çağına ait bir çeşme, höyüğün hemen batı kenarında ise Özdere vadisi bulunmaktadır.

Burada heyeti tarafından topografik ölçüm yapıldı (Çizim:3).

Höyüğün üst kısım tıraş edilmiş olup kuzey ve batı kısmı yol ve ev inşaatı nedeni ile tahribata uğramıştır.

Yüzeyde çok az seramik parçası bulunmaktadır. Demir ve Roma Çağına ait seramik parçalarına rastlanmıştır (Resim:6).

9 Özgüç, N., 1947," Kültepe'de Bulunan Hayvan Figürinleri", A.Ü.D.T.C.F. Dergisi Cilt V, Sayı 1, 133-137.

10 Yıldırım T., 1998, "Doğu Bölgesi Yüzey Araştırmalarında Derlenen Seramikler", A.Ü.D.T.C.F. Dergisi Cilt 38, Sayı: 1-2, 250.

4. Kuruhüyük

Kayseri İli Felâhiye İlçesi'ne bağlıdır (Resim:7). Felâhiye'nin 10 km kuzeybatısında, Kuruhüyük Köyünün tam içinde yer almaktadır. Kültepe'nin 38 km kuzey batısındadır. Dağ yamacında olup, kuzeybatısında bir vadi yer almaktadır. 40x63x12m. ölçülerindedir. Tepe, batı ve güneybatı kısım ev inşaat sırasında tahribata uğramıştır. Ayrıca yüzey toprak, traktör ile sürülmüştür.

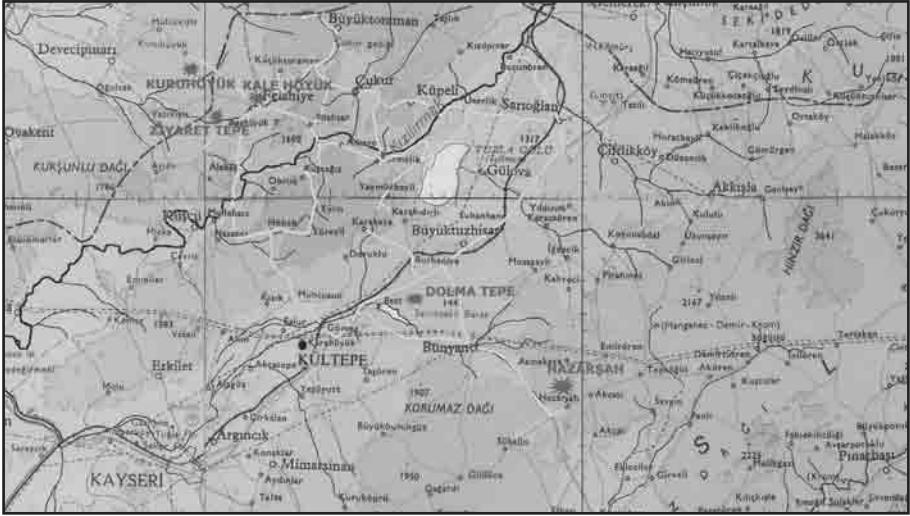
Yüzeyde Demir ve Roma Çağına ait seramik parçalarına rastlanmıştır (Resim:8).

5. Ziyaret Tepe (35°29'41.2"E-39°08'00.9"N)

<GMEEAYK- 10.02.1983-A-4156> numara ile "Darlı Tümülüsleri" olarak tescillenmiştir. Yörede "Ziraat Mevkii" olarak bilinmektedir.

Felahiye'nin 8 km. kuzeybatısında, Darlı köyünün 1 km. kuzeybatısındadır. Kültepe'nin 33 km. kuzeybatısındadır (Resim: 9). Toplam dört tepeden oluşmaktadır. Burada en büyük tümülüs ile yanında yer alan ikinci tümülüste topografik harita çalışması yapıldı (Çizim: 4). En büyük tümülüs ve üçüncü tümülüs defineciler tarafından tahrip edilmiştir.

Çalışmalarda, tümülüslerin yer aldığı bölgede, olasılıkla günümüzde tamamen tahrip edilmiş bir yerleşim yerine ait Demir Devri malzemeleri ile obsidyen ve sileks malzemeler toplanmıştır.

Harita 1: Kayseri Arkeolojik Yüzey Araştırmaları Projesi 2008 çalışma alanı

Resim 1: Dolma Tepe

Resim 2: Dolma Tepe'den derlenen seramikler

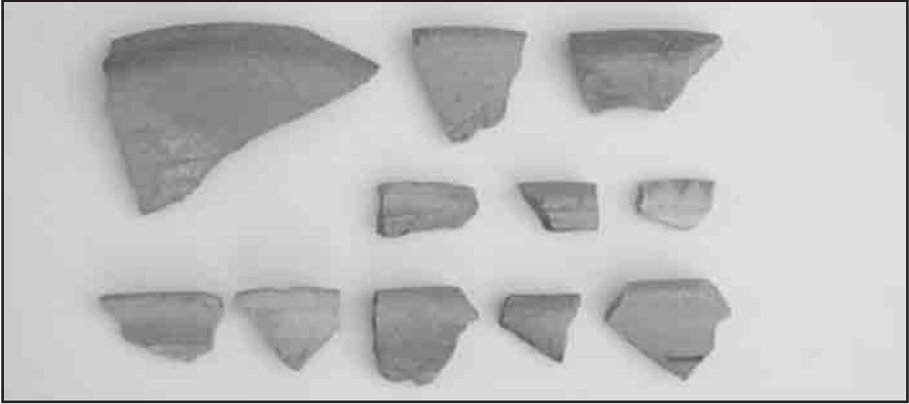
Resim 3: Hazarşah Höyük

Resim 4: Hazarşah Höyük'ten derlenen seramikler

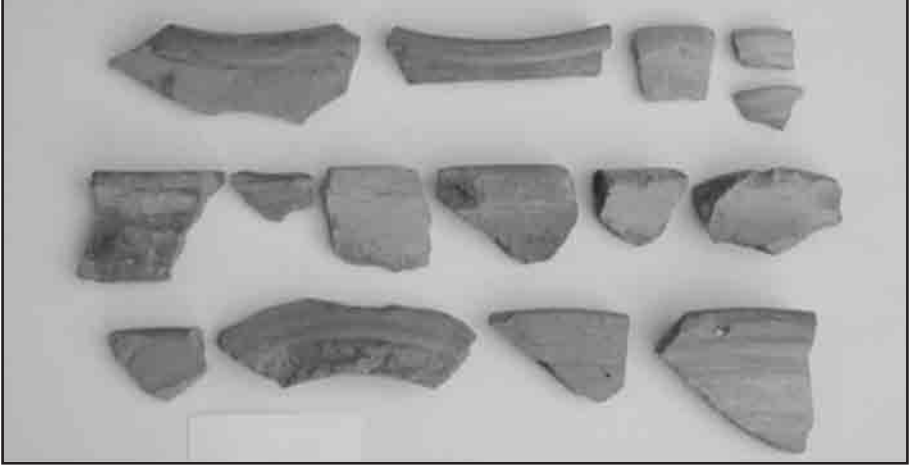
Resim 5: Kale Höyük

Resim 6: Kale Höyük'ten derlenen seramikler

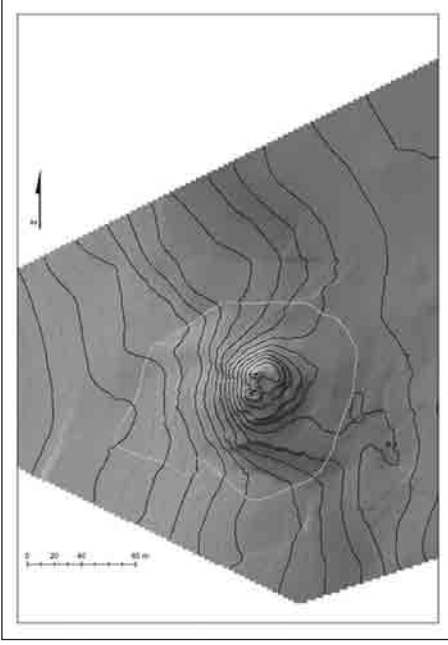
Resim 7: Kuruhüyük

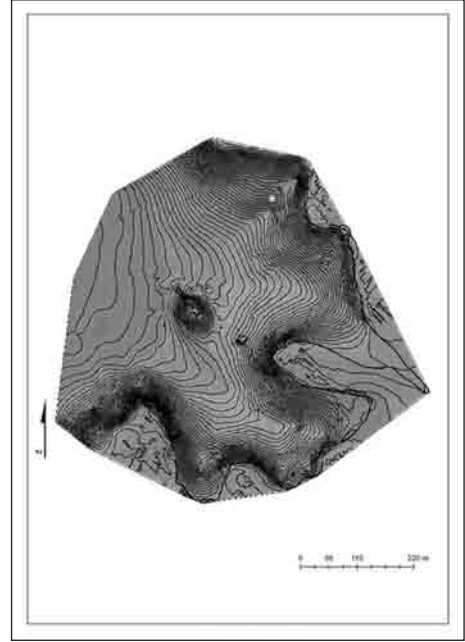
Resim 8: Kuruhiyük'ten derlenen seramikler

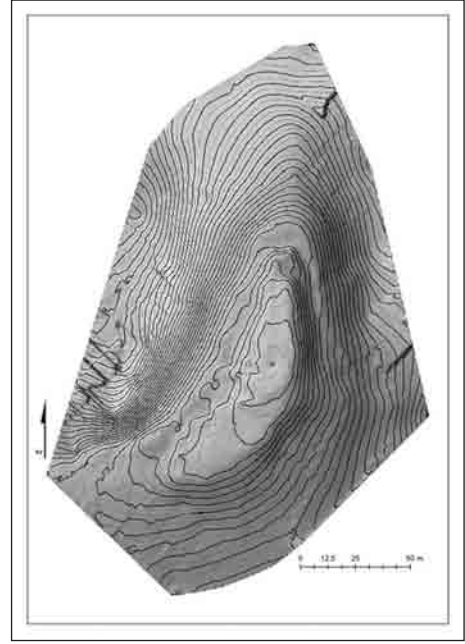
Resim 9: Ziyaret Tepe

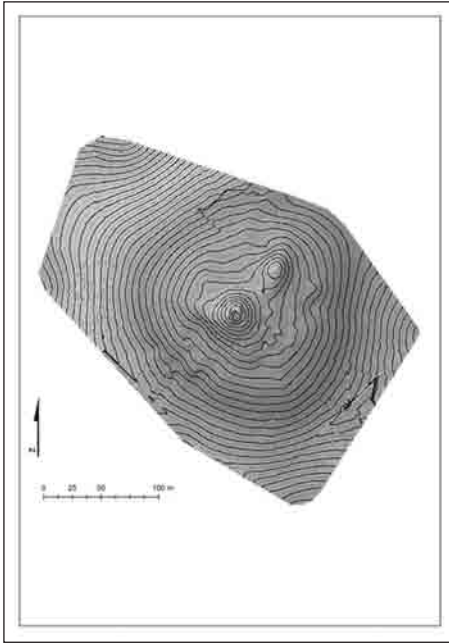
Çizim 1: Dolma Tepe

Çizim 2: Hazarşah Höyük

Çizim 3: Kale Höyük

Çizim 4: Ziyaret Tepe

SUMMARY OF THE 2008 CILICIA SURVEY (İSKENDERUN BAY REGION)

Ann E. KILLEBREW*
Gunnar LEHMANN

The fifth (2008) season of Mopsos Landscape Archaeology Project in the Bay of İskenderun took place during four weeks from June 26th to July 25th. During the 2008 season, participants included. Ann E. Killebrew (project director, Pennsylvania State University, Gunnar Lehmann (co-director, Ben-Gurion University), Marie-Henriette Gates (Bilkent University) and Sandra Scham (Catholic University) who served as project archaeologists and consultants. Pete van Rossum (Pennsylvania State University) was the project GIS specialist. F. Sancar Ozaner (Abant İzzet Baysal Üniversitesi) served as the project geomorphologist. Field surveyors included Ben Bradshaw, Amanda Iacobelli, Brandon Olson, Thad Olson, Jeff Herrick, Andrea Gatzke, Juan Manuel Tebes, Michael Prescott II, Müge Durusu and Volkan Güngördü.

The survey was also graciously assisted by Sn. Zerrin Akdoğan, representing the Ministry of Culture and Tourism's Department of Cultural Affairs and Museums, which kindly renewed permission for the continuation of this survey. The survey members once again wish to express their thanks to the Ministry and to its exceptional representative Sn. Akdoğan for their interest and contribution to the season's successful outcome.

Our 2008 research project was supported by the Pennsylvania State, Bilkent, and Ben-Gurion Universities. During the 2008 season, the survey included the Arsuz and Payas regions. The survey methodology combined intensive exploration within the built-up area of the city of Arsuz and industrialized areas of Payas, and intensive field walking in transects of 30

* Prof.Dr. Ann E. KILLEBREW, The Pennsylvania State University, University Park, PA./USA.
Dr. Gunnar LEHMANN, Ben Gurion University of the Negev. Beer Sheva/ISRAEL.

m width in the fields and hills surrounding Arsuz. We also interviewed the local population and documented oral histories related to survey region. All sites were photographed, recorded by GPS and GIS mapping techniques, and sampled by collecting ceramic and other artifacts and material culture. Finds were then analyzed, recorded, drawn and photographed. At the close of the season, the 2008 survey finds were stored in the Kinet Höyük Excavation House (Yeşil-Dört Yol) excavation house's sealed depots, together with those of previous survey seasons.

During the 2008 survey season of the Cilicia (İskenderun Bay [Mopsos] Project), 56 sites were surveyed and documented, mainly in the Arsuz region (Map 1). In contrast, the Payas region has been severely damaged by industrial development and very few sites are visible today. Thus most of our fieldwork concentrated on the city of Arsuz, the surrounding villages and the lower slopes of the Amanus Mountains, and their transition into the coastal plain. The majority of the extant and/or visible archaeological sites are situated in this transitional zone. Site density is especially high along the coastal region of Arsuz and the area of the Amanus foothills. The majority of these sites date to the Hellenistic through Late Roman/Byzantine periods (4th c. BC – 7th c. AD). A few Bronze and Iron Age sites were also documented. The sites surveyed in 2008 are as follows:

Site No. 32. Site Name: Höyük Köy

UTM East 761105; UTM North 4028385. Date: Rom – Byz – MA/Ott

22/7/2008: Large mound covered with orchards on the slopes and olive trees at the summit. The lower part of the summit was being plowed at the time of the survey. A modern house is located on the slope. A concentration of sherds was found on top, particularly on its lower (eastern) part, probably because it was being plowed. On the northwestern (terraced) slope, three graves were found, but poor visibility prevented further study. Two walls were visible on upper slope. One of the few sites with concentration of

Medieval fine painted (mostly green and yellow) wares.

Site No. 33. Site Name: Seyithizir 2

UTM East 760296; UTM North 406497. Date: Rom - Byz

17/7/2008: On the beach near a modern shrine of Sih Sebahattin (Site 171), a late classical site extends from the sea about 200 meters inland. The site is hilly by the sea, but very flat starting roughly 50 meters from the sea. Concentration is densest near the sea. The flat field is overgrown with weeds, making visibility poor, and even walking is difficult in some areas. One interesting find is a large white stone, which was used for processing olive oil near the shrine. Density of roof tiles and pottery was high, and increased as we approached the beach. About 50 meters from the beach, the ground rises slightly, and the density of pottery increases. At the beach, the hill is eroding badly, leaving a long cut, in which is much pottery. It was suggested that a Byzantine church originally stood at the site.

Site No. 42

UTM East: 758408 UTM North: 4031539. Date: EB - Hell - Rom

21/7/2008: Site 42 is a large site which is located between an alluvial plain and a range of low hills. There are power lines running through the site and the area includes a lemon tree grove and some open fields, both plowed and unplowed. It was approximated that the site was 300 m. x 300 m. in size.

Site No. 96. Site Name: Kulenin Tepesi

UTM East: 755491 UTM North: 4028329. Date: MB-LB - Iron - Pers - Hell - Rom - Byz

21/7/2008: This höyük recently had been significantly destroyed, mostly likely as a result of bulldozing for the purpose of quarrying. In this cut, located on the western side of the höyük, pottery can be observed in the layers of soil

exposed. The top of the hill is plowed, and has the densest concentration of pottery at the site. There is a drop in this density on the SW side of the höyük and the eastern slope is sparse.

Site No. 97. Site Name: Konacık/Harapçık

UTM East 753361; UTM North 4027608. Date: Rom – Byz

3/7/2008: This large late classical site near modern Konacık contains a high artifact density over a large area. The most prominent features of the site today are the remains of three large sarcophagi and several badly damaged but still *in situ* mosaics. This previously excavated mausoleum consisted of two rectangular chambers which in total contained three stone sarcophagi. The complex also featured pavements of mosaics of white and black *tesserae*, with at least two different geometric patterns. These mosaics had been severely damaged by looting. Three other looter pits were also visible. A dense concentration of roof tiles surrounded the chambers of the sarcophagi, and three ashlar (≈0.5 m. long) were visible to the west, north, and NE of the center of the mausoleum. Several transects were made southeast of this mausoleum. Dense scatter of Roman-Early Byzantine sherds up until the first breakwater. On a low mound close to the coast, remains of a possible podium were surveyed, supported by a wall facing the coast. Two columns were found 10 m. from the wall facing the coast, hinting at the existence of a monumental public structure, perhaps a temple or church. Additional transects were made northwest of the mausoleum, finding a heavy concentration of Roman-Byzantine sherds up to 100 m. away. Farther northwest the area is covered by modern buildings, particularly summer houses, which prevented the finding of more materials.

Site No. 99. Site Name: Kactaş 1

UTM East 752699; UTM North 4026440. Date: Hell – Rom - Byz

4/7/2008: This small, flat clay hill lies to the SW of site 97, along the coast near the modern holiday village of Deniz Yaykası, next to a fish restaurant. Clay deposits were visible in the road cut on the eastern side of the hill. A scatter of ceramic remains was present on the top of the hill and in the road cut. The location may have been chosen for the availability of clay, which showed evidence of being mined in the modern period.

Site No. 102

UTM East 752583; UTM North 4026134. Date: Hell – Rom - Byz

5/7/2008: This roughly triangular site SW of the holiday village of Deniz Yaylası was located on a stretch of NE-facing beach and a small associated small valley/wadi bed SE of the beach. This site is divided into two terraces, an upper and a lower. It is bounded by a small hill (Site 103) on the NE, and a small, active stream on the south. A second hill rises to the south of the stream, forming the V shaped valley in which the site is located. A road recently been cut into the small hill to the NE revealed several burials. One piece of sarcophagus fragment may have been found at the base of the hill.

Site No. 103

UTM East 752686 UTM North 4026033. Date: Rom

5/7/2008: This site, located on an uncultivated and rocky hilltop/slope, consists mainly of a scatter of pottery. Several dense concentration of sherds, including part of a sarcophagus lid which probably belonged to tombs that were disturbed when some years ago a road was built across the hillside. Local inhabitants reported looters' activities in the area.

Site No. 104

UTM East 752119; UTM North 4025521. Date: Rom

5/7/2008: This site, located south of site 102, is roughly triangular in shape, bounded by the sea to its NW, a ridge (50 m high and rising further) immediately to its NE, and a more gently rising slope to its SW, which was terraced for agriculture. A denser scatter was observed in the northern portion of the site, and a number of sherd types were found, including both Roman coarse ware, fine ware, and roof tiles, one of which was stamped. In the southern portion, a number of deep (approx. 3 m at the deepest) looters' pits were observed. One pit appears to have once held an ancient kiln, a suggestion that was also mentioned by a local resident, though no remains were found.

Site No. 105

UTM East 752222; UTM North 4025549. Date: Hell - Rom - Byz

5/7/2008: A small site on the end of a 50+ m high ridge ending in cliffs above a beach. There was no visible scatter on the slope of the hill, or on the road cut approx. half way up, but at the top of the hill, on the western side of the site, a dense concentration of ceramic remains was visible on the surface, in the midst of small fields terraced with stone walls. A number of roof tiles and many vessel sherds were present in this concentration.

Site No. 110. Site Name: Gülchihan (Beach)

UTM East 764127; UTM North 4039226. Date: EB - Iron - Hell - Rom

8/7/2008: A site located on an east slope between a low ridge (≈60 m at highest) and the beach of the holiday village of Gülchihan. A Cypriot Geometric (Iron Age) sherd was found near a wadi, with a spiral decoration on a creamy background.

Site No. 115

UTM East 764962; UTM North 4039719. Date: Rom – Byz

8/7/2008 - 9/7/2008: This site is made up of a large plowed field about 100-200 meters from the sea lying on a low hill. The extent of this site is difficult to judge, due to modern houses built on two sides of the field and cutting the site off abruptly on two sides.

Site No. 116

UTM East 764962; UTM North 4039660. Date: Byz

8/7/2008 - 9/7/2008 – A dense concentration of roof tiles and other ceramic remains present in an agricultural field and a along a low bank/cut (approx. 1.5 m high) of rocky beach. This site was potentially the site of a Byzantine chapel or some other Christian structure, because of the discovery of two fragments of ceramic plaques, stamped with crosses, which were found either protruding from the cut itself or lying above on its edge.

Site No. 117. Gülcihan

UTM East 764426; UTM North 4039250. Date: Iron – Persian

8/7/2008: This site is located in the middle of modern Gülcihan, and consists of several small fields surrounded by modern houses. Due to recent construction activities, modern materials were found mixed with ancient remains. The areas that were plowed yielded Iron Age and Persian period pottery, including Attic ware. A small orchard to the south of the main site yielded one Persian period handle, and nothing else. The main site, two fields in the middle of town, yielded Iron Age pottery.

Site No. 118. Site Name: Tell el-Abd

UTM East 768503; UTM North 4035322. Date: EB – Iron – Persian – Hell – Rom – Byz – MA/Ott 9/7/2008: This steep hill, roughly 250 m above sea level, is the most defensible site in the area. It sits at the base of the Amanus range, where the foothills meet the plain, near the village of Uçgüllük. It offers a commanding position, towering over the plain as well as a wadi system running up (and over) the Amanus mountains. Visibility on the slope and top was good, though the steep slopes made collection difficult. Ceramic remains started at the very base of the hill. Several looter's pits were found at the top of the site.

Site No. 119. Site Name: Kactaş 2

UTM East 752810; UTM North 4026737. Date: Rom – Byz

4/7/2008: This site to the north of the holiday village of Deniz Yaylası, was approx. 12,600 sq m., set on two terraced fields (lower and upper). Large numbers of roof tiles, fragments of vessels, and even sherds of ancient glass from these terraces were present, while the terraces themselves were of an unknown date. These modern terraces may cut through a site which had originally occupied a gentle slope. Kactaş 1(Site 99) and Kactaş 2 are both close to the old village of Kactaş. Kactaş 2 was designated because it was located in the low agricultural field and found with Roman and Byzantine sherds.

Site No. 120

UTM East 765576; UTM North 4038228. Date: Hell – Rom – Byz

12/7/2008: A dense concentration of roof tiles, with some other ceramic remains, in a field overgrown with tall (≈1.5 m tall) *bardunis* (fennel) on the E side of the modern road to the village of Uçgüllük. The *bardunis* greatly obscured visibility, but we were able to collect a large number of sherds, though it was difficult to discern the true extent of the site.

Site No. 121. Site Name: Uçgüllük (Akbar) Höyük

UTM East 36767346 UTM North 4035440. Date: EB II-III – Iron II – Pers – Hell – Rom

7/12/2008: A small höyük site SW and adjacent to the village of Uçgüllük. The hill is surrounded by agricultural fields. One end of the hill has been cut, revealing much older material. On top of the hill, a great many roof tiles were found, and this appears to be the chief area of settlement during the Hellenistic and Roman periods. Along the slope of the hill, Persian period pottery was recovered, including a clay ram's head. In the cut, which was likely made for agricultural purposes, EB and Iron Age pottery were discovered in situ.

Site No. 122

UTM East 234198; UTM North 4033100. Date: Pers – Hell – Rom – Byz

12/7/2008: This site is located at a high elevation (~550 meters) in the hills above Uçgüllük. From the road, we noticed a concentration of roof tiles in an agricultural field. In the field, we found many roof tiles as well as many remains of huge storage jars. The site may have been an olive oil production center. Currently, the area around this site is under intense cultivation.

Site No. 123. Site Name: Yanan Taş ("Burning Stone")

UTM East 234676; UTM North 4032604. Date: Hell

12/7/2008: This dramatic site was situated on a steep hillslope. A medium scatter of pottery and a number of roof tiles were found above a rocky outcrop where a stream of natural gas fuels a constant flame, so that the stone itself seems to burn. The Turkish name for such phenomena is "*yanan taş*" – "burning stone." This is a phenomenon that usually occurs at a fault lines, and because the leak is very small, can be active for thousands of years.

Site No. 124

UTM East 37232566 UTM North 4034767 Elevation: 537 m. Date: Rom

12/7/2008: Tombs on a mountain slope near Kurdbağı. Two rock cut tombs along the road overlooking Tell el-Abd. The tombs were broken into, and pottery remains are scattered around them. Among the finds were many sarcophagi lids. Small amounts of Roman pottery were found around the area.

Site No. 125

UTM East 763491; UTM North 4037447. Date: Hell – Rom – Byz

16/7/2008: This site is near Gökmeşdan . The area is very flat, and is currently in use for agriculture, though a significant portion has been covered by the modern road. Roof tiles and pottery were collected.

Site No. 128

UTM East 757111; UTM North 4030748. Date: Rom

22/7/2008: A site adjacent to a section of Roman aqueduct near Arsuz, laid out to the E and W of a modern road oriented N-S, near site 180. This large hill along the coast east of Konacık is the location of a very large Roman or late classical site.

Site No. 133. Site Name: Paşa Tepesi (Beyköyü Höyük)

UTM East 764994; UTM North 4032831. Date: EB – Per – Hell

16/7/2008: This tepe is currently under cultivation and much of the hill has been badly damaged by very recent agricultural activity. This site yielded large numbers of EB sherds and smaller numbers of Persian and Hellenistic pottery. The discovery of vitrified clay indicates the presence of kilns or other industry on the site in antiquity. Numerous bones were lying on the surface, suggesting possible burials.

Site No. 134. Site Name: Adam Höyük

UTM East 767757; UTM North 4040587. Date: Iron ? – Classical

15/7/2008: Mound north of Arsuz covered with modern buildings. Very few sherds were recovered. Noteworthy is a painted sherd, probably dated to the Iron Age.

Site No. 135: Site Name: Dalbaz Höyük

UTM East 231327; UTM North 4037247. Date: EB – MB – LB – Pers – Hell – Rom – Byz

13/7/2008: A multi-component höyük site with rich ceramic remains of various periods. On the west slope of the hill, and extending out into the fields to the west, a large, dense concentration of classical pottery was found. A particularly dense concentration of Rom/Byz artifacts was found at the NW base of the hill. Many roof tiles were found, along with many storage jars and a large amount of Roman fine ware. Along the west side of the hill, and snaking around the south side, there is an irrigation channel with some water in it. The source of this water is unknown. In the plain on the west side of the hill, the scatter of classical artifacts extends out roughly 100 meters along the entire west side of the hill.

Site No. 136. Site Name: Deli Tepe

UTM East 231310; UTM North 4037725. Date: MB

13/7/2008: A hilltop site approx. 500m to the NW of Site 135. This area had been plowed for agriculture and also cultivated with widely-spaced olive trees. A medium density of ceramic remains was fairly consistent across the hilltop with the densest concentration of pottery in the NW, where a stone mould for casting was found.

Site No. 137. Site Name: Sokulu Tepe

UTM East 232012; UTM North 4937471. Date: EB – Iron – Hell

14/7/2008: EB site north of Site 135, it included a concentration of pottery and large undressed stones on a hill. These stones were apparently cleared off the ploughed fields on the hill. EB material was found primarily towards the top, on the north slope.

Site No. 138. Site Name: Çatalbent

UTM East 232498; UTM North 4037598. Date: Hell – Rom – Byz

14/7/2008: This site, located SE of Site 137, is a Hellenistic/Roman cemetery on a hill near the Derekuyu village. A dirt road cuts across the top of this low hill which may have initially revealed the tombs. On the south side of the road, at the top of the hill, several looters pits were found. In and around the pits were many pieces of sarcophagi, as well as human remains. The site is badly damaged by illicit digging.

Site No. 139

UTM East 231886; UTM North 4037745. Date: Hell

14/7/2008: A farmer cutting a channel for water unearthed several pieces of pottery. Olive trees now cover the site, and there are two modern houses close by. Near the road in front of the two houses, a handful of Hellenistic fine ware sherds were found. Artifact density was very low, and what was found may have been unearthed by digging. Since only fine wares were found there might be graves here. The pottery scatters over an area of ca. 20 m diameter.

Site No. 140

UTM East 231614; UTM North 4038122. Date: EB – Hell – Roman – Byz

14/7/2008: EB pottery found in light density across much of the northern slope of the hill and up to the top where visibility was very good due to plowing. Much of the south side was covered by thorns, making visibility very poor. Artifact density on the entire slope and summit was not high, but was relatively constant over the whole site.

Site No. 141. Site Name: "Lion Mosaic" Site

UTM East 768121; UTM North 403871. Date: Rom/ Byz

14/7/2008: In Madenli, a local man showed us a location where a low hill was bulldozed. At the resulting cut, a lion mosaic was found 10-15 years ago. The mosaic was removed and is no longer visible. A second cut below the first has a tunnel, probably an entrance to a mine, similar to the tunnel at site 143.

Site No. 142: Ali Harbiyeci Family Cemetery

UTM East 768095; UTM North 4038215. Date: Hell – Rom – Byz

14/7/2008: A low hill with a modern cemetery at the top. A local resident claims that mosaics were found during modern burials. Roof tiles and pottery occur in a dense concentration on the summit – many complete roof tiles were found. The site extends down the slope to the west.

Site No. 143

UTM East 768510; UTM North 4037975. Date: No evidence

14/7/2008: A tunnel is cut into the hillside, and may be an ancient mine. The entrance is approximately 1m x 1m. Our team investigated the interior of the tunnel, approximately 15 meters into the hillside, but stopped due to the lack of proper lighting equipment.

Site No. 144: French School in Madenli Village

UTM East 768070; UTM North 4038580. Date: No evidence

14/7/2008: Location of school building of the French Mandate period. According to the villagers once a church stood here. A fragment of a capital with decoration was found here.

Site No. 145. Site Name: Madenli Village Cemetery

UTM East 768117; UTM North 4038986. Date: Hell – Rom

15/7/2008: A low hill occupied by the modern cemetery of the village of Madenli. Visibility was generally poor, due both to the modern graves and overgrown thickets. Much modern ceramic material (roof tiles) was interspersed with the ancient material, including ETS.

Site No. 146. Site Name: Düzöğüren – Field near Çengen Köy (Kepirce)

UTM East 231926; UTM North 4042039. Date: Hell – Rom – Byz – MA/Ott

15/7/2008: Large ancient settlement remains in ploughed fields near the now abandoned house. Undressed stones, large amounts of pottery and roof tiles were recorded.

Site No. 147. Site Name: Karadağ

UTM East 231340; UTM North 4041299. Date: Rom – Byz

15/7/2008: This site was located approx. 1 km from the center of Site 146 and approx. 0.5 km from site 148. We were led to the site by a local resident of Çengen Köy/Kepirce. Three deep (approx. 2 m) looter pits were visible on the top of the ridge; these pits were apparently the original context for the fragments of a low-quality mosaic of pastel colored *tesserae* which were observed on this day (one example of which was collected). A dense

concentration of ceramic remains, primarily roof tiles, but also fragments of storage vessels, and a few examples of finer wares (two fragments of a lamp) were present.

Site No. 148. Site Name: Kocadamı Cemetery

UTM East 768701; UTM North 4041770. Date: - Hell

15/7/2008: A site on a ridge with an electricity tower is located in the center of the site. A local resident led us to this site, where we observed many ceramic fragments, some very large (≈ 0.5 m long), of Hellenistic sarcophagi and ETS.

Site No. 149. Site Name: Bulgarlı

UTM East 767418; UTM North 4031840. Date: Byz

16/7/2008: This site is in an agricultural area up in the foothills of the Amanus, overlooking a deep gorge. The fields are currently used for apricot trees. Many roof tiles were in evidence, as well as many handles from large storage jars. Local farmers report that here was a large decorated stone was taken to the Hatay Museum in Antakya. Based on the elevation and the olive press found nearby at site 154, this settlement may have produced olive oil in antiquity.

Site No. 154. Site Name: Kastel

UTM East 768054; UTM North 4031162. Date: Rom – Byz

16/7/2008: Currently, the site is bisected by a modern dirt road and contains apricots and lemon orchards. A great deal of pottery and roof tiles were evident. The most important feature of the site is a large (1m x 1m +) white stone used as an olive press. Also visible on this site were several other stones that appear to have been used for olive production, as grooves which used to hold wooden beams were found.

Site No. 166

UTM East 768567; UTM North 4031107. Date: Rom – MA?

16/7/2008: This small site in the foothills is located down the modern road from site 154. Today a small modern garden/farmstead with apricot trees and vegetables covers most of the site.

Site No. 168: Columns in Old Cemetery of Beyköyü

UTM East 764743; UTM North 4032696. Date: No evidence

17/7/2008: A modern cemetery with columns, there are no roof tiles and pottery. Villagers say that the granite columns visible on the site today were transported to the cemetery from a site near the sea. They also mention a decorated stone with a bull's head that they sold. We also discovered one small piece of worked marble, which appears to be the base for an old chancel screen.

Site No. 169: Gökmeydan 20th Century Pottery Workshop

UTM East 764746; UTM North 403282. Date: modern

7/17/2008: Large amounts of glazed Ottoman (and Medieval?) pottery and undressed stones on an upper slope were recovered. Only very few roof tiles were collected.

Site No. 171. Site Name: Seyithızır türbesi - Seyithızır 1 (Gökmeydan)

UTM East 760470; UTM North 4036247. Date: Ottoman - Modern

7/18/2008: Alawite shrine in which here is according to local tradition the footstep of Ali. The shrine is located on a low hill. Within the shrine there is a stone with engraved cross, apparently from an ancient church.

Site No. 172. Site Name: Seyithızır 3 (Gökmeydan)

UTM East 760801; UTM North 403677. Date: Rom – Byz

18/7/2008: Ancient settlement near site 171 with remains with roof tiles and pottery. In a cut that now serves as a large garbage pit, sections of walls and thick plaster floors, all covered by roof tiles were clearly visible at c. 1 – 1.5 m. below the present surface.

Site No. 173. Site Name: Sariseki Village

UTM East 251088; UTM North 4062069. Date: Ottoman - Modern

7/20/2008: Villagers pointed out the location of an old wall that was removed by the municipality and also mentioned that many rock cut graves at mountain slopes east of the village were destroyed by the highway construction. Today a large sulfate factory is built on the site. Neither ancient remains nor pottery were seen in the inner area, which is almost completely occupied by modern buildings and small orchards. Close to the village, on a high mound, is located the Sariseki Kalesi, a Turkish fort. Survey in this area is prohibited due to the presence of a military installation. Short surveys in the area did not recover any pottery.

Site No. 174

UTM East: 756281; UTM North: 4027519. Date: Hell – Rom – Byz

21/7/2008: This site near Tulek Village was located at the top and side of a hill. The site is currently being destroyed by companies from İskenderun and Gaziantep which are quarrying for rocks. A large amount of roof tiles were found at this site.

Site No. 175: Mediterranean Sea in Front of Sayegh House in Arsuz

UTM East: 758856; UTM North: 4033796. Date: Hell

21/7/2008: A lifeguard at the beach directly in front of the Sayak residence found a stamped brick under the water. Fingerprints and the stamped letters EK were visible on this brick.

Site No. 176.

UTM East 3675865 UTM North 4033230 7/22/2008: To the south of Site 32, outside the Arsuz military base, lays a modern clay quarry, from which clay samples were taken for analysis.

Site No. 177. Site Name: Arsuz (Uluçınar) Höyük (outer boundaries)

UTM East 758411; UTM North 4033320. Date: Hell – Rom

7/22/2008: Large mound located in the center of the modern town of Arsuz (previously assigned our Site No. 31) located on the cape of Arsuz and on the southern banks of the river. This is the probable location of the classical of Arsuz (ancient Rhosos, Rosis, Hisn Rusus, today Uluçınar). Today it is occupied by a military base, so access is very restricted. Two members of the survey team were permitted to conduct a very short survey around the walled perimeter of the military base. Mainly Hellenistic and Roman pottery was recovered. No evidence of earlier periods was found.

Site No. 178

UTM East 758093; UTM North 4033223. Date: Hell/Rom

7/22/2008: Hill south of Site 177. Simple graves cut into the bedrock in hillside that had been apparently uncovered by recent construction in the area.

Site No. 179

UTM East 758305; UTM North 4033210. Date: Hell/Rom

7/22/2008: Hill south of Site 177 where tombs had been disturbed by the modern road.

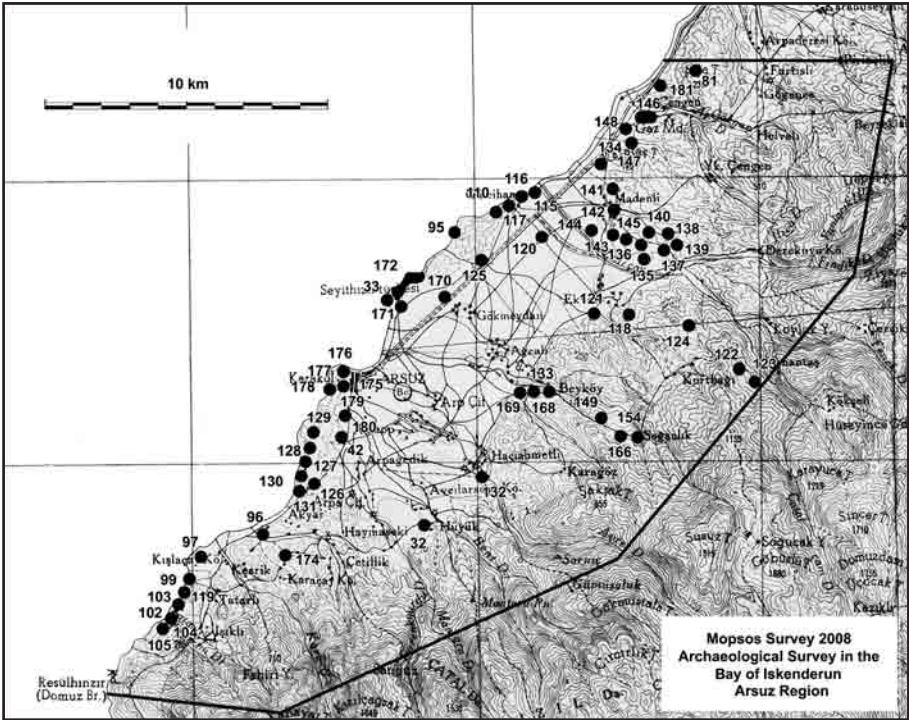
Site No. 180

UTM East 758541; UTM North 4032286. Dating: Rom

7/22/2008: Along the roadside between Arsuz and Konacık, the badly damaged remains of a Roman aqueduct are visible from the road. Architectural remains were observed in the gardens of local houses (column bases), as well as olive presses next to the road.

Site No. 181

UTM East 232714; UTM North 4042418 7/18/2008: Location of Cengen clay sample.

Map 1: Map of sites surveyed in the Arsuz Region (2008 Bay of İskenderun Survey)

BEYDAĞLARI YÜZEY ARAŞTIRMALARI 2008

İ. KIZGUT *

2008 yılı araştırmaları Antalya İli Kemer-Kumluca İlçeleri'nin sınırında bulunan Kavak Dağı üzerindeki Mnara ile Kumluca İlçesi Gölcük Köyü, Saraycık Mevkiindeki Kitanaura yerleşimlerinde gerçekleştirilmiştir.

MNARA ARAŞTIRMALARI

İ. KIZGUT-S. BULUT- E. AKALIN

Mnara, Antalya İli Kemer İlçesi'nin kuzeyine yönelen ve Kesme Boğazı'nın 23 km. kuzeyinde yer alan Kaplan Dağı üzerindeki Kosara ile Antalya'nın 37 km. güneybatısında, bugünkü Bölücekteş Tepesi üzerindeki Lykai arasındaki Kavak Dağı üzerinde konumlanır. Patara da bulunan ve İ.S. 45 yılına tarihlenen Stadiasmus Patarensis Anıtı bilgilerine göre Mnara, Mnarike bölgesi içerisinde yer alır. Kavak Dağı, denizden 1470m yükselen zirvesi ve kuzey-güney doğrultusunda uzanan konumuyla bağımsız bir tepedir ve çevresinde dipten bağlantılı sıra tepeler bulunmaktadır (Res. 1). Tepenin orta

* Yrd. Doç. Dr. İsa KIZGUT Akdeniz Üniversitesi F.E.F. Arkeoloji Bölümü 07058 Kampus/ Antalya / TÜRKİYE. ikizgut@akdeniz.edu.tr

1 Beydağları yüzey araştırmalarının gerçekleşmesi için izinleri ve maddi destekleri için Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğümüze, böylesine zor etapta ekip üyesi ruhuyla çalışan Bakanlık temsilcimiz Söğüt Müzesi'nden Abdurrahman Aktaş'a, bilim ekibi ve öğrenci kaynağı ile her zaman desteğini esirgemeyen Akdeniz Üniversitesi Rektörlüğü ve Arkeoloji Bölümü'ne araştırmanın ilk yıllarından bu yana hep yanımızda olan ve bizleri destekleyen Koç Vakfı Akdeniz Medeniyetleri Araştırma Enstitüsü ve Sayın Müdürü Kayhan Dörtlük ile çalışma arkadaşlarına, tespit edilen yeni yerleşimlerin tescili konusunda uyumlu çalışmalar gerçekleştirdiğimiz Kültür ve Tabiat Varlıkları Koruma Kurulu Antalya Bölge Müdürlüğü ile çalışanlarına, Antalya Müze Müdürlüğü ve çalışanlarına, günlük 6 saat süren tırmanışa rağmen hiç sızlanmayan ekip üyeleri ile öğrencilerimiz Arkeolog Sanem Fırıncı ve Erhan Özkan'a, öğrencilerimiz Ç. A. Aygün, E. Yeşilyurt'a teşekkürlerimizi sunarım.

bölümlerinde bulunan derin vadi doğu ve batı bakışlı yerleşime uygun iki yamaç oluşturmuştur. Batı dış yamaç üzerindeki çıkılabilir eğim iç bölümdeki yerleşim sırtlarına ulaşılmasına olanak tanır, diğer yönlerden tepeye çıkmak mümkün görünmemektedir. Batı yamaçta doğu-batı doğrultusunda yaklaşık 100m uzunluğundaki duvar yıkıntısı, tepenin başka yönlerinde gereksinim duyulmayan sur duvarına ait izlerdir. Yukarıdan kopup gelen kayaların tahrip ettiği sur duvarının ölçülebilen kalınlığı 2.50m.dir.

Ticarî Agora: Yerleşimin kuzeybatı ucunda yer alır. Agoraya ulaşımı sağlayan yol, güneyden yükselerek gelir ve burada basamaklı bir sokağa dönüşerek agora üst kotundaki yapılara uzanır. Agoranın meydanı yamacın eğimi nedeniyle güneydoğu ve güneybatıda oldukça anıtsal bir görüntü sergileyen teras duvarlarıyla oluşturulmuştur. Güneybatı duvarı 4.50 m. yüksekliğe dek korunmuştur (Resim: 2). Güneydoğudaki teras duvarının üzeri 3m. genişliğinde düzgün bloklarla podyum oluşturacak şekilde örülmüştür. Gerek podyum gerekse de duvar dibinde görülen profilli kaideler bu duvarın yazıtlı heykel altlıkları ile donatıldığını göstermektedir. Benzer bir düzenleme paralelindeki kuzeydoğu-güneybatı doğrultulu podyum üzerinde de görülür. İki heykel kaidesi *in situ*dur. Biri podyumun kuzeydoğu ucunda heykel kaidelerine dönük diğeri ise güneybatı ucta agoranın meydanına bakan iki eksedra bulunur.

Meydanın kuzeybatısını ise üç odalı bir agora binası çevreler. Yapının cephesinde üç giriş tespit edilmiştir. Girişler, yarım sütun tamburları ile vurgulanmıştır. Geç dönemde girişlerin moloz taşlarla örülerek kapatıldığı görülmektedir. Kuzeybatıdaki mekânın ana kaya üzerine oturması ve doğu kısım ile olan kot farkı nedeniyle yapının iki katlı olduğu düşünülmektedir. Güneydoğuda yükselen kayalığın içerisine yerleştirilmiş ve moloz dolu olan mekânın içerisinde tespit edilen ölçü kabına ait parçalar agoranın ticarî yönünü belgeleyen buluntulardır. Agora meydanına bakan eksedrada bulunan yazıtın karakteri ile yapının korunabilmiş duvar örgüsü Hellenistik Dönem özelliği göstermektedir. Bu tür düzenlemeler içerisinde yer alan yapıların işlevi ise *agoranomos* olarak bilinmektedir (Resim:3)².

2 Ertekin, E., "Principatus Devrinde Görev Yapmış Olan Ephesos *Agoranomos*'ları II", Arkeoloji ve Sanat 112 (2003) 35-42.

Agora üstü yapılar: Agoranın bir üst kotunda kuzey ve doğu yönde çok sayıda yapı kalıntısı bulunmaktadır. Bazıları ana kayaya dayandırılarak kesme bloklarla örülürken bazıları ise tekil ve düzgün olmayan taşlarla örülü duvarlardan oluşturulmuştur. Duvar kalınlıkları 0.80-0.50m. arasında değişebilmektedir. Yapılar arasından geçen ve ulaşımı sağlayan sokaklar birçok yerde izlenebilmektedir. Görülebilen bazı sarnıçların tekil bir yapıya ait olmadığı çevresindeki yapılar dikkate alındığında ortak kullanımın söz konusu olduğu anlaşılmaktadır.

Yapı I: Kuzey – güney doğrultusundaki yapının güney duvarı batı yönde uzatılarak yüksek ana kayanın etrafı çevrelenmiş ve oluşan alanlar mekân olarak kullanılmıştır. Mekân I, kuzeyde ve 1.04 m. genişliğindedir ve giriş olarak planlandığı düşünülmektedir. Kuzey duvarın batı sonu ile batı duvar ana kayadan yararlanılarak oluşturulmuştur. Girişin hemen önünde iki basamağın korunduğu gözlenmiştir. Doğuya yönelen iniş bir kot sonra agora terasına ulaştırır. Girişten 10 m. ileride kaçak kazılarla açığa çıkarılan bir teras duvarı bulunmaktadır. 2 m. yüksekliğindedir ve kuzeye yönelir. İkinci mekânın kotu daha yüksektir. Görünen bloklara göre birinci mekânın girişi ile aynı doğrultudaki bir iç girişle ikinci mekâna geçiliyor olmalıdır. Duvarlar kesme düzgün bloklarla örülmüştür fakat tahribat nedeniyle bazı bölümlerde duvarlar izlenememektedir. Bu yapıya ilişkin duvar bloklarının çoğunluğu kaya kütesinin aşağısında yer alan agoraya ait yapının içerisine dökülmüştür. Ölçülebilen duvar kalınlığı 0.55 m.dir.

Yapı II: Yan yana bitişik nizamlı üç mekândan oluşmaktadır ve arka duvarlar ana kayaya dayandırılmıştır. Yukarıda anlatılan I No.lu yapıdan 8m yukarıda ve güneydoğu bakışımıdır. Ortadaki mekân diğerlerine göre daha büyüktür. A mekânı 4.75 m, B mekânı 6.40 m., C mekânı ise 3.50 m. genişliğindedir. A ve B mekânlarının ortak duvarı 0.75 m, B ile C mekânlarının ortak duvarı 1.05 m., C mekânının yan duvarı ise 0.65 m. kalınlığındadır. Arka duvarın korunan yüksekliği 1.80 m.dir ve teras duvarı işlevi de görmektedir. Ön cephe, arka ve dış yan duvarlar kesme blok taşlarla, ara duvarla ise daha küçük ve düzensiz taşlarla örülüdür. Ara duvarların arka duvara organik bir

şekilde bağlı olmadığı gözlemlenmiştir. Ön cephede oluşturulan teras sokak işlevinde ve 3 m. genişliğindedir.

Yapı III (Kuzey Tapınak): Kuzeydoğu – güneybatı doğrultusunda uzanan tepenin kuzey ucunda konumlanmıştır. Batı uçtan başlayarak ana kayadan mümkün olduğunca yararlanılarak fazla büyük olmayan bir mekân oluşturulmuştur. Yapıya ilişkin duvar kalıntıları korunamamıştır fakat ana kaya üzerindeki blok yerleştirme kalıntıları gözlenebilmektedir. Dikkat çeken en önemli özellik mekân zemininin kesme blok taşlarla oluşturulmuş olması ve bazı bölümlerde kilit tekniği kullanılmasıdır. Bu blokların bazıları kaçak kazı nedeniyle yerinden oynatılmıştır. Ön cephe güneydoğuya bakar. Girişe ilişkin herhangi bir iz bulunamamıştır. Yan duvarların 1.50 m yüksekliğinde ana kayanın tıraşlanarak geri kalan kısmın da blok taşlarla örüldüğü anlaşılmaktadır.

Hemen bitişiğindeki yapı da güneydoğu bakışımıdır. *Pronaos* her iki yöndeki duvarların yıkılmış olması nedeniyle kesin olarak saptanamasa da kuzey duvarın uzantısına bakıldığında güney uçta izlenen stylobat ile aynı hizada olduğu anlaşılmaktadır. Korunmuş *cella* ölçüleri kesin olarak ölçülebilmektedir fakat *cellaya* girişi sağlayan kapıya ilişkin veri kalmamıştır. Cellanın uzunluğu 6.35 m, pronaosunki ise 3.10 m.dir. Güney duvar tamamen yıkılmış, kuzey ve batı duvar ise düzeltilmiş ana kaya üzerine oturtulmuştur. Mevcut yüksekliğiyle en iyi korunan kuzey duvar, düzeltilmiş ana kayanın üzerine yerleştirilmiş düzgün blok taşlarla oluşturulmuştur. Kuzey duvarın hemen doğu ucunda güneydekine benzer profilsiz fakat yazıtlı bir altlık yer alır. Yazıt, 0.36 m. x 0.13 m.lik çerçeve içerisindedir. Üç satır olduğu anlaşılan yazıt aşırı tahribat görmüştür. Altlık 1.01 m. x 0.93 m. ölçülerinde ve 0.38 m. yüksekliğindedir. Kuzey duvara bitişik 1.10 m. genişliğindeki mekân basamaklıdır ve üç tanesi izlenebilmektedir. Bu basamaklar ile kuzeybatı kayalığına düz alana ulaşılır. Alan, hemen kenardan başlayan derin vadiye bakmaktadır. Koridordan kuzeye bağlanan duvar kalınlığı 1.10 m.dir. Burada bir mekân daha oluşturulmuştur fakat planı izlenemeyecek kadar dağıtılmıştır. Arka duvarın ana kaya dayalı olduğu anlaşılmaktadır. Aşırı

tahrip edilmiş yapıya ait çevreye yayılmış yivli ve çift taraflı sütun tamburları, altlıklar ve ön cepheye yerleştirilmiş yazıtlı heykel kaideleri ile yerde yoğun olarak görülen iri tesseralar, söz konusu yapıların dinsel içerikli olduğunu güçlendiren bulgulardır.

Yapının güneydoğusunda bulunan ve doğu-batı doğrultulu bir başka yapı 1.90 m. genişlikte başlar, yaklaşık 1.20 m. sonra genişler. Tahribat nedeniyle plan tam olarak izlenememektedir. Bu koridorun doğu girişi 0.98 m, tapınak yönündeki giriş ise 1.30 m genişliğindedir. Bu mekânın doğu bitişiğindeki yapıya giriş amaçlı bir koridor olduğu, koridorun ve doğusundaki yapının tapınak görevlilerine ait mekânlar olabileceği düşünülmektedir.

Yapı IV: Yapı III ile arasında bir boşluk bulunur. Planı izlenemese de bu boşluğun bir yapı ya da avlu olabileceği sanılmaktadır. Yapı IV doğu cephelidir, kuzey (arka) duvar ana kayaya yaslandırılmıştır. Batı duvarın düzeltilmiş ana kaya üzerine bloklarla örüldüğü izlenebilmektedir. Kaçak kazıcıların tahribatı nedeniyle yapının planı zorlukla tamamlanabilmiştir. Ön cepheye gelen yol, yapı III yönünden teraslanarak oluşturulmuştur. Ön cephenin üç girişli olması ve ön koridorlu planı nedeniyle konut dışında başka bir işlevinin olabileceği düşünülmektedir. Koridordan arkadaki iki mekâna girişi sağlayan kapı açıklıkları ölçülemedi. Ön mekânın zemin kotu arka mekânlara göre daha düşüktür. Bu nedenle arka mekânlara giriş basamaklı olmalıdır. Güney yönde kalan korunmuş kapı sövesindeki izlere göre kanatlı ve çalışan bir kapı sistemi olduğu anlaşılmaktadır. Arka mekânların bitimi ile zirvenin sınırındaki ana kaya arasında 5 m. genişliğinde kullanışlı bir düz alan oluşturulmuştur.

Yapı V: Güneydoğu bakışlı cephesi ile batı duvarı tek blok seviyesinde doğu duvarı ise 1 m yüksekliğinde korunmuştur. Arka duvar tamamen ana kayaya dayandırılmış eksik kalan kısımlar bloklarla örülmüştür. Ön cephe, yapı III ve yapı IV yönünden gelen yola açılır. 8.40m X 5.90m. ölçülerindeki mekânın girişi 0.90m.dir. Ön cephede ölçülen duvar kalınlığı ise 0.60m.dir.

Yapı VI: Yapı kaçak kazı nedeniyle aşırı tahribat görmüş, blokların tamamına yakını sökülmüş ve parçalanmıştır. Hemen önünde üst kotun ilk

sarnıcı yer alır. Alt kotta bulunan agoradan yukarı gelen yolla ulaşılır, aynı yol ile VIII numaralı yapıya da ulaşılmaktadır.

Yapı VII: Yapı VIII ile aynı kot üzerindedir. Yapı V ve VI'ya giden yol ile ulaşım sağlanır. Cephe batı bakışımıdır. Kesme bloklarla örülüdür, arka duvarlarda aynı işçilik görülmez. Kapı girişleri belirlenebilmektedir.

Yapı VIII: Sadece batı bakışımı olan cephe duvarı izlenebilmektedir. Üç blok yüksekliğinde korunmuş cephe duvarı dışındakiler tamamen tahribata uğramıştır. Çok geniş bir alan kaplamaktadır, ara blokların varlığı anlaşılamamaktadır. Duvar kalınlığı 0.70m.dir. Yapı IX ve X ile birlikte oluşturulan geniş alanda bir sarnıç yer almaktadır.

Yapı IX: Agoranın bir üst kotunda ve kuzey doğusunda konumlanmıştır. Batı bakışımı cepheden iki kapı ile önünden geçen sokağa çıkılabilmektedir. Tek blok yüksekliğinde korunabilmiş yapıda aşırı tahribat olduğundan ve bu dolgunun yoğunluğundan planı okumak oldukça güçtür. Kapılardan birine ait eşik taşı parçalanmış durumdadır. Arka duvar yapıların çoğunda görüldüğü gibi ana kayaya yaslandırılmıştır. Cephe ve kapıya ait bloklar öndeki sokağa dökülmüşlerdir. Duvar kalınlığı 0.70m. olarak ölçülmüştür.

Yapı X: Yapı IX önündeki teras yolun hemen alt kotundadır. Yapılan kaçak kazı ile 1.50m. yüksekliğinde açığa çıkarılan arka duvarın teras duvarına yaslandırıldığı ve düzgün olmayan irili ufaklı taşlarla örüldüğü gözlemlenmiştir. Bu kazı ile yapıların üzerindeki dolgunun miktarı daha net anlaşılmıştır. Yapının içine IX numaralı yapıya ait olduğu anlaşılan iri ve düzgün bir blok düşmüştür. Cephe batıya yani agoraya bakar. Ulaşım agoradan yukarı çıkan sokakla sağlanır. Aynı yol ile VIII numaralı yapıya da ulaşılmaktadır.

Yapı XI: Agoranın bir üst kotundaki terasın kenarında ve doğu yöndedir. Batıya doğru yükselen bir topografya üzerinde yer alan yapı aşırı tahribata uğramıştır. Bu nedenle planı güçlkle okunmaktadır. Üç mekânlı yapı güneydoğu-kuzeybatı bakışımıdır ve cepheden hemen önündeki teraslı yola çıkılabilmektedir. İlk mekân kapısının, duvarın kuzeye yakın bölümünde

olduğu anlaşılmakta fakat ölçülememektedir. Bu yapının güneybatı duvarına bitişik bir mekân daha bulunmaktadır fakat duvarları aşırı tahribata uğramıştır. Ara mekândan sonra gelen boşluk üçüncü mekânla birlikte kullanılan bir alan olmalıdır. Bu mekânın da yönü ve cephesi aynıdır. Giriş teraslı yol tarafındadır. Deprem ve ağaç gibi doğal tahribattan sonra kaçak kazıcıların tahribatı ile darmadağın hâle getirilen yapının diğer özellikleri ve işlevi belirlenmemektedir.

Yapı XII: XI numaralı yapının bir üst kotunda yer almaktadır. Tahribat burada da yoğundur. Cephesi batı bakışlıdır. Buradan devrilen bloklar aşağıya yuvarlanmıştır. Düzgün kesme bloklarla örülmüş yapının arka kesimleri dolgu altındadır. Arka sınır yüksek olmayan ana kayadır. Duvar kalınlığı 0.70m ölçülmüş, cepheye ait bir pencere bloğu tespit edilmiştir. Yapının girişi cephenin güney kesimine yakındır. Devrilmiş bloklar arasında kapıya ilişkin mimarî parçalar gözlemlenmiştir.

Ticarî agoraya yakın olan bu yapıların niceliği hakkında yorum yapmak oldukça güçtür. Aşırı tahribat ve yoğun dolgu bu zorluğu artırmaktadır. Aralarında bulunan ve ortak kullanılan sarnıç, agoradan yukarı uzanan yol adlandırmayı kolaylaştırmaz. Yapı VII yakınlarında bulunan bir ev sunağı bu yapıların önemli kişilere ait konutlar olabileceğini düşündüren bulgulardandır (Resim: 4).

Tiyatro: Yerleşimin güneyinde ve en yüksek noktasında yer alır, Attaleia ve Phaselis bakışlıdır. (Resim: 5). Güneybatı-kuzeydoğu doğrultulu yapı 11 adet oturma sırasına sahiptir. 5.80x6.25m. ölçülerindedir. Oturma sıraları kısmen ana kayadan, çoğunlukla da blok taşlarla oluşturulmuştur. İlk oturma sırasının 6.50m. güneydoğusunda, uçuruma yakın yerde örülen teras duvarıyla oluşturulan düzlük, orkestra olmalıdır. Sahne binasına ilişkin kalıntı bulunmamaktadır.

Meclis Binası: Ticarî Agora ile aynı yamaç üzerinde ve tiyatronun batısında yer alır. Cephesi güneybatı bakışlıdır ve arka duvar kuzeydoğudaki kaya kütesine dayandırılmıştır. Arka duvara ilişkin çok az blok sırası izlenebilmektedir. Güneydoğu duvarın cepheye yakın bölümü kısmen

korunmuş, kaya kütlelerinden düşen parçalar nedeniyle arka yarısı büyük oranda tahribata uğramıştır. Cephe, tek sıra ve dört adet düzgün kesilmiş iri bloktan oluşmaktadır (Resim: 6). Cephedeki blokların yükseklikleri 1.65m, monoblok kapı sövesinin iç yüksekliği 2.40m.dir. Kapı açıklıkları cephenin hemen güney ve kuzey köşelerine bitişiktir. Bu tasarıma göre girişler oturma sıralarının kerkideslerini karşılamış olmalıdırlar. Cepheyi oluşturan iri blokların tümünde birer adet pencere yer alır. İkinci pencere hariç diğerlerinde içeri sızan suyun dışarı akıtılması için ince bir kanal bulunmaktadır. Cephe önünde yer alan mekân içinde pencere sövelerine ait bloklar tespit edilmiştir. Yapının içi arkada bulunan yüksek kayalıktan kopup gelen iri kütlelerle ve yıkılan arka duvarın blokları ile doludur. Bu yıkıntı cepheye doğru alçalır ve kapı eşiğinde son bulur. Bu hâliyle yapı içinde oturma sıralarının varlığını düşündürse de buna ilişkin bir iz yoktur. Bu durum dikkate alındığında yapının toplantıya yönelik bir işleve sahip olduğunu söylemek olasıdır. Cephesine ekli olan tek mekân aynı genişlikte ve üç girişlidir. Duvar işçiliği benzer nitelikteki mekânın çatısı ana yapının kapı eşiğine dek yükselmelidir. Çünkü kapı eşiğinden 1.65m yüksekte pencere eşikleri başlamakta ve bu aralıkta herhangi bir eklenti ya da ahşap hatıl yuvası bulunmamaktadır.

Güney Tapınak: Yerleşimin güney ucunda, oldukça tahrip edilmiş bir yapı bulunur. Çevreye yayılmış mimarî elemanlar ve kabartmalı blok parçaları yapının tapınak olabileceğini gösteren buluntulardır. Yapıyla ilgili detaylı çalışmalar gelecek sezona bırakılmıştır. (Resim: 7).

Mezarlar: Yerleşimin tamamında yapılan ön keşif sonucu çeşitli mezar tipleri tespit edilmiştir. Ticarî agoranın güneybatısında geniş bir alan nekropol olarak kullanılmıştır. Yerleşim genelinde yapıların arasında da mezarlar bulunmaktadır. Anıt mezar, *temenoslu* mezar, lâhit, *khamasorion*, kaya mezarı ve tapınak mezar gibi tipler bulunmaktadır.

Kitanaura da 2007 sezonunda başlanan çalışmalar bu sezon tamamlanmıştır. Araştırma ekibi, nihaî yayını 2011 yılında gerçekleştirmeyi planlamıştır.

Akropol: (Resim: 8) Kamu yapılarından merkez bazilika ve geri kalan konut ya da özel yapılardan planı okunabilenlerin tamamı haritaya işlenmiş ve tanımlamaları yapılmıştır. Güney kent girişi, resmî yapılar, dükkânlar dışında kalanlar büyük oranda tahribata uğramıştır. Yapıların orijinal malzemeleri ikinci kullanımda başka yapılarda kullanıldığı görülmüştür. İşlevi tespit edilebilen yapılardan bazıları şunlardır.

Merkez Bazilika: Güney kent girişinin kuzeyinde bulunan bazilikadan başka akropolün kuzeydoğu ortalarında ikinci bir bazilika daha bulunmaktadır. Üç nefli Bazilika oldukça nitelikli bir mimariye sahiptir. Nefleri ayıran sütun, başlık ve postamentler orijinal yerlerinde ve devrik durumda bulunmaktadır. Bu elemanların incelenmesi sonucu yapının Roma Dönemi bazilikası olduğu ve Hristiyanlığın yayılmasıyla kilise olarak da kullanıldığı düşünülmektedir.

Nekropol: Akropolün batı eteğinden sonra tekrar yükselmeye başlayan topografya güneye ve kuzeye doğru bazı düzlükler oluşturmaktadır. Nekropol içerisinde yapılan incelemeler sonucu bazıları aşırı tahribat görmüş 7 anıt mezar, 2 *khamosorion*, 2 kaya osthotheği ile 98 adet lâhit tespit edilmiştir. Lâhitlerin bir kısmı yalın, diğerleri ise bezemelidir. Çoğunluğu kalkan kabartmasına sahip iken az sayıda örnek ise figürlü bezemelidir. Tespit edilen 11 adet kaya osthotheğinin 3 örneği yuvarlak formudur. Nekropolde, çeşitli mezar tiplerinin bir arada ve karışık kullanılabildiği anlaşılmakta, hiyerarşiye bağlı kalındığını gösteren belirli bir düzenlemenin varlığı görülmemektedir.

Anıt mezarlar arasına lâhitler serpiştirilmiş, kayaların uygun olduğu yerlerde de osthothekler açılmıştır.

Heroon ve Çevresi: Nekropolün doğu kesiminde ve modern yolun alt bitişiğinde yer alan Heroon, nekropoldeki en iyi korunmuş anıt mezardır. Heroonun güneyinde kalan ve kuzey duvarını mezarın doğu duvarıyla birleştiren yapılar bütünü, girişleri bağımsız ve iç duvarları ortak olan üç mekândan oluşmaktadır. Bu düzenleme heroonun yazıtında geçen “mezarın ön tarafında kutsal bir alan oluşturuldu” ifadesine uygun düşmemektedir. Üç mekândan oluşan ve ayrı girişleri bulunan bu yapının işlevi tam olarak belirlenememiştir. Ancak; mezarlıklarla ve/veya mezarlılıkla ilgili birimler ya da yazıttaki ifadeye göre ritüellerle ilgili birimler olabileceği düşünülmektedir.

II. ETAP (ARALIK AYI) ARAŞTIRMALARI³

İ.KIZGUT
N. ÇEVİK
S. BULUT
E. AKALIN
O.TIBİKOĞLU

Beydağları yüzey araştırmaları bünyesinde yayına yönelik eksik fotoğraf tamamlama ve harita için nokta alımları yaptığımız çalışmalar Aralık ayı içerisinde ve toplam iki gün süren çalışmalarla tamamlanmıştır.

Akdamlar Köyü: Yaka Mahallesi Kurumsluk Mevkii modern yerleşimin yakınlarında ve çam ormanı içerisinde daha önceki araştırmalarda tespit edilmiş olan kalıntıların rölövesi çıkarılarak tanımlamaları yapılmış, eksik olan ölçüler alınmış ve fotoğraflanan yapının arşivlenmesi tamamlanmıştır.

Birçok mekânın birleşmesiyle oldukça büyük bir çiftlik yerleşimi oluşmuştur. Büyük bir mekânın çevresinde sıralanan küçük mekânlar

3 II. Etap çalışmalarında Bakanlık temsilcisi olarak görev alan Antalya Müzesi arkeologlarından Ünal Çınar’a teşekkür ederiz.

arasındaki geçişler ara koridorlarla sağlanmaktadır (Çizim: 1). Büyük yapının üç farklı yönündeki mekânlarda toplam 3 (üç) ışık bulunmaktadır. Kuzey ışık; büyük yapının kuzeydoğu duvarına bitişik ve daha küçük bir mekân içerisindedir. Tragetum yerinden oynatılmış olsa da orijinal yerinden uzaklaştırılamamıştır. Kenarlarında küçük kırıklar oluşmuş tragetum bloğunun korunan çapı 1.90m, yüksekliği ise 0.55m.dir. Baskı kolu yuvası iri ve düzgün bloklarla oluşturulmuş fakat daha sonra yerinden taşınmıştır. Doğu ışık; üç ışık içerisinde en küçük mekânlı olanıdır. Kuzey ışık ile aynı koridora açılmaktadır. Işıktan sadece baskı kolu yuvasının bloğu korunmuştur. Güney ışığe büyük mekânın güneyindeki koridordan ulaşılmaktadır. Tragetum ve ezme teknesi korunmuş fakat yerlerinden oynatılmıştır. Tragetum çapı 1.65m. yüksekliği 0.47m. olarak ölçülmüştür. Ezme teknesi ise 1.25m. uzunluğunda 0.60m. genişliğinde 0.78m. yüksekliğindedir.

Bazı mekânlarda 3.20m. yüksekliğinde korunan duvarlar iri ve küçük moloz taşlarla örülü ve içerisi harç dolguludur. Kapı söveleri ve ışıkların baskı kolu yuvalarının bulunduğu yerler iri ve kesme bloklardan oluşturulmuştur. Kuzey dış duvarın hemen yakınında bulunan yuvarlak formlu ve taşlarla çevrili bir çukur sarnıç olarak kullanılmış olmalıdır.

Prygos: Kurumsluk Mevkii'ndeki çiftlik yerleşiminin kuzeybatısında yükselen tepe üzerinde yaklaşık 200m. uzağında yer alır. Arka duvarları ana kayaya dayandırılmış dört mekânlı yapının önü teraslanarak geniş bir ön avlu oluşturulmuştur (Resim: 9). Giriş kapısı güney yönden olan ön avlunun üç yöndeki duvarları tahribat görmüş, sadece kapının bulunduğu güney duvarın büyük bölümü korunmuştur.

Prygos dört mekândan oluşmaktadır ve üzerleri tonozla örtülmüştür. Doğu-batı yönlü mekânların kapı söve ve lentoları düzgün bloklarla oluşturulmuş, duvarlar irili ufaklı moloz taşlarla ve harç kullanılarak örülmüştür. Batı yönden başladığında ilk üç mekân tonozların dönüşüne kadar çok iyi korunmuş, son mekânın doğu ve kuzey-doğu duvarı aşırı tahribat görmüştür. Ara duvarlar diğerlerine göre daha kalın örülmüştür.

Kapıların alt kesimi üste göre ortalama 0.10m. daha geniş tutulmuştur.

Bu yapı; korunaklı ürün depolama amaçlı kullanılmış olmalıdır. Çevrede yetiştirilen ve pazara ya da ihracata gitmek üzere toplanmış ürünler burada depolanmakta, daha sonra da gideceği yere ulaştırılmaktadır. Ön avlunun teraslanarak geniş tutulması ile gelen ürünlerin güney kapıdan hemen içeri alınması, içeriden çıkarılan malların dağıtılması anında oluşan trafiğin rahatlığı sağlanmıştır. Yapının hemen güney aşağısında antik yola ilişkin bir izlek tespit edilmiştir. Beydağları yüzey araştırmaları bünyesinde bu yapıya birebir benzeyen ikinci örnek yoktur. Fakat Gedelma Köyü içerisindeki Kadrama Kalesi, aynı amaçla kullanılmış kale formu bir depolama merkezi olarak gösterilebilir. Bu yapının eksik fotoğrafları ve çizimlerdeki eksik ölçüleri tamamlanmıştır. İlk ve tek örnek olan Prygos yapısı, Beydağları yüzey araştırmaları bünyesinde önemli bir bulgu olarak kayıtlarımıza geçmiştir.

Kanlı Göl: Geyikbayırı yolundan ilerlerken Yeşil Vadi Alabalık Üretme Çiftliğine giden orman yoluna sapıldıktan 4 km. sonra sağa, orman içerisine yaya olarak ilerlendiğinde 300m. sonra kalıntılara ulaşılır. İlk dikkat çeken olgu, modern sulama kanalında görülen antik yapılara ait mimari bloklardır. Kapı sövesi, lento ve sütun parçaları kullanılarak harçla sıvandıktan sonra su kanalı oluşturulmuştur.

35m. kuzey yöne ilerlendiğinde çok düzgün bloklarla oluşmuş bir yığınla karşılaşılır. Temel seviyesinden iki ya da üç sıra blok düzeyinde korunabilmiş yapının kapısı güneybatı yöndedir. Kapı sövesinin bir bloğunda sürgü yuvası gözlenmiştir. Yapının çiftlik evi olduğu düşünülmektedir. Yaklaşık 60m. batıda bir ışık bulunmaktadır. Trapetum, ağırlık taşı ve baskı kolu yuvasının açıldığı bloklar ışık içerisinde bulunmaktadır. Buranın eksik fotoğrafları tamamlanmıştır.

Typalia altı yerleşim: Çakırlar pazarından Söğütçuması yönüne giden yolun 12 km. sonrasında, kuzeyden yukarıya doğru çıkıldığında, batıya doğru yaklaşık 300m. uzunluğunda dar bir duvar kalıntısı bulunmaktadır. Bu duvarın sonunda bir çiftlik yerleşimine ulaşılır. Yan yana üç mekân ve birbirine geçiş sağlayan koridordan oluşan konutun planı aşırı tahribat görmüş duvarlar nedeniyle tam okunamamaktadır. Güney bölümde

kalan ve en iyi korunmuş mekânın güney duvarı 2.70m, batı duvarı ise 1.00m. yüksekliğinde korunmuştur. Duvarlar irili ufaklı düzgün olmayan taşlarla harçla örülmüştür. Kapı sövesi ve lentolar sökülmiş fakat eşğin yakınında durmaktadır. Söve yüksekliği 2.05m, genişliği ise 0.65m dir. Kuzeydeki koridordan diğer mekâna geçildiği anlaşılmakta fakat geçenek izlenememektedir. Daha niteliksiz duvarlara sahip olan diğer mekân aşırı tahribat görmüştür. Çiftlik yerleşiminin güneyinden geçen antik yolun izleri takip edilebilmektedir.

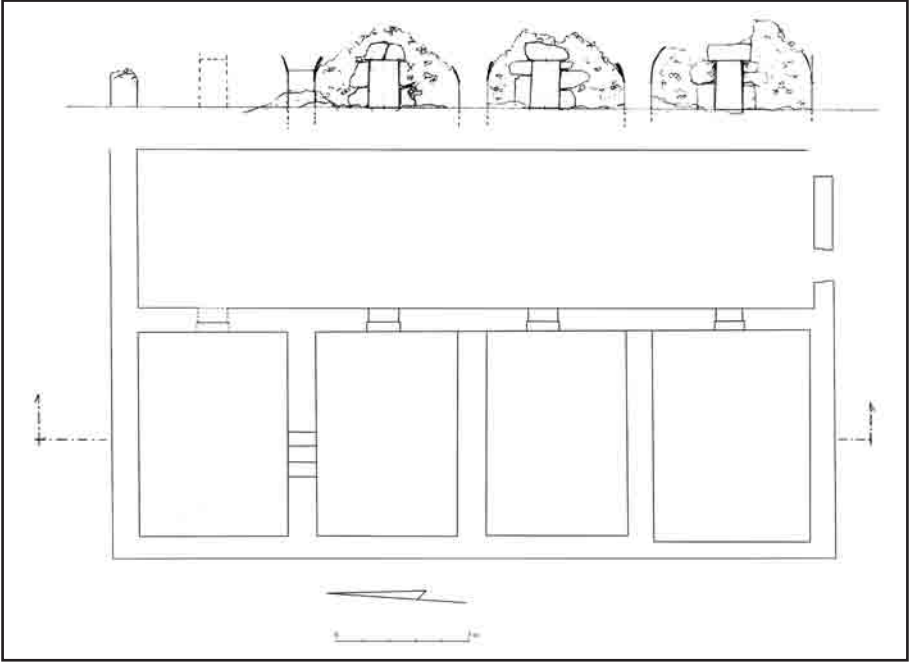
Çiftlik evinin kuzey yönünde 4-5m genişliğinde tarım terasları bulunmaktadır. Teraslar kuzey-doğu ve doğu yönlü olarak düzenlenmiştir. Yapılan çalışmalarla aşırı tahribat görmüş bu çiftlik yerleşiminin daha önce tam okunamayan planı tamamlanmıştır.

Typalia: Çakırlar-Söğütçuması yolu üzerindedir. Ana yoldan 4km. kuzey yönde yükselerek ve dolanarak devam eden orman yolundan 1000m. ilerledikten sonra yolun hemen solunda işlenmiş bir kaya kütlesi göze çarpar. Üstü tıraşlanarak düzeltilmiş kaya kütlesi topraktaki bir çökme nedeniyle yola doğru eğimli durmaktadır. Ana hazne ezme teknesi olarak kullanılmış, hemen önünde ise bir olukla bağlantılı ön dinlendirme havuzu açılmıştır. Çevrede yapılan araştırmalarda tarım terasları tespit edilmiş fakat konut kalıntısına rastlanmamıştır. İşliğin eksik olan kesit çizimleri ve fotoğrafları tamamlanmıştır.

Orman yolundan yukarıya tırmanmaya devam edildiğinde 3km. sonra yerleşimin ilk lâhitlerine ulaşılır. Doğu yöne ilerlendiğinde yerleşimin en iyi korunmuş yapısı olan hamama ve daha sonra alt kotta yer alan yapılarına gelinmektedir. Nekropol içerisinden geçen yol ise kayalık tepenin hemen yükseldiği kotta yer alan giriş kapısına ulaşmaktadır. Buradan devam edildiğinde yaklaşık 45 derecelik eğimli yamaçta çok sayıda yamaç evlerinin konumlandığı yapılan kaçak kazılar sonucu açığa çıkmıştır. Bu kaçak kazılar sonucu bazı duvarlar gün yüzüne çıkmış, bir adet ev sunağı, bir heykel altlığı tespit edilmiştir. 1.05m. yüksekliğindeki heykel altlığının bir yüzünde beş satırlık eski Yunanca bir yazıt görülmektedir. Doğal şartlar nedeniyle aşırı tahribata uğramıştır.

Hamam içerisinde de yoğun şekilde kaçak kazılar yapıldığı anlaşılmış, bu kazılarla ortaya çıkan bazı önemli nesneler bulunmuştur. Bunlar içerisinde mermer levhalar için pişmiş toprak çiviler önemli yer tutmaktadır. Üç adet bulunmuş ve fotoğraflanmıştır. Bu araştırmalar sırasında gün yüzüne çıkan seramik parçaları tarihlendirmede yararlanılmak üzere fotoğraflanarak arşivlenmiştir.

Nessos Lyrnateia: (Sıçan Adası): 2007 sezonunda krokisi çıkarılan yerleşimde sıkı bitki örtüsünün içerisinde zorlukla izlenen yaşam alanları haritaya işlenmiş, yapı ve sarnıçların çizimleri tamamlanmıştır. Bu çalışmalar sırasında adanın çıkış noktasının hemen başında küçük bir şapel tespit edilmiştir.

Çizim 1: Prygos

Resim 1: Mnara, genel

Resim 2: Mnara Agorası teras duvarı

Resim 3: Mnara Agoranomos

Resim 4: Mnara, ev sunağı

Resim 5: Tiyatro

Resim 6: Meclis Binası

Resim 7: Güney Tapınak

Resim 8: Kitanaura, genel

Resim 9: Kurumusluk, Prygos

2008 YILI MUĞLA İLİ, MİLAS İLÇESİ İLE ÖREN VE SELİMİYE BELDELERİ'NDE ARKEOLOJİK YÜZEY ARAŞTIRMASI

Abuzer KIZIL*
İsmail Ernur ÖZTEKİN

2006 yılında antik Keramos kentinin güneyinde yer alan Alatepe ve Kultak Köyleri'nden, başka bir deyişle karanın denizle buluştuğu noktadan başlayarak kuzeye, Milas'a doğru başlattığımız çalışmalara, 2008 yılı sezonunda kaldığımız yerden devam edilmiştir¹. Araştırma süresince arkeolojik kalıntıların yanı sıra, anıtsal ve ender rastlanan tabiat varlıkları da göz ardı edilmeden incelenmiş ve kayıt altına alınmıştır.

Bu yılki çalışma alanımızda yer alan; Çakıralan, Dereköy, Yoğunoluk, Karacaagaç, Sekköy, Ekizköy ve Bağdamları Köyleri, Karia bölgesinin önemli liman kentlerinden biri olan Keramos'un egemenlik sahası içinde dağlık bir coğrafyada yer alırlar (Harita: 1). Bu nedenle bu sezon ki çalışmalarımızda hep zirvelere tırmanıldı ve bu zirvelerde Strabon'u doğrularcasına çok sayıda antik köy (kome) ile karşılaşıldı².

Çakıralan Köyü

Topbelen Tepesi: Çakıralan Köyü'nün kuzeydoğusunda yer alan Topbelen Tepesi'nde gözlemlenen kalıntılar, yerel kayrak türü taş yığınları şeklindedir. Yapı kalıntısı olup olmadıkları ancak kaçak kazılar neticesinde açılan çukurda

* Yrd. Doç. Dr. Abuzer KIZIL, Muğla Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Kötekli Kampüsü, Muğla/TÜRKİYE ayzer65@gmail.com

- İsmail Ernur ÖZTEKİN, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora öğrencisi
- 1 Bakanlığımız, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nün 04.06.2008 tarih ve 100447 sayılı yazıları doğrultusunda, 25 Haziran - 17 Temmuz günlerinde gerçekleştirdiğimiz yüzey araştırmasına Arkeolog Murat Taşkıran (Pamukkale Üniversitesi), Arkeolog Selçuk Çaprak (Pamukkale Üniversitesi), Arkeolog İbrahim Karaoğlu (Selçuk Üniversitesi) ekip üyeleri, Denizli Müzesi arkeologlarından Aylin Akışık ise Bakanlık temsilcisi olarak katılmıştır. Temmuz ayının bunalıcı sıcağına, sıkıntılara, zorluklara rağmen gösterdikleri özveri ile çalışmadan dolayı ekip üyelerine teşekkür etmek bir borçtur.
  - 2 Strabon, *Coğrafya* XIV, II, 186.

ve dışarı atılan toprağın içindeki tek renkli kaba seramik parçaları sayesinde anlaşılabilen yerleşimin, kendi döneminde de fazla bir öneme sahip olmadığı anlaşılmaktadır.

Karalık Mevkii: Geniş teraslar hâlinde düzenlenen ve üzerinde tarımsal faaliyet yapıldığı anlaşılan tarlalarda yoğun bir şekilde tek renkli seramik parçalarına rastlanması, bu mevkideki arkeolojik potansiyelin varlığını göstermesine rağmen bu mevkide sadece teras duvarlarında yerel taştan yapılmış birkaç mimarî elemana rastlanmıştır.

Kırcağız Mahallesi, Kurugedik Tepe, Kule: Burada tespit edilen tek mekândan oluşan yapı kalıntısı, kabaca düzeltilmiş dörtgen taş bloklarla kuru duvar tekniğiyle inşa edilmiştir (Resim: 1). Konumu itibarıyla bir gözetleme kulesinden ziyade tarımsal faaliyetler için inşa edilmiş küçük bir çiftlik yapısı olmalıdır.

Kırcağız Mahallesi, Kurugedik Tepe, Ören Yeri: Tepenin zirvesine yakın düzlük alanın yüzeyinde gözlemlenen çok sayıda tek renkli seramik parçaları ile düzlüğün batı kesiminde dozerle açılan yolun kesitinde görülen kayrak taşı levhalarla oluşturulmuş örgü tekne mezara ait kalıntılar ve yoğun seramik parçaları bu alanda antik bir yerleşimin varlığına işaret etmektedir³. Mezar yol çalışmaları sırasında büyük ölçüde tahrip edilmiştir.

Kırcağız Mahallesi, Kurugedik Tepe, Kademeli Yapı Kalıntısı, (Mezar?): Kurugedik Tepesi'nin batısında yer alan Kirsegediği Tepesi'nin kuzey yamacında, son derece düzgün kesimli taş bloklarla inşa edilmiş olan kalıntı bir mezarın üst yapısına ait olmalıdır (Resim: 2).

Yoğunluk Köyü

Belentepe Kale Yerleşimi ve Nekropol: Yoğunluk Köyü'nün kuzeydoğusunda

3 Bölgedeki Belentepesi ve Mengefe Mevkii kurtarma kazılarında Geometrik Döneme tarihlenen benzer mezarların gün ışığına çıkarılması, bu mezarı dolayısıyla yerleşimi de en az Geometrik Döneme kadar tarihlememize yardımcı olmaktadır. Bkz. Tırpan-Söğüt 2008, 254-258, Resim 15. 2007 yılı yüzey araştırmamızda Ören'in hemen batısındaki Çamlıca Köyü'nde tespit ettiğimiz mezarın da aynı mimarî özelliklere sahip olması (Kızıl 2007, 363) hem Keramos'un hem Mylasa'nın Geometrik Dönemdeki ölü gömme geleneği ve yayılım alanının değerlendirilmesi konusunda önem taşımaktadır.

yer alan Belentepe’de tespit edilen surlu yerleşimin doğu bölümü sarp kayalıklarla çevrilmiş, diğer bölümleri ise surlarla tahkim edilmiştir. Tipik Leleg tarzı örgü sistemine sahip olan surların korunan yüksekliği 2.20 m., kalınlığı ise ortalama 2.70 m. dir. Surların dış cepheleri daha özenli olarak yapılmış, iç dolguları küçük kireç taşı parçaları ile doldurulmuştur. Olasılıkla batı tarafından bir kapı ile girilen yerleşime ait yapıların çok azı plan vermekle birlikte, büyük bölümü tahribat görmüştür. Kuru duvar tekniğiyle inşa edilen yapılarda kullanılan malzeme yerel kireçtaşdır. Mimari bezeme veya işlenmiş taşın gözlemlenemediği yerleşimin kuzeybatı bölümünde çoğu tahrip durumunda mezarlar tespit edilmiştir.

1 No.lu Mezar: Bir kenarı ana kayaya dayanan mezarın, diğer kenarları kabaca işlenmiş yerel kireçtaşı yongalarla kuru duvar örgü tekniğiyle yapılmıştır. Dar olan doğu tarafında çukur dromoslu bir girişi bulunmaktadır. Üstü taş levhalarla kapatılan mezar büyük ölçüde tahrip edilmiştir. Mevcut ölçüleri 1,30 x 1,10 m. boyutlarında ve 0,40 m. yüksekliğinde koruna gelmiştir. Büyük ölçüde moloz ve toprakla dolu olan mezar, bölgede iyi bilinen Geometrik Dönem mezar mimarisi ile yakın benzerlikler taşımaktadır.

2 No.lu Mezar: 1 No.lu mezarın kuzeyinde yer alan mezar; kuzeybatı - güneydoğu yönünde inşa edilmiş olup, mimari olarak 1 No.lu mezarla aynı özelliklere sahiptir. Genişliği 1.10 m., uzunluğu 1.70 m. ve yüksekliği ise 0.66 m.dir. Mezar büyük ölçüde tahrip edilmiştir.

3 No.lu Mezar: 2 No.lu mezarın kuzeybatısındadır. Mezar kuzeybatı - güneydoğu yönünde, örgü sanduka tipinde inşa edilmiştir (Resim: 3). 0,80 m. genişliğe, 1.50 m. uzunluğa ve 0.70 m yüksekliğe sahip olan mezarın, yan duvarlarında iki niş bulunmaktadır. Söz konusu mezarda tıpkı diğerleri gibi büyük ölçüde tahribat görmüştür.

Hasanölüsü Mevkii, Ören Yeri: Belentepe’nin doğusunda yer alan ve üç tarafı dik uçurumlarla çevrili olan tepenin üzerindeki antik yerleşim, genel olarak bölgedeki benzer diğer yerleşim yerleriyle aynı özellikleri taşımaktadır. Tepenin güneyinde teraslanmış alanlar içerisinde kabaca işlenmiş yerel kireçtaşlarıyla, çamur harçla sıvanmış yapı kalıntıları bulunmaktadır. Surla

ilgili herhangi bir ize rastlanmayan yerleşimin, merkezinde teraslanmış kesimlerdeki yapıların dörtgen planları izlenebilmektedir. Yerleşimin batı bölümünde bosajlı büyük kesme bloklarla inşa edilen yapı bir kule olmalıdır.

Kuşça Tepe Kale Yerleşimi: Kale yerleşmesinin yer aldığı Kuşça Tepe'ye varmadan önce, tepenin doğu yamacındaki çıkış güzergâhının üzerinde ve tepeye yaklaşık 500 m. mesafede bir nekropol alanının yayıldığı görülür. Mezarların hepsi kaçak kazılar neticesinde tahrip edilmiştir.

1 No.lu Mezar: Tek odadan oluşan mezar, girişi güneyde olmak üzere kuzey - güney yönünde inşa edilmiştir. Mezar odası, kabaca işlenmiş rektongonal yerel kireçtaşlarından çamur harçla örülerek yapılmış ve üzeri düz plâka taşlarla kapatılmıştır. Mezarın uzunluğu 3,10 m., genişliği 1,54 m., ölçülebilen yüksekliği ise 1,39 m.dir. Mezarın kuzey dar tarafında, duvara geçme olarak yapılmış bir *kline* yerleştirilmiş, *kline*; zemin seviyesinden 0,68 m. yüksekliğinde, 0,14 m. kalınlığında, 0,47 m. genişliğinde ve 1,54 m. uzunlunda yapılmıştır.

2 No.lu Mezar : Doğu - batı yönünde yerel kireçtaşı levhaların çamur harçla örülerek inşa edilen mezar, örgü sanduka tipindedir 1,15 m. uzunluğa ve 0,63 m. genişliğe sahiptir. Plâka taşlarla kapatıldığı anlaşılan mezarın üstü açılmış ve mezar tahrip edilmiştir.

3 No.lu Mezar: Girişi batıda olmak üzere doğu - batı yönünde, kabaca işlenmiş rektongonal yerel kireçtaşı bloklarının çamur harçla örülerek inşa edilen mezar odasının üstü düz plâka taşlarla kapatılmıştır. Önemli ölçüde tahribat görmüş olan mezar, 2,08 m. uzunluğunda, 1,10 m. genişliğinde ve 1,02 m. yüksekliğinde yapılmıştır.

4 No.lu Mezar: Mezar, çukur bir *dromos* ile "L" tipi mezar odasından oluşan bir plana sahiptir. Kabaca işlenmiş rektongonal yerel kireçtaşlarından çamur harçla örülerek inşa edilen mezarın üstü düz plâka taşlarla kapatılmıştır (Resim: 4). Kuzeybatı - güneydoğu yönünde yerleştirilen odanın girişi güneydendir. Mezar boyutları; 3,23 m. uzunluğunda, 0,90 m. genişliğinde ve 1,10 m. yüksekliğindedir. Odanın kuzey kısa kenarından, batı yönünde

dönerek “L” planı vermiştir. *Klineli* olduğu anlaşılan bu bölümün uzunluğu 1,35 m., genişliği 0,84 m.dir. Hücre tipi mezarlara benzeyen bölüm, olasılıkla gömü ve hediyelerin konulduğu bölüm olmalıdır.

5 No.lu Mezar: 4 No.lu mezarın hemen batısında yer alan mezar, çukur *dromoslu* oda mezar tipinde yapılmıştır. Araştırmada saptadığımız diğer mezarlarla aynı özelliklere sahip olan mezar, defineciler tarafından tahrip edilmiştir.

Yapı Kalıntısı: Yukarıda tanımlanan mezarların yer aldığı nekropol alanı ile kale yerleşmesi arasındaki yamaçta, büyük bir yapı kalıntısı saptanmıştır. Yapı kompleksi; dörtgen planlı bir çevre duvarı (*temenos*?) ile duvarın kuzeybatı köşesine yerleştirilen dörtgen planlı bir başka yapıdan oluşmaktadır. Yaklaşık 17 x 15,60 m. boyutlarındaki çevre duvarı, yerel büyük kireçtaşı bloklardan elde edilmiştir. Duvarla çevrili alanın kuzeybatı köşesine yerleştirilen yapı ise, iki mekândan oluşan dörtgen plan göstermektedir. Kireçtaşından kuru duvar tekniğiyle yapılan yapı, doğu - batı yönünde yerleştirilmiştir. Yapının güney bölümü büyük ölçüde tahribat görmüştür. Yapı olasılıkla kültle ilişkili bir nitelik taşımaktadır.

Surlu Yerleşme: Yoğunluk Köyü’nün kuş uçuşu 2 km. kuzeyinde yer alan Kuşça Tepe’nin zirvesindeki yerleşme, dış ve iç sur olmak üzere iki surla çevrilidir. Dış sur yaklaşık 2 m. kalınlığında ve 3,30 m. yüksekliğinde korunmuştur. Surun doğudaki giriş kapısı rahatlıkla seçilebilmektedir. Taş yığını şeklinde izlenebilen surların özellikle köşe yapan kesimlerindeki kireç taşı kümeleri surların kulelerle desteklendiğine işaret etmektedir. İç sur ise yaklaşık 1 m. kalınlığında korunmuş olup yalnızca temel düzeyde izlenebilmektedir. Ayrıca iç sur üzerinde 2,80 X 2,00 m. ölçülerinde burç olarak kullanılan savunma kuleleri yapılmıştır. Surların içindeki yapılar da tamamen yıkık durumdadır ve çok azı plan şeması sunabilmektedir. Bu yerleşimlerin, Lelegler’in yaşadığı dönem olarak öngörülen Geometrik Dönemden ve ardından Bizans Dönemine kadar hemen her malzeme ve mimarî anlayışın devam ettiği söylenebilir. Tek fark her yeni uygarlığın kendinden önceki uygarlığı tahrip etmesidir.

Kuşgediği Tepe Kale Yerleşmesi: Yoğunluk Köyü'nün kuş uçuşu 2 km. kuzeybatısında yer alan Kuşgediği Tepesi, Kuşça Tepenin hemen batısında yer almaktadır. Her iki yerleşim arasında yalnızca bir vadi vardır. Ancak ilk göze çarpan, bu kale yerleşmesinin Kuşça Tepe'den daha büyük ve daha ileri düzeyde bir teknikle yapılmış olmasıdır. Yerleşim, dairesel planlı olarak, kyklopik boyutta poligonal taşların kullanıldığı biri iç ve diğeri dış olmak üzere iki surla tahkim edilmiştir. Dış surun güneyinden açılan bir girişten girilen yerleşimde, az sayıda dörtgen yapının dışında herhangi bir kalıntıya rastlanmamıştır.

Yerleşimin tepe noktasında yer alan iç kaleye, iç surların kuzeydoğusunda yer alan bir kapı ile giriş sağlanmaktadır. İç surun merkezine yakın bir yere, kaba yontulu dikdörtgen bloklarla örülü bir kule yerleştirilmiştir. Kuleye, *in situ* korunan eşik taşından anlaşıldığı üzere, büyük bir kapıdan girilmektedir (Resim: 5). Kulede, sur duvarıyla aynı örgü tekniği kullanılmıştır. Bunun yanında, sur duvarı içerisinde dörtgen planlı çeşitli yapılara ait kalıntılar ile kayaya oyulmuş bir kaya sarnıcı görülmektedir. Mimari tarz dönemler arasında keskin çizgiler çekmese de ele geçirilen sarımtırak sırlı seramik parçası (Resim: 6) Kuşgediği'ndeki Bizans varlığının açık bir kanıtıdır.

Çavuşoğlurkı Tepesi: Yoğunluk Köyü'nün kuzeydoğusunda yer alan Çavuşoğlurkı Tepesi üzerindeki yerleşme, bu bölgede tespit ettiğimiz diğer yerleşim yerlerine göre köyden çok bir kasaba büyüklüğündedir. Biri güneyde, bir diğeri kuzeyde ve bir başkası ise doğuda olmak üzere üç tepe arasında kalan yerleşmenin merkezinde, kuzey - güney yönünde yerleştirilen ve iç içe odalardan oluşan büyük bir yapı kalıntısı bulunmaktadır. Büyük kabaca işlenmiş dörtgen bloklardan oluşan yapı büyük bir kompleks oluşturur (Resim: 7).

Yerleşimdeki diğer yapılar, kuzeydeki tepenin güney yamacı ile güneydeki tepenin kuzey yamacına yayılmıştır. Yerel kireç taşından inşa edilen yapılar, Geç Klâsik Dönem özellikleri taşımaktadır. Güneydeki tepenin yamacında, dörtgen planda işliklerin yoğunlaştığı yapılar görülür. Bu bölümde içerisinde zeytin veya tahılın öğütüldüğü ezme yatağı bulunması

bu savi desteklemektedir. 1,12 m. uzunluğunda 0,84 m. genişliğinde ve 0,20 m. yüksekliğinde olan ezme yatağı, yapıların işlevine dair bir kanıt oluşturmaktadır.

Tepenin doğu tarafında yaklaşık 48 x 15 m. ölçülerinde, yerel kireç taşlarıyla elde edilen düz platform, konumu ve boyutları ile yönetim veya kültle ilişkili bir yapıya ait olabileceğini göstermesi bakımından önemlidir.

Yerleşim, daha kolay ulaşılabilen doğu yamacında iç içe üç sur ve diğer yerlerde ise iki surla tahkim edilmiştir. Bu sur sistemi sık rastlanan bir savunma sistemi değildir.

Yerleşim yerinde herhangi bir yazıt veya bezemeli mimarî blokla karşılaşmamıştır.

Sekköy

Nekropol: Sek Köy'ün girişindeki çeşmeden doğuya doğru kalenin bulunduğu tepenin batı yamacı boyunca devam eden stabilize yolun güney kesitinde üç adet mezar görülmektedir. Mezarlardan ikisi; kayrak taşından iki dik plâka ve bu taşların üstüne yine yatay olarak örtülmüş bir plâka ile yapılırken, üçüncüsü küçük taşlardan örgü tekne tipinde yapılmıştır. Mezarların her üçü de yol yapım çalışmaları sırasında büyük ölçüde tahrip edilmiştir.

1 No.lu Mezar: Kuzeyde yer alan 1 No.lu mezar; plâka tekne tipinde yapılmıştır. Yarısı tahrip olan mezarın korunan uzunluğu 0,65 m, genişliği 0,50 m. ve yüksekliği 0,25 m. ölçülerindedir.

2 No.lu Mezar: 1 No.lu mezarın hemen güneyinde yer alan 2 nolu mezarın; korunan uzunluğu 0,50 m, genişliği 0,43 m. ve yüksekliği 0,24 m.dir. Mezarın üzerine toprağın yaptığı basıncı yaymak için mezarın arka tarafında bir daralma yapılmıştır.

3 No.lu Mezar: 2 No.lu mezarın yaklaşık 7 m. güneyinde yer alan 3 No.lu mezarın korunan uzunluğu 0,50 m, genişliği 0,30 m. ve yüksekliği 0,30 m.dir. Bu mezar diğer iki mezardan farklı olarak yan duvarları örülerek yapılmıştır.

Kale yerleşimi: Diğer kale yerleşimleri gibi bölge topografyasına hâkim, geniş bir görüş açısına sahip olan yerleşim, Asartepe olarak adlandırılan 460 m. rakımlı bir tepenin üzerinde konumlanmıştır. Yerleşim bazı kesimlerde düzgün rektagonal yerel kireçtaşı bloklarla inşa edilmiş duvarlara sahip bir surla çevrilidir (Resim: 8). Helenistik Döneme tarihleyebileceğimiz sur duvarlarının kalınlığı 0.90 - 1.20 m. arasında değişirken, 2.5 m. yüksekliğe kadar korunan bölümleri vardır. Yerleşime; surun güneydoğu bölümünden açılan, kuleyle korunmuş bir kapıdan girilmektedir. Kapının hemen güneyinde yer alan kule, dörtgen planda, içten üç mekâna bölünmüş ve surla aynı teknikle yapılmıştır. Yerleşimin kuzeybatı uç noktasında, çevreye hâkim bir konuma yerleştirilmiş bir kule daha vardır. Dörtgen planlı ve surla aynı özellikler gösteren kule dışında, yerleşimin muhtelif yerlerinde ancak temel düzeyinde izlenebilen dörtgen planlı çeşitli büyüklükte mekânların çoğu defneciler tarafından tahrip edilmiştir. Gerek mimarî yapılarda ve özellikle de sur duvarında görülen usta işçilik, gerekse yüzeyde gözlemlenen M.Ö. Geç dördüncü yüzyıl ve Helenistik Dönemden kaliteli seramik örnekleri (Resim: 9). yerleşimin önemine işaret etmektedir. Tüm bu bulgulara rağmen, burada da daha fazla bilgiye ulaşmaya olanak sağlayan plastik bezemeli mimarî eleman ve yazıt bulunmaması diğer yerleşim yerleri ile olan ortak bir özellik olarak dikkat çekmektedir.

Lâhit tipi mezar: Kalenin doğu tarafında, sık ormanın içinde dönüş yolu olarak takip ettiğimiz patika yolun hemen güney kenarında; yerel kalın kayrak blokların dikine konulmasıyla oluşturulmuş plâka tekne tipinde bir mezar görülmektedir. Mezar 2,10 m uzunluğunda, 0,60 m. genişliğinde ve 0,40 m. yüksekliğinde yapılmıştır. Daha önceden açılmış ve kısmen tahrip edilmiş mezar, yakın çevrede ve özellikle Mylasa'da M.Ö. 4 yüzyılın ortalarından itibaren benzerlerine sıkça rastladığımız mezarlarla aynı özellikleri göstermektedir⁴. Söz konusu mezarda bu döneme veya biraz daha geç bir tarihe ait olmalıdır.

Gölharmanı (Hayıtlı Göl) Tepe, Kale yerleşimi: Sekköy'ün kuş uçuşu 2 km.

4 Çakıcı 1995, 321-332; Kızıl 1997, 57-66.

kuzeyinde yer alan Gölharmanı (Hayıtlı Göl) Tepe'nin üzerindeki yerleşme, doğu bölümünden yer yer 3 m.yi bulan kalınlığa sahip bir sur duvarıyla tahkim edilmiştir. Yerleşim, sursuz batı tarafı oldukça dik bir yamaçtır. Yongalar hâlinde koparılmış kireçtaşlarıyla çamur harç kullanılarak yapılan sur duvarı, Leleg tarzı olarak tanımlanan nitelikte olup, oldukça özensiz bir işçilik gösterir. Sur içerisinde dörtgen planlı küçük ölçekli yapıların yanı sıra, ancak temel düzeyinde izlenebilen teraslı yapılar bulunmaktadır. Bu yapıların içerisinde biri; 6,30 m. genişliğe ve 6,90 m. uzunluğa sahip teraslı bir yapı ve hemen güneybatı köşesinden 4,50 m. mesafede 1,40 m. çapında ve 0,90 m. kalınlığında duvara sahip yuvarlak bir kuyu ile planı, ebadı ve konumu bakımından diğer yapılardan ayrılmaktadır.

Bağdamları Köyü

Kale Yerleşimi: Bağdamları Köyü'nün kuzeydoğusunda yer alan Çakaltaşı Tepe'nin 500 m. kuzeyinde yüksekçe bir tepe üzerinde tespit edilen surlu yerleşmenin sınırları fazla geniş değildir. Doğu ve batı tarafı sarp kayalık olan kalenin, kuzey ve güney tarafı sur ile çevrilmiştir. Farklı boyutlarda yerel kireç taşlarıyla inşa edilen surun ölçülebilen yüksekliği 1,20 m., kalınlığı ise 0,90 m. dir. Doğu yönden bir kapı ile girilen kalenin merkezine yakın bir yerde kule olabilecek büyük bir yapı ile çevresinde dörtgen planlı iki mekânlı bir başka yapı bulunmaktadır. Güney tarafından hafif eğimli inen arazi tarafında ise, kısa bir sur duvarı daha eklenmiş ve kale tahkimli hâle getirilmiştir.

Nekropol Alan: Yeniköy Termik Santral alanında saptanan iki anıtsal oda mezardan bir tanesi kısmen tanımlanabilecek durumdayken, diğerinin mezar olduğunu anlayabilmek için dikkatlice bakmak gerekmektedir. Daha iyi durumda olan dörtgen planlı mezar sahte tonozludur (Resim: 10). Düzgün kesilmiş rektagonal taşlarla inşa edilmiş olan mezarın tavan kısmına gelen son blokların monolit olarak iç tarafları oyulmuş ve kavislendirilmiştir. İçi taş ve molozla dolduğu için, gömü düzeni ile ilgili bilgi edinilememiştir. Mevcut durumuyla 2,30 m. genişliğinde, 2,50 m. uzunluğunda ve 1,50 m. yüksekliğe sahip olan mezarın üst örtüsü büyük ölçüde tahribata uğramıştır. Sahte tonozlu üst örtüye sahip olan bu mezarın benzerine 2006 yılında yapmış olduğumuz

araştırmada Alatepe Köyü Hisarteppe Mevkii'nde de rastlanmıştır⁵. Diğer örneklerine, Karia Bölgesi Geresi Nekropolü'nde rastlamak mümkündür⁶.

Kuzeydeki diğer mezarın da, gözlemlenebilen kalıntılarından aynı karakterde inşa edildiğini söylemek mümkündür.

Her iki mezarın arasında peribolos olarak kullanılan kyklopien tarzda bir duvar yer almaktadır. Yaklaşık 1,20 m. kalınlığında ve 1, 50 m. yüksekliğinde korunan duvar, kabaca şekillendirilmiş irice yerel kireçtaşı bloklarla kuru duvar tekniğiyle inşa edilmiştir.

Gerek mimarî, gerekse yüzeyde gözlemlenen siyah, parlak sırlı seramik parçalarından buradaki nekropolün veya kutsal alanın ilk evresinin Klâsik Döneme kadar uzandığını söylemek mümkündür.

Karacağaç Köyü

Kızıl Kiriş Tepe, Kale Yerleşimi: Karaağaç Köyü'nün kuş uçuşu 3 km. batısında yer alan Kızıl Kiriş Tepe'nin üzerinde etrafı dairesel planlı surla çevrili olan antik yerleşim, geniş bir alana yayılmıştır. Ancak temel seviyesinde izlenebilen sur duvarı, bölgedeki diğer surlu yerleşimlerle yakın benzerlik taşır. Tepe'nin doğu ve güney yamacına yayılan, yerel kireç taşından yapılmış dörtgen planlı yapılar kaçak kazılarla tahrip edilmiş durumdadır. Duvarları çamur harç ile örülen çoğu mekânın, tek veya birden fazla girişi bellidir. Doğü - batı yönünde uzanan zirve üzerindeki büyük yapı, diğer yapılardan büyük boyutlu olması bakımından önemli bir kamu yapısına işaret eder.

Tepe'nin doğu yamacında bir başka önemli yapı daha bulunmaktadır. Yapı, dört mekândan oluşan kompleks planlıdır. Temel seviyesinde izlenebilen yapının, güneyden ve kuzeyden olmak üzere iki girişi bulunmaktadır. Kuzeyde yan yana dört odaya sahip yapı, güneyden bir avlu kapısıyla dışa açılmaktadır. Yerleşim alanında saptanan birçok pres yatağı burada önemli ölçüde zeytinyağı üretimine tanıklık eder. Bu pres yataklarından en ilginç kum taşından yapılmış, üç parçaya bölünmüş pres yatağıdır (Resim: 11). Blok taşın

5 Kızıl 2007, 358, Resim 2.

6 Mansel 1943: 24.

ortası tekne şeklinde yüzeysel bir şekilde oyularak şekillendirilmiştir. Kademeli olan tekne kısmının kenarları derin olmayan kanal şeklinde oyulmuştur. Pres yatağını diğer örneklerden ayıran en önemli özelliği, bir kenarında küçük bir çukurun yer almasıdır. Bu çukura presleme işleminde kullanılan ahşap direğin yerleştirilmiş olması olasıdır. Diğer bir örnek ise, kalitesiz kayrak taşından yapılmış ve kırılarak ortadan ikiye ayrılmış, yüzeysel bir tekne formuna sahip pres yatağıdır. Bu iki örneğin dışında çok sayıda işliğe ait muhtelif parçalar dikkat çeken buluntular arasında yer almaktadır⁷.

Ören Tepe: Karaağaç Köyü'nün güneyinde yer alan Ören Tepe üzerindeki antik yerleşim, yakın bir geçmişte tarım için yapılan yeni teraslamalar sonucu büyük tahribata uğramıştır. Yerleşimde kısmen plan verebilen sadece bir yapı kalıntısı tespit edilebilmiştir. Büyük bir yapıya ait olduğu anlaşılan kalıntılar, büyük işlenmiş kireçtaşı bloklarla inşa edilmiştir. 7,20 m. genişliğinde ve 10,11 m. uzunluğunda dörtgen planlı olarak yapılan yapı, ancak temel düzeyinde korunmuştur. Yapının boyutları ve özenli işçiliği, kütle ilgili bir yapıya ait olduğunu göstermektedir. Bunun yanı sıra etrafa dağılmış veya yeni teras duvarlarında kullanılmış çok sayıda mimarî blok yer almaktadır. Yerel taşlardan yapılmış çok sayıdaki mimarî blok ve seramik parçası bu yerleşimin tarihsel süreci hakkında bilgi veren önemli verilerdir.

Bu ören yerinde tespit edilen kayda değer bir başka kalıntı ise, örgü tekne tipi bir mezardır. Doğu kenarı ana kayanın oluşturduğu mezarın, batı kenarı kireçtaşı rektogonal taşlarla, çamur harç kullanılarak örülmüş ve üst örtüsü kireçtaşı bloklarla kapatılmıştır. 1,58 m genişliğinde, 2,64 m. uzunluğunda ve 0,76 m. yüksekliğinde olan mezarın, vadiye açılan güney tarafı tamamen tahrip olmuş ve üst plâka taşlarından yalnızca bir tanesi korunabilmiştir. Mezarın dönemine dair herhangi bir küçük buluntu ele geçirilmiş olmamasına karşın, plan ve duvar örgü tekniği bakımından bölgedeki Geometrik Dönem mezarları ile çağdaş olduğunu söylemek mümkündür.

7 Taşınabilir nitelikteki zeytin yağı taş pres yataklarına Antik Çağda bütün Akdeniz havzasında olduğu gibi Karia bölgesinde de yaygın bir şekilde rastlanır. Bkz. Kızıl 2007, 358, Resim 3; Paton-Myres 1989, 209 vd.; Diler 1994, 513, Res.11; Diler 1995, 442, Resim 4; Diler 2005, 80-86.

Erenler Tepesi Kale Yerleşimi: Karacaagaç Köyü'nün hemen kuzeybatısında yer alan Bozdağ'ın Erenler Tepesi üzerinde biri dış ve diğeri iç olmak üzere iki dairesel planlı surlu bir yerleşme bulunmaktadır. Leleg tarzında yerel kireçtaşı bloklarla kuru duvar tekniğiyle inşa edilen surlar, ortalama 1,50 m. kalınlığa ve yer yer 1 m. yüksekliğe sahiptir. Dış sur içerisinde ve özellikle iç surun dışına yaslanarak yapılan teraslar içerisinde dörtgen planlı yapıların yerleştirildikleri görülmektedir. Yaklaşık 1,50 m. genişliğinde açılan dar kapılarla girilen iç sur içerisinde, yapıların yoğunlaştığı ve dörtgen mekânlar arasında dar sokakların olduğu görülmüştür.

Kırburun Tepe: Karacaagaç Köyü'nün batısında yer alan Kırburun Tepe'de aralarında bir tanesinin net olarak tanımlanabildiği kaya işliklerinin de yer aldığı kalıntılar tespit edilmiştir. Karya ve Akdeniz Bölgesi'nde sıkça rastlanan kaya işlikleri⁸ tarzında olan bu işlik kaya kütesinin düzgün olan taban yüzeyine zeytinin preslendiği oval kanallı iki pres yatağı, kanalların bağlandığı sıvı biriktirme çukuru ve arkasındaki kaya yükseltisinin cephesinde preslemede kullanılan kalasların yerleştirildiği bir nişten ibarettir (Resim: 12, Çizim: 1). Genişliği göz önünde alındığında, bu nişin içerisine olasılıkla aynı anda iki preslemenin yapıldığı çift kalaslı bir sistem kullanılmıştır. Bu kaya işliğinin birkaç metre batısında yer alan ve lâhit şeklinde oyulan kayanın da bir işlik olabileme olasılığı yüksektir. Dörtgen formlu bu oyugun, köşe kenarları lâhit mezarlarda olduğu gibi 90 derecelik bir açıya sahip değildir. Ancak sık bitki örtüsü nedeniyle işlik olarak kullanıldığını gösteren başka bir veriye rastlanamaması, kesin bir yorum yapmayı güçleştirmiştir. Yine aynı bölgede başka bir kayada kalas nişine rastlanması, bu küçük yerleşim biriminde zeytinyağı üretiminin başlıca uğraş alanı olduğunu göstermektedir. Yüzeyde tespit ettiğimiz yoğun seramik parçaları ve izlenebilen mimarî kalıntıların daha çok Roma Dönemine işaret etmesi buradaki işliklerin de aynı döneme ait olma olasılığını güçlendirmektedir.

8 Kaya işlikleri için bkz. Diler 1995, 442-447, Res.14, 19-20; Diler 1996, 189-194, Res.2-11, 14-16, 19-22; Diler 2005, 81, Res.1-3; Söğüt 2003, 279-290; Tırpan – Söğüt 2008, 397, Res. 10; Çevik 1996/97, 85-88; Aydınoglu 2009,105-114, figür 3-6, 7-11, 15-24.

Seki Mevkii Kaya Oygu Mezar: Karacaagaç Köyü'nün yaklaşık 1 km. kuzeyindeki Seki Mevkii'nde yer alan Kartalkayası'nın batı yamacında, kaya içerisine oyulmuş hipoje tipi bir oda bulunmaktadır. Mezara, basamaklı bir dromostan sonra dar bir kapıdan girilmektedir. 2,35 m. uzunluğa, 2,26 m. genişliğe ve 0,78 m. yüksekliğe sahip oda içerisinde, dar bir koridorun üç tarafında niş biçiminde oyulmuş üç *kline* mevcuttur. Mezarın tavanı kavisli olarak yapılmıştır. Bölgede yaygın olarak görülen mezar, Helenistik - Roma Dönemine tarihlenebilir.

Keçiagıl Tepe, Nekropol: Karacaagaç Köyü'nün kuş uçuşu 3 km. güneybatısında yer alan Keçi Ağıl Tepe'nin batısında tespit edilen nekropoldeki kaya oygu mezarlardan bir tanesi mağara, diğerleri kaya oygu mezar tipindedir.

1. *No.lu Mezar:* Nekropol alanının en batısında yer alan 1 No.lu mezar, doğal bir mağaranın içinin düzenlenmesiyle yapılmıştır. Mezar girişi özensiz yapılmıştır. 6,52 m. genişliğe, 8,05 m. uzunluğa ve 2,80 m. yüksekliğe sahip olan mezarın, girişin karşısında ve yan kenarlarda lâhit şeklinde oyulmuş sanduka izleri vardır. Mezar, kaçak kazılar sonucu büyük ölçüde tahribat görmüştür.

2. *No.lu Mezar:* 1 No.lu mezarın yaklaşık yüz metre doğusunda, yolun hemen kenarında yan yana sıralanan üç mezardan birisi olan söz konusu mezar; düzenlenmiş bir cephe, fazla büyük olmayan bir giriş kapısı ve mezar odasından ibarettir. Mezar odasında, girişin karşı kenarında ve yanlarda ana kayanın oyulması ile elde edilmiş üç gömü sandukası, bunların ortasında da koridor şeklinde boşluk vardır. Tavanı hafif kavisli yapılmıştır. Mezarın büyük bölümü toprak ve molozla dolmasından dolayı mezarın içerisine girilememiştir.

3. *.4 ve 5 No.lu Mezarlar:* Yakınında yer aldıkları 2 No.lu mezarla her açıdan aynı özelliklere sahip olan mezarların içine toprak ve molozla dolmuş olmalarından dolayı girilememiştir.

Dibek Mevkii Yerleşim Alanı: Nekropol alanının yer aldığı Keçiagılı Tepe'nin

batisındaki Dibek Mevkii'nde yer alan tepe üzerinde tespit edilen küçük yerleşim yerinde, ana kaya içerisine, yerin altına doğru devam eden ancak içi toprak ve molozla dolduğu için girilemeyen *dromoslu* bir oda mezar, bir sarnıç ve temel düzeyinde izlenebilen yerel kireçtaşı bloklarından kuru duvar tekniğiyle yapılmış ve herhangi bir plan vermeyen yapılar, tespit edilebilen kalıntılar arasında yer almaktadır.

İkizköy

Şapel: İkizköy'ün doğusunda yer alan Ezibeli Mevkii'nde, tepenin doğu burnunda rastlanan şapel, yerel kayrak ve kireçtaşı bloklarla Horasan harcı kullanılarak inşa edilmiştir. Kuzeydoğu - güneybatı doğrultusunda yerleştirilen şapelin, batı tarafında küçük bir apsis yer almaktadır. Bizans Dönemine ait olan yapının çevresinde, yine aynı döneme tarihlenen tek renkli kaba seramik parçaları yoğun bir şekilde gözlenebilmektedir.

Alatepe

2008 yılı araştırma bölgesi sınırlarında öngörülen program dışında, önceki yıllarda araştırması yapılan alanlarda da yeni tespit edilen yapı kalıntıları ele alınarak incelenmiştir. Bu bağlamda Alatepe köy sınırları içerisinde iki mezar incelenmiştir

Alacain, Kaya Oyu Mezar: Alatepe Köyü'nün kuzeyinde, daha önce tarafımızca incelenen Alacain Tepe'nin doğusunda yer alan vadide, dik yükselen bir kayanın cephesine yapılmış olan kaya mezarı, ahşap taklidî cephe düzenlemesiyle Lykia kaya mezarlarını çağrıştırmaktadır. Gömü düzeni bölgede tespit ettiğimiz diğer kaya mezarlarındakinden farksızdır⁹. Göze çarpan diğer bir unsur eşikteki kanaldır. Bu kanal, ilgi çekici olduğu kadar aynı zamanda merak da uyandırıcıdır. Mezarın tavanından herhangi bir suyun akamayacağı açıktır. Eğer bu kanal kapıdan içeri giren yağmur sularının dışarı akması için yapılmadı ise, geriye mezardan kutsal sınırların dışarı akmasını sağlamak için yapılmış olma olasılığı kalmaktadır. Diğer düşük bir olasılık ise, kötü ruhların dışarı çıkması için yapılmış olmasıdır.

9 Kızıl 2007, 364, Resim 8-9, 365-366, Resim 13-14.

Giriş açıklığının iç yüzlerindeki niş ve oyuklardan mezarın bir kapak taşıyla kapatıldığı anlaşılmaktadır. Girişin genişliği 0,66 m., yüksekliği ise, 0, 96 m. dir. İçinde, birisi girişin karşısında ve diğer ikisi yanlarda olmak üzere üç lâhit teknesi bulunan odanın, ölçüleri 2.70 x 2.65 m. dir. Lâhit şeklindeki gömü sandukalarının kapaklı olduklarını gösteren izler mevcuttur (Resim: 13). Konumu ve cephesindeki özen, mezarın ayrıcalıklı bir aileye sahip olduğunu göstermektedir.

Oda Mezar: Alatepe Köyü, Su çıkan mevkisi, Alacain Deresi'nin güney yamacında, sık ormanlık alanda tespit edilen dörtgen planlı, sivri beşik tonozlu, ön cephesi ve üst örtüsünün bir kısmı yıkılmış olan yapı, yerel kireçtaşı bloklarla kireç harcı kullanılarak inşa edilmiştir. Kaçak kazılar neticesinde içi molozla dolmuş olan yapının zemin döşemesi ile ilgili bilgi edinilememiştir. Mezar olması olası yapının, arka duvarında ebat olarak daha büyük ve düzgün bir nişin yanı sıra diğer duvarların da muhtelif yerlerinde küçük ve şekilsiz nişler yer almaktadır. Mekânın iç sıvasının üzerinin farklı renklerde fresklerin olduğu, bunların içersinde büyük nişin etrafındaki kırmızı renkteki fresk süsleme oldukça belirgindir. Benzer örneklerine Anadolu'da ve Anadolu dışındaki geniş bir coğrafyada rastlamak olası olsa da Anadolu'da en tipik benzerlerine Kilikia bölgesinde Anemurium nekropolünde yaygın bir şekilde rastlanır¹⁰. İnşa tekniği ve sıvanın üzerindeki freskolar yapının Geç Roma Dönemine işaret etmektedir.

Sonuç

2008 yılı çalışmalarında; bir bölümü küçük boyutlu, bir bölümü ise daha geniş alanlara yayılmış ancak buna karşın bir köy karakterinden kurtulamamış "kome" düzeyinde yerleşimlerle karşılaşmıştır. Yerleşimlerde genel karakter olarak, bazı kesimleri dik uçurumlar savunma amaçlı olarak kullanılırken, savunması zayıf kısımlar ise surlarla çevrilmiştir. Mesafe olarak birbirine çok yakın olan bu köylerde gerek surlar, gerekse yapılar Leleg tarzı olarak isimlendirilen yerel kireçtaşı ile harç kullanılmadan inşa edilmiştir. Söz konusu gelenek Bizans Dönemine kadar devam etmiştir. Bu

10 Rosenbaum 1971, 3 vd.

bakımdan yerleşimlerde tespit ettiğimiz Geometrik Döneme ait bazı örgü tekne mezarlar, tarihleme açısından başlıca kıstas olmuştur. Bu yerleşimler arasından özellikle Yoğunluk Köyü'nde, denizden 927 m. yükseklikte yer alan Çavuşoğlurı mevkiindeki yerleşim, bir köyden öte bugünkü anlamda bir kasaba kadar geniş bir alana yayılmış ve mimarî açıdan diğer yerleşimlere göre daha zengin bir işçiliğe sahiptir. Bu yerleşimlerde ne bir yazıt ne de üstünde süsleme olan bir taş parçasına rastlayamamış olmamız oldukça şaşırtıcıdır. Yüzeyde topladığımız seramik parçaları arasında, birkaç siyah sırlı örnek dışında kaliteli üretim gösteren bezemeli bir parça ele geçirilmemiştir. Bu tabii ki, tarihleme açısından şansız bir durumdur. Yazılı belge ve plâstik bezemeli mimarî eleman olmaması da, bu antik köylerin günümüzde olduğu gibi tamamen ana kente bağımlı olarak yaşadıkları ve kendileri için savunma ve günlük hayatı devam ettirecek kadar bir yaşam standartları oluşturdıklarını göstermektedir.

Araştırılan yerleşim alanlarında, tarımsal faaliyetlere ilişkin ve özellikle zeytinyağı veya tahıl öğütme işliklerine ait buluntulara son derece az rastlanması da ilgi çekicidir. Aynı bölgede yer alan Çakıralan Köyü Belentepesi mevkiinde olduğu gibi, belki de yapılacak kazılarla işlikler gün ışığına çıkacaktır. Oysa başka bölgelerde, örneğin Marmaris bölgesinde yüzeyde de teras tarımcılığı ve büyük ölçekli işlikler oldukça yaygın bir şekilde gözlemlenmektedir.

Keşfedilen köy yerleşimlerinin yanı sıra, önceki yıllarda olduğu gibi değişik dönemlere ait değişik tiplerde çok sayıda mezar tespit edilmiştir. Geçen yıl tespit edemediğimiz ancak bu sene önceleri avcılık merakı olan bir vatandaşın bize gösterdiği Alatepe Köyü sınırları içindeki Alacain Dağı'nın doğusundaki dik kayalığa oyulmuş olan kaya oygu mezar bu yıl tespit edilen önemli mezar yapıları arasındadır.

KAYNAKÇA VE KISALTMALAR

AYDINOĞLU 2009

Ü. Aydınoglu, Dağlık Kilikia Bölgesinde Antik Çağda Zeytinyağı ve Şarap Üretimi: Üretimin Arkeolojik Kanıtları, İstanbul, 2009.

ÇAKICI 1995

M. Çakıcı, Milas İlçesi Şevketiye Mahallesi 199 Ada 187 Parselde Yapılan Kurtarma Kazısı, 5. MKKS, (Didim 1994),1995, 321-332

ÇEVİK 1996/97

“An olive oil production center in Pamphylia: Lyrboton Kome”, Lykia 3, 1996/1997, 85-88.

DİLER 1994

A. Diler, “Akdeniz Bölgesi Antik Çağ Zeytin ve Üzüm Presleri”, XI. AST, Ankara, 1994. 505-521.

DİLER 1995

A. Diler, “Akdeniz Bölgesi Antik Çağ Zeytin ve Üzüm Presleri – 1993”, XII. AST. Ankara 1995, 441 – 457.

DİLER 1996

A. Diler, “İç Karia Yüzey Araştırması 1995”, XIV. AST I, Ankara, 1996, 189-206.

DİLER 2005

A. Diler, “Karya Bölgesi Zeytin ve Üzüm Presleri”, Ramazan Özgan’a Armağan, İstanbul, 2005, 80-86.

KIZIL 1997

A. Kızıl, Milas Sanayi Sitesi 1. Cad. 15 Parselde Çıkan Mezarı Kurtarma Kazısı, 7. MKKS, (Kuşadası 1996), 1997, 57-66.

KIZIL 2007

A. Kızıl, “2006 Yılı, Muğla İli, Milas İlçesi ile Ören ve Selimiye Beldelerinde Arkeolojik Yüzey Araştırması”, 25. AST 3. Cilt, Kocaeli, 2007, 357-374.

MANSEL 1943

A.M. Mansel, Trakya – Kırklareli Kubbeli Mezarları ve Sahte Kubbe ve Kemer Problemi, 1943

PATON-MYRES 1898

W. R. Paton-J.L. Myres, On Same Karian and Hellenic Oil-Presses, JHS 18, 1898, 209-217.

ROSENBAUM,1971

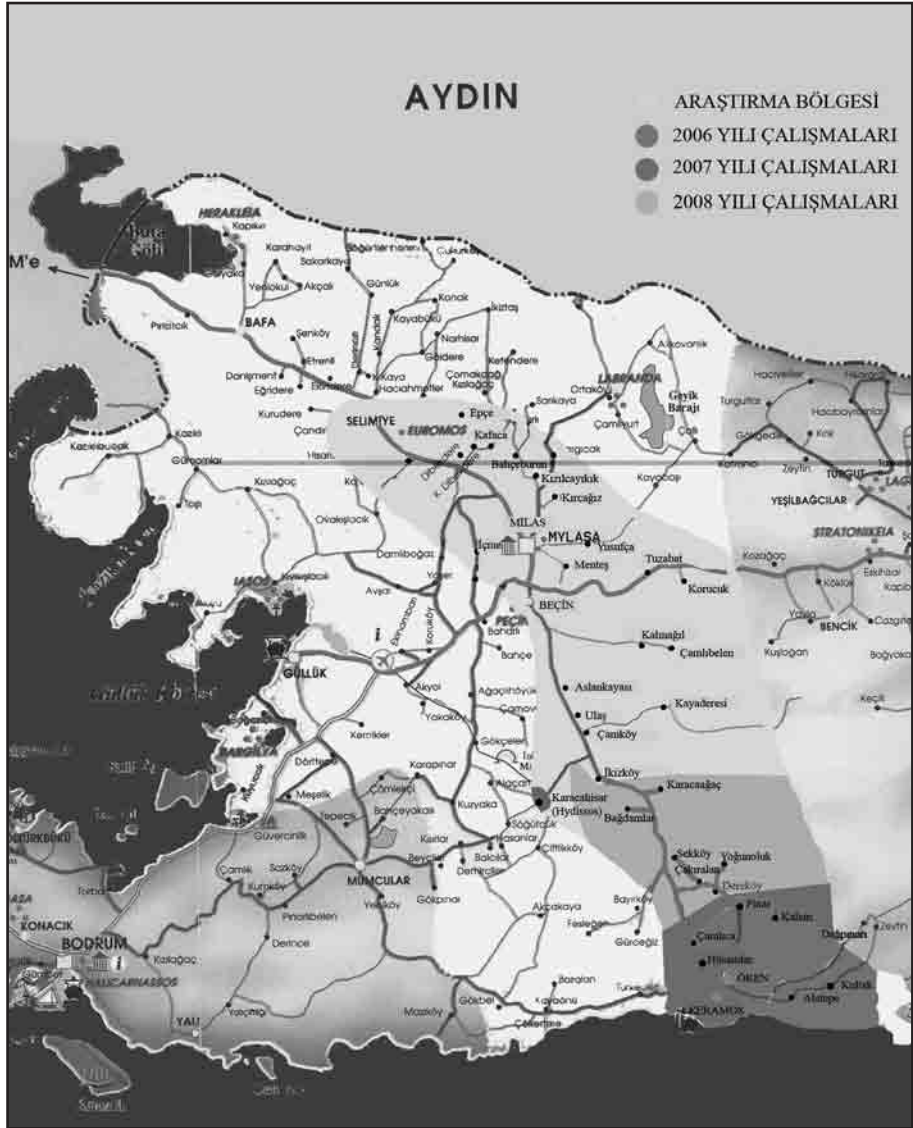
Elisabeth Alföldi – Rosenbaum, Anamur Nekropolü, The Necropolis of Anemurium, Ankara, 1971.

SÖĞÜT 2003

B. Söğüt, “Dağlık Kilikia’da Tülü Asar (Lamos ?) Yüzey Araştırması – 2002”, 21. AST 1.C., Ankara 2003, 279-290.

TIRPAN – SÖĞÜT 2008

Ahmet A. Tırpan, “Lagina ve Börükçü 2006 Yılı Çalışmaları”, 29. KST. 3. Cilt, Ankara 2008, 387-411.

Harita 1: Araştırma bölgesi

Resim 1: akıralan Köyü, Kırcağız Mahallesi, Kurugedik Tepe, Kule

Resim 2: akıralan Köyü, Kırcağız Mahallesi, Kurugedik Tepe, Mezar Kalıntısı(?)

Resim 3: Yoğunoluk Köyü, Kuşça Tepe, 3 No.lu mezar

Resim 4: Yoğunoluk Köyü, Kuşça Tepe, 4 No.lu mezar

Resim 5: Yoğunoluk Köyü, Kuşgediği Tepe kale yerleşimi giriş kapısı

Resim 6: Yoğunoluk Köyü, Kuşça Tepe, seramik parçası

Resim 7: Yoğunluk Köyü,Çavuşoğlu kırı mevkii, yapı kompleksi

Resim 8: Sekköy, Kale yerleşimi, sur duvarı

Resim 9: Sekköy, Kale yerleşimi,seramik parçaları

Resim 10: Bağdamları Köyü, tonozlu oda mezar

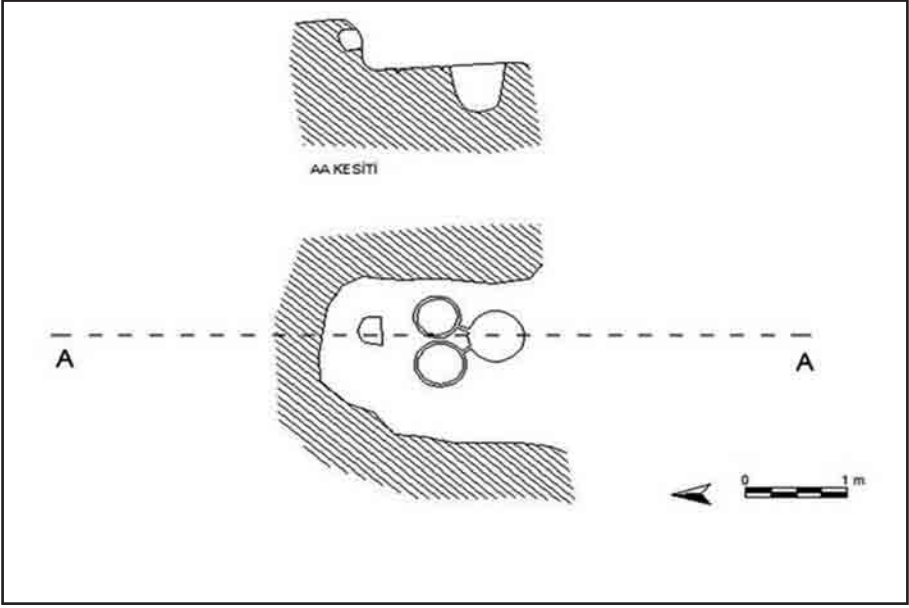

Resim 11: Karacaagaç Köyü, Kızılkiriş Tepe,
zeytinyağı pres yatağı

Resim 12: Karacaagaç Köyü, Kırburun Mevkii,
zeytinyağı kaya işliğı

Çizim 1: Karacağaç Köyü, Kırburun Mevkii, zeytinyağı kaya işliğı çizimi

Resim 13: Kalemköy Alacain Mevkii, kaya mezarı

İLK TUNÇ ÇAĞI ANKARA BÖLGESİ ARAŞTIRMALARI (ODTÜ YÜZEY ARAŞTIRMASI 2008 VE AHLATLIBEL BULUNTULARI)

ZUR FRÜHBRONZEZEIT IN DER ANKARA-REGION (ODTÜ-SURVEY 2008 UND AUFARBEITUNG DER AHLATLIBEL-FUNDE)

Gülçin İLGEZDİ BERTRAM*

Jan-K. BERTRAM

2008 yılı Orta Doğu Teknik Üniversitesi (ODTÜ) Kampus alanı yüzey araştırması ekim ayında yapılmıştır¹. Çalışmaların odak noktasını İlk Tunç Çağı yerleşmesi Koçumbeli oluşturmuştur. Üç haftalık araştırma süresince

* Yrd. Doç. Dr. Gülçin İLGEZDİ BERTRAM, Ahi Evran Üniversitesi, Aşık Paşa Yerleşkesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, 40200 Kırşehir/TÜRKİYE. E-mail: gilgezdi@yahoo.com. Yrd. Doç. Dr. Jan-K. BERTRAM, Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Yerleşim Arkeolojisi, Yeni Mimarlık Binası 410, 06531 Ankara/TÜRKİYE. E-mail: janbertram2001@yahoo.de.

1 Desteklerinden dolayı T. C. Kültür ve Turizm Bakanlığı/Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'ne en başta M. Ayaz (Kazılar ve Araştırmalar Dairesi Başkanı) olmak üzere A. Usta, L. Vardar, K. Özköklü'ye ayrıca Kültür ve Turizm Bakanlığı temsilcisi olarak araştırmada görev yapan M. Üyümez'e (Afonkarahisar Arkeoloji Müzesi Müdürü) şükranlarımızı sunarız. ODTÜ'nün yüzey araştırması için verdiği lojistik ve finansal destek araştırmanın yapılmasını mümkün kılmuştur. Bu nedenle Prof. Dr. A. Acar'a (ODTÜ Rektörü), Prof. Dr. U. Akbulut'a (ODTÜ eski Rektörü), ODTÜ Müzesi, Prof. Dr. N. Tuna'ya (ODTÜ, TAÇDAM/Yerleşim Arkeolojisi Anabilim Dalı Başkanı), G. Cülcüoğlu'na (ODTÜ Yapı İşleri ve Teknik Daire Başkanlığı/Kampus Planlama Müdürü), ODTÜ Ağaçlandırma Müdürlüğü'ne, ODTÜ Taşıt Müdürlüğü'ne projeyi gerçekleştirmemize yardımlarından dolayı teşekkür borçluyuz. Ahlatlibel buluntuları üzerindeki çalışmamızı olanaklı kılan ve her konuda yardımlarını esirgemeyen Anadolu Medeniyetleri Müzesi Müdürü M. Arslan'a ve eski Müdür H. Denizli'ye ayrıca N. Çetin ve V. Kaya'ya (her ikisi de Anadolu Medeniyetleri Müzesi arkeologları) çok teşekkür ederiz. Çalışmalarımıza gösterdiği ilgiden dolayı sayın Z. Önen'e (Vehbi Koç Ankara Araştırmaları Merkezi Müdürü), E. Eryıldız (Vehbi Koç Ankara Araştırmaları Merkezi) ve M. Hey-Dinçer'e (Alman Büyükelçiliği Kültür Bölümü) çok teşekkür ederiz. Yüzey araştırmasına ODTÜ Yerleşim Arkeolojisi öğrencilerinin katılımıyla yapılmıştır. 2008 finansal desteğini ODTÜ BAP (Bilimsel Araştırma Projeleri Koordinatörlüğü) sağlamıştır (BAP-08-07-03.03). Bkz. birinci ön rapor: Bertram/İlgezdi 2008.

buluntu yerinde temizlik ve belgeleme çalışmaları gerçekleştirilmiştir. Yerleşme halihazırda 1960'lı yıllarda kazılmış ve çok sayıdaki buluntunun içinden yalnızca seçilmiş bazı buluntular yayınlanmış, diğerleri günümüze kadar detaylı olarak yayınlanmamıştır. Burada açığa çıkarılan mimarî öğeler de yine buluntular gibi detaylı olarak belgelenmemiş sadece küçük bir kısmı şematik olarak çizilmiştir². Söz konusu nedenler çalışmaların Koçumbeli'nde yoğunlaşmasını gerekli kılmıştır³.

Yüzey araştırması kapsamında burada yapılan çalışmalara tamamlayıcı olarak Anadolu Medeniyetleri Müzesi depolarında bulununan, eski kazılardan toplanmış olan İlk Tunç Çağı Ahlatlıbel buluntu topluluğu üzerinde de çalışmalar yürütülmüştür (aşağıya bakınız).

1. İlk Tunç Çağ Koçumbeli Yerleşmesi

Koçumbeli'nde eski kazı alanında temizlik çalışmaları tamamlandıktan sonra mimarî öğelerin belgelenmesi çalışmalarına geçilmiştir⁴. Yerleşme dar bir plato üzerinde yer almaktadır⁵. Mimarî kalıntılar 45x40 m.lik bir düzlem üzerinde dağılmaktadır. Koçumbeli güney, doğu ve kuzey yönünde bir çevre duvarıyla sınırlandırılmıştır (Resim: 1-4). Bu yıl yapılan çalışmalar sonunda, 1960'lı yıllarda gerçekleştirilmiş kazılar sırasında yerleşmenin, tamamına yakınının açığa çıkarılmış olduğu kesinlik kazanmıştır. Eski kazı alanının kuzey ve doğusunda jeofizik ölçümler yapılmıştır. Söz konusu ölçümlerde de hiçbir arkeolojik bulguya rastlanılmamıştır.

Yerleşmenin güney ve doğusunda yer yer 1,8 m. yüksekliğe kadar oldukça iyi korunmuş bir “çevre duvarı” bulunmaktadır. Bu duvarın doğu bölümünde bir boşluk saptanmıştır. Bu boşluk olasılıkla bir giriş sistemi için bırakılmıştır.

Yerleşmenin iç kısmında birçok yapı kalıntısı ve bununla birlikte birbiriyle

---

2 Tezcan 1966.

3 Ankara Bölgesi İlk Tunç Çağı problemleri için: Bkz. Bertram 2008. B. Tezcan tarafından Koçumbeli kazıları sırasında ele geçirilen buluntular ODTÜ Müzesi'nde depolanmaktadır.

4 Bkz. birinci rapor: Bertram/İlgezdi 2008.

5 Bkz. Bertram/İlgezdi 2008.

bağlantısı olmayan birçok küçük duvar parçası görülmektedir. Bu bölümde kuzeydoğu yönünde yer alan bir yapının (?), 1960'lı yıllarda sürdürülen kazılar sırasında açığa çıkarılmadan bırakıldığı gözlemlenmiştir (Resim: 1). Binaların inşasında yapı malzemesi olarak çevrede bulunan kireç taşı kullanılmıştır.

Yerleşmenin 50 m. kuzeydoğusunda taş, çakıl ve toprak birikintisinden oluşan yak. 2 m. yüksekliğinde ve 12,5x13,5 m. çapında, ortasında hafif bir çukurluğun bulunduğu bir tepecik yer almaktadır. Söz konusu çukurluk, bugün yak. 2 m. derinliğindedir. Olasılıkla bu tepecik 1960'lı yıllarda B. Tezcan tarafından kazılmış olan tümüüstür ve buradan onun tarafından az sayıda İlk Tunç Çağına ait çanak çömlek parçası toplanmıştır.

2. Ahlatlıbel Buluntuları

Ahlatlıbel, Koçumbeli'nin yakınında yer alan ve 30'lu yıllarda araştırılmış olan bir İlk Tunç Çağı yerleşmesidir⁶. Yüzey araştırması projesi esnasında çevrede Ahlatlıbel'i bulabilmek için yapılan taramalara rağmen maalesef kesin yeri tespit edilememiştir. Yerleşme büyük bir olasılıkla Koçumbeli'nin yak. 2 km. batısında yer almalıdır. Bu bölgede büyük bir alan yakın bir geçmişte toprak ile doldurulmuş olduğundan, buluntu yerinin doldurulan toprak dolgunun altında kalmış olduğu düşünülmektedir. Kazılar sırasında toplanan buluntular günümüze kadar sistematik olarak değerlendirilmemiştir. Bu nedenle 2007 ve 2008 yıllarında Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi'nde yer alan buluntular (500'den fazla) üzerinde çalışmalar yürütülmüştür. Söz konusu buluntular üzerinde detaylı bir yayını için hazırlıklar sürdürülmektedir.

Buluntu topluluğu içinde görülen en yaygın kap formu küçük, sıg ve bezemesiz kâseciklerdir. Şimdiye kadar yapılan ilk istatistik hesaplara göre söz konusu form, buluntuların yaklaşık dörtte birini ve tanımlanmış kap formlarının yarısından fazlasını oluşturmaktadır. Buna ek olarak ayrıca gaga ağızlı testiler, fincanlar ve çanaklarda sık görülen formlardandır⁷.

⁶ Zübeyr 1934.

⁷ Ahlatlıbel form çeşitliliğinin karşılaştırması için: Bkz. Bertram 2008.

Özellikle yüzeyleri siyah açkılı kapların üzerinde, çoğunlukla oldukça karmaşık oluk/yivlerden oluşan bezemelere rastlanır. Hem Ahlatlıbel hem de Koçumbeli’de görülen bazı kap parçaları üzerindeki bezemeler ile Alaca Höyük mezarlarından gelen metal kaplar arasında ilişki kurmak mümkündür. Bu söz konusu buluntular arasındaki paralellikler başka bir yayında ayrıntılı olarak tarafımızdan tartışılacaktır.

Küçük buluntu çeşitliliğini çoğunlukla insan figürinleri, kemik ve yontmataş âletler oluşturmaktadır. Ayrıca buluntular arasında birkaç tane taş balta ve kırık topuz parçaları da kayıt edilmiştir. Metal buluntular arasında silâhlar (kamalar ve kama parçaları) ve süs eşyaları da (iğneler, bilezikler, ayrıca bir adet uçları dışa doğru kıvrılmış, burgulu boyun halkası) görülmektedir (Resim: 5-8).

Koçumbeli ve Ahlatlıbel buluntuları birbiriyle benzerlikler göstermektedir. Söz konusu benzerlik bu yerleşmelerin ya çağdaş ya da birbirine çok yakın bir döneme tarihlenebileceklerini göstermektedir. Günümüz bakış açısıyla her iki buluntu yeri de olasılıkla M.Ö. 3. binyılın ortalarına tarihlenebilir. Batı Anadolu İlk Tunç Çağı kronolojisi I (geç?)/II içinde yer alan bu tarihleme ile ilgili tartışmalar hâlihazırda ana hatlarıyla başka bir yayında yer almıştır⁸.

Çarpıcı olarak her iki yerleşmenin de çanak çömlek buluntuları Ankara’nın batısında yer alan buluntu yerleri ile birçok paralellik gösterir (kâsecikler ve fincanlar, kırmızı açkılı mallar).

***

Im Oktober 2008 wurde der Survey auf dem Gelände der Orta Doğu Teknik Üniversitesi (ODTÜ) fortgesetzt⁹. Der Schwerpunkt der Aktivitäten

8 Bkz. Bertram 2008.

9 Für die Unterstützung danken wir dem T. C. K lt r ve Turizm Bakanlığı/K lt r Varlıkları ve M zeler Genel M d rl ğ , insbesondere M. Ayaz (Kazılar ve Araştırmalar Dairesi Başkanı), A. Usta, L. Vardar, K.  zk kl  sowie unserem Ministeriumsvertreter M.  y mez (Direktor des Afyon Museums). Die ODT  stellte für den Survey logistische und finanzielle Hilfe zur Verfügung und ermöglichte damit einen reibungslosen Ablauf der Arbeiten. So sind wir Prof. Dr. A. Acar (ODT  Rektörü), Prof. Dr. U. Akbulut (ODT  eski Rektörü), dem ODT  Müzesi, Prof. Dr. N. Tuna (ODT , TA DAM/Yerleşim Arkeolojisi Anabilim Dalı Başkanı), G. C lc loğlu (ODT  Yapı İşleri ve Teknik Daire Başkanlığı/Kamp s Planlama Müdürü), dem ODT  Ağa landırma M d rl ğ  sowie dem ODT  Taşıt M d rl ğ  zu

lag auf der frühbronzezeitlichen Siedlung Koçumbeli. Während der dreiwöchigen Kampagne erfolgten Reinigungs- und Dokumentationsarbeiten am Fundplatz. Die Siedlung wurde bereits in den 60er Jahren des 20. Jh. untersucht. Das umfangreiche Fundmaterial ist weitgehend unpubliziert. Von der freigelegten Architektur liegt lediglich ein kleiner Ausschnitt als Plan vor, der keinerlei Rückschlüsse auf die Gesamtstruktur der Siedlung zulässt¹⁰. Dies war Ausschlag gebend, die Arbeiten in Koçumbeli zu intensivieren¹¹.

Ergänzend zum Survey erfolgte die systematische Aufnahme der frühbronzezeitlichen Altfunde aus Ahlatlıbel im Anadolu Medeniyetleri Müzesi Ankara (s. u.).

1. Die frühbronzezeitliche Siedlung Koçumbeli

In Koçumbeli wurden die Reinigungsarbeiten weitgehend abgeschlossen. Gleichzeitig begann die Dokumentation der Architekturreste¹². Wie bereits erwähnt, befindet sich die Siedlung auf einem schmalen Plateau¹³. Die Baureste liegen auf einer Fläche von 45x40 m verteilt, begrenzt von einer Umfassungsmauer im Süden, Osten und Norden (Abb. 1-4). Damit zeichnet sich ab, dass nahezu die gesamte Siedlung in ihrer Ausdehnung bei den Ausgrabungen in den 1960er Jahren erfasst wurde. Geophysikalische Messungen nördlich und östlich der alten Grabungsfläche erbrachten keinen Nachweis archäologischer Befunde.

Dank verpflichtet. Der Direktor des Anadolu Medeniyetleri Müzesi Ankara, M. Arslan, sein Vorgänger, H. Denizli, sowie N. Çetin und V. Kaya (beide Anadolu Medeniyetleri Müzesi Ankara) ermöglichten die Arbeit mit den Altfunden aus Ahlatlıbel im Museum. Z. Önen (Direktorin des Vehbi Koç ve Ankara Araştırmaları Merkezi), E. Eryıldız (Vehbi Koç ve Ankara Araştırmaları Merkezi) und M. Hey-Dinçer (Kulturabteilung der Deutschen Botschaft Ankara) sei für ihr Interesse am Fortgang der Arbeiten gedankt. An den Surveyarbeiten beteiligten sich die Studenten der Settlement Archaeology von der ODTÜ. Das Projekt wurde 2008 finanziell durch BAP unterstützt (BAP-08-07-03.03). Siehe hierzu auch den ersten Vorbericht: Bertram/İlgezdi 2008.

10 Tezcan 1966.

11 Vgl. Bertram 2008 zu Problemen der Frühbronzezeit in der Ankara-Region. Die Funde der Grabungen in Koçumbeli werden im Museum der ODTÜ (ODTÜ Müzesi) aufbewahrt.

12 Siehe hierzu den ersten Vorbericht: Bertram/İlgezdi 2008.

13 Vgl. Bertram/İlgezdi 2008.

Die genannte Begrenzungsmauer ist vor allem im Südteil und im östlichen Teil der Siedlung gut erhalten und stellenweise bis zu 1,8 m. hoch. Eine Unterbrechung in ihrem Verlauf im Osten könnte einen Hinweis auf einen möglichen Zugang (Toranlage ?) geben.

Im Inneren der Siedlung liegen Reste von mehreren Gebäuden sowie zahlreiche kleinere, zusammenhanglose Mauern. Ein Gebäude (?) im Nordostteil scheint während der Grabungen in den 60er Jahren nicht vollständig untersucht worden zu sein (Abb. 1). Als Baumaterial wurde ausschließlich der anstehende Kalkstein verwendet.

50 m. nordöstlich der Siedlung befindet sich eine Aufschüttung aus Steinen und Erde von ca. 2 m. Höhe und 12,5x13,5 m. Durchmesser mit einer darin leicht dezentriert angelegten Grube von etwa 2 m Tiefe. Vielleicht handelt es sich hierbei um Reste eines Hügelgrabes, das von B. Tezcan ausgegraben wurde. Hier fanden sich einige wenige Scherben der Frühbronzezeit.

2. Die Funde aus Ahlatlibel

Unweit von Koçumbeli lag die frühbronzezeitliche Siedlung Ahlatlibel, die in den 30er Jahren des 20. Jh. untersucht worden ist¹⁴. Trotz intensiver Suche während des Surveys gelang es nicht, den Fundplatz zu lokalisieren. Er soll sich ca. 2 km. westlich von Koçumbeli befinden. In diesem Bereich wurde das Gelände in der Vergangenheit großflächig mit Erde aufgeschüttet. Es ist daher möglich, dass die Siedlung dabei versiegelt wurde. Auch die Funde dieser Ausgrabung sind bislang nicht systematisch ausgewertet worden. Daher wurden in den Jahren 2007 und 2008 alle im Anadolu Medeniyetleri Müzesi Ankara befindlichen Funde (über 500 Stück) aufgenommen. Eine umfassende Materialvorlage ist in Vorbereitung.

Bei den Gefäßformen dominieren kleine, flache, unverzierte Schälchen. Sie machen – nach einer vorläufigen Auswertung – ca. ein Viertel der Funde und mehr als die Hälfte aller bestimmbaren Gefäßformen aus. Hinzu kommen u.

---

14 Zübeyr 1934.

a. schrägmündige Kannen, Tassen und Töpfe¹⁵.

Die vorliegenden Verzierungen bestehen mitunter aus recht komplexen Riefen-/Rillenmotiven (vor allem auf Gefäßen mit schwarz polierter Oberfläche). Sowohl aus Ahlatlibel wie auch aus Koçumbeli liegen Gefäßfragmente vor, deren Verzierungsmotive Entsprechungen bei den Metallgefäßen aus den Gräbern von Alaca Höyük finden. Eine ausführliche Diskussion dieser Parallelen soll an anderer Stelle erfolgen.

Das Kleinfundspektrum setzt sich hauptsächlich aus anthropomorphen Figuren, Knochen- und geschlagenen Steinartefakten zusammen. Vereinzelt begegnen steinerne Axt- und Keulenkopfbuchstücke. An Metallartefakten sind u. a. Waffen (Dolche bzw. Dolchreste) sowie Schmuck (Nadeln, Ringe, darunter ein tordierter Ösenhalsring) zu nennen (Abb. 5-8).

Das Fundmaterial der Siedlungen Koçumbeli und Ahlatlibel ist sich so ähnlich, dass von einer Gleichzeitigkeit oder von einem nur geringen zeitlichen Abstand beider Fundkomplexe ausgegangen werden kann. Aus heutiger Sicht dürften beide Siedlungen wohl in die Mitte des 3. Jts. v. u. Z. anzusetzen sein. Die Argumente für diese Datierung in den westanatolischen Horizont Frühbronzezeit I (spät ?)/II wurden bereits ansatzweise diskutiert¹⁶.

Auffällig ist im Keramikspektrum beider Siedlungen eine Westorientierung (Schälchen und Tassen, rot polierte Waren).

---

15 Zum Formenspektrum aus Ahlatlibel vgl. Bertram 2008.

16 Vgl. Bertram 2008.

3. KAYNAKÇA/BIBLIOGRAPHIE

BERTRAM, J.-K. 2008

Ahlatlıbel, Etiyokuşu, Koçumbeli – Zur Neubewertung der Ankara-Gruppe. Ahlatlıbel, Etiyokuşu, Koçumbeli – Ankara Çevresine Ait Bazı Buluntu Topluluklarının Yeniden Değerlendirilmesi. *TÜBA-AR XI*, 73-84.

BERTRAM, J.-K., G. İlgezdi 2008

ODTÜ Survey 2006-2007. ODTÜ Yüzey Araştırması 2006-2007. 26. *Araştırma Sonuçları Toplantısı*. 3. Cilt, 239-248.

TEZCAN, B. 1966

1964 Koçumbeli Kazısı. Koçumbeli Excavation in 1964. Ankara.

ZÜBEYR, H. 1934 (Koşay, H. Z.)

Ahlatlıbel Hafriyatı. *Türk Tarih, Arkeologya ve Etnografya Dergisi II*, 3-100.

Resim 1: Koçumbeli. Yerleşmenin kuzeydoğu bölümü. Güneye bakış.
Abb. 1: Koçumbeli. Nordostteil der Siedlung. Blick nach Süden.

Resim 2: Koçumbeli. Doğu “çevre duvarı” kalıntıları.
Abb. 2: Koçumbeli. Reste der Umfassungsmauer im Ostteil der Siedlung.

Resim 3: Koçumbeli. Fotoğrafın ortasında kuzey "çevre duvarı" görülmektedir. Onun arkasında fotoğrafın üst sınırında solda bir yapının köşesi görülmektedir.

Abb. 3: Koçumbeli. Nordteil der Siedlung mit Resten der Umfassungsmauer in der Bildmitte. Links dahinter am oberen Bildrand Ecke eines Gebäudes.

Resim 4: Resim 3'ün detaylı görünümü.

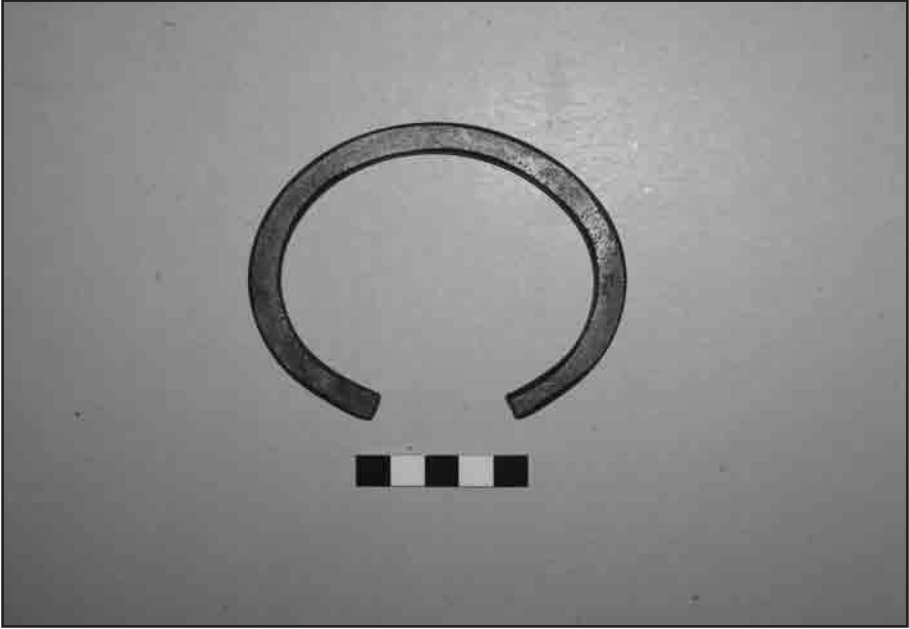
Abb. 4: Detailansicht von Abb. 3.

Resim 5: Ahlatlıbel. Balta.
Abb. 5: Ahlatlıbel. Axt.

Resim 6: Ahlatlıbel. Rapier benzeri kama.
Abb. 6: Ahlatlıbel. Rapierähnlicher Dolch.

Resim 7: Ahlatlıbel. Dörtgen kesitli kol ya da bacak halkası.
Abb. 7: Ahlatlıbel. Arm- oder Beinring mit vierkantigem Querschnitt.

Resim 8: Ahlatlıbel. Burgulu, dışa dönük uçlu boyun halkası.
Abb. 8: Ahlatlıbel. Tordierter Ösenhalsring.

2008 YILI İSTANBUL SUR İÇİ ARKELOJİK ÇALIŞMALARI

Dr.Ferudun ÖZGÜMÜŞ

Kültür ve Turizm Bakanlığı izniyle İstanbul Üniversitesi Güzel Sanatlar Bölümü adına yürüttüğümüz İstanbul sur içi arkeolojik yüzey araştırmasının 11. sezonu 2008 yılının 15-30 Temmuz tarihlerinde İstanbul Eminönü ilçesinin Hobyar,Hocapaşa,Cankurtaran Mahalleleri'nin bir bölümü ve 2007 yılında tamamlayamadığımız Binbirdirek Mahallesinin batısında yapılmış olup Cankurtaran Mahallesi'nin önemli bir bölümü Sultanahmet, Sirkeci, Akbıyık ve Bizantion Akropol işinin tamamı finans ve zaman yetmediğinden 2009 yılı çalışmalarına bırakılmıştır (Harita).

Yapılan çalışmaya Yard.Doç.Dr.Ahmet.V.Çobanoğlu,Yılmaz Büktel, Hayri Fehmi Yılmaz, Ayşe Denknalbant, Sevgi Parlak, Melda Ermiş, Çiçek Akçıl, Serra Kanyak, Yusuf Kartal, Umut Çelik Tuğçe Yenilmez, Beste Tekin, Selma Ünlüer ve Melike Yazıcıoğlu Katılmışlardır. Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nden Arkeolog Sn.Hadiye Türkmen Bakanlık temsilcisi olarak görev yapmıştır.

Çalışmalarımız sırasında sütun başlığı, mimarî kalıntı ve yazıtlar olmak üzere toplam 365 eser tespit edilmiş ve hepsi için envanter hazırlanmıştır. Aşağıdaki rapor bu eserlerden önem bakımından öne çıkanlar olup tamamının envanter fişleri müdürlüğünüze gönderilmiştir.

İstanbul Arkeoloji Müzesi Bahçesindeki Kalıntılar

İstanbul Arkeoloji Müzeleri'nin depo olarak kullanılan kısmının arkasında iki sıra kademeli kemer yanında 5-6 sıra tuğlalı almaşık bir duvar

---

* Dr. Feridun ÖZGÜMÜŞ, İstanbul Üniversitesi, Güzel Sanatlar Bölümü, İstanbul/TÜRKİYE.

vardır (Resim:1). Duvarın üst kısmı iri düzgün kesme taştan yapılmıştır yanında bir kemer açıklığı bulunmaktadır. Bu yapı kalıntısı daha önceden bilinen ve Müzenin yeni binasının dışında kalan Geç Roma Dönemi hamam kalıntılarıdır. Bulunduğu yer itibarıyla Topkapı Sarayı'nın birinci avlusunda Arkeoloji Müzeleri'ne doğru inen yamaçta yer almaktadır. Bu küçük çift hamam sarnıçlar ve bir sütun dizisi parçaları 1973-74 yıllarında yapılan bir temel kazısı sırasında ortaya çıkarılmıştır. Fikret Yegül taş ve tuğla işçiliğini *opus mixtum* olarak anlatır ve 5 yy. sonu 6 yy. başına tarihler.¹ Hamam çift apsizli sıra tipi hamamdır.²

Türkiye Turing Konukevi Altındaki Yapılar

Türkiye Turing Otomobil Kulübü'nün Sultanahmet Soğuk Çeşme Sokak'ta bulunan Konukevi adlı otel ve restoranın altında ve bahçesinde birçok Geç Antik ve Bizans Dönemine ait sütun başlıkları ve alt yapılar tespit edilmiştir. Ayrıca aynı kuruma ait ve konukevinin tam karşısında gene bir sarnıç olan başka bir restoran vardır. Bunlardan konukevindeki altyapı iki katlı olup erken Bizans Dönemine aittir. Üst yapı gayet iyi korunmuş durumdadır ve günümüzde personel yemekhanesi olarak kullanılmaktadır. (Resim: 2-3). Yaklaşım 10mx5m ölçülerindedir.

Sütun yükseklikleri başlık ve kaide hariç 1.50m.dir. Bu bölümün altında depo olarak kullanılan ve daha az korunmuş durumda ikinci bir alt yapı daha vardır. Bu alt yapının duvar örgüsü tuğla olup bazı duvarların altlarında iri kesme taş bloklar kullanılmıştır. Bu mekân iki bölümlüdür ve ikisi de beşik tonozla örtülüdür. Bu kalıntıya daha sonra Türk döneminde bugün görülen merdivenler eklenmiştir.

Daha önceki hiçbir bir yayında yer almayan bu kalıntıların fonksiyonu şimdilik belli değildir. Yukarıda anlatılan ve yemekhane olarak kullanılan

-
- 1 Fikret Yegül Antik Çağda Yıkılma ve Hamamlar (Çev. Emel Erten) İstanbul 2006 s.330-331.
  - 2 N.Fıratlı *Recent Archaeological Researches in İstanbul* Anatolian Studies 24 1974 s.35. W.Müller-Wiener İstanbul'un Tarihsel Topografyası (Çev. Ülker Sayın) İstanbul 2001 s.50 fig 27-28.F.Yegül age. s.327 not.79.

başlıklar impostsuz Korinth başlıklar olup erken Bizans Dönemine aittirler.

Aynı kurumun aynı sokakta bulunan Sarnıç adlı restoranı da Erken Bizans Dönemine ait bir alt yapıdır. Bunların sütunları sadece impostlu olup başlıkları yoktur. Kaideleri de zemine gömülüdür. Altı mermer sütunla 12 bölüme ayrılmıştır. Bu bölümler farklı tonozlarla örtülüdür. Herhangi bir sarnıç sıvasına rastlanmamıştır. Güneybatı duvarında sonradan açılmış 4 pencere görülür. Bu yapının detaylı bir rölöve çalışması faaliyetlerimiz devam etmektedir

Aya İrini'deki Çalışmalar

İsa'nın barış sıfatına ithaf edilen ve Erken Hıristiyanlığın en önemli yapılarından biri olan Aya İrini ve İsa'nın bilgelik sıfatına ithaf edilen Aya Sofya arasındaki alan 2 dönem kazılmış ve son olarak Urs Peschlow tarafından hakkında kapsamlı bir yayın yapılmıştır ³

2008 yılı Temmuz ayında yaptığımız çalışmada yapının etrafındaki envanterlenmemiş ve üzerinde çalışılmamış sütun başlığı ve mimarî plastiğin katalogunu çıkardık, ayrıca daha önce yayınlanmış bile olsa bu mahalde adı geçen Sampson düşkünler evi ve yapının güneydoğusundaki mekânları inceledik (Kanaatimizce bu kalıntılar düşkünler evi değildir burası Aya İrini ile bağlantılı olan Antik Episkopiondur) Plastik envanterinin bir kısmı Sn Doç. Dr.Hülya Tezcan tarafından yayınlanmıştır. Bizim çalışmalarımız Tezcan'ın katalogunda olmayan parçaları ihtiva etmektedir ⁴.

Bu arazideki çalışmalarımızda iki şey dikkatimizi çekmiştir. Bunlardan biri kalıntıların arasındaki *Opus Sectile* döşeme ile yapının güneydoğusundaki mahzenlerdir(Resim: 4). *Opus Sectile* döşeme herhâlde kiliseyle aynı tarihli değildir ve bu tür taban süslemelerinin en güzel örneklerinden biridir. Polikrom taşlardan yapılmıştır ve süslemeler lozanjlardan ve Davut'un

3 M.Ramazanoğlu Sentiren ve Ayasofyalar Manzumesi İstanbul 1946.F.Dirimtekin *Les Fouilles faites en 1946-47 Et en 1958-60 entre Sainte Sophie et Sainte Irene a İstanbul* Chaiers Archeologiques XIII 1962.s.161-185. U.Peschlow Die Irene Kirche in İstanbul Tübingen 1977.

4 H.Tezcan Topkapı Sarayı ve Çevresinin Bizans Devri Arkeolojisi TTOK yayını İstanbul 1989.

yıldızlarından oluşur. Harap durumdadır ve günden güne yok olmaktadır. Burayı kazanlar veya araştıranlar tarafından ya hiç bahsedilmemiş ya da tek cümleyle anılmıştır⁵. Hem bu *Opus Sectile* döşeme hem de kalıntılar doğanın tüm etkilerine açık olduğundan gitgide yok olmaktadırlar. Kilisenin güneydoğusundaki mahzenler de *Opus Sectile* gibi kaynaklarda söz edilmeyen yapı grubudur. Bunlarında fonksiyonu bilinmemekte ve Aya İrini ile aynı tarihli olduğu düşünülmektedir; buradaki sarnıç ise öteden beri bilinmektedir⁶.

Burada çalışanlar bu mahzenlerin hangi görkemli binanın alt yapısı olabileceğini söylemişlerdir⁷. Bugün görülebilen kısımları yan yana 2 yuvarlak kemerle girişi olan ve tümü tuğladan bir alt yapı hâlinde ve suru sultaniye yapışıktır, içerisinde 2 duvar katmanı görülür.

Gülhane Parkındaki Kalıntılar

Gülhane Parkı'nda öteden beri bilinen erken dönem Bizans Sarnıcı'nın üst kotunda 2007 yılında Arkeoloji Müzeleri tarafından yapılan kazılarda Bizans Dönemine ait birtakım duvarlar ve kalıntılar ortaya çıkarılmıştır.

Uzun zamandan beri burada varlığı bilinen sütun başlıklarıyla beraber bu kalıntılar, bir zamanlar burada duran önemli bir binanın varlığına işaret etmektedir.⁸ Yaklaşık 20mx21m. lik bu alanda kazıyla ortaya çıkarılan duvar

5 F.Dirimtekin age s.175 fig.17.U.Peschlow age s.148 Burada Peschlow sadece *opus Sectile* var demektedir fotoğrafını kullanmamıştır.U.Peschlow *Zum byzantinischen Opus Sectile Boden Beitrage zur Altertumskunde Kleinasien.Festschrift für Kurt Bittel* (Yay.R.M.Boehmer-H. Hauptman)1983 Mainz am Rhein s.445.Burada birkaç cümle daha fazla bilgi vardır.

6 A.Erden *St.Irenin Güneydoğusundaki Bizans sarnıcı* İstanbul Arkeoloji Müzeleri yaylığı 2 1960 s.22-23

7 F.Dirimtekin age s.162 fig.3.U.Peschlow Die Irenen Kirche bkz.vaziyet planı

8 Gülhane Parkında daha yüzyıl başında Unger tarafından bazı kazılar yapılmış ve mahiyeti tam olarak anlaşılamayan Bazı Erken Bizans yapı kalıntıları ortaya çıkarılmıştır.Bazıları buna kilise demiş bazı araştırmacılar da dükkân olabileceğini ileri sürmüşlerdir. Kazı için bakınız E.Unger *Grabungen an der Seraispitze Von Konstantinopel* Archäologischer Anzeiger XXXI 1916.s1-48.Bunların dükkân olabilecekleri hakkında Bknz. S.Eyice İstanbul Petit Guide a travers les monuments Byzantins et Turcs İstanbul 1955 s.9 ve Gotlar sütunu maddesi say.450.

parçaları son derece ve yüksek kalitede işçiliğe sahiptir (Resim: 5). Bu duvar 0.26mX0.27m. ölçülerindeki tuğlalardan yapılmıştır 0.05m. harç kalınlığı ölçülmüştür ayrıca bu alanda birde kuyu bulunmaktadır. Bunlara ilâveten yüzeyde bulunan fırın artıkları bazı seramik ve cam parçaları burasının Bizans Çağında seramik veya cam atölyesi olabileceğine işaret eder. Bu bölge hakkında kaynaklarda Bizans Çağında bu bölgede bir camcılar kapısından bahsedilmektedir, Eğer hakikaten böyleyse burasının bir cam atölyesi olduğu ihtimali akla gelmektedir.⁹

Bunlara ilâveten geçen yüzyıl başında Gülhane Parkı'nda Unger tarafından yapılan kazılarla ortaya çıkarılan diğer kalıntılarla yakınlığı ve atölye fonksiyonu kalıntıların topografik açıklamalarına daha çok yardımcı olmaktadır.¹⁰

Gülhane parkında daha önceden ortaya çıkarılan ve birtakım işlikler olduğu düşünülen yapı kalıntıları aynı parktaki Gotlar Sütunu'na yakındır.¹¹Burada yaptığımız çalışmada 95 adet envanterlenmemiş mimarî plastik parça bulunmuştur, diğerleri Hülya Tezcan tarafından yayınlanmıştır.¹²

Tekrar sarnıç üzerindeki kalıntıya dönersek, bu yapılar hakkında bazı başka tahminlerde de bulunulabilir. En önemlisi kalıntılar çok daha eski bir alt yapının üzerine oturmaktadır. Helenistik Çağa ait olduğunu tahmin ettiğimiz bu eski yapının orijinal fonksiyonunu bilmiyoruz. Bizans kalıntıları bu eski

9 J.Philippe Le Monde Byzantine Dans l'Histoire de la Verreire(V-XVI e siecle) Bologna 1970 s.17.J.Henderson-M.M.Mango *Glass at Medieval Constantinople.Preliminary Scientific Evidence Constantinople and Its Hinterland* (Yay.C.Mango-G.Dagron) Oxford 1993 s.346.

10 Son zamanlarda yapılan bir yayında Geç Antik Döneme ait V.Leon forumu anlatılmaya çalışılırken bu forumun bugünkü Topkapı Sarayı avlusunda alabileceği ileri sürülmüştür. Bir ticaret alanı olan forumların Geç Antik Çağdaki formları bellidir, yazarların iddialarına göre bu forum Topkapı Sarayı'nın ikinci avlusundadır. Pek inandırıcı olmayan bu iddialar böyle bir forumun olmadığını göstermez; bizim kanımızca bu forum Topkapı Sarayı'nda değil bugünkü Gülhane Parkı'nın olduğu yerdedir. Eğer buradaki atölye ve Unger'in kazılarında ortaya çıkan ve bazı âlimlerin dükkân dediği kalıntılar da hesaba katılırsa bu Geç Antik Roma Forumu'nun burada olma ihtimali daha kuvvet kazanmaktadır.V.Leon Forumunun Topkapı Sarayı'nda olduğunu iddia eden makale için Bknz.K.R.Dark-A.L.Harris *The Last Roman Forum:The Forum of Leo in the Fifth-century Constantinople* Greek Roman and Byzantine Studies 48/1 2008 s.57-69

11 K.Wulzinger *Byzantinische Substruktionbauten Konstantinopels* Jahrbuch des Deutschen Archaologie Institut 28 1913 s.4-47.

12 H.Tezcan age s.226-228.

temelin üzerindedir ve yerleşim biçimi doğu-batı doğrultusundadır; bu yüzden ilk bakışta kilise mi diye düşünülebilir ama bu yargıya varacak yeterli veriler şimdilik yoktur.

Topkapı Sarayı'nın Birinci Avlusundaki Sarnıç

Aya İrini kilisesinin doğusunda Jandarma karakolunun tam karşısında 1925 yılında Wulzinger'in Nea Kilisesi zannettiği bir sarnıç mevcuttur.¹³ Çok sağlam durumdaki bu yapı içi çöp dolmuş olarak kaderine terk edilmiştir (Resim:6). Araştırmacıların yaptığı son çalışmalardan sonra burasının Nea Kilisesi olamayacağı görüşü ağırlık kazanmıştır.¹⁴

Alemdar Caddesi'ndeki Kalıntılar

Cankurtaran Mahallesi Alemdar Caddesi No.2, Eminönü 52 ada 2 parselde bulunan fırça el sanatları merkezinde Erken Bizans dönemine ait bir duvar kalıntısı bir de niş vardır hemen yanı başında da *in situ* olmayan bir sütun bulunmaktadır; kaidesi yoktur (Resim:7). Pembe granitten yapılmıştır ve yaklaşık 3.30m. yüksekliğindedir. Nişli duvar ise 6.50m. ölçülerindedir. Tuğlaları 0.29m. x 0.29m. olarak ölçülmüştür, kalınlıkları 0.05m.dir.

Ayasofya'nın hemen altındaki caddede bulunan ve ona çok yakın olan bu kalıntıların devamı niteliğindeki bir diğer Erken Bizans Dönemi kalıntısı Fırça El Sanatları Merkezi bitişiğindeki Merih Otel'in arka bahçesindedir (Alemdar Caddesi No 20) (Eminönü 52 ada 30-44.parseller). Yüksekliği 6m. olan bu duvar 12.50m. uzunluğundadır.

Aynı ölçülerdeki tuğlalardan yapılmıştır (Resim: 8). Her iki kalıntıda Turing kurumunun yukarıda anlatılan sarnıçlarına çok yakındır. Aralarındaki ilişki

---

13 K.Wulzinger Byzantinische Baudenkmäler zu Konstantinopel Hannover 1925 s.52-63

14 S.Eyice Aslanhane ve Çevresinin Arkeolojisi İstanbul Arkeoloji Müzeleri Yıllığı 11 1964 s.23-24.H.Tezcan age s.52-63.

göz önünde bulundurulmalıdır. Böylece bu kalıntıların orijinal fonksiyonları ortaya çıkarılabilir.¹⁵

Vilâyet Binası Karşısındaki Kalıntılar

Vilâyet Binası'nın güneyindeki cadde 1958 yılında genişletilirken 5. yüzyıla tarihlenen büyük bir mozaik tabanla bazı kalıntılar ortaya çıkarılmıştır.¹⁶ Mozaik taban daha sonra müzeye kaldırılmıştır. Fakat fonksiyonu tam olarak bilinmeyen yapının kalıntıları az da olsa günümüze kadar gelebilmiştir (Resim: 9). Geç Roma Dönemine ait bu kalıntılar tedbir alınmazsa günden güne yok olmaya devam edecektir.

Sultanahmet Salkımsöğüt Sokaktaki Yapılar

Eminönü Sultanahmet 55 ada 33 parselde bulunan Keskiner İş Hanı'nın altında bina yapılırken ortaya çıkarılmış bir Bizans sarnıcı kalıntısı mevcuttur (Resim:10).

Taş tuğla işçiliğinden Erken Bizans olduğu anlaşılan bu kalıntı bir alt yapı harabesidir veya hemen yakınındaki Khalkopratea Kilisesi'yle ilişkili bir yapı olmalıdır. Bu hâliyle kesin bir şey söylemek mümkün değildir. Sarnıç sıvası olmayışı ve kemerli bir geçişinin bulunması bu yapının sarnıçtan başka bir fonksiyona sahip olabileceğini de akla getirir. Özellikle bir hamamı düşündürmektedir. Daha önce İstanbul'da ortaya çıkarılmış bu tip hamamlar bilinmektedir. Kalenderihane'deki hamam ve Sultanahmet Peykhane Sokak'ta Servet işhanının altındaki hamam kalıntısı bu kalıntıya benzemektedir; fakat bu yeni bulunan diğerlerinden daha küçüktür ve yaklaşık 9.44m x 3.75m. olarak ölçülmüştür.

---

15 Bazı kaynaklarda bu bölgede Khalkoprateia'dan başka 3 kiliseden bahsedilir (İsa, Yakup ve Zakharia Kiliseleri)ve bu üçünün birbirleriyle olan yakınlığından ve bağlantısından söz edilir. Bizim kalıntılarımızın da bu kiliselerle ilişkisi araştırılmalıdır Bknz.W.Müller-Wiener age s.76 ve 78.

16 W.Müller-Wiener age s.46.

Sultanahmet Salkımsöğüt Sk.Sultan Oteldeki Yapılar

Yukarıda sözü geçen kalıntılarla aynı sokakta 29 ada 5 parselde bulunan Sultan Otel'in Bodrum katları önceden bilinen ve Khalkoprateia'nın ayazmasının ilim dünyasına tanıtılmamış kısmıdır.¹⁷ 3.74m. x 8.50m. ölçülerindeki bu muazzam alt yapı beşik tonozla örtülüdür ve günümüze kadar gayet iyi korunarak gelebilmiştir. Doğusunda bir kemerle yanındaki esas vaftizhane binasına bağlanır fakat burası günümüzde duvarla örülmüştür (Resim: 11). Merdivenle inilen bu mekânda bazı Osmanlı Dönemi izlerine de rastlanmaktadır. Tonozun yüksekliği 3.50m.dir ve bu mekân otel sahibi tarafından restore edilmek üzere ilgili koruma kuruluna proje hazırlanmıştır.

Mezar Stelleri

Nuruosmaniye Yerebatan Caddesi üzerinde bulunan Çağaloğlu Hamamı'nda hamamı işletenler tarafından Kizikos'tan getirildiği söylenen 8 adet mezar steli (1.yy.) Bir lâhit parçası 2 kabartmalı levha ve bir kitabeli parça bulunmaktadır. Hepsisi de mermerden yapılmış olup mezar stelleri üzerinde çoğu okunamaz durumda yazıtlar mevcuttur. Bütün bu parçalar hamam sahibi tarafında hamamın çeşitli yerlerinde sergilenmektedir.¹⁸ Uyuyan Eros ve sakallı erkek kabartması bu buluntuların en ilginç olanlarındandır. Çok tahribat görmüş olmalarına rağmen, gene de iyi durumda günümüze kadar gelebilmişleridir. (Resim.12-13). Mezar taşlarının çoğu harap vaziyettedir.

Sultanahmet Başdoğan Halıcılıktaki Kalıntılar

Sultanahmet Kutlugün Sokak (Eski Karacehennem Sokak) 66 ada 60 ve 61 parsellerde bulunan Başdoğan adlı halı mağazasının altında bugüne kadar ilim dünyasına tanıtılmamış Büyük Saray kalıntıları mevcuttur (Resim:

17 W.Kleiss *Neue Befunde zur Chalkopratenkirche in İstanbul* İstanbul Mitteilungen 15 1965 s.149-167.T.F.Mathews *The Early Churches of Constantinople* London 1980 s.29 fig 11 ve s.30.

18 Stellerin Benzerleri için Bknz.N.Fıratlı *Les Steles Funeraires de Byzance* Paris 1961 L.11/35,L 35/159 L.37/149.Th.Wujewski *Anatolian Sepulchral Stelae in Roman Times* Ponzan 1991 Res.9-24-25-26-27-28.

14). Muazzam kemerlerle birtakım mekânlara bölünmüş olan bu alt yapı, bulunduğu sokağın altında Kuzeygüney yönünde devam etmektedir. Halı mağazasının tam karşı sırasında bulunan Four Season Hotel'in içerisinde çıkarılan ve daha önceden bilinen kalıntıların devamıdır.

Yapılan incelemelerde duvarların ve kemerlerin çoğunun Orta Bizans Dönemi (842-1204) olduğu anlaşılmıştır. Bu alt yapının doğusundaki kısım Türk Dönemi Osmanlı ekidir ve bir zamanlar burada bulunan bir konağın mutfakıdır. Oldukça sağlam durumdadır. Bu mekânların Büyük Saray Kompleksi'nin hangi bölümleri olduğunu şimdilik söylemek çok zordur. Kazısı yapılırken ortaya atılan fikirler ilmi dayanaktan yoksundur. Tüm saray kalıntılarını tek bir haritada göstermek istiyoruz ve bu yönde çalışmaya devam edeceğiz. Belki bu şekilde kalıntıların fonksiyonları hakkında daha doğru fikirler yürütebiliriz.

Harita 1: 2008 Çalışma bölgesi haritası

Resim 1: İst. Arkeoloji Müzesi Depo Binası arkasındaki yapı kalıntısı

Resim 2: Turing Konukevi altındaki sarnıç

Resim 3: Turing depo binası

Resim 4: Aya İrini'nin güneydoğusu

Resim 5: Gülhanedeki kalıntılar

Resim 6: Topkapı Sarayı Birinci avlusundaki alt yapı

Resim 7: Alemdar Caddesi'ndeki niş

Resim 8: Alemdar Caddesi Merih Otel arkasındaki Bizans duvarı

Resim 9: Vilâyet Binası karşısındaki kalıntılar

Resim 10: Sultanahmet Salkım Sögüt Sokak'taki kalıntılar

Resim 11: Sultanahmet Salkım Sögüt Sokak Sultan Otel Altındaki

Resim 12: Çağaloğlu Hamamı'ndaki erkek başı kabartması

Resim 13: Çağaloğlu Hamamı'ndaki Eros kabartması

Resim 14: Sultanahmet Kutlugün Sokak'taki Büyük Saray kalıntıları

KONYA VE KARAMAN İLLERİ VE İLÇELERİNDE ARKEOLOJİK YÜZEY ARAŞTIRMASI, 2008

Hasan BAHAR *

Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nün 02.09.2005 gün ve 128240 sayılı izinleri gereği, Doç. Dr. Özdemir Koçak, Yrd. Doç. Dr. Kerim Koçak, Arş. Gör. Hatice Gül Küçükbezci, Öğr. Gör. Mustafa Aslan, Doktora öğrencileri Salih Kaymakçı ve Harun Oy Bakanlık temsilcisi Arkeolog Uğur Akyüz'den oluşan araştırma ekibinin Konya ve Karaman İlleri ve ilçelerindeki arkeolojik yüzey araştırması benim başkanlığında 18.10.2008 tarihinde başlamış ve 31.10.2008 tarihinde bitmiştir¹.

Araştırmalarda yerleşim yerleri ziyaret edilmiş yerleşimlerin GPS ölçümleri alınmış, tarihlerini tespit edebilecek etütlük çanak çömlek parçaları toplanmış, yerleşimlerin sınırları, tahribat durumları tespit edilmiştir. Bu konuda ilgililer bilgilendirilmeye çalışılmıştır.

2009 yılı yüzey araştırmalarımız Konya İli Selçuklu, Karatay, Çumra ve Bozkır; Karaman İli Kazımkarabekir ilçelerinde yoğunlaşmıştır. Bölgede madencilik ağırlıklı olan çalışmamız daha çok Toroslar'ın kuzey eteklerinde gerçekleşmiştir.

I-Konya İli Çalışmaları

A- Selçuklu İlçesi

Yüzey araştırmalarına Konya İli Selçuklu İlçesi çevresinde başlandı. Bu bölgede Roma cıva yataklarının olduğu galeriler tespit edildi.

* Prof. Dr. Hasan BAHAR, Selçuk Üniversitesi, Eskiçağ Tarihi Anabilim Dalı, Kampus, Konya/ TÜRKİYE. hbahar@selcuk.edu.tr

1 Çalışmamızda yer alan herkese burada teşekkür etmeyi bir borç biliyorum.

1-Elmağaç Mevkii: Elmağaç Höyük(Resim: 1);Selçuklu İlçesi Tatköy'e ait Elmağaç denilen mevkinin zirve kısmında, Roma Dönemi kuru taş örgülü, nitelikli işçiliği olmayan taşlarla örgülü, küçük bir gözetleme kalesine ait sur kalıntıları bulunmaktadır. Bu alanda birkaç yıl önce kullanıldığı anlaşılan mermer ocaklarına ait işçilik izleri vardır. Bu nedenle çevre tahribat görmüştür. Tepenin doğu eteğinde bir su kaynağı bulunmakta ve bu kaynağın 100 m. kadar güneyinde 1 m. kadar yükseklikte bir höyük bulunmaktadır. Bu höyükte İlk Tunç Çağı(İTÇ) ve Roma Dönemi çanak çömlek parçaları tespit edilmiştir.

Elmağaç zirvesinin 1 km. kadar doğu yamacında Roma Döneminde işletildiğini düşündüğümüz ve 10 km. batıda olan sızma Roma madenciliğinin devamı olarak düşündüğümüz yer yer küçük galeriler bulunmaktadır.

a.Elmağaç Roma Cıva Yatakları 1(Resim : 2)

Beşyüzevler'in yaklaşık 1 km. doğusunda olan bir Roma cıva galerisi. (Beşyüzevler'in 2 km. kuzeyinde)

N: 37°58,415'

E: 032°27,462'

H: 1183 (4)

b. Elmağaç Roma CıvaYatakları 2

Elmağaç'ın 2 km. doğusunda kalıyor. Konya Otogarın 5 km. batısında.

N: 37°58,776'

E: 032°27,223'

H: 1287 (4)

c. Elmaağaç Roma CıvaYatakları 3

Elmaağacı Tepesi'nin doğu cephesinde kalıyor. Vadinin güneye bakan yamacında kalan Roma cıva galerileri. Sille'nin 6.8 km. kuzeyinde'dir.

N: 37°58,693'

E: 032°27,310'

H: 1290 (4)

d. Elmaağaç Roma CıvaYatakları 4

Elmaağacı Vadisi'nin içinde kalan ayrı bir Roma cıva galerisi.

N: 37°58,583'

E: 032°27,445'

H: 1198 (5)

2-Malas(Ardıçlı) Köyü Çevresi

Selçuklu İlçesi'ne bağlı Malas(Ardıçlı) Köyü Selçuk Üniversitesi Alaattin Keykubad Kampusu'nun 5 km. güneybatısında yer alır. Daha önceki yıllarda kasabada antik bir kale yerleşmesi ve köy ile kampus arasında Geç Kalkolitik Çağ'dan itibaren yerleşme görmüş bir höyük tespit etmiştik². 2009 yılı çalışmaları köydeki kale ile kampus arasında gerçekleşmiştir. Buzlukbaşı mevkiinden (şimdiki Rixos Otelinin bulunduğu yer) batıya doğru vadi boyunca çıkıldığında Bentbaşı denilen kesim ve vadinin köye bağlandığı kesimde yer yer cıva madenciliği ile ilgili galeriler görülmektedir. Ayrıca kalenin doğu yamacında çok sayıda maden işlenmiş maden posası saptanmıştır. Buluntu yerlerinin ölçümleri aşağıda yer almıştır. Vadi ile kampus alanının kesişme noktasının 1 km. batısında kayalıklar üzerinde yapılmış işlikler vardır. 1988'de kampusa taşındığımız yıllarda tespit ettiğimizde, üzüm şirahanesi olarak

2 Bahar 2005:341;Bahar 2001:188,Bahar-Koçak 2003:25.

düşünmüştük, ancak bölgedeki cıva madenciliği ile ilgili antik çalışma izlerinin görülmesi bu tür işliklerin Antik Dönem madencilikle de ilgili olabileceğini düşündürmektedir (Resim: 3).

a.Malas Kale

N: 38°00,482'

E: 032°26,367'

H: 1321(4)

b.Roma Cıva Galerisi

Köyün 1 km. doğusunda. Vadinin güney yamacında kalıyor.

N: 38°00,539'

E: 032°26,412'

H: 1300(4)

c-Bentbaşı-Güneyinağıl Roma Cıva Yatakları

Sille'nin 11.4 km. kuzeyinde ve Malas Höyük'e km. Burada Roma cıva galerileri saptandı. Kampusa yaklaşık 5 km.

N: 38°01,083'

E: 032°28,323'

H: 1234 (5)

3-Bahçecik Köyü

Roma Cıva Galerisi: Konya-İstanbul karayolunun 30. kilometresinde yer alan Bahçecik Köyünün Çaltı Köyüne geçen toprak yol kenarındaki kayalıklarda fazla nitelikli olmayan cıva işletildiğini gösteren küçük galeri sondaj izleri bulunmaktadır.

N: 38°06,569'

E: 032°29,794'

H: 1156(12)

4.Bağrıkurt-Karakuyu Höyük

Konya-İstanbul karayolunun 35.km.sinde Bağrıkurt Köyü bulunmaktadır. Buradan Meydan Köyüne doğuya doğru bir yol ayrımı vardır. Kuzeydoğuya doğru ilerleyen yolun 500 m. sinde daha önceki yıllarda tespit ettiğimiz Karakuyu Höyüğü yer alır³. İlk Tunç, Demir Çağı ve Roma keramik parçaları bulunan höyük yüzeyinde maden işçiliğinden geriye kalan posalar saptanmıştır.

N: 38°08,752'

E: 032°30,695'

H: 1245(4)

5.Gelemiş Höyük

Antik Lykaonia ile Phrygia bölgesini ayıran Bozdağlar üzerinde tarih içinde adından sıkça bahsedilen Gelemiş(Gelmiş) Geçidi bulunmaktadır. Bugünkü Konya-İstanbul Karayolunun geçtiği bu geçidin 200 m. doğusunda önceki yıllarda tespit ettiğimiz bir höyük bulunmaktadır⁴. Höyük üzerinde madencilikle ilgili posalara rastlanmaktadır. Ancak höyük üzerinde son yıllarda yoğun bir definecilik faaliyeti yapıldığı kimi 2-5 m. derinliğindeki çukurlardan anlaşılmaktadır.

6.Beçene Höyük

Selçuklu İlçesi'ne bağlı olan Beçene Köyü'nde yer alan höyükte geçmiş yıllarda Neolitik Çağdan itibaren görülen farklı dönemlere ait çanak çömlekler tespit etmiştik⁵. 2009 yılı araştırmalarımız daha çok madencilik üzerine yoğunlaştığından madencilik sonu geride kalan cıva cevheri ve kurşun posası(?) olabilecek buluntular saptadık. Tabii bu buluntuların oldukça yüzeyde olması bunların en üsteki Roma Dönemi tabakalarına ait olabileceğini göstermektedir.

---

3 Bahar-Koçak 2003:25.

4 Bahar-Koçak 2003:25.

5 Bahar 1999:27;Bahar 2001:189.

N: 38°12,725'

E: 032°30,910'

H: 1093(4)

B- Karatay İlçesi

1. Zincirli Höyük

Zincirli Köyü'nün 1.3 km. batısında, Zazadinhan'ın da 10 km. doğusunda kalıyor. Aksaray-Konya yolunun da hemen 200 m. yanında. Höyük üzerinde Selçuklular'dan kalma bir han var (Resim:4). Han büyük oranda Roma döneminden kalma bir yapıya ait taşlarla yapılmıştır. Şu anda han kullanılamayacak durumda olup restorasyonu gereklidir.

N: 38°00,477'

E: 032°49,261'

H: 1000 (5)

2. Roma Yolu

Bozdağ yaban koyunu üretme sahasına gidildi. Üretme sahası içinde döşeme taşı Roma yolu tespit edildi. Zincirli Köyü'nün 12.4 km. doğusunda kalıyor. (Eni 3.90 m. boyu birkaç km. uzanmaktadır).

3. Kınık

Kale kalıntıları ile su sarnıcı var. Zincirli Köyü'nün 8.6 km. doğusunda kalıyor. Yaban koyunu üretme ve koruma sahasının dışında yer almasına rağmen koyunların sulanması için önemli görülen bu sarnıcın temizlenip bakımı hayvanlar için yararlı olacaktır.

N: 37°59,502'

E: 032°55,797'

H: 1232 (4)

C- Sarayönü İlçesi

Dikmentepe

Sarayönü'nün 17 km. kuzeydoğusunda. Doğal tepe üzerinde kale kalıntılarına rastlandı. Yine kale sınırları içerisinde su sarnıcı olduğu görüldü. Üzerinde Roma- Bizans Dönemine ait gözetleme ve karakol yapısı olabilecek basit yapılar görülmektedir. Mimari olarak bu yapılar pek nitelikli olmasa da ovanın içinde hâkim bir noktada olması stratejik bir öneme sahip olduğunu göstermektedir. (Harita 1;Resim: 5).

N: 38°22,916'

E: 032°32,117'

H: 1182 (4)

C- Çumra İlçesi

1-Tahtalı Köyü

Çumra ile Bozkır arasında yer alan Tahtalı Köyü antik İsaoria ile Lykanoia arasını bağlayan önemli bir güzergâhtır(Harita: 1). Yakın dönemlere kadar Bozkır-Konya arasındaki ulaşım da bu önemini koruyan yerleşme otomobille birlikte karayollarındaki güzergâh değişmesi nedeniyle önemini kaybetmiştir. Köyün 200 m. batısında bulunan120 x 80 x 15 m. boyutlarında olan höyükte (Resim: 6) İlk Tunç Çağı, M.Ö.II. binyıl (Resim: 8), Roma ve Bizans seramik parçaları saptandı. Ayrıca höyüğün doğu kesimindeki kayalıkta cıva madenciliği ile ilgili galeri ve bu galerinin bulunduğu kayalığın batı kesiminde kayalık üzerinde 10-15 cm. genişlik ve 4-5 cm. derinliklerinde madencilikte kullanıldığı sanılan kaya üzerine yapılmış oyuklar bulunmaktadır. Köyün içinde mimaride kullanılmış Roma Dönemi yazıtları ve mimari parçalar yer almaktadır. Roma mimari parçalarında su tahliyesinde kullanılmış şebeke taşları dikkat çekicidir. Köydeki bazı kuyu ve

sarnıçlar Roma Döneminden itibaren kullanıldığı mimarî yapı özelliklerinden anlaşılmaktadır. Bu özelliğiyle Tahtalı Köyü'nün Prehistorik Çağdan itibaren madencilik yönünden zengin bir faaliyete girmesinin yanında önemli bir konaklama yeri olduğu anlaşılmaktadır.

Köyün Çirlen mevkiinde madencilikle ilgili kayalara açılmış bazı nişlerden izler mevcuttur(Resim: 7). Ayrıca Kozlu ve Manastır mevkiinde Roma-Bizans Dönemine ait mimarî izler ve çanak çömlek parçaları yer almaktadır⁶.

a. Tahtalı Höyük

Höyük 120x80 m. çapında, kuzeybatı güneydoğu uzantılı.

N: 37°16,800'

E: 032°26,002'

H: 1457(4)

b. Tahtalı Köyü Manastır Mevkii

Roma ve Bizans var.

N: 37°18,889'

E: 032°28,547'

H: 1209(5)

c. Çirlen Boğazı ve Kozlu Mevkii

Doğal kaya üzerinde bir niş var. Yamaçta silik mimarî izler tespit edildi. Roma ve Geç Roma malzemesi var.

N: 37°18,116'

---

6 Tahtalı Köyü'ndeki araştırmanızda bu köyden biri olan Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Öğretim üyesi Doç.Dr. Mustafa Demirci'nin bu çevredeki rehberliği için kendisine ve misafirperver hemşehrilerine teşekkür ederiz.

E: 032°27,837'

H: 1093(4)

Yine tepe üzerinde kale kalıntıları var. Fotoğrafları çekilip ölçüleri ve krokisi alındı. Kozlu mevkiinde yazıtlı steller parçaları tespit edildi.

d. Tahtalı Köyü Mezarlık Alanı

Köyün şimdiki mezarlığı içinde Roma mimarî kalıntılar tespit edildi.

N: 37°17,072'

E: 032°26,002'

H: 1475(4)

D- Bozkır İlçesi

Antik Leontopolis(İsauriapolis) ve Osmanlı Dönemi Siristat adlarıyla bilinen Bozkır ve çevresi antik İsauria bölgesinin merkezinde yer alır. Ortasından Çarşamba Suyu'nun Bozkır kolunun geçtiği bu ilçe bahçecilik ve meyvecilik konusunda öne çıkan bir coğrafyası vardır. Burası, özellikle yaz aylarında Toroslar'ın zirvesine çıkan güneyin Yörükleri ile kuzeyin sakinlerini birleştiren bir pazar merkezidir. 1850'li yıllara kadar bölge madenciliğin merkezi olmuştur. Roma Dönemi devşirme taşları ile yapılmış ilçe içindeki bir çeşme taşında Osmanlı maden emiri Feyzullah Ağa'nın ismi geçmektedir. Bozkır'ın 3 km. kadar batısında bulunan Akçapınar Höyüğü'ne Geç Kalkolitik ve İlk Tunç Çağından itibaren yerleşilmiş olması buranın çok eskiden beri önemli olduğunu göstermektedir. Bozkır'ın yaklaşık 10 km. doğusunda yer alan Bozkır-Konya yolunun ise 1,5 km. doğusundaki Ulupınar Köyünde bulunan Zengibar Kalesi bölgenin en önemli antik yerleşmesidir⁷.

---

7 Bahar 1996:52-58.

1-Isaura-Zengibar Kalesi

Aydıncıkla Köyü'nün 4.7 km. güneybatısında, Bozkır'ın 10 km. doğu-kuzeydoğusunda, Ulupınar köyünün 500 m. kadar doğusunda yer alır. Antik Dönemde İsaure kenti olarak bilinen bu yerleşme antik İsaure bölgesinin başkenti olarak bilinmektedir(Harita 1; Resim: 9,10). XIX. yüzyıldan itibaren araştırmacıların dikkatini çeken İsaure'da Konya Arkoloji Müzesi 1990'lı yıllarda bir temizlik ve düzenleme çalışması yapmıştır. Kalenin etrafı koruma telleri ile çevrili olmasına rağmen, yer yer definecilerin tahribatı görülmektedir.

1989'dan itibaren çeşitli tarihlerde ziyaret ettiğimiz yerleşmenin son durumunu görmek ve madencilikle ilgili buluntuları tespit etmek için 2009 yılında bir ziyaret gerçekleştirdik. Kalenin iç kesimlerinde bol miktarda madencilikle ilgili geriye kalan posa parçaları tespit edilmiştir.

Bu ziyaret sırasında önemli yapıların resimleri çekildi ve kaya mezarlarının çizimleri yapıldı. Maalesef İsaure sanatının şaheseri olan bu mezarların üzerindeki kartal ve aslan kabartmaları da define meraklılarının tahribatından kurtulamamıştır. Kırıkların yeniliğinden(Resim:10); eski tahribatlara ek yeni tahribatların gerçekleştirildiği anlaşılmaktadır.

N: 37°11,643'

E: 032°20,686'

H: 1690 (7)

2. Yelbeyi Roma Cıva Yatakları

Göksu nehir yatağının kuzeyinde Bolatderesi denilen mevkide yer alan Yelbeyi Anıtı (Harita: 1; Resim: 11)1950'li yıllardan itibaren araştırmacılarca bilinen bir merkezdir⁸. 1989 yılında ziyaret etme imkânı bulduğumuz bu anıtın son yıllarda definecilerce bir hayli tahrip edildiği görülmektedir. Ayrıca bu alan Bağbaşı baraj suları altında kalacağından anıt da su dolum

---

8 Bittel 1953:Bağbaşı 1996:66.

alanında kalacaktır. Araştırmamız sırasında anıtın 100 m. kuzeybatısında yer alan 100 m. yüksekliğindeki kayalıkta cıva madenciliği ile ilgili galeriler bulunmaktadır (Resim: 12). Çevredeki çanak çömlek buluntuları ve galeri işçiliğinden Roma ve Bizans Döneminde işletildiği anlaşılan galerilerde cıva sızıntıları tespit edilmiştir.

Buradaki işçiliğin yoğunluğu dikkate alındığında Yelbeyi Anıtı olarak bilinen kaya mezarının bu maden ocağını işleten o dönemdeki işletmeciye ait olduğunu düşünmekteyiz. Galerinin ve anıtın GPS ölçümleri şu şekildedir:

N: 37°07,207'

E: 032°24,537'

H: 1198 (5)

3. *Aydıncışla Köyü*

Aydıncışla Köyü modern Konya-Bozkır karayolu üzerinde yer alan bir köy yerleşmesidir. Burada Roma Dönemine tarihlenebilecek sunak, mezar steli ve değişik mimariye ait taş eserler bulunmaktadır. Antik Dönemde İsaoria ile Lykaonia arasında önemli bir yol noktasındadır.

4. *Akçapınar Höyük*

Bozkır'ın 3 km. batısında yer alıyor. Roma, Bizans, İTÇ, Kalkolitik ?, Neolitik? var. 75x75 m. çapında tepe üstü yerleşimi.

N: 37°11,718'

E: 032°12,601'

H: 1284(5)

II-Karaman İli Çalışmaları

Kazımkarabekir İlçesi

2009 yılı Karaman İli çalışmalarımız Kazımkarabekir İlçesi'ne bağlı Özyurt (Bossala) ve Akarköy (Losta) çevresinde gerçekleşmiştir.

1-Özyurt Höyük

Özyurt Köyü'nün içinde 107x90 m. çapında doğu batı uzantılı bir höyük ye almaktadır(Harita:1, Resim:13). Höyükte İlk Tunç Çağından itibaren yerleşmenin olduğunu gösteren çanak çömlek buluntuları tespit edilmiştir.

Höyüğün kuzey eteklerinde teras ya da kanal çalışması nedeniyle tahribat görülmektedir.

N: 37°15,247'

E: 032°52,650'

H: 1093(4)

2-Akarköy (Losta-Justa)

a-Höyük Akarköy Köyü içinde. Roma-Bizans, Erken Dönem?

Yine köy içinde Roma yazıtları, kesme taşları ve kilise var. Köy araştırıldı, eserlerin fotoğrafları çekildi ve kilisenin çizimi yapıldı. Kilise doğu-batı uzantılı, çatısı yok.

Köyün hemen yakınındaki tarlada lâhit olduğu görüldü(Resim: 14). Lâhit fotoğraflandı ve çizimi yapıldı.

b. İlibiş Çakılı

Köyün 2 km. kuzeyinde Konya-Karaman yolu ile bağlantısını sağlayan yolun doğusunda İlibiş denilen mevkide yer alan oval tepelik olasılıkla bir tümüldür. Bu durum defincilerin de dikkatini çekmiş olmalı ki, üstünde birkaç metre derinliğinde bir çukur açılmıştır.

N: 37°15,880'

E: 032°50,220'

H: 1093(4)

Konya-Karaman çevresinde 2008 yılında gerçekleştirdiğimiz arkeolojik yüzey araştırmalarımız önümüzdeki yıl da sürdürülecektir. Ancak 2008 yılı çalışmalarımızda dikkatimizi çeken bazı hususlar için burada kısaca bilgi vermek istiyoruz.

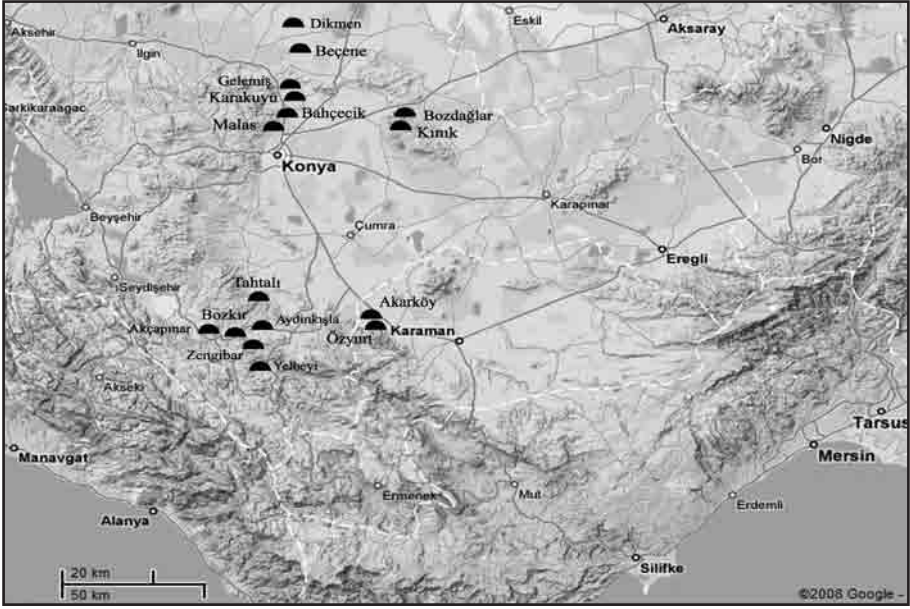
2008 yılı çalışmalarımızda Göksu Vadisi'nde yapılmakta olan Bağbaşı baraj dolum alanındaki Yelbeyi(ya da Bolat) Anıtı ve cıva galerileri sular altında kalacaktır. Bu anıtın sular altında kalmazdan önceki son görüntülerini almak bizi biraz olsa da mutlu etmekle birlikte, bir kültür mirasının yok olması üzüntü vericidir. Anıtın baraj suları gelmezden önce yakın bir yere taşınabilmesi hâlinde gelecek nesillere kazandırılacaktır.

Bu alandaki maden galeri 100 m. yüksekliğindeki kayalığın platformlar halinde kesilerek, her platformda galeriler açılması ve sonra bu galerilerin çalıştırılmasından sonra yeni platformlarla aşağıya inilmesiyle yeni bir platform yapılması ve mübadeleli çalışmış olması sistematik bir çalışmanın olduğunu göstermektedir. Göksu'yu Çarşamba'ya bağlayacak Mavi Tünel'in girişinin bu galerilerin bulunduğu kayalıktan başlayacağına ilişkin duyumlar almış bulunuyoruz. Kısa süre sonra bu galerilerin sular altında kalması bir yana tahrip olacağı düşüncesindeyiz.

Hiçbir jeolojik harita ve araştırmada dikkatimizi çekmeyen bölgedeki cıva madenciliğinin bilinen en az Sızma ve Ladik cıva ocakları gibi nitelikli olması Bozkır-Hadim madencilik tarihi için önemlidir. Kuşkusuz önümüzdeki yıllardaki yapılacak araştırmalar yeni bilgiler kazandıracaktır.

KAYNAKÇA

- BAHAR 1996, H.Bahar, "İsauria Bölgesinin Antik Çağdaki Yerleşim Merkezleri", *Anadolu Araştırmaları*, XIV, Prof.Dr. Afif Erzen'e Armağan, İstanbul:51-91.
- BAHAR 2001: H.Bahar, "1998-1999 Yılı Konya-Karaman İlleri Yüzey Araştırmaları, 18.Araştırma Sonuçları Toplantısı, Ankara:187-204.
- BAHAR 2005, H.Bahar, "Konya ve Karaman İlleri Yüzey Araştırmaları 2003, 22.Araştırma Sonuçları Toplantısı, I: 24-28 Mayıs 2004:341-354.
- BAHAR 2006, H.Bahar, "Konya-Karaman İlleri 2004 Yılı Yüzey Araştırmaları", 23.Araştırma Sonuçları Toplantısı 30 Mayıs-3 Haziran 2005 Antalya: Ankara:95-106.
- BAHAR 2007, H. Bahar, "Erken Dönemlerde Bozkır ve Çevresinin Tarihi", *Bozkır'ın Dünyü ve Bugünü Sempozyumu*, 12 Kasım 2006, Konya 2007:2-19.
- BAHAR-KOÇAK 2003, "Western Links of the Lykaonia Plain in the Chalcolithic and Early Bronze Age", *Anatolia Antiqua/Eski Anadolu*, De Boccard:21-51.
- BİTTEL 1953, K.BİTTEL, "Bazı Anadolu ve Mezopotamya Kaya Tasvirleri Üzerine Düşünceler. Bermerkungen zu einigen Felsbildern in Mesopotamien und Anatolien" *Belleten*, XVII/67:307-313,314-320, I lev.(2 res).

Harita 1: Konya Karaman Yerleşmeleri 2008

Resim 1: Elmagaç Kale Suru

Resim 2: Elmaagaç cıva galeriler

Resim 3: Malas
Buzlukbaşı Vadisi-
İşlik

Resim 4: Bozdağlar
Zincirli

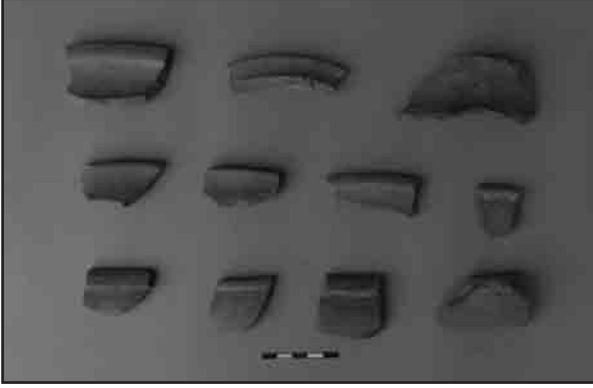
Resim 5: Sarayönü dikmen

Resim 6: Tahtalık
höyüğü

Resim 7: Tahtalı Höyükteki
İşlik

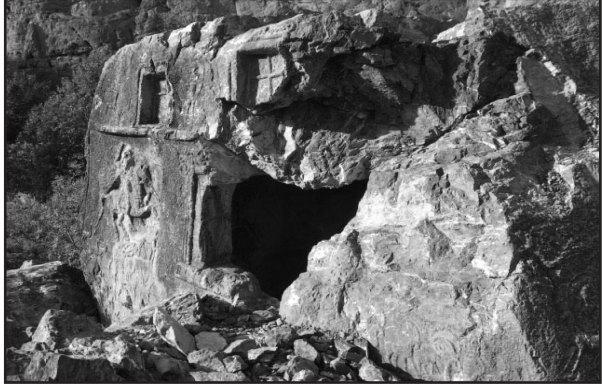
Resim 8: Tahtalı M.Ö.II.Bin
Keramığı

Resim 9: Zengibar(Isaura)
Kale Burcu

Resim 10:
Zengibar Kaya Mezarları

Resim 11: Yelbeyi Anıtı

Resim 12: Yelbeyi Cıva
Galerileri

Resim 13: Özyurt (Bossala)
Höyüğü

Resim 14: Akarköy (Losta)

ARTVIN-ERZURUM İLLERİ ÇORUH VADİSİ'NDEKİ TARİHî YOLLAR VE KÜLTÜR VARLIKLARI YÜZEY ARAŞTIRMASI, 2008

Osman AYTEKİN*

T.C Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nün 02 Nisan 2008 tarih ve 58482 sayılı "Artvin İli ve İlçelerinde Ortaçağ ve Sonrasına Ait Türk Dönemi Eserleri ile Erzurum İli, Uzundere, Tortum, Oltu, Olur, İspir ve Pazar Yolu İlçelerinde Sivil Mimarî Yapıları"na yönelik yüzey araştırmasına ilişkin onay doğrultusunda ve söz konusu alanlarda; Bakanlık temsilcisi Rize Müzesi Müdürlüğü elemanı Arkeolog Seyhan Kurt'un gözetiminde ve başkanlığındaki ekipçe, 16.07.2008-26.07.2008 tarihlerinde gerçekleştirilmiştir. Araştırma; Kültür ve Turizm Bakanlığı (DÖSİMM)'nin katkılarıyla yürütülmüştür¹.

Bu araştırma döneminde; Artvin merkez ilçeye bağlı köylerde, Ardanuç İlçesi'ne bağlı köylerde ve Şavşat İlçe merkezinde çalışmalar yürütülmüş olup; 4 kale, 2 şapel, 1 cami, 1 bakır fabrikası ve konak, 1 mağara ve Hristiyanlığa ait taşınabilir çeşitli taş eserler incelenmiştir. Bunlardan, 2 kale ve 1 caminin tescillenebilmeleri için anıt fişleri doldurulmuştur.

Sümbüllü Köyü (Sinkot) Kalesi: Artvin merkez ilçeye bağlı Sümbüllü Köyü'nün Mezra Mahallesi'nin Gargata Mevkii'nde yer almaktadır. Kaleye, Artvin Merkez ilçeden yaklaşık 20 km.lik araç yolu ile gelindikten sonra,

* Yard. Doç.Dr. Osman AYTEKİN, Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü, Van/TÜRKİYE.

1 Araştırmamızın gerçekleştirilmesinde katkıları olan; Kültür ve Turizm Bakanlığı yetkililerine, Artvin Valiliği'ne, Artvin İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü'ne, Bakanlık temsilcisi Seyhan Kurt'a, Yüksek Lisans öğrencisi Tahsin Korkut'a, Yüksek Lisans öğrencisi Mimar Ayşenur Sal'a, Ertan Sal'a, Mimar Esra Arslan'a, Y. Emre Aytekin'e, Mali Müşavir Sinan Öztürk'e, Şavşat'tan öğretmen Hamza Yılmaz'a, Ardanuç'tan Tarih öğretmeni Halit Özdemir'e, Artvinli Esnaf Mehmet Kaya'ya, Taşlıca Köyü'nden Mustafa Altıntaş'a, Soğanlı Köyü Muhtarı Muhammet Kandemir'e, Yanıklı Köyü'nden Enver Düzcan'a, Tosunlu Köyü'nden Rasim Yılmaz'a, Bakırköy'den Işık Şahinbaş'a teşekkürlerimizi sunmayı borç biliriz.

ormanlarla kaplı mezraya ait merada yaklaşık 45 dakika süren ve kaleyle bağlantılı durumdaki tarihî patika takip edilerek ulaşılmaktadır. Yapı, meskûn mahalden uzak, çevredeki köy yerleşmelerine ve Çoruh Vadisine hâkim bir konumda olup etrafı ladin ve köknar ağaçları ile çevrelenmiş durumdadır.

Kale, yaklaşık 70 m. yüksekliğindeki ana kayanın yayılım gösterdiği şekilde yerleştirilmiş küçük boyutlu kalelerden biridir. Yapıya batı yönünden girilmektedir ve giriş kulesinin en az iki katlı olduğu anlaşılmaktadır. Yaklaşık 10 m. yüksekliğinde, yıkılmış bir biçimde günümüze ulaşan giriş bölümü, moloz taş malzemeli ve kireç harç örgülüdür. Kale, batıdan doğuya doğru yükselen dik bir eğime sahiptir ve çevresinde yıkılmış durumda olan 4-5 m. yükseklikte korunan sur duvarları mevcuttur. Kaledeki asıl yapılar, en doğu ucunda karşımıza çıkmaktadır. Burada, ağız genişliği 0.70 x 1.80 m., derinliği 2.60 m. ölçülerinde sarnıç dikkat çekmektedir. Hemen sarnıcın yanında tonoz örtülü olduğu anlaşılan ve muhtemelen şapel olabilecek bir yapı kalıntısı yer almaktadır.

Üzerinde herhangi bir kitabesi olmayan ve literatürde geçmeyen yapı muhtemelen Ortaçağ Dönemine ait, terk edilmiş durumda günümüze ulaşmayı başaran yapılardan biridir (Resim: 1).

Taşlıca Köyü İtliyet Kalesi: Artvin merkez ilçeye bağlı Taşlıca (Hatila) Köyü'nün İtliyet Mahallesi'nin sınırları içerisinde yer almaktadır. Kaleye, Artvin Merkez ilçeden 25 km. süren araç yolundan sonra, dik yamaçlı ormanlarla kaplı alanda yaklaşık 55 dakikalık yaya yürüyüşü ile ulaşılmıştır. Etrafa hâkim ana kaya üzerine yerleştirildiği anlaşılan kaleden günümüze çok az bir sur kalıntısı ulaşabilmiştir.

Meskûn mahalden uzak, literatürde geçmeyen kale, küçük ölçekli yapılardan biri olduğu ve günümüzde tanımlanabilir herhangi bir yapı kalıntısının ulaşmadığı anlaşılmaktadır. Muhtemelen Ortaçağ Dönemine ait olmalıdır (Resim:2).

Soğanlı (Cuğo) Kalesi: Ardanuç İlçesi'ne bağlı Soğanlı Köyü'nün Penekli Mahallesi sınırları içerisinde yer almaktadır. Kaleye, Ardanuç İlçe merkezinden 14 km. araç yolu ile gelindikten sonra mahalleden dik aşağı devam eden patika yol ile 20 dakika aşağıya doğru ve tekrar 25 dakika yukarı doğru yaya yürüyerek ulaşılmaktadır. Kale, Ardanuç ilçesinin kuzeybatı yönünde Ardanuç Vadisi'ne hâkim, etrafı ardıc, meşe ve çam ağaçlarıyla kaplı, meskûn mahalden uzak bir alanda bulunmaktadır. Kale, vadiden yaklaşık 500 m. yükseklikte olup, 973 m. rakımda Ferhatlı Kalesi'ni kuşbakışı olarak görebilecek konumda, ana kaya üzerinde bulunmaktadır. Kaleye giriş, batı yönünden sağlanmaktadır. Moloz taş malzemeli ve kireç harç örgülü sur duvarları kısmen (yer yer 8.00 m.) günümüze ulaşmıştır. Kale içinde yıkılmış olan ancak tanımlanabilecek durumda üç adet mimarî yapı ulaşmıştır. Bu yapıların tam olarak fonksiyonları belirlenememiştir.

I. Mimarî yapı; kale girişinin hemen 5.00 m. ilerisinde olup, üst örtüsü yıkılmıştır. 3.45 x 6.10 m. ölçülerindeki yapı, kuzey-güney doğrultusunda dikdörtgen planlıdır. Girişi güneybatı yönündedir. Kuzeydoğu kısmındaki duvarları yıkılmış durumdadır. Moloz taş örgülü yapının duvar kalınlığı 0.90 m.dir.

II. Mimarî yapı; kalenin orta kısmında, Ardanuç Vadisi'ne bakan doğu yönünde yer almaktadır. 3.70 x 5.60 m. ölçülerinde dikdörtgen plana sahiptir. Duvar kalınlığı 1.12 m.dir. Kuzey duvarı yıkılmış olup, diğer cephe duvarları daha sağlamdır.

III. Mimarî yapı; kalenin mahalle yoluna bakan tarafında, bir tarafı ana kaya oyularak yapılmış küçük bir yapıdır. İç kısmını sonradan çeşitli orman ağaçları kaplamış olan yapıya ulaşmak tehlike arz etmektedir.

Sarnıç ise, I. ve II. mimarî yapı arasında, sura yakın yerde bulunmaktadır. İçi, taş ve toprak dolmuş durumdadır (Resim: 3).

Tosunlu Köyü Karsevan Kalesi: Ardanuç İlçesi'ne bağlı Tosunlu Köyü'nün doğu yönünde orman ve çayırırlıklardan oluşan bir meskun mahal dışında yer almaktadır. Kale, köyden 3 km.lik traktör yolu uzaklıkta, Bulanık

Deresi'ne hâkim, yaklaşık dereden 200 m. yüksekte, düzgün olmayan kaya kütlesi üzerinde bulunmaktadır. Yer yer ağaçla kaplanmış olan kaleden günümüze çok az sur duvarları ile bir sarnıç ulaşabilmiştir. Sarnıç, kalenin en üst noktasında 2.50 x 3.50 m. genişliğinde ve 2.50 m. derinliktedir. Duvar kalınlığı, 0.50 m. moloz taş ile oluşturulmuş olup, içi kireç harçla sıvanmıştır.

Literatürde geçmeyen kale, muhtemelen Ortaçağ Döneminden olup günümüzde terk edilmiş durumdadır (Resim: 4).

Soğanlı Köyü Penekli Şapeli: Ardanuç İlçesi'ne bağlı Soğanlı (Cuğa) Köyü'nün Penekli Mahallesi'nde, mahalleye ulaşım sağlayan araç yolunun hemen alt yanında yer almaktadır. Moloz taş malzemeli ve kireç harç ile yapılmış olan yapıdan günümüze sadece bir bölümü ulaşabilmiştir. İç kısmı 2.65 m. genişliğindeki yapının tam ölçüleri belirlenebilmiş durumda değildir. Üstünü büyükçe meşe ağacı kökü çevrelemiş durumdadır.

Literatürde geçmeyen ve terk edilmiş durumdaki yapı, muhtemelen Ortaçağ Dönemine ait olmalıdır (Resim: 5).

Soğanlı Köyü Makenet Şapeli: Ardanuç İlçesi'ne bağlı Soğanlı (Cuğa) Köyü'nün Hasbahçe Mahallesi içerisinde yer almaktadır. Dıştan 4.00 x 8.00 m. ölçülerindeki yapı, moloz taş malzeme ve kireç harç ile inşa edilmiştir. Önemli bir kısmı yıkılmıştır. Sadece doğu ve kuzey cephe duvarları ayakta.

Literatürde geçmeyen ve terk edilmiş durumda olan yapı, muhtemelen Ortaçağ Dönemine aittir (Resim: 6).

Sümbüllü Köyü (Sinkot) Camii: Artvin merkez ilçesine bağlı Sümbüllü Köyü'nün Mezra Mahallesinin alt kısmında, meyilli arazi üzerinde yer almaktadır. Camiye, üst kısımdaki araç yolundan patika yolla inilmekte olup hemen yanında dere yatağı, doğu tarafında ise haziresi mevcuttur.

Yapı, dıştan 9.43 x 10.00 m. ölçülerinde, kareye yakın dikdörtgen harimi ile kuzeyinde 4.70 x 9.43 ölçüsünde iki katlı son cemaat yerinden oluşmaktadır.

Batı tarafından önce kuzey tarafındaki iki katlı son cemaat yerine, oradan da harime girilmektedir. Moloz taş örgülü duvarları içten ve dıştan beyaz badana ile sıvanmıştır. Kuzey cephe duvarları toprağa dayandırılmış durumdadır. Son cemaat yerinin alt katı, üst katından daha dar tutulmuştur. Harim giriş kapısı yuvarlak kemerli olup, tek kanatlı ahşaptandır. İçten doğu-batı doğrultusunda uzanan ahşaptan mahfil bulunmaktadır. Mahfil bölümüne girişin sağ köşesine yerleştirilmiş ahşap merdivenle çıkılmaktadır. Üst örtüsü düz ahşap tavanlı olup tavan, mahfil köşkünün önüne gelecek şekilde yerleştirilmiş iki adet ahşap sütunlarla taşınmaktadır. Harimin ahşap kısımları, kırmızı, yeşil, mavi gibi canlı renklerle sonradan boyanmıştır. Dilimli kemerle sonlanan, yarım yuvarlak formundaki mihrap, kırmızı ve mavi renklerle boyalıdır. Güneybatı köşesindeki ahşap minberin giriş kapısı üzerindeki acurlu tacı dışında önemli bir özelliği bulunmamaktadır. Harim; alta, güney ve batıda ikişerden dört dikdörtgen pencere ile üstte güneyde iki, batıda iki ve doğuda bir olmak üzere beş adet mazgal pencere ile aydınlatılmıştır. Kıрма çatılı olan yapı, alaturka kiremitle kaplanmıştır. Caminin minaresi bulunmamaktadır.

Yapı üzerinde herhangi bir kitabesi yoktur. Mimarî özelliklerinden yola çıkarak caminin 150-170 yıllık olduğu ve Osmanlı Döneminde inşa edildiği anlaşılmaktadır. Cami, günümüzde terk edilmiş durumdadır (Resim: 7; Çizim: 1).

Bakırköy Maden Fabrikası Kalıntıları ve Konağı: Artvin merkez ilçesine bağlı Bakırköy (Kuvvarshan) Köyü'nün Verhnal Mahallesi Kantor mevkiinde geniş bir alana yayılmış bulunmaktadır. 1901 yılında yörenin Rus yönetimi zamanında bu alanda bakır maden yatakları Ruslar tarafından tespit edilmiştir. Almanlara işletme hakkı verilerek 1912'de Siemens Şirketi tarafından fabrika işletmeye açılmıştır. I. Dünya Savaşı nedeniyle uzun süre çalıştırılmayan fabrika bu kez Türk hükümeti tarafından 1945'de tekrar işletilmeye başlanmıştır. 1950 yılında fabrikanın işe yarar ekipmanı sökülerek

Murgul fabrikasına taşınmıştır. Bu alandaki çeşitli yapı kalıntılarından en dikkat çekenini ise muhtemelen şirket müdürü için yaptırılan üç katlı konak gelmektedir. Çatısı ve iç donanımı yıkılmış bulanık konanın büyük tutulmuş pencereleri ve karmaşık planı yöre mimarisine yabancı oluşunu doğrulamaktadır. Bu yapı da muhtemelen 1912'li yıllarda inşa edilmiştir. Meskûn mahalden uzak ve terk edilmiş durumdadır (Resim: 8).

Ardanuç Vadisi'ndeki Mağara Kalıntısı: Artvin-Ardanuç yolunun geçtiği Ardanuç Çayı'nın hemen yanı başında, ilçe merkezine varmadan Cehennem Deresi kanyonunu geçtikten sonra, gidişe göre sağ yöndeki kayalıklarda yer almaktadır. Yaklaşık 50 m. yükseklikte ulaşılması mümkün olmayan alanda bir mağaracık ve ön tarafında taş duvar örgü dikkat çekmektedir. Niçin ve hangi dönemde yapıldığı anlaşılamayan kalıntıya ancak özel donanımlı ekiplerle girilebilir (Resim: 9).

Bunlardan başka; Şavşat ilçe merkezine bağlı Yeniköy Mahallesi'nde Binali Doğan'a ait bahçede kara yolu çalışması sırasında Belediye ekibi tarafından 2008 ilkbaharında çeşitli taş kalıntılar ortaya çıkarılmış bulunmaktadır. Halen bulunduğu alanda korunan kalıntılarından biri vaftiz teknesi olup 1.35 m. uzunluğa ve 1.20 m. genişliğe sahiptir. Yekpare taştan yapılmış olan teknenin bir yönünde çıkıntısı mevcuttur. Teknenin iç derinlik genişliği 0.95 m., blok taşın yüksekliği ise 0.72 m.dir. Buradaki ikinci parça ise 1.10 x 1.27 m. ölçüsündeki üzerinde malta haçı işlenmiş üçgen formundaki taş bloktur. Haçın ebadı 0.35 x 0.37 m. dir (Resim: 10).

Diğer kalıntılara da, Şavşat ilçe merkezinde Belediye düğün salonunun bahçesinde rastlanmıştır. 1.35 x 2.00 m. ebadında blok taştan oluşan bu yapıtın da vaftiz teknesi olabileceği anlaşılmaktadır. 0.50 m. yüksekliğinde olan bu teknenin üzerinde oluk kısmı bulunmaktadır. Bu teknenin yanında, blok taştan yapılmış haç bulunmaktadır. 0.80 m. yüksekliğe ve 0.60 m. genişliğindeki haçın tüm kolları mevcut değildir. Bu eserlerin buraya nereden getirildikleri ve dönemi belirlenememiştir.

Sonuç olarak; 2008 yılı yüzey araştırması verimli geçmiştir (Resim: 11). Araştırmalara devam edilmesinde fayda bulunmaktadır.

Resim 1: Artvin-Merkez, Sümbüllü (Sinkot) Köyü Kalesi, genel.

Resim 2: Artvin-Merkez, Taşlıca (Hatila) Köyü, İtliyit Kalesi, sur kalıntısı

Resim 3: Artvin-Ardanuç, Soğanlı Köyü, Cuğo Kalesi, genel

Resim 4: Artvin-Ardanuç, Tosunlu Köyü, Karsevan Kalesi, genel

Resim 5: Artvin-Ardanuç, Soğanlı Köyü, Penekli Şapeli, içten

Resim 6: Artvin-Ardanuç, Soğanlı Köyü, Makenet Şapeli, doğu duvarı

Resim 7: Artvin-Merkez, Sümbüllü Köyü Camii, genel

Resim 8: Artvin-Merkez, Bakırköy Bakır Fabrikasına ait konak

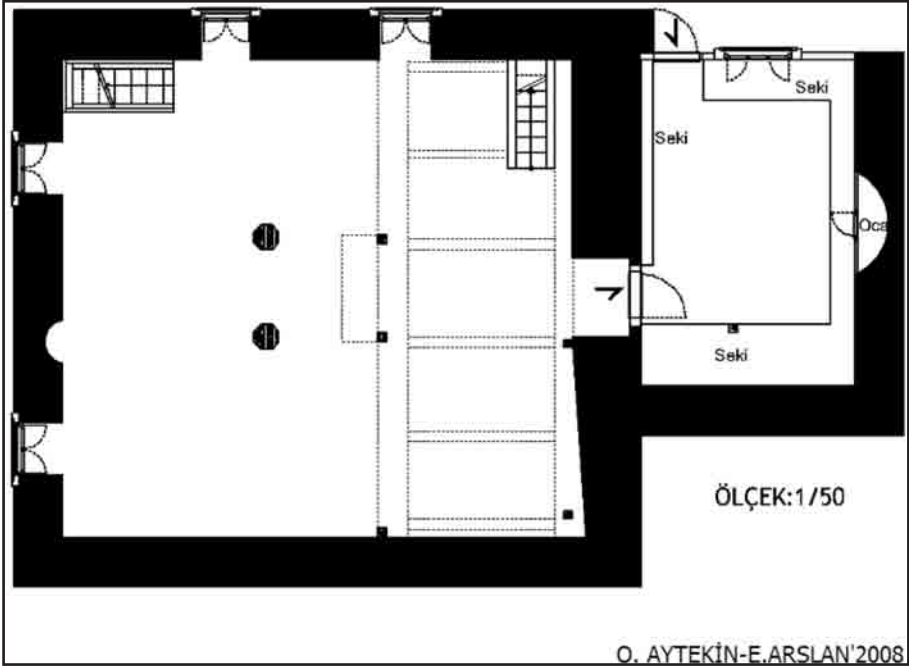
Resim 9: Artvin-Ardanuç Vadisinde yer alan mağara kalıntısı

Resim 10: Artvin-Şavşat, Yenyol Mahallesi,
vaftiz teknesi kalıntısı

Resim 11: Artvin-Ardanuç, Belediye parkında ekip üyeleri yöre halkıyla

Çizim 1: Sümbüllü Camii zemin kat planı

2008 YILI ÇANKIRI VE ÇORUM İLLERİ YÜZEY ARAŞTIRMASI

Tunç SİPAHİ*
Tayfun YILDIRIM

2008 yılı Çankırı Çorum İlleri yüzey araştırması programı ağırlıklı olarak Çorum İli sınırları içinde yürütülmüştür (Plan.1). Çalışmalarımıza 2006¹ yılında ulaştığımız verilerin ve 2007² yılında belirlediğimiz hedeflerin doğrultusunda devam edilmiştir. 2008 yılı yüzey taramalarımız özellikle Çorum ilçelerinde yoğunlaşmış (Plan: 3, 4), Çankırı il sınırları içinde daha önce belirlenen hedeflere ulaşılmıştır (Plan:2). Bu çalışmalarımız sırasında tespit edilen arkeolojik noktalar aşağıda sıralanmıştır:

1.Bakırlı Höyük (Resim: 1)

1: 25.000'lik Pafta, Çankırı H 30 B 2

Çankırı İli, Şabanözü İlçesi, Bakırlı Köyü 200801

Bakırlı Köyü'nün yaklaşık 900 m. güneybatısındadır. Taşlı bir yüzey yapısına sahip höyüğün yüzeyinde yoğun bir şekilde M.Ö.2. binyıl seramik parçalarına rastlandı. Daha seyrek olarak M.Ö.III. binyıl seramikleri de mevcuttur (Resim: 2). Yerleşim bölgeye hâkim bir noktada yer almaktadır.

- 1 *Prof.Dr.Tayfun YILDIRIM, Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Protohistorya ve Önasya Arkeolojisi Ana Bilim Dalı; Ankara/TÜRKİYE. Doç.Dr.Tunç SİPAHİ, Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Protohistorya ve Önasya Arkeolojisi Ana Bilim Dalı, tuncsipahi@gmail.com. 2008 yılı Araştırmamızın Bakanlık adına temsilciliğini Yalçın Kamış yürütmüş, araştırma ekibimizde Arş.Gör.Hande Çalışkan ve öğrenci İbrahim Piroğlu yer almıştır. Emek ve katkısı olan ilgili tüm kurum ve kuruluşlar ile katılımcılara teşekkür ederim. T.Sipahi, T.Yıldırım, "2006 Yılı Çorum-Çankırı İlleri Yüzey Araştırması", 25. Araştırma Sonuçları Toplantısı, 3.Cilt, (28 Mayıs – 01. Haziran 2007 Kocaeli), Ankara 2008, s.277-280.
- 2 T.Yıldırım, T.Sipahi, "2007 Yılı Çorum ve Çankırı İlleri Yüzey Araştırması", 26. Araştırma Sonuçları Toplantısı", (26-30 Mayıs 2008 Ankara), s.91-92.

2. Yakadere Kale Mevkisi Roma Dönemi Mezarlığı

Çankırı G 31 D 2

Çankırı İli, Yapraklı İlçesi, Yakadere Köyü 200802

Köyün kuzeyinde kayalık bir tepe üzerindedir. Mezarların taş çevrikleri belirgin durumdadır. Bazı mezarlar kazılmış, kaçak kazı çukurlarının çevresinde iri küp parçaları yayılmıştır.

3. Küçük Hırka Hitit Yerleşimi

Çorum H 33 D3

Çorum İli, Alaca İlçesi, Küçük Hırka Köyü 200803

Köyün yakınlarında büyük taş bloklarla örülmüş duvarlara sahip bir yapı belirlendi. Taşların bir kısmı sökülüş durumdadır. Çevrede küçük boyutta duvar dolgu taşları da görüldü. Bu taşlar buradaki büyük bir yapıya ait olmalıdır. Çevrede seyrek de olsa Hitit İmparatorluk Dönemine ait seramik parçaları var. Çevre tarlalarda da aynı cins daha küçük boyutlu taşlar araziye yayılmış durumdadır.

4. Yatankavak Kayapınar Höyük (Resim: 3)

Çorum H33 C4

Çorum İli, Alaca İlçesi, Yatankavak Köyü 200804

Köyün tarla ve bahçelerinin olduğu kesimde yer alan bir höyük. Höyük yüzeyine ve çevredeki tarlalara Eski Tunç Çağı ve Hitit seramikleri yayılmıştır (Resim: 4). Höyüğün güneydoğusundaki tarlanın höyüğe doğru genişletilmiş olduğu ve bu amaçla höyük eteğinden yaklaşık 1.5 metrelik bir kesimin tarla boyunca düzlendiği tespit edildi. Bu çevrede seramik yoğunluğu devam etmektedir. Höyüğün en yüksek noktası ve çevresi taşlıktır. Yakın çevresindeki yükseltilerde de aynı dönemlere ait seramikler mevcut. Çevre tarlalarda dağınık vaziyette mimariye ait taşlar görüldü.

5. Yatankavak Yoncalık Höyük

Çorum H33 C4

Çorum İli, Alaca İlçesi, Yatankavak Köyü 200805

Köyün yaklaşık 150 m. güneydoğusunda kuzeyi kayalık. Tepe kısmında kaçak kazı çukurları mevcut. Mimariye ait taşlar sökülümüş. Bir önceki höyük ve burası doğu batı yönünde uzanan bereketli dar bir havza üzerinde yer almakta olup, bölgede takip edilen akarsu havzaları için güzel bir örnek teşkil eder.

6. Yatankavak Roma Yerleşimi

Çorum H33 C4

Çorum İli, Alaca İlçesi, Yatankavak Köyü 200806

Kayapınar yakınlarında yer alan çeşmenin yakınlarındaki sırtta yapılan yüzey taramaları sırasında Roma Dönemine ait çanak çömlek parçalarına rastlandı.

7. Uzamışaltı Roma Yerleşimi

Çorum H 33 B4

Çorum İli, Alaca İlçesi, Büyükcamili Köyü 200807

Köyün kuzeybatısında kalan tarlalarda Roma Dönemi seramikleri görüldü. Geniş bir alana yayılmışlar. Köye girerken yolun sağ tarafında kalıyor. Arazi güneye doğru hafif eğimlidir. Bölge bağ olarak kullanılıyor.

8. Uzamışaltı Kaklık mevkisi

Çorum H 33 B4

Çorum İli, Alaca İlçesi, Büyükcamili Köyü 200808

Kaklık mevkii olarak tanımlanan arazide çok sayıda kaya bloğu mevcut.

Bazılarının arka yüzleri düzensiz sadece bir yüzleri düzlenmiş. Düzenlenmiş kaya bloklarının çoğunda adak sunma amacıyla açıldığı anlaşılan oyuklar mevcut. Bu blokların büyük kısmı yerinden kepçe ile sökülüş, bazıları parçalanmış. Yerinde duranlar bir sıra oluşturuyor. Olasılıkla M.Ö.1. binyıla ait belki geç dönemlerde kullanılmaya devam etmiş kutsal bir mekân olmalıdır.

9. Akören Köyü Roma Dönemi Yazıtları

Çorum H 33 C2

Çorum İli, Alaca İlçesi, Akören Köyü 200809

Bu köy ve çevresi daha önce Prof.Dr. Aygöl Süel ve araştırma ekibi tarafından tespit edilmiştir. Köy içinde tespit edilen Roma eserlerine yenileri eklenmiş. Heyetimiz tarafından tespit edilenlerle birlikte toplam 14 adet Roma Dönemi yazıt ve mezar taşı köyün çeşitli noktalarında belirlendi ve kayda alındı.

10. Göçyolu Şeker Mevki

Çorum H 34 D4

Çorum İli, Alaca ilçesi, Gazipaşa Köyü 200810

Köy içindeki bir tarladan daha önce Eski Tunç Çağı'na tarihlenen çeşitli iğneler Çorum Müzesi'ne teslim edilmişti. Köy sakinlerinde Şeker'in ailesine ait tarlada ele geçirilen söz konusu iğneler, Saffet Şeker tarafından müzeye teslim edilmiştir. Aynı tarlada yürüttüğümüz yüzey taramalarında Eski Tunç Çağına ait çanak çömlek parçaları seyrek olarak görüldü. Az sayıda da olsa M.Ö.2. binyıla tarihlenen seramik de mevcuttur. Bölge Şeker Mevkisi olarak tanımlanmıştır.

11. Göçyolu Kayalık Mevkisi

Çorum H 34 D4

Çorum İli, Alaca İlçesi, Gazipaşa Köyü 200811

Şeker mevkisinden hareketle eğimli bir arazide köyün üst kesimlerine çıkıldı. Kayalık bir alanda Roma mezarlarına ait çok seyrek çanak çömlek parçaları ile dağınık mezar taşları görüldü. Bu parçaların tarımsal uygulamalar sırasında yüzeye çıktığı anlaşılmaktadır. Ayrıca Gazipaşa Köyü'nde köy meydanındaki caminin çevirme duvarında ve Bayraklı kayanın karşısında Roma Dönemi yazıtlı blokları mevcut. Yine daha eskiden Prof.Dr.Aygül Süer ve ekibi tarafından tespiti yapılan Çorum, Alaca, Killik Köyü, Tumbul (Tombul) Höyük gezildi³. Tombul Höyük, yüksek, geniş ve bölge için önemli bir höyüktür. Çevreye hâkim bir konumda olması, fiziki yapısı ve M.Ö.3, 2 ve 1. binyıllara ait yerleşimlerinin varlığı nedeniyle bölgenin merkezi yerleşimi olduğunu göstermektedir. Daha sonra Çorum İli, Alembeyli-Akpınar Köyleri arasındaki yükseltiye yoğun yağış ve arazinin bozulması nedeniyle ulaşamadı. Aynı bölgede ve Büyükbolat Köyü çevresindeki olası yerleşim yerlerine ulaşmak mümkün olmadığından bunlar ileriki yılların programına alındı.

12. Eğrek Tepesi

Çorum H 34 D4

Çorum İli, Alaca İlçesi, Gazipaşa Köyü 200812

Bu bölgede Kırantarla mevkiinde kayalık üstü bir Roma yerleşimi belirlendi. Ayrıca M.Ö.1. binyıla ait seramik parçaları yüzeyde görüldü. Köy çevresinde bazı noktalarda Roma Dönemi mezarlarına ait olabilecek izler tespit edildi.

3 A.Süel, "1988 Yılı Çorum İli Yüzey Araştırmaları", VII.Araştırma Sonuçları Toplantısı, (Antalya - 18-23 Mayıs 1989), Ankara 1990, s.345; Çorum Kültür Envanteri, (A.Özüdoğru, Koordinatör), Çorum 2009, s.110.

13. Kapaklı Roma Yerleşimi

Çorum H 34 D4

Çorum İli, Alaca İlçesi, Gazipaşa Köyü 200813

Hafif eğimli bir arazide zayıf bir Roma yerleşimi tespit edildi. Az sayıda Roma Dönemine işaret eden çanak çömlek parçaları belirlendi.

14. Elmalı E.T.Ç. Yerleşimi

Çorum H 34 D4

Çorum İli, Alaca İlçesi, Gazipaşa Köyü 200814

Köy kuzeyinde Elmalı Deresi'nin kıyısında yer almaktadır. Kısmen kayalık, dereye (derenin güneyinde) doğru yamaç oluşturan küçük bir höyüktür. Bu höyük ve bir önceki yerleşim doğu batı yönünde uzanan Darboğaz Vadisi'nin çevresindedir. Bu vadi Yozgat İli'ne doğru devam etmektedir. Bölgenin bereketli sebze meyve bahçeleri bu vadi üzerinde olup günümüz karayolu da bu vadi yamaçlarından geçer.

15. Sincan Köyü Mezarlık Alanı

Çorum H 33 C3

Çorum İli, Alaca İlçesi, Sincan Köyü, 200815

Köyün güneybatısında köy arazisi içinde yola bakan eğimli bir kesimde eski mezarlık alanı mevcuttur. Karşısında köyün besi çiftliği var. Bazı mezarların başına kırık sütun parçaları yatay durumda yerleştirilmiş. Mezarların çoğunluğu batı-doğu yönündedir. Bu mezarlar olasılıkla Ortaçağa ait olmalıdır. Güneydoğuya doğru yükselen kesimlerde ise İslâmi mezarlar yer almaktadır.

16. *Sincan Köyü M.Ö.2. Binyıl Yerleşimi*

Çorum H 33 C3

Çorum İli, Alaca İlçesi, Sincan Köyü 200816

Köye yakın bir noktada yer alan küçük bir yükseltidir. Yükselti geç dönemlere ait bir mezar tepeciği görünümünde olup M.Ö.2. ve 1. binyıllara tarihlenen bir yerleşimin üstüne oturmuştur. Güneydeki tarlalarda aynı seramik tipleri devam ediyor. Roma Döneminde karıştırılmış. Çevrede Roma seramikleri de var. Yükseltiye her yönden kepçe ile girilmiş, toprak çıkarılmıştır. Sincan Köyü'nde devam eden yüzey taramalarında köy çeşmesinin yanına bırakılmış bir Bizans Dönemi haç kabartmalı mimarî parça görüldü (Resim: 5).

17. *Sabıroğlu Türbesi Mevkisi Roma Yerleşimi (Resim: 6)*

Çorum H32 D2

Çorum İli, Sungurlu İlçesi 200817

Çorum yolunun hemen kenarındaki Sabıroğlu Türbesi'nin arkasındaki sırtların taranması sırasında Roma-Bizans dönemlerine ait mezarlar görüldü. Burada günümüz köy mezarlığı da yer almaktadır. Mezarlık çevresindeki yamaçlarda seyrek Roma seramik dağılımı belirlendi.

18. *Tahirabad Höyüğü*

Çorum H33 D2

Çorum İli, Alaca İlçesi, Tahirabad Köyü 200818

Köyün yaslandığı yükseltinin yamaçlarında ve kısmen köy yerleşiminin altında kalan büyük bir Hitit yerleşimi mevcuttur. Bu kesimde, arka sırtlarda ve çevre tarlalarda Hitit seramiği devam ediyor. Bölgenin orta kesiminden köy evlerinin arkasında kalan yerde iki tane tümülüs mevcuttur.

19. Eskiypar Çevresi

Çorum H33 C1

Çorum İli, Alaca İlçesi, Eskiypar Köyü 200819

Alaca çevresindeki önemli höyüklerden bir tanesi olan Eskiypar'ın (Resim: 7, 8) çevre tarlalarında arazi taramaları gerçekleştirildi. Höyükten yaklaşık 100-200 metre uzaklıktaki tarlalarda Hitit seramikleri ve az sayıda Eski Tunç Çağı parçaları belirlendi (Resim: 9). Ayrıca Hitit Dönemine ait tek merkezli daire süslemeli bir applike kemik parçası bulundu. Etütlük niteliğindeki bu eser tutanak ile Çorum Arkeoloji Müzesi'ne teslim edildi. Burada sürdürülen yüzey taraması, Hitit yerleşiminin höyükten sonra tarlalarda geniş bir alana yayıldığı göstermektedir.

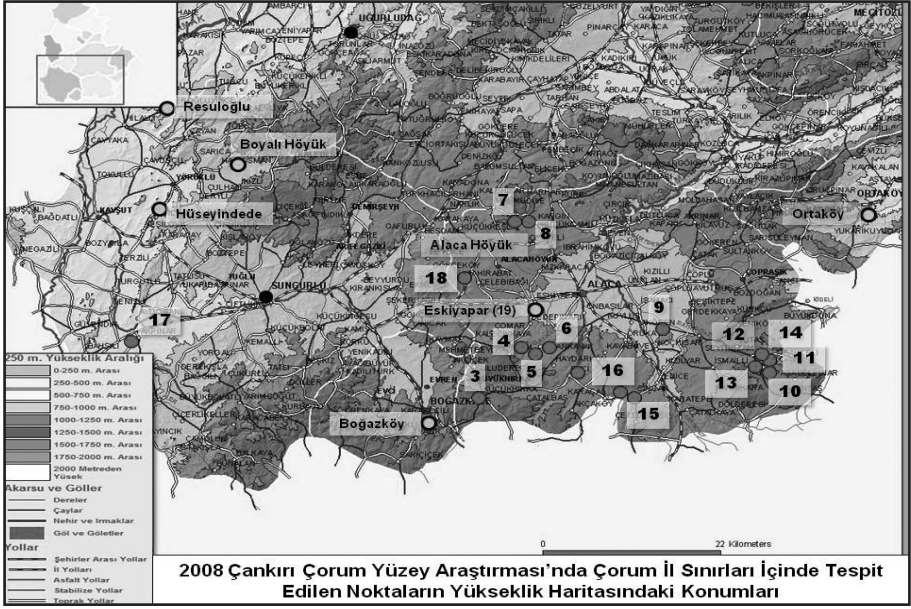
Yukarıda tespit yapılan ve değerlendirilen merkezlerin yanı sıra daha önceki yıllarda tespiti yapılan Çankırı Terme Höyük, Çankırı Salur Höyük ziyaret edildi. Ayrıca Çankırı, Yakadere Köyü Dereçatı mevkisi tarandı. Bu mevkideki tarlalarda bol miktarda ve çeşitli ebatta demir cürufu görüldü. Aynı çevrede pota izlerinin de bulunduğu vatandaşlar tarafından belirtildi. Aynı cüruf yoğunluğunun Assar mevkisinde de olduğu belirtildi. Çorum İli, Alaca İlçesi, Büyükcamilı Köyü çevresindeki Pekmezpınar mevkiinde eski mezarlık alanı görüldü. Alaca İlçesi, Açılık mevkiinde tespit edilen höyüğün daha önce Prof.Dr. Aygöl Süer ve ekibi tarafından tespit edildiği belirlendi. Höyük ve çevresi ekibimiz tarafında lokalizasyon belirlenmesi kapsamında incelendi ve bölgesel değerlendirmesi yapıldı. Çorum, alaca, Bozdoğan Höyük de daha önce incelenen höyüklerden olup, araştırma bölgemizin güneydoğu sınırında yer almaktadır. Höyüğü ziyaretimiz sırasında yüzeyde taştan küçük bir ağırşak bulundu. Hazırlanan tutanak ile etütlük nitelikteki eser Çorum Müzesi'ne teslim edildi. Çorum, Alaca, Akören Köyü daha önceleri görülmüş olup tarafımızdan bir kez daha ziyaret edilmiştir. Köyde daha önce görülmeyen Roma eserlerinin yerinde tespiti gerçekleştirildi.

Alaca çevresinde yoğunlaşan araştırmalarımız sırasında Eskiypar Höyüğü'nün uzak ve yakın çevresinde yerleşim izleri tespit edilmiş ve kayda

alınmıştır. Özellikle güneyde kalan Yatankavak  evresi yerleşimlerinin yer aldđđı bereketli havza, kuzeydođđuya dođđru uzanmaktadır. Bu bölge, M. . III. II. ve I. binyıllarda yođđun yerleşim görmüştür. Yine Alaca İlçesi sınırları içinde, dođđuya dođđru olan kesimdeki Gazipaşa K y  ve çevresi benzer yerleşimler için diğer önemli bir noktadır. Bu bölgelerin daha ayrıntılı taranması gereklidir. Ayrıca, araştırmamızın s rd r ld đđ , Boyalı Höyük'ten Eskiyyapar'a dođđru olan hat üzerinde Eski Hitit ve Eski Tunç  ađđı yerleşimleri mevcuttur. Bölgedeki Hatti kültürünün merkezî konumundaki Alaca Höyük ve çevresinde, dikkat çeken ve stratigrafik bir değerlendirme sađđlayabilecek bir başka yerleşim Eskiyyapar H y đđ 'd r. Bu merkezde ve çevresinde sürdürülecek arkeolojik çalışmalar, ađđırlık verdiđđimiz Hatti ve Hitit Dönemleri için değerli ve tamamlayıcı bilgiler sađđlayacaktır.

Plan 3: 2008 Yılı Çankırı Çorum yüzey araştırması'nda Çorum İl sınırları içinde tespit edilen noktaların yükseklik haritasındaki konumları

Plan 4: Çorum İl sınırları içinde araştırmanın yürütüldüğü bölgeler

Resim 1: Çankırı Bakırlı Höyük

Resim 2: Bakırlı Höyük seramikleri

Resim 3: Çorum Yatankavak Kayapınar Höyük

Resim 4: Çorum Yatankavak
Kayapınar Höyük
seramikleri

Resim 5: Çorum Sincan
Köyü M.Ö. 2. binyıl
yerleşimi, tahribat
çukuru ve köy
içindeki Bizans yapı
elemanı

Resim 6: Çorum Sabiroğlu
Türbesi
arkasındaki
mezarlık ve Roma
yerleşimi

Resim 7: Eskiypar Höyüğü'nün uydu görüntüsü

Resim 8: Eskiypar Höyüğü'nden görünüm

Resim 9: Eskiypar Höyüğü'nün yaklaşık 100-200 m. çevresinden toplanan seramikler

THE ANTIOCHEIA AD CRAGUM ARCHAEOLOGICAL RESEARCH PROJECT: NORTHEAST TEMPLE 2008 SEASON

Michael HOFF*
Rhys TOWNSEND
Ece ERDOĞMUŞ

In the summer of 2008, members of the Antiocheia ad Cragum Archaeological Research Project (ACARP) returned to Güney Köyü, Gazipaşa, for a third season of research on the Northeast Temple. The field season was conducted under the auspices of the Archaeological Directorate of the Ministry of Culture to which we are extremely grateful for granting us the excavation permit. We are grateful to Seher Türkmen, Associate Director of the Alanya Museum, for her helpful advice and encouragement. We further appreciate the efforts of local officials who helped to facilitate our project; particular thanks are given to Cemburak Özgenç, mayor of Gazipaşa, and his assistant, Ülkü Özdemir, for all their efforts on our behalf. Funding for the project was generously provided by the United States National Science Foundation, the University of Nebraska Research Council and the Hixson-Lied College of Fine and Performing Arts, the Harvard University Loeb Classical Library Foundation, and Clark University.

The structure is identified as an imperial Roman temple of the early third century AD. Student assistants for 2008 were: Lily Acunzo, Catherine Armwood, Michael Bond, Claire Frost, Susan Herringer, Julia McKinley, Kenzi Meyer, Travis Shafer, Jamie Tills, Melissa White, and Justin Winter.

---

* Prof. Dr. Michael HOFF, Dept. of Art and Art History, University of Nebraska, 120 Richards Hall, Lincoln. NE 68588-0114/USA.

Architectural Block Recording and Removal

The process of recording and moving blocks continued for a second season, the work concentrating, as it had in 2007, on the northwest quadrant of the temple mound. The procedure developed last season was refined: Three teams of two draftsmen were formed, with one person on each team measuring, the second person drawing. Each block was drawn at a 1:10 scale. At least one side of blocks that required the crane to turn was drawn and photographed prior to removal from the mound; the block was then placed in the block field with the processed side facing the ground. Space was left around each block, and the remaining sides were photographed; drawing of these sides also continued as time permitted. In addition to the block field begun last year, two additional fields were initiated.

Prof. Michael Hoff, Dept. of Art & Art History, University of Nebraska,
120 Richards Hall,

Lincoln, NE 68588-0114, USA

Prior to its removal, each block was photographed and surveyed in situ by means of a Total Station to record its location in order to help determine its original position on the building and to aid in understanding the reasons for and circumstances of the building's collapse.

The same truck-mounted crane with telescoping boom rated for heavy lifting that had been employed in 2007 was used again in 2008. More importantly, the crane operator, Orhan Gağlar, returned as well; his experience and expertise greatly facilitated work. Many of the blocks moved this season had lain below those removed in 2007; therefore, most of them were at least partially buried in earth and often required extensive clearing of the fill around them before they could be lifted. Heavy fabric cables were snaked underneath each block, and thick carpet and wood pieces were inserted between the straps and the blocks to protect the edges and particularly projecting elements such as moldings (Fig. 1). Once transported to the field, each block was carefully arranged on wood skids, thus providing a slight gap between ground and

block to allow for easy access of lifting cables in the future. Although some of the blocks that had been set down in 2007 had settled a fair amount over the winter months, the presence of the wood skids still proved to be very helpful in the one or two instances when a block from last year was lifted this season.

The northwest quadrant of the mound corresponds approximately to the west flank and back wall of the temple. The process of moving blocks from these two sides is very nearly complete as of the end of the 2008 season. In addition, the blocks from the top of the temple mound were also successfully moved. These included the two largest blocks lifted to date. One, the lintel block of the temple door, is estimated to weigh four tons; the second, nearly as large, is an aedicular pediment block belonging to the interior arrangement of the cella. Removal of blocks from this area permitted the cleaning and examination of the top of the temple platform.

A total of 440 blocks have been catalogued over the past two seasons, representing an estimated 90% of the total number of blocks, either whole or partial, of the temple. In the 2008 season, 137 blocks were lifted off the temple mound which, when added to the number of blocks removed in 2007, makes a total of 190 blocks so far removed (Fig. 2).

A wide variety of types are now represented among the blocks documented, with those from the wall and entablature being the most numerous. The blocks record important dimensions for the temple, including the lower column diameter, as measured both from the base of the column shaft and from the upper surface of one column base. Two Corinthian column capitals have been recovered, as well as the lintel block and aedicular pediment, already mentioned. Little investigation into possible joining of blocks was undertaken, since nearly all our efforts focused instead on the process of their removal from the mound and their proper recording. Nevertheless, as the inventory of material continues to expand, we are encouraged at the amount of the temple that remains for reconstruction.

Among the more significant observations made regarding the blocks in 2008 is that involving the aedicular pediment block, AT 119 (Figs. 3 and 4).

Carved from a single marble block, it is 2.19 m. wide and 1.33 m. deep front to back. The block lay just inside the rear wall of the podium. The decoration of the pediment consists of a single row of dentils located on both front and sides of the block, horizontal and raking cornice, and sima with a cyma reversa profile. At the center of the pediment is an image, possibly that of a sun disk with emanating rays, although it has suffered considerable damage to warrant positive identification.

On the underside of the block, which has suffered apparent fire damage, are two identical recessed panels with moulded edges. There is no indication of sculpted decoration within the panels.

The block appears originally to have been integrated into the wall as internal decoration and, based on its position near the back of the podium, likely was placed high on the rear wall of the temple. The large size of the block precludes the likelihood of it standing without support. One may therefore reconstruct two columns helping to support the pediment at its corners. No column fragments, capital, or base have yet been found that might have belonged with the pediment. A likely purpose for such a large internal aedicular pediment would be to serve as a monumental architectural frame for a cult statue placed against the rear wall.

Removal of the blocks lying near the rear wall of the temple allowed the crane close access to the podium in order to clear the upper platform of architectural debris. After the blocks were transported away from the podium surface, all remaining debris and shrubs were removed leaving only a thick layer of soil, deposited evenly over the top of the mound. Ground Penetrating Radar (GPR) was then employed within a grid pattern to search for underground anomalies.

Ground Penetrating Radar (GPR) Scanning

One of the key components of the 2008 season involved an initial investigation into the composition and condition of the temple platform. This

research is conducted with particular diligence and care because the temple platform is a critical component of the research team’s reconstruction project. Discussions with local villagers revealed a common belief that there exists a vaulted chamber underneath the temple ruins. A vaulted chamber under the podium is not unexpected as other surviving temples in the area, such as the so-called Şekerhane Köşkü (so-called Trajan Cenotaph) at Selinus (Gazipaşa) and the Tycheion at Nephelis (Muz Kent), contain vaulted sub-grade chambers. Among its possible purposes the chamber may have served as a repository for votives in connection with the temple cult. Non-destructive investigation of the podium through GPR scanning was therefore deemed warranted, especially since complete clearing of the podium is planned for upcoming seasons (Fig. 5). GPR scanning can provide important information concerning the composition of a sub-grade vault that may be helpful to its clearing by the excavations teams. Scanning may also reveal structural issues with the vault that could be exacerbated by clearing.

Baseline scans were taken at the Şekerhane Köşkü at Selinus in order to determine the readings to be expected for a sub-grade vaulted chamber. The output from the scans at the temple podium at Antiocheia closely resembles those taken at Selinus, therefore implying the existence of a vaulted chamber (Fig. 6). There are some differences, however, between the Selinus and Antiocheia scans, in that for the Antiocheia results the reflections are blurrier and the bottom of the chamber cannot be as easily identified. This is expected as the team anticipates the chamber to be filled with earth and debris due to heavy soil deposition from the hillside. The findings of the GPR investigations from the 2008 season are very exciting, yet not conclusive. To further investigate the situation, the following actions will be taken in subsequent seasons:

- The podium will be cleared of accumulated fill down to the podium floor or extrados of the vault.
- Prior to clearing the sub-grade chamber, nondestructive techniques (borescopy) will be employed to examine the structural integrity of the vault structure.

- Once the chamber is accessed, it will be cleared of the accumulated debris and fill. The team anticipates a high probability of finding evidence regarding the nature of the temple and its chronology through surviving votive objects and inscriptions.

Podium Cleaning

The clearing of the podium surface of its accumulated vegetation and fallen blocks not only allowed the GPR scanning, but also an initial investigation of the podium structure. The eastern flank of the podium was cleaned in order to reveal the line of platform blocks. The cleaning has shown that this flank has been greatly disturbed (Fig. 7); the lowest course of the wall is revealed to have toppled over and the blocks to rest on their exterior face upon the exterior earth fill. It appears that the temple may have already been partially covered by the eroding earth fill, washing down from the hillside above and surrounding the structure, before all the walls collapsed. Wall and superstructure blocks are embedded in the accumulated fill far above the presumed lower-most courses, indicating that some time (currently indeterminate) had elapsed between the abandonment of the temple and the collapse of its walls.

It is still unknown how the vaulted sub-chamber was accessed from the cella (Fig. 8). The Şekerhane Köşkü at Selinus contains a narrow internal staircase that connected the two levels; there was no direct communication from the sub-chamber with the exterior. The Antiocheia temple therefore may also have an interior connector between levels that has so far eluded detection. The staircase would be expected along one of the cella's edges as at Selinus. There is an anomaly in the earth fill on the podium close to its center, but it has been viewed as a possible looter's opening.

Clearing of the vegetation on the podium surface revealed traces of an interior wall appearing near the SE corner of the platform's interior. Green-glazed pottery sherds found in association with this wall indicate a post-classical date. It is possible that a staircase to the sub-chamber may be found associated with this late wall.

Fig. 1: Antiocheia ad Cragum. Temple block moved by crane

Fig. 2: Antiocheia ad Cragum. Aerial view of temple mound

Fig. 3: Antiocheia ad Cragum. Aedicular pediment, front (AT 119).

Fig. 4: Antiocheia ad Cragum. Aedicular pediment, bottom (AT 119).

Fig. 5: Antiocheia ad Cragum. GPR scanning process

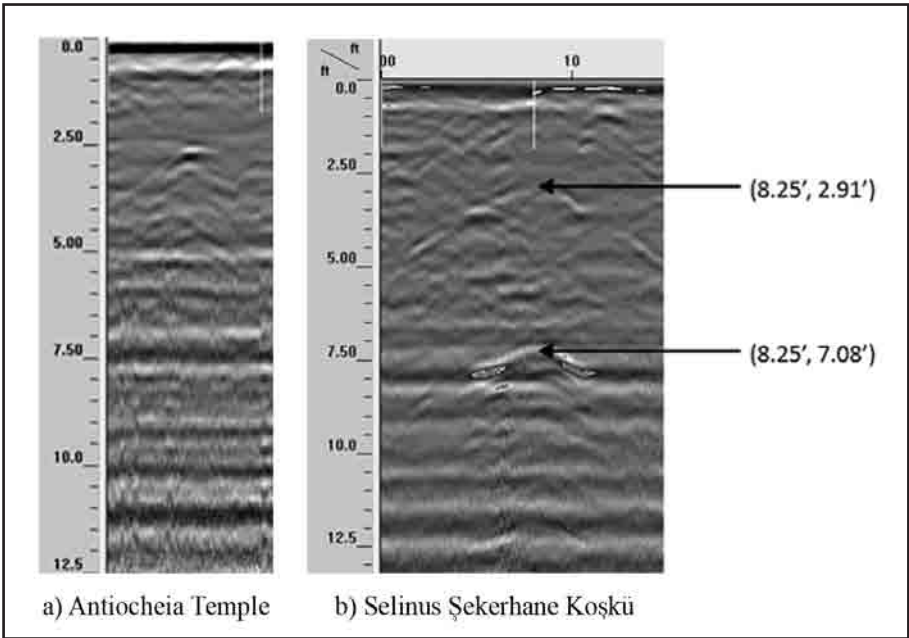

Fig. 6: GPR scans: a) Antiocheia temple, b) Selinus, Şekerhane Köşkü

Fig. 7: Antiocheia ad Cragum. East flank of podium

Fig. 8: Antiocheia ad Cragum. Aerial view of podium, from west.

DEĞERLİ BİLİM ADAMI

Genel Müdürlüğümüzce her yıl düzenlenen “Uluslararası Kazı, Araştırma ve Arkeometri Sempozyumu”nda sunduğunuz raporlar, bu yıl da kitap olarak basılacaktır.

Göndereceğiniz rapor metninin aşağıda belirtilen kurallara uygun olması, kitapların zamanında basımı ve kaliteli bir yayın hazırlanması açısından önem taşımaktadır.

Yayın Kuralları

1. Yazıların A4 kağıdına, 13x19 cm. lik bir alan içinde 10 punto ile, başlığın 14 punto ile tirelemeye dikkat edilerek, Arial ya da Times fontu ile 10 sayfa yazılması,
2. Dipnot numaralarının metin içinde belirtilerek sayfaların alt kısmına 8 punto ile yazılması,
3. Dipnot ve kaynakçada kitap ve dergi isimlerinin italik yazılması,
4. Çizim ve fotoğrafların toplam adedinin 15 olması, CD'ye JPG veya TIFF olarak 300 pixel/inch, renk modlarının CMYK veya Grayscale olarak kaydedilmesi, kesinlikle word sayfası olarak düzenlenmemesi,
5. Haritalar (Harita: .....), Çizimler (Çizim: .....), Resimler (Resim: .....)olarak belirtildikten sonra altlarına yazı yazılması ve kesinlikle levha sisteminin kullanılmaması,
6. Yazılara mutlaka isim, unvan ve yazışma adresinin yazılması,
7. CD'ye kaydedilmiş metnin çıktısının da gönderilmesi ve çıktı ile CD kaydının uyumlu olması (aksi hâlde CD kaydı esas alınacaktır),
8. Raporların sempozyum esnasında teslim edilmesi veya en geç 1 Ağustos gününe kadar

Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü

Araştırmalar ve Yayınlar Şubesi Müdürlüğü

II. Meclis Binası Ulus/Ankara

adresine gönderilmesi gerekmektedir.

Yayın kurallarına uymayan veya geç gelen yazılar kesinlikle yayınlanmayacak ve iade edilmeyecektir.

Bilgilerinizi rica eder, çalışmalarınızda başarılar dileriz.

Not: Kazı, Araştırma ve Arkeometri Sonuçları Toplantısı kitaplarına Bakanlığımızın www.kultur.gov.tr adresinden ulaşılabilir.

DEAR COLLEAGUES

The reports which you will submit during the International Symposium of Excavations, Surveys and Archaeometry will be published as usual.

In order to receive a qualitative print and to complete the publication on time, we kindly request you to send the texts of your reports within the context of form mentioned below:

- The writings to be on A4 paper, not exceeding the writing space of 13.5x19 cm, with Arial or Times font in 10pts. Kindly pay attention to using dashes (-) when necessary in the text, and the text to be maximum 10 pages
  - * The title to be written in 14 pts, bold,
  - * Footnotes to be written below the text, with their numbers indicated within the text, in 8 pts at the page where it is mentioned,
  - * At the footnotes and the bibliography, the names of the books and the periodicals to be written in Italic character.
- The total number of the drawings and the pictures to be at most 15. If it is possible, you are requested to scan the photographs and to save on CD as JPG on a separate file out of the text with 300 pixel/inch; colour of mods of these photographs must be CMYK or Grayscale; photographs to be taken by digital camera,
- Please write (Drawing) for the drawings (Fig.) for the figures, pictures, and (Map) for the maps as subtitle and please do not use table system.
- Kindly write your name, title and communication address on the papers.
- Please send the print out of the text that together with loading the text on a (new) diskette or CD.
- The print out of the text you will send and the text in the diskette or CD, should be compatible, (or else the text in the diskette/CD will be accepted) with each other.

Kindly give your texts during the symposium or send until August 1, to the below address:

Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Araştırmalar ve Yayınlar Şubesi Müdürlüğü,
II. Meclis Binası Ulus/Ankara/TURKEY.

The reports which do not follow the rules or are sent late, will not be published and will not be given back.

Note the books of the Symposium are available on www.kultur.gov.tr

